

Абдуррахман ал-Маликий

ЖАЗАЛАР ТҮЗҮМҮ

Аят маанилеринин котормосу

Окурмандар эсине: Куран аяты деп аяттын араб тилиндеги текстине гана карата айтылат. Ушул китеп ичинде **курсив** менен берилген кыргыз тилиндеги текст аят маанилеринин котормосу болуп саналат.

ﷺ - соллаллоху алайхи ва саллам

ﷺ - розияллоху анху/анха

ﷺ - алайхис-салам

Абдуррахман ал-Маликий. Жазалар түзүмү
кыргыз тилиндеги биринчи басылышы
1426-х. – 2005-м.

Мазмуну

Кириш аяты	6
Жазалар түзүмү	7
Жазалар	7
Жазага ылайык иштер	11
Жазанын түрлөрү	12
Биринчи бап	18
Хаддар	18
Зынанын хады	25
Зынанын исбаты	34
Бачабаздыктын хады	42
Аялдын аркасына жыныстык алака кылуунун өкүмү	46
Дооматтын хады	50
Араккечтиктин хады	53
Араккеч жазасынын өлчөмү	56
Уурулуктун хады	67
Кол кесилбей турган орундар	76
Кесилүү өлчөмү	79
Уурулук хады – Алланын акысы	80
Каракчылар хады	84
Багийлердин хады	89
Багийлердин капырлардан жардам сурашы	91
Муртаддын хады	93
Муртаддын малдары	97
Экинчи бап	98
Жинаяттар	98
Катылдыктын түрлөрү	100

Атайын кылынган катылдык.....	100
Атайын кылынган катылдыктын жазасы	102
Касас алуу.....	103
Жарым атайлап кылынган катылдык	112
Жарым атайлап кылынган катылдыктын жазасы.....	113
Кокустан кылынган катылдык	113
Кокустан сымал кылынган катылдык.....	115
Катылдыктын хужжаты.....	116
Катылдыктын шериги жана жардамчысы	122
Катылды өлтүрүү таризи	123
Кун акысы	124
Кун акыны төлөө кимдерге важып	133
Хомиланын кун акысы.....	138
Жандан башка жайга шикаст жеткирүү	
   жинаяты	139
Адам мүчөлөрү жана сөөктөрүнүн таваны.....	151
Баштагы мүчөлөр	153
Баштан башка мүчөлөр.....	160
Баш жаруунун жазасы	165
Жаракат жазасы	166
Үчүнчү бап	168
Таъзир.....	168
Таъзирге тиешелүү жазанын түрлөрү	174
Таъзир вакыйлары жана ал үчүн табанный	
кылынган жазалар	194
Таъзир вакыйларынын түрлөрү	198
Шааниге кол салуу	199
Уятка тескери болгон иштер	199
Алып качуу.....	200

Адепке тескери иштер	201
Үйлөнүүгө тиешелүү иштер	201
Кадыр-баркка кол салуу: каралоо, аброюн төгүү, акаарат кылуу	202
Акылга азар бере турган ишти кылуу	203
Мал-мүлктөргө кол салуу. Кыймылдуу мүлктөр	204
Аферисттик жана алдамчылык.....	205
Аманат малга кыянат кылуу.....	206
Мамилелердеги алдамчылык.....	207
Банкроттук (сынуу).....	207
Баскынчылык	207
Малга тажавуз кылуунун башка түрлөрү	208
Тынчтыкты бузуу	208
Зордукчулуктар.....	208
Мамлекет коопсуздугуна жазма жана оозеки жолтоо болуу.....	209
Уюшмалар	209
Тыңчылык.....	209
Агенттер	210
Фитна уюштуруу.....	210
Динди акаараттай турган ишти кылуу	210
Таъзирдин башка түрлөрү.....	211
Таъзирдин калган түрлөрү.....	212
Төртүнчү бап	212
Мыйзам бузуучулуктар.....	212
Мыйзам бузуучулуктун түрлөрү.....	213
Кечирүү.....	214

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي
الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

*«Силер үчүн касас-өч алууда жашоо
бар, эй акыл ээлери! Кана эми, мына
ошентип (кылмыштардан)
сактансаңар».*

صدق الله العظيم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ЖАЗАЛАР ТҮЗҮМҮ

ЖАЗАЛАР

Адамдарды кылмыштардан тыюу үчүн жазалар мыйзамдаштырылган. Алла Таала айтат:

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ﴾

- «Силер үчүн касас-өч алууда жашоо бар, эй акыл ээлери!». [2:179]

Т.а. силер үчүн касас алуунун мыйзамдаштырылышында, башкача айтканда, катылдын (адам өлтүргөндүн) өлтүрүлүшүндө чоң хикмат бар. Аны менен жандар сакталып калат. Себеби, эгер катыл өзүнүн да өлтүрүлүшүн билгенде, бул иштен тыйылмак, бир жанга убал болмок эмес. Акылдуу адам бирөөнү өлтүрүү өзүнүн да өлтүрүлүшүнө алып келишин билген соң, көбүнчө бул ишке кадам баспайт. Башка иштерде да ушундай болот. Кыскасы, жаза кылмыштын алдын алуучу фактор болуп саналат.

Кылмыш жийиркеничтүү иш. Эмне жийиркеничтүү экендигин шарият белгилейт. Кайсы бир иштин жийиркеничтүү экенине шарияттан далил келтирилгенде гана ал кылмыш деп этибар кылынат. Жийиркеничтүүлүктүн деңгээли, чоң же кичинелиги эсепке алынбайт. Шарият жийиркеничтүү ишти жазага ылайык болгон күнөө деп белгиледи. Демек, күнөө кылмыштын дал өзү.

Кылмыш инсандын табиятында мавжуд болгон нерсе да, эмгек менен жетишиле турган кесип да, кеселдик да эмес. Ал инсандын Роббиси менен, өзү менен жана адамдардын бири-бири менен боло турган мамилелериндеги иштерди тартипке салып туруучу мыйзамды бузуу. Тафсилатка кирише турган болсок, инсанды жараткан Алла Таала анда гарыйзаларды (инстинктерди) жана узвий эхтияждарды (организм муктаждыктарын) да жараткан. Бул нерселер инсандагы жандуу такааттар болуп, өздөрүн кандырышы үчүн аны аракет кылууга үндөйт. Натыйжада, инсан аларды кандыруу үчүн ишке киришет. Эгер бул кандыруу мыйзамсыз, өз абалына таштап коюлса, бейбаштыкка, тынчсыздыкка, ката же кайрытабигый кандырылууга алып барат. Алла шарый өкүмдөр менен инсандын иш-амалдарын тартипке салганындай, бул

гарыйзалар жана узвий эхтияждарды кандырууну да тартипке салган. Исламий шарият инсанда боло турган ар бир окуяга карата өз өкүмүн айтып өткөн, адал жана арамды белгилеген. Ошондуктан, шарият буйруктар жана тыюуларды чыгарып, инсанга буйруктарды аткарууну жана тыюулардан тыйылууну жүктөгөн. Жүктү көтөрбөгөн киши жийиркеничтүү иш кылган т.а. кылмыш кылган эсептелет. Адамдар Алланын буйруктарын аткаруулары жана тыюулардан тыйылуулары үчүн, кылмыштын жазасы болушу керек. Ансыз буйрук жана тыюунун мааниси калбайт. Исламий шарият кылмыштардын ухровий жана дунявий жазалары болушун баян кылган. Ухровий жаза – Алла Тааланын кыямат күнүндө кылмышкерди жазалап, ага азап берүүсү. Алла Таала айтат:

﴿يُعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالتَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ﴾

- «(Анткени, ал Күндө) күнөөлүү-кылмышкер кимселер көрүнүш-белгилеринен таанылып, бешене жана буттарынан алынышат (кийин тозокко ыргытылат)!».

[55:41]

Дагы айтат:

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ﴾

- «Капыр болгон кишилер үчүн болсо тозок оту бар...».

[35:36]

Улуу Алла дагы айтат:

﴿وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ

أَلِيمٍ ﴿يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ

هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَدَوْقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ﴾

- «Алтын-күмүштү басып, аны Алла жолунда нафака-эхсан кылбай турган адамдарга жан чыдагыс азаптын «сүйүнчү кабарын» жеткиргин! Ал күндө (Кыяматта) ошол (алтын-күмүштү) тозок отунда кызытылып, ошо менен алардын маңдайлары, капталдары жана аркаларына тамга басылып: «Мына бул өзүңөр үчүн топтогон нерсеңер. Эми топтоп-баскан нерсеңердин үзүрүн татып көргүлө» (делинет).

[9:34,35]

Улуу Алла дагы айтат:

﴿وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَأَبٍ ﴿جَهَنَّمَ يَصَلَوْنَهَا فَيَنْسَ الْمِهَادِ﴾

- «(Эми) эч шек-күмөнсүз чектен ашып-жолдон аза турган адамдар үчүн эң жаман натыйжа - алар кире турган жаханнам (тозок) бар. Канчалык жаман жай ал!». [38:55,56]

Алла күнөөкөрлөргө азап убада кылуу менен бирге, каалаган адамын кечирип жиберүүсү мүмкүндүгүн да уктурат. Улуу Зат айтат:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

- «Албетте, Алла Өзүнө (бирер нерсенин) шерик кылынуусун кечирбейт. Ошондон башка күнөөлөрдү Өзү каалаган пенделери үчүн кечирет». [4:48]

Далилдер умумийликти (жалпыга тиешелүүлүктү) билдиргендиктен, алардын тообосу кабыл алынат.

Дунявий жазаны болсо – Алланын хаддарын аткаруу, жинаят, таъзир жана мыйзам бузарлык өкүмдөрүн өтөө менен – имам (халифа), же анын набиби т.а. мамлекет берет. Дунявий жаза ухровий жазаны сокит кылат. Демек, жаза сакчы жана куткаруучу. Сакчылыгы ушунда, ал инсанды күнөө кылуудан, кылмыш кылуудан тыят, сактайт. Куткаруучулугу ушунда, дунявий жаза ухровий жазадан кутултат. Буга далил Бухарийдин Убада ибн Сомит رضي الله عنه дан кылган мына бул рыбабаты: Пайгамбар صلى الله عليه وسلم дын алдында отурган элек. Ал киши:

«كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَجْلِسٍ فَقَالَ بَايَعُونِي عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا تَسْرِقُوا وَلَا تَزْنُوا وَقَرَأَ هَذِهِ آيَةَ كَلَّمَهَا فَمَنْ وَفَى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَعُوقِبَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَتُهُ وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَسَتَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ إِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ»

«Мага Аллага эч нерсени шерик кылбоого, уурулук жана зына кылбоого байъат бергиле» деп, ушул аяттын баарын окуду да: «Кайсы бириңер толук аткарсаңар, анын сообун Алла берет, ким алардан бирин кылып койсо жана жазаланса, алган жазасы күнөөнүн каффараты болот, ким алардын бирин кылып койсо жана анын айыбын Алла жашырса, (анын иши Аллага калат) - кааласа кечирет, кааласа азаптайт», - деди. Бул хадис дунявий жазанын ухровий

жазаны сокит кылышына ачык далалат кылып турат. Ушуга ылайык, Моиз да, Гомидия да, Жухайна уруусунан болгон аял да зына кылгандарын моюнга алып, өлгөнгө чейин ташбараң кылынышты. Пайгамбар ﷺ жухайналык аял жөнүндө мындай деген:

«لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ قُسِمَتْ بَيْنَ سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ لَوَسِعَتْهُمْ»

«Ал ушундай тообо кылды дейсиң, эгер Медина калкынан жетимишине бөлүштүрүлгөндө да жеткен болор эле». Алар ухровий жазадан кутулуу үчүн мамлекет тарабынан бериле турган дунявий жазага ыраазы болуп, өз кылмыштарын моюнга алышкан. Ошондуктан да, Гомидия Пайгамбар ﷺга:

«يَا رَسُولَ اللَّهِ طَهَّرْنِي»

«Я Расулулла, мени тазалаңыз», - деген. Көпчүлүк мусулмандар Пайгамбар ﷺдын алдына келип, дунявий хад-жаза белгилешин сурап, кылган кылмыштарын тан алышкан. Алар ухровий азаптан кутулуу үчүн дүйнөдөгү хад, касас алуу азаптарын көтөрүшкөн. Себеби, дунявий азап ухровий азаптан жеңил. Ушуга негизделип, жаза: сакчы жана куткаруучу.

Күнөөлөр жана кылмыштарга мамлекет тарабынан жаза дайындалышы Алланын буйруктары жана тыюуларын аткаруунун жалгыз жолу. Алла Таала белгилүү бир өкүмдөрдү аткарылышы үчүн чыгарган. Алар жазалоо өкүмдөрү. Мисалы, бирөөнүн малына көз артуудан сактанууну буюрган. Пайгамбар ﷺ бир хадисинде:

«لَا يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِطَيْبِ نَفْسِهِ»

«Мусулман кишинин малы өзүнүн ыразылыгысыз адал болбойт», - десе, дагы бир хадисинде:

«إِنَّ دِمَائِكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ»

«Каныңар жана малыңар силерге арам», - деген. Алланын мына ушул буйругун аткаруу үчүн колду кесүү өкүмү мыйзамдаштырылган. Дагы бир мисал: Алла Таала зынадан кайтарып:

«وَلَا تَقْرُبُوا الزِّنَى»

- «Зынага жакындашпагыла!»,

[17:32]

деген. Алланын мына ушул тыюусун аткаруу үчүн дарра уруу жана ташбараң кылуу өкүмдөрү мыйзамдаштырылган. Ошентип, бардык буйруктар жана тыюуларды аткаруунун жолу – аларга амал кылбаган адамга мамлекет тарабынан жазанын дайындалышы.

ЖАЗАГА ЫЛАЙЫК ИШТЕР

Жазага ылайык иштер: парзды аткарбоо; арам ишти кылуу; мамлекет чыгарган буйрук жана тыюуларга баш ийбөө. Ушул үч иштен башка иш жазага ылайык эмес. Анткени, пенделердин иштерине алакадар шарый өкүмдөр беш түрдүү болуп, алар: парз, мандуб, мубах, арам жана макрух. Катый буйрулган иш – парз. Буюрулушу катый болбогон иш – мандуб. Кылуу же кылбоо ыктыярдуу болгон иш – мубах. Катый тыйылган иш – арам. Тыйылышы катый болбогон иш – макрух. Алла Субханаху ва Таала катый буюрулган жана катый тыйылган ишке баш ийбеген адамды жазалайт. Андан башкасын жазалабайт. Мисалы, мандуб амалды кылбаган же макрух амалды кылган кишиге жаза жок. Мубах амалды кылган кишиге да, кылбаган кишиге да жаза жоктугу айдан ачык. Анткени, Алла өзүнүн буйрук жана кайтарууларына баш ийбеген адамдарды, бир сөз менен айтканда, күнөөкөрлөрдү коркутат. Алла айтат:

﴿وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا﴾

- «Ким Алла жана Анын Пайгамбарына күнөөкөр болсо, анда, албетте ал үчүн тозок оту бар. (Андайлар) ошол жайда түбөлүк калышат».

[72:23]

Дагы айтат:

﴿وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ﴾

- «Ким Алла жана анын Пайгамбарына баш ийбей, Алланын белгилеп койгон чектеринен чыкса, аны түбөлүк кала турган жайы болгон тозокко киргизет. Дагы ал үчүн кор кылуучу азап бар». [4:14]

Демек, коркутуу күнөөкөрлөргө каратылат. Мандуб ишти кылбаган жана макрух ишти кылган киши күнөөкөр эмес. Себеби, бул иштердеги буйрук жана тыюу катый эмес. Ырас, ал күнөөкөр болбогон соң, анын жазаланбашы табигый. Мубах, мандуб жана макрух ишти кылган кишини да Алла жазалабайт. Алла жазалабагандан кийин, мамлекет жазаламак беле?! Мамлекеттин

жазалары Алла тарабынан белгиленген болот, башкача айтканда, мамлекет да арам амалды кылган же парз амалды аткарбаган кишини гана жазалайт. Анын Кудай тарабынан белгиленбеген жазалары таъзирге чектелген. Таъзир - хады жана каффараты болбогон күнөөгө белгиленген жаза. Ал да жалаң күнөөлөргө гана тиешелүү. Мандуб, макрух жана мубах амалдар ага кирбейт. Себеби, алар күнөө эсептелбейт. Мыйзамбузуучулук болсо күнөө. Себеби, Пайгамбар ﷺ:

«وَمَنْ يَعِصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي»

«Ким амирге осийлик кылса, демек, мага осийлик кылыптыр», - деген. Ушуга негизделип, мыйзамбузуучулукка жаза дайындоо – күнөөгө жаза дайындоо болуп саналат. Кыскасы, жалаң күнөөлөргө гана жаза дайындалат. Күнөө болбогон ишке жаза жок. Ушуга карай, мандуб амалды аткарбаган же макрух ишти кылган киши, ал тургай, момундар амири буюрган күндө да, жазаланбайт. Себеби, анын буйругу бир ишти парз же арамга айландыра албайт. Анын милдети, болгону, бир нече шарый пикирлер туура келип калганда, алардын бирин кабыл алып, адамдарды ага моюн сундуруу. Бул анын эмес, шарияттын буйругу эсептелет. Буйрук Алланын буйругу болуп, өкүм шарияттын өкүмү болуп кала берет. Ушуга караганда, жазага ылайык болгон иштер эки амал менен чектелген. Алар фарз амалын аткарбоо жана арам ишти кылуу.

ЖАЗАНЫН ТҮРЛӨРҮ

Жазалар төрт түрдүү болот: хаддар, жинаяттар, таъзир жана мыйзам бузуучулуктар. Алланын хаккы (акысы) себептүү белгиленген жазалар – хаддар деп аталат. Анын хад (чек, чегара) деп аталышынын себеби, ал адамды чегарадан – ошол күнөө тарапка өтүүдөн кайтарат. Хад сөзү күнөө маанисинде да колдонулат. Алла Таала айтат:

﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا﴾

- *«Булар (жогоруда айтылып өткөн өкүмдөр) Алланын хаддары. Эми аларга жакындашпагыла».* [2:187]

Ошол эле учурда, ушул күнөөнүн жазасы маанисинде да иштетилет. Ал жалаң Алланын хаккы болгон иштердеги күнөөлөргө

гана хас (тиешелүү). Ал туурасында, ал тургай, аким тарабынан да кечирүү деген нерсе болбойт. Себеби, ал Алланын акысы. Бир да адам бир да абалда аны сокит кыла албайт.

Жинаят – бул касас алуу же төлөмдү келтирип чыгара турган денеге кылынган тажавуз (кол салуу). Ал жанга кылынган кол салууну да, башка мүчөгө кылынган кол салууну да өз ичине алат. Бул жерде жинаят сөзү ушул кол салууга дайындалган жазаны түшүндүрөт. Бул жазада пенденин акысы бар. Ошондой болгондон кийин, анын кечирүүгө да акысы бар. Алла Таала:

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى﴾

- «... Силерге өлтүрүлгөн кишилер үчүн азат адамдын ордуна азат адамдан, кул үчүн кулдан, аял киши үчүн аялдан касас-касас алуу парз кылынды», [2:178]

- деп туруп, аркасынан:

﴿فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ﴾

- «Эми кимге тууганы тарабынан бир кечирим кылынса (т.а. катылдан касас алуу ордуна кун алууга ыраазы болушса)», [2:178]

- дейт т.а. «кимди кун ээлеринен болгон диндеш боордошу кечирсе» дейт. Бул аят жинаяттарда хакдардын (акылуу адамдын) өз акысынан баш тартышы, кечериши мүмкүндүгүн көрсөтүп турат. Акылуунун кечериши жайыздыгын баян кылуучу көптөгөн хадистер да келген. Абу Шурайх Хузойдин рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

﴿مَنْ أُصِيبَ بِدَمٍ أَوْ حَبَلٍ وَالْحَبْلُ الْجُرْحُ فَهُوَ بِالْخِيَارِ بَيْنَ إِحْدَى ثَلَاثٍ: إِمَّا أَنْ

يَقْتَصَّ وَإِمَّا أَنْ يَعْفُوَ وَإِمَّا أَنْ يَأْخُذَ الدِّيَةَ فَإِنْ أَرَادَ الرَّابِعَةَ فَخُذُوا عَلَيَّ يَدِيهِ»

«Кимде-ким кан төгүлүшү же жарааттануу мусибатына учураса, үч иште ыктыярдуу: же касас алсын, же таван алсын, же кечирсин. Эгер төртүнчүсүн каалай турган болсо, колунан кармап калгыла». Абу Хурайранын рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

﴿مَا عَفَا رَجُلٌ عَنْ مَظْلَمَةٍ إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ بِهِ عِزًّا﴾

«Кайсы бир киши бир зулумду кечирсе, ушул иши себептүү Алла анын азиздигин өйдө көтөрөрү анык», - деген. Анастан рыбаат кылынат:

«مَا رُفِعَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرٌ فِيهِ الْقِصَاصُ إِلَّا أَمَرَ فِيهِ

بِالْعَفْوِ»

«Пайгамбар ﷺ-дын алдына касас алууга тиешелүү иш көтөрүп келинсе, дайыма кечирүүгө буюрчу» (кечирүүнү кеңеш берчү). Ушулардын баары кечирүүнүн жайыздыгына далилдер. Бул иштерде Алланын хаккы болбогон соң, акылуунун кечириши менен аким да бүтүндөй кечирүүгө мажбур. Бул кылмыштарда жалпы букаралардын (жарандардын) да коопсуздук деген акылары бар делбейт. Мындай деш үчүн далил керек. Далил жок. Сахабалар ﷺ доорунда акылуу кылмышкерди кечирсе, жаза бекер кылынган. Табаронийден:

«أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَتَى بِرَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ قَتَلَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الدِّمَّةِ

فَقَامَتْ عَلَيْهِ الْبَيْتَةُ فَأَمَرَ بِقَتْلِهِ، فَجَاءَ أَخُوهُ فَقَالَ: إِنِّي قَدْ عَفَوْتُ، قَالَ: فَلَعَلَّهُمْ

هَدَّدُواكَ وَفَرَّقُواكَ وَقَرَعُواكَ؟ قَالَ: لَا وَلَكِنَّ قَتْلَهُ لَا يَرُدُّ عَلَيَّ أَحْيٍ وَعَرَضُوا لِي

وَرَضَيْتُ، قَالَ: أَنْتَ أَعْلَمُ، مَنْ كَانَ لَهُ ذِمَّتْنَا فَدَمُهُ كَدَمِنَا وَدَيْتُهُ كَدَيْتِنَا»

«Алий ﷺ-нун алдына бир ахли зимманы өлтүргөн бир мусулман алып келинди. Кылмышы далилденген соң, аны өлүмгө буюрду. Майиттин агасы келип «мен кечирдим» деди. Алий ﷺ: «Сени коркутушпадыбы, сага кооп салышпадыбы?» - деп сурады. Ал: «Жок, бирок, мунун өлүмү мага инимди кайтарып бербейт да, менден суранышты эле, мен ыраазы болдум» деп жооп берди. Ошондо Алий ﷺ: «Өзүң билесиң, ким биздин мойнубузда болсо, анын каны биздин каныбыз, анын таваны биздин таваныбыз», - деди». Бул окуя акылуунун кылмышкерди кечириши жазаны бекер кылышына далалат кылат.

Хад да, каффарат да болбогон күнөөгө жаза белгилөө – таъзир деп аталат. Кылынган күнөөгө каралат. Эгер Алла ага белгилүү бир жаза – хад же каффарат – белгилеген болсо, ошол жаза колдонулат. Андай болбосо, таъзир жазасы берилет. Мисалы, денеге кол салынганда таъзир жазасы колдонулбайт. Себеби, анын жазаларын Шарей (Мыйзам Чыгаруучу, т.а. Алла Таала) баян кылган.

Таъзир хаддар жана жинаяттардан айырмаланат. Хад жана жинаят – Шорье тарабынан белгиленген, дайындалган жазалар. Аны өзгөртпөстөн, ашырбастан, кемитпестен, дал өзүндөй аткаруу керек. Таъзир болсо анык белгиленбеген жаза. Аны өзүндөй аткаруу лазым эмес. Мындан тышкары, хад жана жинаятта акимдин кечирүүгө, жазаны бекер кылууга акысы жок. Жинаятта бир гана акылуу адам кечериши мүмкүн. Таъзирде болсо, кечирүү да, жазаны бекер кылуу да жайыз. Пайгамбар ﷺ «бул бөлүштүрүү Алланын жүзү үчүн болбоду» деген адамга таъзир бербеди, аны кечирди. Негизи, ал жазага ылайык болгон күнөөнү кылган эле. Дагы бир айырма, хад жана жинаят адамдарга карай айырмаланбайт. Алар бардыгы үчүн бирдей. Таъзир болсо адамдарга карай айырмаланышы мүмкүн. Анда мурун күнөө кылбагандык, өзүн жакшы алып жүргөндүк сыяктуу сыпаттар эсепке алынат. Аиша ﷺ рыбаат кылган хадисте Пайгамбар ﷺ:

«أَقْبِلُوا ذَوِي الْهَيْئَاتِ عَثْرَاتِهِمْ إِلَّا الْحُدُودَ»

«Өзүн жакшы алып жүргөндөрдүн тайылууларын кечиргиле, бирок, хаддарды эмес», - деген. Тайылуулар – бул Алланын буйруктары жана тыюуларына риоя этпөө (т.а. аларды урматтап-аткарбагандык). Себеби, анын уландысында

«إِلَّا الْحُدُودَ»

«Бирок, хаддарды эмес» деп жатат. Анас ибн Малик рыбаат кылган хадисте Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«الْأَنْصَارُ كَرَشِي وَعَيْبَتِي وَالنَّاسُ سَيِّئُتُرُونَ وَيَقْلُونَ فَأَقْبِلُوا مِنْ مُحْسِنِهِمْ

وَتَجَاوَزُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ»

«Ансарлар – менин жамаатым жана ишенимдүү кишилерим. Адамдар болсо (алар жаатында кээде) ашырып, (кээде болсо) аз (риоя) кылышат. Алардын жакшыларын кабыл алып, жамандарына көз жумгула». Көз жумуу дегени - бул кечирүү. Жамандары дегени – күнөөкөрлөр. Ушул далилдер таъзирдин адамдардын абалдары жана шарттарына карап ар түрдүү болушу мүмкүндүгүн көрсөтүп турат. Демек, бир адам бир күнөө себептүү камалышы, экинчи бир адам болсо дал ошол күнөө себептүү эскертилиши, танбех же хайфсан алышы мүмкүн экен.

Мыйзам бузуучулук – бул бийлик мыйзамдарына риюя кылбаган кишиге акимдин бере турган жазасы. Мында халифанын өзү болобу, муавындары болобу, валийлер болобу, же бийлик ишинде иштеген, буйрук берүү укугуна ээ болгон амалдар шахстар болобу, айырмасы жок. Бул жаза мыйзам бузуучулуктун жазасы. Бул сөз кылынган кылмыштын өзүнө да колдонулат. Демек, мыйзам бузуучулук сөзү мыйзам бузарлык кылуу маанисинде да, ага бериле турган жаза маанисинде да иштетиле берет. Бул иштин Мыйзам Чыгаруучу буюрган жазалардын бири болушунун себеби, жетекчиге моюн сунбастык – күнөө. Алла жетекчилерге моюн сунууну буюрган. Алла Таала айтат:

﴿أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾

- «... Аллага моюн сунгула жана Пайгамбарга о.э. өзүңөрдөн болгон (т.а. мусулман) акимдерге моюн сунгула!» [4:59]

Хадистерде да ушуга буйрулган. Умму Хасин Ахмасийя рыбаатында Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنِ أَمَرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ مَا أَقَامَ فِيكُمْ كِتَابَ اللَّهِ»

«Ырас, Алланын Китеби менен иш алып барат экен, силерге бир хабаш кул амир болсо да, ага кулак салып, моюн сунгула». Анас ﷺ рыбаатында Пайгамбар ﷺ:

«اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنِ اسْتَعْمَلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَانَ رَأْسَهُ زَيْبَةً»

«Башы кудум кара мейиздей бир хабаш кул силерге башчы болсо да, ага кулак салып, моюн сунгула», - деген.

Бул аят жана хадистер валий болобу, аким болобу, башчыга моюн сунуу важыптыгына далил. Абу Салама ибн Абдуррахмандын Абу Хурайрадан угушунча, Пайгамбар ﷺ мындай деген экен:

«مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَمَنْ أَطَاعَ أَمِيرِي فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ عَصَى أَمِيرِي فَقَدْ عَصَانِي»

«Ким мага моюн сунса, Аллага моюн сунуптур. Ким мага осийлик кылса, Аллага осийлик кылыптыр. Ким менин амириме моюн сунса, мага моюн сунуптур. Ким менин амиримге осийлик кылса, мага осийлик кылыптыр». Дагы бир рыбаатта:

«وَمَنْ يُطِعِ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ يَعِصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي»

«Ким амирге моюн сунса, мага моюн сунуптур, ким амирге осийлик кылса, мага осийлик кылыптыр», - деген.

Бул хадис акимге моюн сунбоонун күнөө экендигине ачык далил. Ошондуктан да, ага жаза берилет. Мыйзам Чыгаруучу ага белгилүү бир жаза белгилебегени себептүү, жаза дайындоо аким жана казынын акысы болот. Ошого ылайык, айрым фикх аалымдары мыйзам бузуучулук да Мыйзам Чыгаруучу тараптан жазасы анык белгиленбеген күнөө болгону себептүү, аны таъзир бөлүмүнө киргизишет. Негизи болсо, ал таъзир бабынан эмес. Себеби, таъзир түздөн-түз Алланын буйруктары жана тыюуларына моюн сунбоого хас болсо, мыйзам бузарлык акимдин буйруктарына моюн сунбоого хас, башкача айтканда, ал Алланын акимге моюн сунуу туурасындагы буйругуна моюн сунбастык. Ушуга ылайык, анын жазасын кылмышына карап акимдин өзү белгилейт. Демек, мыйзам бузуучулук аким чыгарган буйруктарга моюн сунбоого хас. Анткени, аким Мыйзам Чыгаруучу тараптан берилген укуктарга ээ.

Ушуну да айтуу керек, аким чыгара турган мыйзамдар буйрук болобу, тыюу болобу – байтулмалды башкаруу, шаарларды куруу жана аскерлерди уюштуруу сыяктуу – ал өз пикири жана ижтихады менен кыла турган иштер чек арасынан нарыга өтпөшү керек. Себеби, анын ушул чөйрөдө гана өз пикири жана ижтихады менен буйрук жана тыюулар чыгарууга акысы бар. Дал ушуларга моюн сунбастык мыйзам бузуучулук эсептелет. Хадистеги:

«وَمَنْ يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي»

«Ким амирге осийлик кылса, мага осийлик кылыптыр», - деген сөз мына ушуга каратылган. Башка иштер болсо, момундар амири буюрган тагдырда да, мыйзам бузуучулукка кирбейт. Анткени, Халифанын адалды арам, арамды адал кылууга, мандуб же мубахты важыпка, макрухту болсо арамга айландырууга акысы жок. Эгер ошондой кылса, ага моюн сунуу важып да болбойт, моюн сунбастык мыйзам бузуучулук болуп да эсептелбейт. Эгер ал адамдарды мубахка же мандубга мажбурламакчы болсо, аларды важыпка айландырган болот. Макрухтан кайтарса, аны арам кылган болот. О.э. арамга уруксат берип, мубахты тыюуга да анын акысы жок. Андай кылса, адалды арам, арамды адал кылган болот. Куран мындай иштен анык кайтарган. Андагы маани умумий болуп, халифаны да өз ичине алат. Халифа өз пикири жана ижтихады менен кыла турган иштери алкагында гана буюруп же тыюуга

акылуу болот. Демек, мыйзам бузуучулук да ушул алкактан нарыга өтө албайт.

Жазанын түрлөрү мына ушулар. Алардан башкасы жаза түрүнө кирбейт. Инсан кылган жазага ылайык кылмыш ушул төрт түрдүн бирине тиешелүү. Себеби, ал же шарият жазасын дайындап койгон күнөөнү, же шарият тараптан жазасы белгиленбеген күнөөнү кылган болот, же денеге кол салган болот. Үч түр мына ушулар. Төртүнчүсү - акимге осийлик кылуу. Алардын тафсилаты менен төрт баптан таанышасыздар.

БИРИНЧИ БАП

ХАДДАР

«Хад» сөзү, негизи, эки нерсени аралашып кетүүдөн кайтарып, ортосун тосуп турган чек ара маанисин билдирет. Короонун хады – аны айланасынан ажыратып турган жайы. Зына жана башка кылмыштардын жазасы хад деп аталышына себеп, шарият тараптан ушундай белгиленгендиги. Хад сөзүнөн кээде күнөөнүн өзү да түшүнүлөт. Мисалы, Алла Таала:

﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا﴾

- «*Булар (жогорудагы айтылып өткөн өкүмдөр) Алланын хаддары. Демек, аларга жакындашпагыла*», [2:187]

- дейт. Кээде Алланын буйруктары жана тыюулары маанисинде да келет. Мисалы, Алла Таала:

﴿وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾

- «*Бул Алланын хаддары. Ким Алла хаддарынан зөөкүрлүк кылып өтсө, ал анык өзүнө зулум кылыптыр*», [65:1]

- дейт. Алланын хаддары – анын тыюулары. Терминде «хад» сөзү бир күнөө үчүн шарият тараптан белгиленген жаза маанисинде колдонулат. Максат – кишини ушул сыяктуу дагы бир күнөөдөн тыюу. Жазасы хад болушу важыптыгына иттифак кылынган күнөөлөр алтоо. Алар: зына жана бачабаздык, доомат, уурулук, арак ичүү, динден кайтуу, баскынчылык. Бул хаддардан эскертүүчү аят жана хадистер келген. Зынадан эскертүүчү аят жана хадистер: Алла Таала айтат:

﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْجِيَّ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾

- «Зынага жакындашпагыла! Себеби, (бул) бузукулук - эң жаман жол». [17:32]

Абу Хурайра رضي الله عنه рыбаат кылышынча, Пайгамбар صلى الله عليه وسلم мындай деген:

«لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَنْتَهَبُ نَهْبَهُ يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ»

«Зына кылып жаткан киши момун абалында кылбайт, араак ичип жаткан киши момун абалында ичпейт, уурулук кылып жаткан киши момун абалында кылбайт, адамдардын көз алдында тоноочулук кылып жаткан киши момун абалында кылбайт». Бачабаздыктан эскертүүчү аят жана хадистер: Алла Таала бачабаздыкты бузукулук деп атады:

«وَلَوْ طَأَّ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٠١﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ»

- «Лут (пайгамбар) өз коомуна: «Ушундай бузукулук кыласыңарбы? Акыры силерден мурда бүткүл адамзаттан бир да киши мындай кылбаган эле-го?! (Кантип) силер аялдарыңарды коюп, напсиңерди кандыруу үчүн эркектерге барасыңар?! Жок, силер чектен ашкан коомсуңар» дегенин эсте!». [7:80,81]

Лут коомун жерге житирүү менен жазалаганын айтат:

«فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ»

- «Анан качан Биздин буйругубуз (т.а. азабыбыз) келгенде, ал жайларды астын-үстүн кылып жибердик жана алардын (капырлардын) үстүнө Роббиңдин алдында белгилеп коюлган сапал тааштарды удаама-удаа жаадырдык». [11:82]

Андан насааттанышыбыз үчүн Алла аны бизге икая кылып берген. Мухаммад ибн Исхак Амр ибн Амрдан рыбаат кылган хадисте Пайгамбар صلى الله عليه وسلم мындай деген:

«مَلْعُونٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلٍ قَوْمٍ لُوطٍ»

«Лут коомунун ишин кылган адам – малъун». Ибн Аббас رضي الله عنه дан рыбаат кылынган хадисте Пайгамбар صلى الله عليه وسلم:

«مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلٍ قَوْمٍ لُوطٍ فَأَقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ»

«Лут коомунун ишин кылып жаткандарды көрсөңөр, кылганды да, кылынганды да өлтүргүлө», - деген. Дооматтан эскертүүчү аят жана хадистер: Алла Таала айтат:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعْنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

- «Албетте (бузук ниеттерден) бейкабар, пакиза, мумина аялдарды жаманатты кыла турган адамдар дүйнөдө да, акыретте да наалатка дуушар болушат. Алар үчүн улуу-чоң азап бар». [24:23]

Абу Хурайра رضي الله عنه рыбаат кылат, Пайгамбар ﷺ:

﴿اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: الشِّرْكَ بِاللَّهِ،

وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ،

وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الزَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ﴾

«Өлтүрүүчү жети иштен нары жүргүлө», - деди. «Алар кайсылар, эй Алланын Пайгамбары?» делди. Айтты: «Аллага шерик келтирүү, сыйкырчылык, Алла арам кылган жанды жазыксыз өлтүрүү, сүткорлук кылуу, жетимдин малын жеш, бастырып бара жаткан маалда аркага чегинүү, сактанган (бирок) кенебес мумина аялдарга доомат кылуу». Арактан эскертүүчү аят жана хадистер: Алла Таала айтат:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ

الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ

وَالْبُغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ

مُنْتَهُونَ﴾

- «Эй момундар, арак (мас кыла турган ичимдик ичүү), кумар (ойноо), буттар (т.а. буттарга сыйынуу) жана таякчалар (т.а. таякчалар менен бал ачуу) шайтан амалынан болгон арам иш. Демек, (тозоктон) кутулушуңар үчүн алардын ар биринен ыраак болгула! Ичкилик, кумар себептүү шайтан араңарга эжек көрүү, душмандык салууну о.э. силерди Алланы эске алуудан жана намаз окуудан тосууну гана каалайт! Эми токторсуңар!».

[5:90,91]

Куран бул аятта арак жана кумардын арамдыгын бир нече таризде таъкиддеп (баса белгилеп) жатат: Сүйлөмдүн башында «албетте» деген таъкид сөзүн келтирип жатат; аларды буттарга ибадат кылуу менен жанаша коюп жатат; аларды нажас деп баа берип жатат:

﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ﴾

- «... буттардан болгон нажасат-ыпыластыктан ыраак болгула»; [22:30]

аларды жалаң гана жамандык келтире турган шайтандын иш-амалынан деп эсептеп жатат; алардан нары жүрүүгө буюруп жатат жана нары болууну нажат-кутулуу деп атоодо (бул нерсе нары жүрүүгө буюруу катый талаптыгына далалат кылат); алардан келип чыга турган балээни - өз ара жек көрүү, душмандык пайда болушун эстетүүдө, Алланын зикиринен жана намаз убактарына амал кылуудан тосулууга алып барып коёрун уктуруп жатат; булардын баарын инкар кылуучу суроо сөз аркылуу т.а.

﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾

- «Эми токторсуңар», [4:91]

- деш аркылуу катый тыюу менен аяктоодо. Бул тыюунун эң жеткиликтүү көрүнүшү. Арак жана кумардагы алардан жийиркендирүүчү иллеттер катар тизип келтирилди да, артынан «эч болбосо эми кайтарсыңар» деп айтылды. Ибн Аббас рыбаат кылат:

«كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدِيقٌ مِنْ تَقِيفٍ وَدَوْسٍ، فَلَقِيَهُ يَوْمَ الْفَتْحِ بِرَاحِلَةٍ أَوْ رَاوِيَةٍ مِنْ حَجْرٍ يَهْدِيهَا إِلَيْهِ، فَقَالَ: يَا فُلَانُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَهَا؟ فَأَقْبَلَ الرَّجُلُ عَلَيَّ غُلَامِهِ فَقَالَ اذْهَبْ فِيعَهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الدِّيَّ حَرَّمَ شُرْبَهَا حَرَّمَ بَيْعَهَا، فَأَمَرَ بِهَا فَأَفْرَغَتْ فِي الْبَطْحَاءِ»

«Пайгамбар ﷺдын Сакиф жана давстык бир досу бар эле. Фатх күнү аны жолуктуруп калды. Ал таштан жасалган идиштеги арақты Пайгамбар ﷺга белек кылмакчы болду эле, ал киши: «Алла аны арам кылганын билбедиңби?» деди. Тигил адам кулуна кайрылып: Муну алып барып, сатып жибер», - деди. Ошондо Расул ﷺ: «Анын ичилишин арам кылган Зат сатылышын да арам кылган», - деди. (Бул

сөздү уккан досу гуламына) буюруп, аны жерге төктүрүп жиберди». Урулуктан эскертүүчү аят жана хадистер: Алла Таала айтат:

﴿يَأَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا

يَسْرِفْنَ﴾

- «Эй Пайгамбар, качан сенин алдыңа мумина аялдар келишип, сага өздөрүнүн Аллага эч бир нерсени шерик кылбоолоруна, урулук кылбоолоруна...байгат беришсе».

[60:12]

Пайгамбар ﷺга урулук кылбоого байгат берүү – урулуктун арамдыгына ачык далил. Абу Хурайра рыбаат кылган хадисте Пайгамбар ﷺ:

﴿لَعَنَ اللَّهُ السَّارِقَ يَسْرِقُ الْبَيْضَةَ فَتُقَطَّعُ يَدُهُ وَيَسْرِقُ الْحَبْلَ فَتُقَطَّعُ يَدُهُ﴾

«Уруну Алла наалаттасын. Туулга уурдайт – колу кесилет, аркан уурдайт – колу кесилет», - деди. Муртаддыктан эскертүүчү аят жана хадистер: Алла Таала айтат:

﴿وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فِيمْتٌ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي

الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

- «Силерден ким өз дининен кайтып, динсиз абалында өлсө, андай адамдардын кылган (жакшы) амалдары дүйнө жана акыретте бекер кетет. Алар тозок ээлери жана анда түбөлүк калышат».

[2:217]

Муаздын хадисинде келет, Пайгамбар ﷺ аны Яманга жиберип жатып:

﴿أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا أُرْسِلَهُ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ لَهُ: أَيُّمَا رَجُلٍ ارْتَدَّ

مِنَ الْإِسْلَامِ فَادْعُهُ، فَإِنْ عَادَ وَإِلَّا فَاضْرِبْ عُنُقَهُ، وَأَيُّمَا امْرَأَةٍ ارْتَدَّتْ مِنَ الْإِسْلَامِ

فَادْعُهَا، فَإِنْ عَادَتْ وَإِلَّا فَاضْرِبْ عُنُقَهَا﴾

«Кайсы бир киши Исламдан кайтса, аны даъват кыл, кайтса кайтты, кайтпаса өлтүр. Кайсы бир аял Исламдан кайтса, аны даъват кыл, кайтса кайтты, кайтпаса өлтүр», - деди. Каракчылыктан эскертүүчү аят жана хадистер: Алла Таала айтат:

﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا
أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ﴾

– «Албетте, Алла жана Пайгамбарына каршы согуша турган жана жерде бузукулук кылуу аракетинде жүрө турган адамдардын жазасы – өлтүрүлүү же дарга асылуу, же кол-буттары кайчылаш (т.а. оң кол жана сол бут же сол кол менен оң бут) кесилүүсү, же өз жерлеринен сүргүн кылынуулары». [5:33]

Анас رضي الله عنه айтат:

«أَنَّ نَاسًا مِنْ عِكْلِ وَعُرَيْنَةَ قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَكَلَّمُوا
بِالْإِسْلَامِ فَاسْتَوْحَمُوا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِدَوْدٍ وَرَاعٍ
وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فَلْيَشْرَبُوا مِنْ أَبْوَالِهَا وَأَلْبَانِهَا، فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِنَاحِيَةِ
الْحَرَّةِ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ، وَقَتَلُوا رَاعِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتَأْفَقُوا الدَّوْدَ،
فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَعَثَ الطَّلَبَ فِي أَتْرِهِمْ، فَأَمَرَ بِمَسَامِيرَ
فَأُحْمِيَتْ فَكَحَلَهُمْ، وَقَطَّعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ وَمَاحَسَمَهُمْ، ثُمَّ أَلْفَوْا فِي الْحَرَّةِ،
يَسْتَسْقُونَ وَ مَا سَقُوا حَتَّى مَاتُوا»

«Икл жана Урайнадан бир канча киши Пайгамбар ﷺдын алдына келишип, мусулман болгондуктарын айтышты. Медина ден-соолуктары үчүн зыяндуу экенин билдиришти эле, Пайгамбар ﷺ аларга бир үйүр төө жана бадачы дайындап, шаардан чыгып, төөлөрдүн сийдиги жана сүттөрүнөн ичүүнү буюрду. Алар кетишти. Харра нохиясына жеткен соң, Исламдан кайтып, капыр болушту. Пайгамбар ﷺдын бадачыларын өлтүрүп, үйүрдү айдап кетишти. Бул кабар Расул ﷺга жетип келгенден кийин, артынан адам жиберди. Мыктарды ысытып, алардын көздөрүнө бастырды. Кол жана буттарын кестирип, канды токтотуу үчүн кесилген жерлерин күйдүрүп да койбоду. Кийин алар харрага ташталды. Суу сурашты эле, берилбеди. Ошол бойдон өлүп кетишти». Багийликтен жана халифага каршы кылыч көтөрүүдөн эскертүүчү аят жана хадистер: Алла Таала айтат:

﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاصِلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا النَّبِيَّ تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ﴾

– «(Эй момундар), эгер момундардан болгон эки топ (бири-бири менен) урушуп калышса, тезинен алардын ортосун оңдоп койгула! Ал эми, эгер алардын бири экинчисинин үстүнө зордук кылса, анда тээ (зордукчул уруу) Алланын буйругуна кайтмайынча силер ошол зордук кылган топ менен урушкула». [49:9]

Момундар амири Алий ибн Абу Талиб рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«سَيَخْرُجُ قَوْمٌ فِي آخِرِ الزَّمَانِ حَدَاثُ الْأَسْنَانِ، سَفَهَاءُ الْأَحْلَامِ، يَقُولُونَ مِنْ قَوْلِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ، لَا يُجَاوِزُ إِيْمَانَهُمْ حَنَاجِرَهُمْ، فَأَيْنَمَا لَقِيْتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ فَإِنَّ قَتْلَهُمْ أَجْرٌ لِمَنْ قَتَلَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«Акырмаманда акмактарча акылмандык кыла турган өспүрүмдөрдөн турган бир топ чыгат. Эң жакшы адамдардын сөздөрүнөн (алып) сүйлөшөт. Ыймандары көмөкөйүнөн нарыга өтпөйт. Алар динден жебе жаадан атылгандай атылып чыгышат. Аларды каерде учуратсаңар, өлтүргүлө. Аларды өлтүргөндүн сообу кыяматка чейин турат». Пайгамбар ﷺ дагы бир хадисинде:

«مَنْ حَمَلَ عَلَيْنَا السَّلَاحَ فَلَيْسَ مِنَّا»

«Ким бизге каршы курал көтөрсө, ал бизден эмес», - деген. Китеп жана сүннөттөн алынган бул далилдер бардык хаддардан эскертүү үчүн келгендигин көрсөтүп турат. Демек, аларды кылуу – күнөө. Ырас, Мыйзам Чыгаруучунун өзү бул күнөөлөргө хаддар белгилеп койгон соң, аларга амал кылуу – важып.

Хад балагатка жеткен, акылга толгон, мусулман же зиммий болушуна карабастан, Ислам өкүмдөрүнө риоя кылуучу адамга колдонулат. Эркек кишиге тик турган абалында жаңы да, эски да болбогон орточо дарра менен урулат. Жазалануучу жылаңач кылып чечиндирилбейт, жаткырып да коюлбайт. Ибн Масъуд ؓ:

«لَيْسَ فِي دِينِنَا مُدٌّ، وَلَا قَيْدٌ وَلَا تَجْرِيدٌ»

«Биздин динибизде жаткырып коюу да, байлап коюу да, жылаңач кылуу да жок», - деген. Терини жарып жибере турган деңгээлде катуу урулбайт. Себеби, максат аны өлтүрүү эмес, кылмыштан тыюу. Уруучу колун колтугу көрүнө турган даражада көтөрбөйт. Дененин ар түрдүү жерлерине уруу сүннөт. Баш, жүз, жүрөк, жыныстык мүчө жана тукум сыяктуу өлүм жайларынан албетте этият болунат. Себеби, бул мүчөлөрдүн бирине уруу аны өлтүрүп коюшу же уруудан көздөлгөн максатты бекерге чыгарышы мүмкүн. Аял киши да дал ушундай урулат. Болгону, ал олтургузуп коюлат. Алий ﷺ:

«تَضْرَبُ الْمَرْأَةَ جَالِسَةً وَ الرَّجُلُ قَائِمًا»

«Аял кишиге отурган абалда, эркек кишиге болсо тик турган абалда урулат», - деген. Дарралоонун эң оору зына үчүн, кийин доомат, кийин арак ичүү, кийин таъзир үчүн. Себеби, Алла Таала зынаны өзүнчө айтып:

﴿وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ﴾

- «... Алланын (бул) өкүмүндө (т.а. зынакерлерге дарра урууда) силерди аларга карата ырайым кылуу (сезими) кармабасын!», [24:2] - деген. Башкалары андан санда аз болот, сыпатта көбөйтүү жайыз эмес.

ЗЫНАНЫН ХАДЫ

Айрымдар «зынакер аял жана зынакер эркектин хады – турмуш курган же бойдок болушуна карабастан – жүз дарра» дешет. Бул сөздөрүнө Алла Тааланын:

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ

فِي دِينِ اللَّهِ﴾

- «Зынакер аял жана зынакер эркек – алардын ар бирине жүз даррадан ургула. Эгер силер Аллага жана акырет күнүнө ыйман келтирүүчү болсоңор, Алланын (бул) өкүмүндө (т.а. зынакерлерге дарра урууда) силерди аларга карата ырайым кылуу (сезими) кармабасын!» [24:2]

- деген аятын далил кылып: «Катый жана ишеничтүү жол менен келген аятты жалгандыгынын ыктымалы болгон ахад жолу менен келген кабар үчүн тарк кылуу (таштоо) жайыз эмес. Себеби, бул иш Куранды сүннөт менен насх кылууга алып барат, негизи,

мындай кылуу мүмкүн эмес» дешет. Сахабалар, тобеиндер жана алардан кийинки бардык кылымдардагы уламалардан түзүлгөн ахли илимдин оммасы болсо: «Бойдок зынакерге жүз дарра урулат, сакталган (турмуш курган) зынакер болсо өлгөнгө чейин ташбараң кылынат» дешет. Буга **Пайгамбар ﷺ**

«رَجَمَ مَا عَزَا»

Моизди ташбараң кылдырды деген кабарды жана Жабир ибн Абдулладан рыбаат кылынган:

«أَنَّ رَجُلًا زَنَى بِامْرَأَةٍ فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَلِدَ ثُمَّ أَخْبَرَ أَنَّهُ

مُخَصَّنٌ فَأَمَرَ بِهِ فَرُجِمَ»

«Бир киши бир аял менен зына кылды. Пайгамбар ﷺ ага дарра урууну буюрду. Кийин анын турмуш кургандыгынын кабары келди эле, аны ташбараң кылууга буюрду», - деген кабарды далил кылат.

Далилдерге назар таштаган адам көрөт, Алла Тааланын:

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾

- *«Зынакер аял жана зынакер эркек – алардын ар бирине жүз даррадан ургула»,* [24:2]

- деген аяты умумий мааниде келип жатат. Себеби, зынакер аял жана зынакер эркек сөздөрү умумийликти түшүндүрүүчү сөздөр болуп, турмуш курганга да, бойдокко да тиешелүү. Пайгамбар ﷺдын:

﴿وَيَا أَيُّسُّ اغْدُ عَلَى امْرَأَةٍ هَذَا فَسَلِّهَا، فَإِنِ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمِهَا، فَاعْتَرَفَتْ

فَرَجَمَهَا»

«Эй Унайс, тигил аялдын алдына бар, эгер мойнуна алса, аны ташбараң кыл» деген хадиси, Моиздин үйлөнгөн адам экенин сурап билгенден кийин аны ташбараң кылдырганы, Годимияны ташбараң кылдырганы жана башка сахих хадистер ушул аятты хастап келип жатат. Т.а. андан сакталганды истисна кылып жатат. Демек, хадистер Куранды насх кылып эмес, хастап келип жатат. Куранды сүннөт менен хастоо болсо жайыз. Көптөгөн умумий мааниде келген аяттарды хадистер хастап келген.

Шарый далилдер т.а. Китеп жана сүннөт далалат кылып жаткан шарый өкүм – бойдок зынакерди Алланын Китебине амал кылып

жүз дарра уруу, Пайгамбар ﷺдын сүннөтүнө амал кылып, бир жылга сүргүн кылуу. Бирок, сүргүн кылуу важып эмес, жайыз. Аны кылуу же кылбоо башчынын эркинде. Кааласа, дарралайт дагы, сүргүн да кылат. Кааласа, сүргүн кылбастан, дарралап гана коёт. Ал эми, дарралабастан, сүргүн гана кылышы мүмкүн эмес. Себеби, анын жазасы дарралануу. Турмуш кургандын жазасы болсо, Алланын Китебин хастап келген Пайгамбар ﷺдын сүннөтүнө ылайык, өлгөнгө чейин ташбараң кылуу. Турмуш курганды дарралоо да, ташбараң кылуу да жайыз. Алгач дарраланат, кийин ташбараң кылынат. Дарраланбастан, ташбараң кылынышы да мүмкүн. Бирок, ташбараң кылбастан, болгону дарраланышы дурус эмес. Себеби, ага важып болгон жаза – ташбараң кылынышы.

Бойдок зынакердин жазасы дарралануу экенине Алла Тааланын:

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾

– «Зынакер аял жана зынакер эркек – алардын ар бирине жүз даррадан ургула», [24:2]

- деген аяты далил. Сүргүн кылуунун далилдери болсо көпчүлүк хадистер. Алардын айрымдарын айтып өтөбүз. Абу Хурайрадан рыбаат кылынат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِيمَنْ زَنَى وَلَمْ يُحْصَنْ بِنَفِيِّ عَامٍ، بِأَقَامَةِ

الْحَدِّ عَلَيْهِ»

«Пайгамбар ﷺ бойдок зынакерди бир жыл сүргүнгө жана хад урулушуна өкүм кылды». Убада ибн Сомиттен рыбаат кылынышында, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«خُذُوا عَنِّي، خُذُوا عَنِّي فَذَجَعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا، الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ

وَنَفِيُّ سَنَةٍ»

«Менден алгыла, менден алгыла, Алла алар үчүн бир жолду дайындап койгон. Бакира бакира менен болсо, жүз дарра жана бир жыл сүргүн». (Бакира – турмуш курбаган адам). Сахабалар да ушул жолдон барып, бойдок зынакерге дарра урушкан жана аны бир жылга сүргүн кылышкан. Бирок, Пайгамбар ﷺдын дарра гана уруп, сүргүн кылбаган учурлары да болгон. Абу Давуд Сахл ибн Саъддан рыбаат кылат:

«أَنَّ رَجُلًا مِنْ بَكْرِ بْنِ لَيْثٍ أَقْرَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ زَنَى بِامْرَأَةٍ
وَكَانَ يَكْرَهُ فَجَلَدَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِائَةً، وَ سَأَلَهُ الْبَيْتَةَ عَلَى الْمَرْأَةِ إِذْ
كَذَبْتَهُ وَ لَمْ يَأْت بِشَيْءٍ، فَجَلَدَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّ الْفِرْيَةِ ثَمَانِينَ
جَلْدَةً»

«Бакр ибн Лайстан болгон бир киши Пайгамбар ﷺ га өзүнүн бир аял менен зына кылганын мойнуна алды. Өзү үйлөнбөгөн эле. Пайгамбар ﷺ ага жүз дарра урду. Аял аны жалган сүйлөп жатат дегенден кийин, андан аялга каршы хужжат сурады. Эч нерсе келтире албаган соң, Пайгамбар ﷺ ага бухтон хадын да кылды т.а. сексен дарра урду». (Бухтон – жалган жалаа). Бул хадисте Пайгамбар ﷺ зынакерди дарралады, бирок, сүргүн кылган жок. Дагы бир хадисте Пайгамбар ﷺ:

«إِذَا زَنَتْ أُمَّةٌ أَحَدِكُمْ فَلْيَجْلِدْهَا»

«Бирөөңөрдүн күңүңөр зына кылса, аны дарраласын», - деген. Ушулардан көрүнүп тургандай, сүргүн кылуу важып эмес, жайыз. Демек, дарралап, анан сүргүн кылуу, же сүргүн кылбастан болгону дарралоо имамдын (халифанын) каалоосунда. Себеби, Пайгамбар ﷺ дын дарралап, анан сүргүн кылган учурлары да, сүргүн кылбастан болгону дарралаган учурлары да болгон.

Бойдок зынакерге дарралоо менен бирге бир жыл сүргүн хады белгиленди. Хадистер болсо түрдүүчө. Пайгамбар ﷺ дын дарралоо менен бирге сүргүн кылган учурлары да, сүргүн кылбастан болгону дарралаган учурлары да болгон.

«إِذَا زَنَتْ أُمَّةٌ أَحَدِكُمْ»

«Бирөөңөрдүн күңүңөр зына кылса» хадиси менен Сахл ибн Убаданын хадиси сүргүн кылуу мыйзамдаштырылышынан мурун болгон делбейт. Себеби, сүргүн кылуу хадиси сүргүн кылбоо хадисинен мурун болгону далилденбеген. Тарых белгисиз бойдон кала берет. Кайсы хадистин мурун болгону далилденбеген соң, демек, насх жок. Бирин экинчисинен оорлоштура турган карина да жок. Ушундай болгон соң, экөөсүнө тең амал кылына берет. Бирок, Пайгамбар ﷺ дын сүргүн кылуу хадын бир жолу колдонуп, дагы бир

жолкуда колдонбогондугу анын важып эмес, жайыздыгына далалат кылат. Кошумча менен келген хадистин ошол кошумчасы важып эмес, жайыз болот. Бардык хадистерде бирдей келгени болсо важып болот. Демек, кошумчалуу жана кошумчасыз – бардык хадистерде келген дарралоо важып. Кошумчалуу хадистерде кошумча болуп келген сүргүн кылуу жайыз. Шарияттын максаттарын эң көп биле турган сахабалар да дарралоо менен бирге сүргүн да кылышкан. Мисалы, Умар Мадинадан Шамга, Усман Мисирге, ибн Умар күңүн Фадакка сүргүн кылган. Хадистерде көздө тутулган сүргүн – зынакерди жашаган жеринен мусапыр санала турган даражадагы узак жайга кетирип жиберүү. Сахабалар сүргүнгө ушундай аныктама беришкен.

Турмуш кургандын жазасын баян кылуучу хадистер, далилдер көп. Абу Хурайра жана Зайд ибн Халидден рыбаат кылынат:

«إِنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَعْرَابِ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَشُدُّكَ اللَّهَ إِلَّا قَضَيْتَ لِي بِكِتَابِ اللَّهِ، فَقَالَ: الْخِصْمُ الْآخِرُ وَهُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ، نَعَمْ، فَأَقْضِ بَيْنَنَا بِكِتَابِ اللَّهِ وَأُذِّنْ لِي، فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْ، قَالَ: إِنَّ ابْنِي كَانَ عَسِيفًا عَلَيَّ هَذَا فَرَنَى بِأَمْرَاتِهِ، وَإِنِّي أُخْبِرْتُ أَنَّ عَلِيَّ ابْنِي الرَّجْمِ، فَأَقْتَدَيْتُ مِنْهُ بِمِائَةِ شَاةٍ وَوَلِيدَةٍ، فَسَأَلْتُ أَهْلَ الْعِلْمِ فَأَخْبَرُونِي أَنَّ عَلِيَّ ابْنِي جَلَدُ مِائَةٍ وَتَغْرِيْبُ عَامٍ، وَأَنَّ عَلِيَّ امْرَأَةً هَذَا الرَّجْمِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللَّهِ، الْوَلِيدَةُ وَالْغَنَمُ رَدٌّ وَعَلَى ابْنِكَ جَلَدُ مِائَةٍ وَتَغْرِيْبُ عَامٍ، وَاعْدُ يَا أُتَيْسُ إِلَى امْرَأَةٍ هَذَا فَإِنِ اعْتَرَفَتْ فَأَرْجُمَهَا، قَالَ: فَعَدَا عَلَيْهَا فَأَعْتَرَفَتْ فَأَمَرَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُجِمَتْ»

«Бир аърабий Пайгамбар ﷺдын алдына келип: «Эй Алланын Пайгамбары, сизден Алланын наамына ант ичип сураймын, мага Алланын Китеби менен өкүм кылыңыз», - деди. Ага караганда билимдүүрөөк болгон тиги атаандаш дагы: «Ооба, биздин ортобузда Алланын Китеби менен өкүм чыгарып бериңиз жана мага (сүйлөөгө) уруксат

бериңиз», - деди. Пайгамбар ﷺ «Сүйлө» деди. Ал: «Уулум мына мунун ижарачысы эле, аялы менен зына кылыптыр, уулумду ташбараң кылышат экен деп угуп, ага жүз кой жана бир күң таван төлөдүм, кийин ахли илимден сурасам, уулума жүз дарра урулуп, бир жылга сүргүн кылынат экен, мына мунун аялы болсо ташбараң кылынат экен», - деди. Ошондо Пайгамбар ﷺ: «Жаным Анын колунда болгон Затка ант болсун, силердин ортоңордо Алланын Китеби менен өкүм чыгарамын – күң жана койлор кайтарылат, уулуңа жүз дарра жана бир жыл сүргүн белгиленет», - деди. Кийин асламдык бир кишиге: «Эй Унайс, мунун аялына бар, мойнуна алса, аны ташбараң кыл», - деди. Унайс аялдын алдына барды эле, ал мойнуна алды. Пайгамбар ﷺ аны ташбараң кылууга буюрду». Хадисте Пайгамбар ﷺ турмуш курганды дарра урбастан ташбараң кылууга буюрду. Шаъбийден рыбалят кылынат:

«أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حِينَ رَجَمَ الْمَرْأَةَ ضَرْبَهَا يَوْمَ الْخَمِيسِ، وَرَجَمَهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَقَالَ: جَلَدْتُهَا بِكِتَابِ اللَّهِ وَرَجَمْتُهَا بِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

«Али ﷺ бир аялды ташбараң кылганында, бейшемби күнү дарралап, жума күнү ташбараң кылды, анан: «Алланын Китеби менен дарраладым о.э. Пайгамбар ﷺдын сүннөтү менен ташбараң кылдым», - деди». Убада ибн Сомиттен рыбалят кылынган хадисте Пайгамбар ﷺ:

«خُذُوا عَنِّي، خُذُوا عَنِّي، قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهِنَّ سَبِيلًا الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَنَفْيُ

سِنَةٍ، وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ»

«Менден алгыла, менден алгыла, Алла алар үчүн бир жол белгилеген. Бойдок бойдок менен болсо – жүз дарра жана бир жыл сүргүн, жубан үйлөнгөн менен болсо, жүз дарра жана ташбараң», - деди. Пайгамбар ﷺ турмуш кургандын жазасы дарралоо жана ташбараң деди. Али ﷺ турмуш курганды дарралады дагы, ташбараң да кылды. Жабир ибн Сумрадан кылынган рыбалятта Пайгамбар ﷺдын Маъиз ибн Маликти ташбараң кылдырганы айтылган, бирок, дарралаганы айтылбаган.

Бухарийдеги Сулайман ибн Бурайданын рыбаытында да Пайгамбар ﷺдын Гомидияны ташбараң кылдырганы айтылган, бирок, дарралаганы айтылбаган. Муслимде келишинче, Пайгамбар ﷺдын буйругу менен жухайналык бир аял өз көйнөгүнө байланып, кийин ташбараң кылынган. Дарраланганы туурасында эч нерсе айтылбаган. Бул далилдер турмуш курганды ташбараң кылганын жана дарралабаганын көрсөтүп турат. Ушуга ылайык:

«وَالثَّيْبُ بِالثَّيْبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ»

«Жубан үйлөнгөн менен болсо, жүз дарра жана ташбараң» хадиси ташбараң кылуунун вагыптыгы, дарра уруунун болсо жайыздыгына далалат кылат. Дарралоо халифанын райына сунуш кылынат. Хадистерди биргелештирип, турмуш кургандын хады дарралоо жана ташбараң кылып белгиленди. Пайгамбар ﷺ Маъизди дарралабаганы туурасындагы Сумранын хадиси Убада ибн Сомит рыбаыт кылган:

«وَالثَّيْبُ بِالثَّيْبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ»

«Жубан үйлөнгөн менен болсо, жүз дарра жана ташбараң» хадисти насх кылат делбейт. Себеби, Сумранын хадиси Убаданын хадисинен кийин келгени далилденбеген. Ошондой болгон соң, андагы дарралоонун айтылганы аны бекер кыла албайт, өкүмүн насх кыла албайт. Кайсы бир хадистин мурун же кийинкилиги далилденбесе, насх болбойт. Алардын бирин экинчисинен оорлоштуруучу карина да жок. Кайсы бир хадисте кошумча келген болсо, ошол кошумча вагып эмес, жайыз деп этибар кылынат. Демек, ташбараң кылуу вагып. Кошумча т.а. дарралоо болсо жайыз болуп, имамдын өкүмүнө коюп берилет. Чындап никеленип, жыныстык катышта болгон киши хур, балагатка жеткен жана акылдуу болсо, турмуш курган (сактанган) адам эсептелет. Зына бабында «сактанган, турмуш курган»дын аныктамасы мына ушул. Башкалары турмуш курган эсептелбейт. Дарра уруу жана ташбараң кылууда күмөнгө орун калбашы шарт кылынат. Иштин анык арам болушу, аны кылган адам өз ыктыяры менен кылган болушу, катуу мажбур кылынбаган болушу, балагатка жеткен жана акылдуу болушу шарт. Жаш балага, жиндиге жана өз ыктыярысыз мас болгон адамга хад белгиленбейт. Зына шарыйй далилдерде келтирилген зына

хужжаты менен исбатталган болушу да шарт. Абу Хурайра рыбаят кылган хадисте Пайгамбар ﷺ:

«اذْفَعُوا الْحُدُودَ مَا وَجَدْتُمْ لَهَا مَذْفَعًا»

«Хадды бекер кыла турган бир түрткүнү тапсаңар, аны бекер кылгыла», - деген. Аиша ﷺ рыбаят кылган хадисте Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«ادْرَأُوا الْحُدُودَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ مَا اسْتَطَعْتُمْ فَإِنْ كَانَ لَهُ مَخْرَجٌ فَخَلُّوا سَبِيلَهُ

فَإِنَّ الْإِمَامَ أَنْ يُحْطَى فِي الْعَفْوِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يُحْطَى فِي الْعُقُوبَةِ»

«Колуңардан келишинче мусулмандардан хаддарды алып таштагыла. Эгер анын чыга турган жайы болсо, тек койгула. Себеби, имамдын туура эмес кечирип койгону туура эмес жазалап койгонунан көрө жакшыраак». Алиден рыбаят кылынган марфуъ хадисте:

«ادْرَأُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ»

«Күмөн саноолор (туулушу) менен хаддарды алып таштагыла», - делген. Катуу мажбур кылынган адам кылмышы үчүн жазаланбайт. Себеби, Пайгамбар ﷺ:

«رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأُ وَالنَّسْيَانُ وَمَا اسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ»

«Үммөтүмдөн билбестен кылынган, унутуп коюлган жана мажбур кылынган иш (жоопкерчилиги) алып ташталган», - деген. Пайгамбар ﷺ зына толук өз исбатын тапкандан кийин гана зынакерди жазалаган.

Зына далилденген соң, хадды тездетүү важып, бекер кылуу же кепилдикке алуу мүмкүн эмес. Абу Хурайра ﷺ дан рыбаят кылынган хадисте Пайгамбар ﷺ:

«حَدٌّ يُعْمَلُ بِهِ فِي الْأَرْضِ خَيْرٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ مِنْ أَنْ يُمْطَرُوا أَرْبَعِينَ صَبَاحًا»

«Жер жүзүндө бир хаддын аткарылышы жер калкы үчүн кырк күндүк таңкы жамгырдан жакшыраак», - деген. Ибн Умар рыбаят кылган хадисте Пайгамбар ﷺ:

«مَنْ حَالَتْ شَفَاعَتُهُ دُونَ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ فَهُوَ مُضَادُّ اللَّهِ فِي أَمْرِهِ»

«Кимдин кепилдиги Алланын хаддарынан бирин тосуп койсо, демек, ал Алланын ишине каршы чыгыптыр», - деген. Бирок, кылмышкер оорулуу болсо, айыкканга чейин хад

кечиктирилет. Оорулуунун айыгышынан үмүт болсо, ал көтөрө ала турган даражада жеңил урулат. Абу Уамама ибн Сахл Саъид ибн Саъд ибн Убададан рыбалят кылат:

«كَانَ بَيْنَ أَبْيَاتِنَا رُوَيْجُلٌ ضَعِيفٌ مُخَدَّجٌ فَلَمْ يُرْعَ الْحَيَّ إِلَّا وَهُوَ عَلَى أَمَةٍ مِنْ إِمَائِهِمْ يَحْتَبُ بِهَا، فَذَكَرَ ذَلِكَ سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ ذَلِكَ الرَّجُلُ مُسْلِمًا، فَقَالَ: اضْرِبُوهُ حَذَّهٗ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ أضعفُ ممَّا تحسبُ، لو ضَرَبْتَاهُ مائةً قَتَلْتَاهُ، فَقَالَ: خذُوا لَهُ عَشْكَالًا فِيهِ مائةٌ شِمْرًاخٍ، ثمَّ اضْرِبُوهُ بِهِ ضَرْبَةً وَاحِدَةً، قَالَ: فَفَعَلُوا»

«Маалемизде бир нымжан, майып адам бар эле. Маале этибар кылбай калыптыр, ал күндөрдүн бири менен ойношуп, бузукулук кылып коюптур. Муну Саъд ибн Убада Пайгамбар ﷺ га келип айтты. Ал адам мусулман эле. Расул ﷺ ага хад ургула деди. «Эй Алланын Пайгамбары, ал сиз ойлогондон көрө анча нымжан, жүз дарра ура турган болсок, өлтүрүп коёбуз» дешти. Пайгамбар ﷺ: «Жүз чыбык алгыла да, аны менен бир мерте ургула», - деди. Алар ошондой кылышты». Бул хадис хадды көтөрө албай турган айыкпас оорулууга же нымжанга жеңил урулушуна далил. Ушул хадистин дагы бир рыбаياتында:

«وَلَوْ حَمَلْنَاكَ إِلَيْكَ لَتَفْسَحَتْ عِظَامُهُ مَا هُوَ إِلَّا جِلْدٌ عَلَى عِظْمٍ»

«Эгер аны сизге көтөрүп келе турган болсок, сөөктөрү майдаланып кетет, ал сөөккө жабышкан териден башка нерсе эмес», - делген. Демек, мутлак нымжандык хадды жеңил урууга негиз болот. Оору да бир нымжандык. Хадистин мафхуму болсо нымжандыктан кийин күчкө кире турган болсо, же ооругандан кийин айыга турган болсо, ошого чейин күтүлүп, кийин хад урулушунда.

О.э. боюнда бар аял төрөгөнгө чейин, эмизе турган аял баланы сүттөн чыгарганга чейин күтүлөт. Абдулла ибн Бурайда атасынан рыбалят кылат:

«فَجَاءَتِ الْعَامِدِيَّةُ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي قَدْ زَيْتُ فَطَهَّرْنِي، وَإِنَّهُ رَدَّهَا، فَلَمَّا كَانَ الْعَدُّ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ تَرُدُّنِي، لَعَلَّكَ أَنْ تَرُدَّنِي كَمَا رَدَدْتَ مَا عِزًّا،

فَوَاللَّهِ إِنِّي لَحُبْلَى, قَالَ, إِمَّا لَا فَاذْهَبِي حَتَّى تَلِدِي, فَلَمَّا وَلَدَتْ أَتَتْهُ بِالصَّبِيِّ فِي خِرْقَةٍ, قَالَتْ: هَذَا قَدْ وَلَدْتُهُ, قَالَ: اذْهَبِي فَأَرْضِعِيهِ حَتَّى تَفْطِمِيهِ, فَلَمَّا فَطَمْتُهُ أَتَتْهُ بِالصَّبِيِّ فِي يَدِهِ كِسْرَةٌ خُبْزٍ, فَقَالَتْ: هَذَا يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَدْ فَطَمْتُهُ, وَقَدْ أَكَلَ الطَّعَامَ, فَدَفَعَ الصَّبِيَّ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ, ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَحَفِرَ لَهَا إِلَى صَدْرِهَا, وَأَمَرَ النَّاسَ فَرَجَمُوهَا»

«Гомидия келип: «Эй Алланын Пайгамбары, мен зына кылдым, мени тазалаңыз», - деди. Расуллула аны кайтарды. Кийинки күнү дагы келип: «Я Расуллула, эмнеге мени кайтарасыз, мүмкүн мени да Маъизди кайтарганыңыздай кайтарып жаткандырсыз? Аллага ант болсун, менин боюмда бар», - деди. Пайгамбар ﷺ: «Же... Жок, бар, төрөгөнгө чейин (жүрө бер)», - деди. Төрөгөндөн кийин жалайкка оролгон баланы көтөрүп келип: «Мына, төрөдүм», - деди. Пайгамбар ﷺ: «Бара бер, аны эмиз, сүттөн чыгарганга чейин (жүрө бер)», - деди. Сүттөн чыгарган соң, баланын колунда бир сындырым наны менен алып келип: «Мына, эй Алланын Пайгамбары, сүттөн чыгардым, тамак жей турган болду», - деди. Ошондон кийин Пайгамбар ﷺ баланы бир мусулман кишиге берип, (ташбараңга) буюрду. Аны адамдар көкүрөгүнө чейин чуңкурга көмүп, ташбараң кылды». Бул хадис боюнда бар төрөгөнгө чейин, эмизе турган аялдын баланы сүттөн чыгарганга чейин күтүлүшүнө ачык далалат кылып турат.

Зынанын исбаты

Зына үч иштин бири менен өз исбатын табат б.а. далилденет:

Биринчиси: Икран (моюнга алуу). Зынакердин төрт жолу ачык икран болушу жана хад аткарылганга чейин икранынан кайтпашы. Эгер икранынан кайтса же качып кетсе, ага тийилбейт. Буга далил Абу Хурайранын мына бул рыбабаты:

«أَتَى رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ

فَنَادَاهُ, فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي زَنَيْتُ, فَأَعْرَضَ عَنْهُ, حَتَّى رَدَدَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ, فَلَمَّا شَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ, دَعَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَيْكَ

جُنُونٌ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَهَلْ أَحْصَيْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اذْهَبُوا بِهِ فَارْجُمُوهُ»

«Пайгамбар ﷺ мечитте эле. Асламийлерден бир киши келип, ал кишини чакырып: «Эй Алланын Пайгамбары, мен зына кылдым», - деди. Расулулла андан жүз үйрүдү. Ал сөзүн төрт жолу кайталады. Өзүнө каршы төрт мерте күбөлүк берген соң, Пайгамбар ﷺ аны чакырып: «Жиндисиңби?» деди. Ал «Жок» деди. «Үйлөнгөнсүңбү?» деди. Ал: «Ооба» деди. Ошондо Пайгамбар ﷺ: «Аны алып барып, ташбараң кылгыла», - деди». Абдулла ибн Бурайда атасынан рыбаят кылат:

«يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي زَنَيْتُ وَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ تُطَهِّرَنِي، فَرَدَّهُ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْعَدِ أَتَاهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي قَدْ زَنَيْتُ، فَرَدَّهُ الثَّانِيَةَ، فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى قَوْمِهِ، فَقَالَ: أَتَعْلَمُونَ بِعَقْلِهِ بِأَسَا تُنْكِرُونَ مِنْهُ شَيْئًا؟ فَقَالُوا مَا نَعْلَمُهُ إِلَّا وَفِي الْعَقْلِ مِنْ صَالِحِينَ فِيمَا نَرَى، فَأَتَاهُ الثَّلَاثَةَ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمْ أَيْضًا فَسَأَلَ عَنْهُ، فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُ لَا بَأْسَ بِهِ وَلَا بِعَقْلِهِ، فَلَمَّا كَانَ الرَّابِعَةَ حَفَرَ لَهُ حُفْرَةً ثُمَّ أَمَرَ بِهِ فَرُجِمَ»

«Маъиз ибн Малик Асламий Пайгамбар ﷺдын алдына келип: «Эй Алланын Пайгамбары, мен зына кылып койдум, мени тазалашыңызды каалаймын», - деди. Аны кайтарды. Кийинки күнү дагы келип: «Я Расулулла ﷺ, мен зына кылдым», - деди. Экинчи жолу дагы кайтарды. Кийин Пайгамбар ﷺ анын коомуна адам жиберип, анын акылынан силер жактырбай турган бирер кемчилик бар экенин билесиңерби деп сурааттырды. Алар: «Биздин оюбузча, ал акылы жайындагыларыбыздын бири, башка нерсени билбейбиз» дешти. Ал үчүнчү жолу келди. Пайгамбар ﷺ дагы адам жиберип, сурап-сүрүштүрдү. Анын өзүндө да, акылында да эч кандай кемчилик жоктугу маалым болду. Төртүнчү жолкудан кийин, ага бир чуңкур казылып, аны ташбараң кылууга буюрду». Абдулла ибн Бурайда атасынан рыбаят кылат:

«فَجَاءَتِ الْعَامِدِيَّةُ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي قَدْ زَيْتُ فَطَهَّرْنِي، وَإِنَّهُ رَدَّهَا، فَلَمَّا كَانَ الْعَدُّ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ تَرُدُّنِي، لَعَلَّكَ أَنْ تَرُدَّنِي كَمَا رَدَدْتَ مَا عِزًّا، فَوَاللَّهِ إِنِّي لِحُبْلَى، قَالَ، إِمَّا لَا فَادْهَبِي حَتَّى تَلِدِي، فَلَمَّا وُلِدَتْ أَتَتْهُ بِالصَّبِيِّ فِي حِرْقَةٍ، قَالَتْ: هَذَا قَدْ وُلِدَتْهُ، قَالَ: اذْهَبِي فَأَرْضِعِيهِ حَتَّى تَفْطِمِيهِ، فَلَمَّا فَطَمَتْهُ أَتَتْهُ بِالصَّبِيِّ فِي يَدِهِ كِسْرَةٌ حُبْرٌ، فَقَالَتْ: هَذَا يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَدْ فَطَمْتُهُ، وَقَدْ أَكَلَ الطَّعَامَ، فَدَفَعَ الصَّبِيَّ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَحْفِرَ لَهَا إِلَى صَدْرِهَا، وَأَمَرَ النَّاسَ فَرَجَمُوهَا»

«Гомидия келип: «Эй Алланын Пайгамбары, мен зына кылдым, мени тазалаңыз», - деди. Расулупулла ﷺ аны кайтарды. Кийинки күнү дагы келип: «Я Расулупулла ﷺ, эмнеге мени кайтарасыз, мүмкүн, мени да Маъизди кайтарганыңыздай кайтарып жаткандырсыз? Аллага ант болсун, менин боюмда бар», - деди. Пайгамбар ﷺ: «Же... Жок, төрөгөнгө чейин (жүрө бер)», - деди. Төрөгөндөн кийин жалаякка оролгон бөбөктү көтөрүп келип: «Мына, төрөдүм» деди. Пайгамбар ﷺ: «Бара бер, аны эмиз, сүттөн чыгарганга чейин (жүрө бер)», - деди. Сүттөн чыгарган соң, баланы колунда бир сындырым наны менен алып келип: «Мына, эй Алланын Пайгамбары, сүттөн чыгардым, тамак жей турган болду», - деди. Ошондон кийин Пайгамбар ﷺ баланы бир мусулман кишиге берип, (ташбараңга) буюрду. Аны адамдар көкүрөгүнө чейин чуңкурга көмүп, ташбараң кылды». Бул хадистеги:

«إِمَّا لَا فَادْهَبِي»

«Же... Жок, бара бер» сөзүнүн мааниси «өзүңдү куткаруудан, сөзүңдөн кайтуудан баш тартсаң, бара бер, төрөгөнүңдөн кийин келесиң, ошондо ташбараң кылынасың» дегени. Мына ушул ташбараңдын төрт жолку икран менен өз исбатын табышына далил болот. Бирок, икран болгон адам икранынан кайтып, ташбараң учурунда качса, ага тийилбейт. Абу Хурайра رضي الله عنه рыбаат кылышынча, Маъиз таш соккусун жегенден кийин качып, төө терисин көтөрүп бара жаткан адамдын жанынан өткөндө, тигил адам тери менен

урду, адамдар да урушту, анан ал өлдү. Бул окуя Пайгамбар ﷺ га айтылып, таш соккусун жеп, өлөрүн билгенден кийин качты дешкенде:

«هَلَّا تَرَ كُتْمُوهُ»

«Аны коё бербепсиңер да», - деген. Ушундай эле, дарра уруу да икран менен өз исбатын табат. Сахл ибн Саъд рыбаат кылышынча, бир киши Пайгамбар ﷺ дын алдына келип:

«إِنَّهُ قَدْ زَنَى بِامْرَأَةٍ سَمَّاهَا، فَأَرْسَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَرْأَةِ فَسَأَلَهَا عَمَّا قَالَ: فَأَنْكَرَتْ، فَحَدَّثَهُ وَتَرَكَهَا»

«Бир аял менен зына кылганын айтты жана аялдын атын да атады. Пайгамбар ﷺ аялга адам жиберип, чакыртып келди жана ушул жөнүндө сурады. Аял инкар кылды эле, аны жөн коюп, тигил адамга хад урду». Бул хадис дарра уруунун икран менен өз исбатын табышына далалат кылат.

Зынага бир жолу икран болуу да жетиштүү болот. Төрт жолу икран болуунун кажети жок. Буга далил ошол Абдулла ибн Бурайданын хадиси. Анда Пайгамбар ﷺ аялды төрт жолу икран болбой туруп ташбараң кылдырган. Жабирдин хадисинде келет:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْرَّ عِنْدَهُ رَجُلًا أَنَّهُ زَنَى بِامْرَأَةٍ، فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجُلِدَ الْحَدَّ، ثُمَّ أُخْبِرَ أَنَّهُ مُحْصَنٌ فَأَمَرَ بِهِ فَرَجِمَ»

«Пайгамбар ﷺ дын алдында бир киши бир аял менен зына кылганына икран болду. Пайгамбар ﷺ аны дарралоого буюрду. Кийин анын үйлөнгөнү билинген соң, ташбараң кылынды». Сахл ибн Саъддын хадисинде да бир киши бир жолу икран болгон эле, Пайгамбар ﷺ ага хад белгиледи. Бул хадистер зынанан исбатталышы үчүн бир жолу икран болуу жетиштүү экендигине далил болот. Пайгамбар ﷺ дын:

«شَهِدْتُ عَلَى نَفْسِكَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ»

«Өзүңө каршы төрт жолу күбөлүк бердиң», - деши жана башка ушул маанидеги хадистер икрандын төрт жолу болушу шарттыгына эмес, икрандын чыныгы икран экендигин жакшылап текшерип көрүүгө, икрандан кийин да хадды кечиктирүү

мүмкүндүгүнө далалат кылат. Себеби, Пайгамбар ﷺ бир жолу икран болуу менен да хадды дайындаган. Гомидия хадисиндеги:

«لَمْ تُرُدَّنِي لَعَلَّكَ أَنْ تُرُدَّنِي كَمَا رَدَدْتَ مَاعِرًا»

«Я Расулулла, эмнеге мени кайтарасыз, мүмкүн, мени да Маъизди кайтаргандай кайтарып жаткандырсыз?», - деген сөздү Пайгамбар ﷺ инкар кылбады. Эгер икрандын төрт жолу болушу шарт болгондо, анда «аны төрт жолу икран болбогондугу үчүн кайтарганмын» дейт болчу. Мына ушулар икрандын төрт жолу болушу шарт эместигине, бир жолкусу да жетиштүү болушуна далил болот.

Экинчиси: Бир отурушта бир зынага төрт хур (эркин-азат), чынчыл, мусулман кишилердин зынаны анык-тунук сүрөттөп, күбөлүк берүүлөрү. Күбөлөр төртөө болушунун шарт экендигинде ихтилаф жок. Алла Таала айтат:

﴿وَاللَّائِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاَسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ﴾

- «Аялыңардан кайсы бири фахишалык (зына) кылса, андай аялдын үстүнө өзүңөрдөн болгон төрт кишини күбө кылгыла». [4:15]

﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾

- «Таза аялдарды (зынакер) деп жаманатты кылып, кийин (бул сөздөрүнө) төрт күбө келтире албаган адамдарга сексен дарра ургула...». [24:4]

﴿لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ

الْكَاذِبُونَ﴾

- «Алар (т.а. Аишаны жаманатты кылмакчы болгондор өз сөздөрүнө) төрт күбө келтиришсе болбойт беле?! Эми эгер күбө келтире алышпаса, анда Алланын алдында алар жалганчылар». [24:13]

Саъд ибн Убада Пайгамбар ﷺ га:

﴿أَرَأَيْتَ لَوْ وَجَدْتُ مَعَ امْرَأَتِي رَجُلًا أُمِهْلُهُ حَتَّى آتِي بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَعَمْ﴾

«Аялымды бир эркек менен кармап алсам да, төрт күбө тапканыма чейин отура беремби?» дегенде, ал киши: «Ооба» деп жооп берген». Мына бул далилдер зынаны далилдөө үчүн күбөлөр төрт киши болуп, зынаны анык-тунук сүрөттөп, ачык-

айкын күбөлүк берүүлөрү шарттыгына катый далалат кылып турат. Эгер күбөлөрдүн саны төрткө жетпесе, же алардын бири анык-турук сүрөттөй албаса, зына исбатталбайт. Себеби, анын далили анык насс менен келип жатат. Ага амал кылуу шарт.

Үчүнчүсү: Боюнда бар экени т.а. хомиланын (ичтеги баланын) көрүнүп, билинип калышы. Эгер эри жок аялдын боюна бүтүп калса, ага хад белгиленет. Умар رضي الله عنه:

«وَالرَّجْمُ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مَنْ زَنَى مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ إِذَا كَانَ مُحْصَنًا، إِذَا قَامَتِ بَيْنَهُ أَوْ كَانَ الْحَمْلُ أَوْ الْإِعْتِرَافُ»

«Ар бир зына кылган эркек жана аялды, эгер ал турмуш курган болсо, (үч абалда): далилдер жетиштүү болгондо, же хомиласы билинип калганда, же өзү мойнуна алганда ташбараң кылуу важып», - деген. Али رضي الله عنه мындай деген:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الزَّانَةَ زَانَانٍ: زَانَا سِرًّا، وَزَانَا عَلَانِيَةً، فَزَنَا السِّرُّ أَنْ يَشْهَدَ الشُّهُودُ، فَيَكُونُ الشُّهُودُ أَوَّلَ مَنْ يَرْمِي، وَزَنَا الْعَلَانِيَةَ أَنْ يَظْهَرَ الْحَمْلُ، أَوْ الْإِعْتِرَافُ، فَيَكُونُ الْإِمَامُ أَوَّلَ مَنْ يَرْمِي»

«Эй адамдар, зына эки түрдүү болот: жашыруун зына, ашкере зына. Күбөлөрдүн күбөлүгү менен далилденген зына – жашыруун зына эсептелип, анда таш урууну күбөлөр баштап беришет. Ашкере зына болсо, бойго бүтүү же икран болуу болуп, анда таш урууну имам баштап берет». Жетекчи сахабалардын сөздөрү мына ушулар. Буларга ошол убакта эч ким каршылык билдирбеген. Каршылык билдирүү мүмкүн болуп туруп, бирок, унчукпай турушкандыктары, анын ижмалыгын көрсөтөт.

Бирок, эгер аял боюнда бар экендигине себеп көрсөтсө, хад бекер кылынат. Себеби, андай учурда күмөн туулат. Күмөн туулганда болсо хад белгиленбейт. Эгер аял зына кылбастан, эркектин уруктук суусун куйганмын десе, өзү кылган болобу, башкасы тарабынан болобу, хад алып ташталат. Же мен зынага катуу мажбурланганмын десе, же ушуларга окшош бир себеп көрсөтсө, андан хад алып ташталат. Саъид Халаф ибн Халифадан, ал болсо Хошимден рыбаат кылат:

«أَنَّ امْرَأَةً رُفِعَتْ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ لَيْسَ لَهَا زَوْجٌ وَقَدْ حَمَلَتْ، فَسَأَلَهَا عُمَرُ فَقَالَتْ: إِنِّي امْرَأَةٌ ثَقِيلَةُ الرَّأْسِ، وَقَعَ عَلَيَّ رَجُلٌ وَأَنَا نَائِمَةٌ، فَمَا اسْتَيْقِظْتُ حَتَّى فَرَغَ، فَدَرَأَ عَلَيْهَا الْحَدَّ»

«Умар ибн Хаттабдын алдына эри жок, боюна бүтүп калган аял алып келинди. Умар (себебин) сураганда, ал: «Мен бир башы оор аялмын, уктап жатканымда бир киши үстүмө жатты, ойгонгонгуча, ишин кылып бүттү», - деп жооп берди. Ошондо Умар андан хадды алып таштады». Барро ибн Сабра Умардан рыбаят кылат:

«أَنَّهُ أَتَى بِامْرَأَةٍ حَامِلٍ، فَادَّعَتْ أَنَّهَا أَكْرَهَتْ، فَقَالَ: خَلِّ سَبِيلَهَا، وَكَتَبَ إِلَى أَمْرَاءِ الْأَجْنَادِ (أَنْ لَا يُقْتَلَ أَحَدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ)»

«Анын алдына бир боюнда бар аял алып келинди жана ал мажбур кылынганмын деп айтты. Ошондо Умар: «Коё бергиле» деди жана лашкер башчыларга эч бир адам анын уруксатысыз өлтүрүлбөшүн буйруп, кат жиберди». Умардын иши шарый далил болбосо да, ал шарый өкүм. Ага ээрчүү жайыз т.а. өкүмдүн себептери толук болгондон кийин да менин уруксатымсыз өлүмгө өкүм кылбагыла дешке Халифанын акысы бар.

Зынанын исбаты мына ушулар. Аларсыз зына таптакыр далилденбейт. Зына күбөлүктөр далилдери катарына да, көрсөтмөлөр далилдери катарына да кирбейт. Зына өзүнчө далил талап кыла турган өзүнчө бир иш. Ал зынакерге белгиленген хад өкүмдөрүнүн ажыралгыс бөлүгү. Бул бир далил, ага амал кылуу важып. Ошондуктан, ал – бир кыздын жубанга айланганына, же зына кылганына, же жыныстык катнашта болгонуна – бир табибдин күбөлүгү менен далилденбейт. Кабыл алынган күбөлүк менен да өз исбатын таппайт. Ал тургай, казы зынаны анык билген күндө да, ошол үч иштин бири болмоюнча, зына эсептелбейт. Себеби, казыга зына болгонун исбаттоочу иштерди жана белгилерди көрсөтүп берүү – зына болгонуна казыда ишеним пайда кылуудан эмес б.а. зынаны исбаттоодон эмес – балким, аны шарият белгилеп бергендей, өзгасасө түрдө өз исбатын таптыруудан турат. Ошондуктан, Пайгамбарыбыз ﷺ зынакерликте белгилүү болгон аялдын зына

кылганына ишеним пайда кылган болсо да, иш өз исбатын таппагандыктан, ага хад белгилебеди. Ибн Аббас рыбаат кылышынча, ошондо Пайгамбарыбыз ﷺ:

«لَوْ كُنْتُ رَاجِمًا أَحَدًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ لَرَجَمْتُ فَلَانَةَ فَقَدْ ظَهَرَ مِنْهَا الرِّيبَةُ فِي مَنْطِقِهَا وَهَيْئَتِهَا وَمَنْ يَدْخُلُ عَلَيْهَا»

«Эгер бирөөнү исбатсыз ташбараң кыла турган болгонумда, баланчаны кылар элем. Сөзүнүн да, жүрүш-турушунун да, аныкына кирген адамдын да шектүүлүгү ачык көрүнүп турат», - деген. Ибн Аббастан рыбаат кылынат:

«إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَأَعْنَ بَيْنَ الْعَجْلَانِيِّ وَأَمْرَأَتِهِ، فَقَالَ شَدَادُ بْنُ الْهَادِ هِيَ الْمَرْأَةُ الَّتِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كُنْتُ رَاجِمًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ لَرَجَمْتُهَا؟ قَالَ: لَا تِلْكَ امْرَأَةٌ قَدْ أَعْلَنْتَ فِي الْإِسْلَامِ»

«Пайгамбарыбыз ﷺ Ажаланий менен аялын наалат айтыштырды. Шаддад ибн Хадий: «Пайгамбар ﷺ бул аял жөнүндө «Эгер бирөөнү исбатсыз ташбараң кыла турган болгонумда, баланчаны кылар элем» дегенби?», - деп сураганда, ровий: «Жок, ал Исламда ашкере кыла турган бир аял эле», - деп жооп берди». Бухарийдин рыбаатында:

«كَانَتْ تَظْهَرُ فِي الْإِسْلَامِ السُّوءَ»

«Исламда жамандыкты ашкере кыла турган» таризинде келген. Т.а. анын бузуктугун баары билчү, бирок, зына исбаты менен да, тан алуу менен да өз исбатын таппаган эле. Дагы Ибн Аббастын хадисинде келишинче, Хилал ибн Умайя өзүнүн аялын Шурайк ибн Самха менен болгон деп «доомат» кылат жана мулаъана (наалатташуу) аяты түшөт. Пайгамбар ﷺ аларга адам жиберди. Ал кишинин:

«إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمْ كَاذِبٌ، فَهَلْ مِنْكُمْ تَائِبٌ»

«Экөөңдүн бириң жалганчы экениңди Алла билет. Тообо кыла турганың барбы?» дегенине адамдар күбө болушат. Аял туруп күбөлүк берди. Бешинчисине келгенде, аны токтотушту жана ал тан алат дешти. Ал дудаланып, кетенчиктеди. Эми кайтса керек деп ойлодук. Кийин элимди эми шерменде кылбаймын деп кайтып кетти. Пайгамбар ﷺ:

«أَنْظُرُوهَا، فَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَكْحَلَ الْعَيْنَيْنِ سَابِعَ الْإِلْيَتَيْنِ، خَدَلَخَ السَّاقَيْنِ، فَهُوَ

لَشْرِيكَ بْنِ سَمْحَاءَ»

«Ага карап тургула, эгер ал кара көз, жамбашы толук, сандары жоон бала төрөсө, ал Шарийк ибн Самханыкы болот», - деди. Дал ошондой бала төрөдү. Ошондо Пайгамбар ﷺ:

«لَوْلَا مَا مَضَى مِنْ كِتَابِ اللَّهِ لَكَانَ لِي وَلِهَا شَأْنٌ»

«Алланын Китебинен (бул иш тууралуу аят) келип бүтпөгөндө, аны менен башкача сүйлөшкөн болор элем», - деди. Бухарийдин рыбаатында

«مِنْ حُكْمِ اللَّهِ»

«Алланын өкүмүнөн» делген. Мына бул окуяда аялдын зына кылгандык белгилери анык көрүнүп турар эле. Пайгамбар ﷺ да анын зына кылганына ишеним пайда кылган. Ошондой болсо да, ага хад белгилебеди. Себеби, иш Куранда келген шарыйй далил менен өз исбатын таппаган болчу. Бул нерседен билинип тургандай, зына зынага ылайыктуу исбат менен т.а. икпар, же төрт күбө, же боюнда бар экендик менен далилденмейинче, кишиге хад белгиленбейт.

БАЧАБАЗДЫКТЫН ХАДЫ

Бачабаздыктын жазасы зынанын жазасынан башкачараак болот. Себеби, зына жана бачабаздык башка-башка нерселер. Бири-биринен түбүнөн айырмаланат. Зына туурасындагы келген хужжаттар ага да туура келгидей, бачабаздык зынанын бир түрү эмес. Зына – бул эркектин аял менен жыныстык мамиледе болушу. Бачабаздык болсо, эркектин эркек менен жыныстык мамиледе болушу. Бачабаздыкты зынага кыястап-салыштырып да болбойт. Себеби, зына жөнүндө келген хужжатта иллети айтылбаган. Бириктирүүчү иллет болбогондон кийин, кыястоо дурус эмес. Мындан тышкары, аялдын аркасына жыныстык жакындык кылуу да бачабаздык эсептелбейт. Себеби, бачабаздык аркага жыныстык жакындык кылуу эмес, эркектин эркек менен жыныстык мамиледе болушу. Ошого ылайык, бачабаздык зынадан башка нерсе. Аны зынага кыястап да болбойт.

«إِذَا أَتَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَهُمَا زَانِيَانِ, وَإِذَا أَتَتِ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَهُمَا زَانِيَاتَانِ»

«Эркек эркек менен жыныстык мамиледе болсо, экөөсү тең зынакерлер. Аял аял менен жыныстык мамиледе болсо, экөөсү да зынакерлер» деген хадистин иснадында Мухаммад ибн Абдурахман болуп, аны Абу Хотам «жалганчы» деген, Байхакий болсо «тааныбаймын» деген. Хадистин өзү мункар хадис. Аны сахих деп этибар кылган күндө да, андан максат окшотуу гана. Т.а. «зынакерлерге окшошот» дегени. Пайгамбар ﷺдын бачабаздык үчүн ташбараң кылбаганы мунун далили болот. Ал киши бар-жогу:

«أَقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ»

«Кылуучуну да, кылынуучуну да өлтүргүлө» деген. Эгер чындап **«зынакер»** деп этибар кылынганда, анда бачабаздын хады зынакердикине окшош болмок. Ал тургай, бачабазды ташбараң кылуу туурасында рыбаат кылынган хадисте да бойдокту ташбараң кылуу т.а. бойдок да, турмуш курган да айырмаланбашы айтылган. Бул да бачабаздыктын өкүмү зынакердин өкүмүнөн башкача экенин көрсөтүп турат. Ошондон келип чыгып, бачабаздыктын жазасы зынанын жазасынан башкача дей алабыз.

Бачабаздыкты жазалоо туурасында шарый өкүм – бойдок болобу, турмуш курган болобу – аны өлтүрүү. Кимдин бачабаздык кылганы өз исбатын тапса, кылуучу болобу, кылынуучу болобу, өлтүрүлөт. Хад ушул. Мунун далили сүннөт жана сахабалар ижмасы. Икрима ибн Аббастан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«مَنْ وَجَدَتْهُ يَوْمَهُ يَعْمَلُ عَمَلِ قَوْمِ لُوطٍ فَأَقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ»

«Кимдин Лут коомунун ишин кылып жатканын көрсөңөр, кылуучуну да, кылынуучуну да өлтүргүлө». Бул хадисти Нисойиден башка беш мухаддис рыбаат кылган. Хафиз «анын кишилери ишенимдүү кишилер» деген. Бул хадис туурасында ихтилаф бар. Ибн Тилаъ «Ахкам» эмгегинде: «Пайгамбар ﷺдын бачабазды ташбараң кылдырганы жана ушундай өкүм чыгарганы собит болгон эмес. Ал кишинин болгону:

«أَقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ»

«Кылуучуну да, кылынуучуну да өлтүргүлө» дегени гана собит болгон. Муну ибн Аббас жана Абу Хурайра ﷺ рыбаат кылган», - дейт. Бачабаздыктын өкүмү өлтүрүү экенине сүннөттөн далил – мына ушул. Саид ибн Жубайр жана Мужахиддин ибн Аббастан кылган рыбаатындагы

«فِي الْبَكْرِ يُوجَدُ عَلَى اللُّوْطِيَّةِ يُرْجَمُ»

«Бачабаздык кылганы аныкталган бойдок ташбараң кылынат», - деген хадистен максат, анын хады ташбараң экени эмес, ташбараң менен өлтүрүү. Кылуучуну да, кылынуучуну да өлтүрүү туурасында келген далилдер бойдок менен бойдок эмести ажыратпастан, ушуга далалат кылат. Ташбараң кылынуу жубандын гана хады. Хадистин ташбараңды бойдокко да байланыштырышы анын хады ташбараң эместигин көрсөтөт. Ошого ылайык, ибн Аббастын Саид ибн Жубайр жана Мужахид жолунан келген хадиси анын Икрима жолунан келген хадиси менен карама-каршы эмес. Себеби, эки хадис тең өлтүрүүгө далалат кылып жатат. Ташбараң кылуу туурасындагы хадис белгилүү бир ыкма менен өлтүрүүгө далалат кылып жаткан болсо, өлтүрүү туурасындагы хадис жалпы эле өлтүрүүгө далалат кылып жатат. Демек, өкүм – өлтүрүү. Ташбараң кылыппы, асыппы, атыппы, башка бир ыкма мененби, айырмасы жок. Кыскасы, услуб жана ыкма кандай болушуна карабастан, өкүм – өлтүрүү.

Эми сахабалар ижмасына келебиз. Алар бачабазды өлтүрүүгө ижма кылган болушса да, өлтүрүү ыкмасы туурасында ихтилаф кылышкан. Байхакий келтиришинче, Али ﷺ бачабазды ташбараң кылдырган. Дагы Байхакийдин келтиришинче, Абу Бакр сахабаларды жыйып, кудум аялдар сыяктуу никелене турган эркек жөнүндө пикирлерин сураган. Ошондо эң курч сүйлөгөн Али ибн Абу Талиб болгон. Ал киши мындай деген:

«هَذَا ذَنْبٌ لَمْ تَعْصِ بِهِ أُمَّةٌ مِنَ الْأُمَّمِ إِلَّا أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ صَنَعَ اللَّهُ بِهَا مَا قَدْ عَلِمْتُمْ»

نَرَى أَنَّ نَحْرُقَهُ بِالنَّارِ»

«Бул ушундай бир күнөө болуп, аны бир гана үмөт кылган. Аларды Алла эмне кылганын өзүңөр жакшы билесиңер. Биз аларды отто өрттөш керек деп ойлойбуз». Башка бир кыссада Жаъфар ибн Мухаммад атасынан рыбаат кылышынча, Али ﷺ:

«يُرْجَمُ وَ يُحْرَقُ بِالنَّارِ»

«Ташбараң кылынат жана отко жагылат», - деген. Байхакийдин ибн Аббастан рыбаат кылышында, андан бачабаздыктын хады туурасында сурашканда, минтип жооп берген:

«يُنْظَرُ أَعْلَى بِنَاءٍ فِي الْقَرْيَةِ فَيُرْمَى بِهِ مِنْكَسًا, ثُمَّ يُتْبَعُ الْحِجَارَةَ»

Кыштактагы эң бийик имараттан бет маңдай ыргытып жиберилет. Кийин таш ыргытылат. Рыбаат кылынышында, Али ﷺ

«أَنَّهُ يَقْتُلُ بِالسَّيْفِ, ثُمَّ يَحْرَقُ بِالنَّارِ لِعِظَمِ الْمَعْصِيَةِ»

«Кылыч менен өлтүрүп, күнөөсү оор болгондуктан, өрттөп да жиберчү экен». Умар менен Усмандын мазхабында: «Дубалдын астына бастырылган». Бул пикирлердин баары услубда ихтилафтуу болсо да, өлтүрүүгө далалат кылат. «Шифа» китебинин автору:

«إِجْمَاعُ الصَّحَابَةِ عَلَى الْقَتْلِ»

«Сахабалар өлтүрүүгө ижма кылышкан», - дейт. Ушуга ылайык, сахабалар ижмасында бачабаздын өкүмү – кылуучу же кылынуучу, бойдок же турмуш курган болушунан карабастан – өлтүрүлүү. Сахабалар ижмасынын өзү шарыйй далил боло алат. Ушундай болгон соң, эгер ал сүннөт менен да кубатталса, эмне болору өзүңөргө маалым. Ошого негизделип, шарьян бачабазга белгиленген хад зына хады эмес, кандай жол менен болушуна карабастан, өлтүрүү.

Бачабаздыктын исбаты зынанын исбаты сыяктуу эмес. Ал зынадан башка хаддардын исбаты сыяктуу. Анткени, бачабаздыкка зынакерлик туура келбеген соң, демек, ага зынаны исбаттоочу далил да туура келбейт. Ушуга ылайык, ал башка хаддардын исбаттары катарына кирет. Ошого карай, бачабаздык уурулук жана башка хаддардын исбаты сыяктуу икран болуу менен да, эки эркектин же бир эркек, эки аялдын күбөлүгү менен да өз исбатын табат. Бачабаздык хадында, бачабаздын кылуучу же кылынуучу болушуна карабастан, балагатка жеткен, акылга толгон жана өз ыктыяры менен кылган болушу о.э. кылмыш шарыйй далил менен т.а. эки эркектин; же бир эркек, эки аялдын күбөлүгү менен

исбатталган болушу шарт. Эгер жаш бала, же акылы кем болсо, же катуу мажбурланган болсо, ага хад белгиленбейт.

АЯЛДЫН АРКАСЫНА ЖЫНЫСТЫК КАТНАШ КЫЛУУНУН ӨКҮМҮ

Аялдын аркасына жыныстык алака кылуу арам. Демек, эркек киши мындай алакадан кайтарылган. Айрым аалымдар аны зынадан деп этибар кылышкан. Ал бачабаздык деп аталбаса да, бачабаздыкка окшош иш. Аял менен бачабаздык кылуу да делет. Бирок, бачабаздыктын эркектин эркек менен жыныстык катнашта болушунан башка мааниси жок. Аял кишинин аркасына жыныстык алака кылуу бачабаздык делбейт. Ошондуктан, бул иш зыналыгы же бачабаздыгы жагынан эмес, ошого далалат кылуучу шарый далилдер жагынан арам. Себеби, ал зына да, бачабаздык да эмес. Алла Таала айтат:

﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾

- «Тазалангандан кийин аларга Алла буйруган тараптан келгиле».

[2:222]

Бул аятта аял киши менен Алла буюрган тараптан т.а. алды тарабынан жыныстык катнашта болуу баса белгиленүүдө. Андан Алла буюргандан башка тарапка жыныстык алака кылбастык түшүнүлөт. Алла Таала никеге буйруп, мындай дейт:

﴿فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ﴾

- «... силер үчүн никеси адал болгон аялдарга... үйлөнө бергиле».[4:3]

﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ﴾

- «Өз араңардагы жесир аял-эркектерди ... үйлөндүргүлө». [24:32]

﴿فَأَنْكِحُوا هُنَّ بِأَذْنِ أَهْلِهِنَّ﴾

- «... кожоюндарынын уруксаты менен үйлөнө бергиле...». [4:25]

Бул аяттарда турмуш куруу назарда тутулуп жатат. Жогорудагы аят ушулар менен байланыштуу. Демек, эркектерге аялдар менен Алла буюрган тараптан жыныстык катнашта болуу буйрулуп жатат. Али ибн Абу Талха Ибн Аббастан рыбаят кылат: «Алла Тааланын:

﴿فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾

- «... аларга Алла буюрган тараптан келгиле».

[2:222]

аятында алды тарабы назарда тутулууда. Андан башкасына өтүлбөйт. Ким ошондой кылса, тажавуз кылган болот». Мужахид да «Алла Тааланын:

﴿مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾

– «...Алла буюрган тараптан келгиле».

[2:222]

аяты алды тарап маанисинде» деген. Аны Алла Тааланын:

﴿فَاعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي المَحِيضِ﴾

– «Демек, айыз маалында аялдарыңардан оолак болгула».

[2:222]

аятына байлап болбойт. Себеби:

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ المَحِيضِ قُلْ هُوَ أَدَىٰ فَاعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي المَحِيضِ وَلَا

تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾

– «Сенден аялдын айызы жөнүндө сурашат. Айткын: «ал жагымсыз нерсе. Демек, айыз маалында аялдарыңардан оолак болгула жана тазарганга чейин аларга жакындашпагыла! Тазалангандан кийин аларга Алла буюрган тараптан келгиле...»,

[2:222]

аятындагы айыз орунду эмес, убакытты түшүндүрүүдө. Эгер орун назарда тутулуп жатканда, айыз маалынан башка убакта жимаъ кылгыла делген болот эле. Жогорудагы аят болсо орунга далалат кылуучу сүйлөм менен келүүдө. Демек, аны айызга буруу мүмкүн эмес. Себеби, айыз убакытты түшүндүрүп жаткан болсо, жогорудагы аят орунду түшүндүрүүдө. Бул сөздү аяттын уландысында аял урук калтыруу орду экенин баян кылуучу маани да кубаттайт. Ушуга ылайык,

﴿فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾

﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ﴾

– «... аларга Алла буюрган тараптан келгиле! Албетте, Алла тообо кылуучуларды жана өздөрүн ар дайым таза кармоочуларды сүйөт. Аялыңар эгин зарыңар. Демек, эгин зарыңарга каалаган абалда жакындаша бергиле...»,

[2:222,223]

аятын шархтай турган болсок, андагы

﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ﴾

– «Аялыңар эгин зарыңар»,

[2:223]

аяты өзүнөн мурунку

﴿فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾

– «... аларга Алла буюрган тараптан келгиле», [2:222]
аятынын баяны. Демек, ал Алла буюрган орунду т.а. алды тарабын түшүндүрүүдө.

﴿حَرَثَكُمْ﴾

– «...эгин зарыңар...», [2:223]
сөзү «эгиле турган жер»ди түшүндүрөт.

﴿أَنْى شِئْتُمْ﴾

– «...каалаган абалда...», [2:223]
сөзү болсо «кандай кааласаңар» маанисинде. Себеби

﴿أَنْى﴾

– «каалаган», [2:223]
дын мааниси «кайсы тараптан» эмес, «кандай» маанисинде. Анткени, бул сөз негизинен «кандай» маанисинде иштетилип, кемде-кем абалдарда гана «кайсы жерде» маанисинде иштетилет. Ал тургай, аны эки мааниде тең иштетилет деп алган күндө да, аяттагы:

﴿حَرَثَكُمْ﴾

– «...эгин зарыңар...», [2:223]
сөзү анын «кайсы жерден» эмес, «кандай» маанисинде иштетилип жатканын көрсөтүп турат. Жана бул хужжат бир эмес, эки орунда баса белгиленип келүүдө.

﴿نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ﴾

– «Аялдарыңар эгин зарыңар». [2:223]
сүйлөмүнүн өзү аялдардын эгинзар маанисинде экендигин, демек, аларга эгиле турган тараптан жакындашуу керектигин жетиштүү даражада түшүндүрүүдө. Бул сөз

﴿فَأْتُوا حَرَثَكُمْ أَنْى شِئْتُمْ﴾

– «Демек, эгин зарыңарга каалаган абалда жакындаша бергиле». [2:223]
сүйлөмүндө дагы кайталанып айтылууда. Ушуну менен ар кандай башкача ыктымалдар жокко чыгып жатат. Кудум Алла Таала «аялдарга кандай жакындашсаңар да, негизи, эгинзар тараптан келсеңер болду» деп жаткандай. Демек,

﴿فَاتُوا حَرَثَكُمْ﴾

– «... эгин зарыңарга жакындаша бергиле...».

[2:223]

сүйлөмү жыныстык мамиле алды тараптан болушуна далил болот. Аяттын сабаби нузулу (түшүү себеби) да жыныстык мамиленин орду (каерге болушу) эмес, кайфияты (кандай болушу) жөнүндөгү суроо болуп, пикирибизди дагы да кубаттайт. Суфян ибн Саид Саврий рыбаат кылышынча, Мухаммад ибн Мункадир аларга Жабир ибн Абдулланын мындай дегенин айтып берген экен:

«أَنَّ الْيَهُودَ قَالُوا لِلْمُسْلِمِينَ مَنْ أَتَى امْرَأَةً وَهِيَ مُدْبِرَةٌ جَاءَ الْوَلَدُ أَحَوْلَ»

«Жөөттөр мусулмандарга «ким аялына арка тарабынан жакындашса, баласы кылай туулат» дешкенде, Алла Таала:

﴿نَسَأُكُمْ حَرْثَ لَكُمْ فَاتُوا حَرَثَكُمْ أَنِي شَيْئًا﴾

– « Аялыңар эгин зарыңар. Демек, эгин зарыңарга каалаган абалда жакындаша бергиле...».

[2:223]

аятын түшүрдү». Ибн Жарих ушул хадисте айтышынча, Пайгамбар ﷺ:

﴿مُقْبِلَةً وَ مُدْبِرَةً إِذَا كَانَ فِي الْفَرْجِ﴾

«Арка тараптан болобу, алды тараптан болобу, негизгиси, фаржга жакындашса болду», - деген. Ушуга ылайык Алла Тааланын:

﴿فَاتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾

– «... аларга Алла буюрган тараптан келгиле!».

[2:222]

аяты аял кишиге Алла буюргандан башка тарапка жакындашуунун арамдыгына далалат кылат.

﴿نَسَأُكُمْ حَرْثَ لَكُمْ﴾

- Аялдарыңар эгин зарыңар».

[2:223]

аяты нике, үйлөнүү аяттарына тиркеме катары, жакындашуу жайы фарж экенин көрсөтөт. Аялдын аркасына жакындашуу арам экенине далил - мына ушул. Анын арамдыгын анык кылып айтуучу хадистер да келген. Хузайма ибн Сомиттин рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ эркекти аялынын аркасына жакындашуудан кайтарган. Ибн Аббас рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

﴿لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى رَجُلٍ أَتَى رَجُلًا أَوْ امْرَأَةً فِي الدُّبْرِ﴾

«Эркек менен, же аялдын аркасына жакындашкан кишиге Алла назар салбайт», - деген. Амр ибн Шуайб өз атасынан, ал болсо чоң атасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар

ﷺ:

«الَّذِي يَأْتِي امْرَأَتَهُ فِي دُبْرِهَا هِيَ اللُّوْطِيَّةُ الصُّغْرَى»

«Аялынын аркасына жакындашкан киши – кичи бачабаз», - деген. Али ибн Талха айтат:

«نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُؤْتِيَ النِّسَاءُ فِي أَدْبَارِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ لَا

يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ»

«Пайгамбар ﷺ аялдардын аркасына жакындашуудан кайтарган. Себеби, Алла акыйкаттан уялбайт». Муну да Ахмад Абу Муавиядан рыбаат кылган. Имам Ахмад Абдурраззактан, ал Муаммардан, ал Сухайл ибн Абу Солихтен, ал Хористен, ал Мухалидден, ал Абу Хурайрадан рыбаат кылууларынча, Пайгамбар

ﷺ:

«إِنَّ الَّذِي يَأْتِي امْرَأَتَهُ فِي دُبْرِهَا لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِ»

«Аялынын аркасына жакындашкан кишиге Алла назар салбайт», - деген. Жана Ахмад Аффандан, ал Вухайбдан, ал Сухайлдан, ал Харис ибн Мухалидден, ал Абу Хурайрадан мына бул марфуъ хадисти рыбаат кылган:

«لَا يَنْظُرُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى رَجُلٍ جَامَعَ امْرَأَتَهُ فِي دُبْرِهَا»

«Аялынын аркасына жимаъ кылган кишиге Алла назар салбайт». Мына бул хадистер аял кишинин аркасына жакындашуунун арамдыгына далалат кылат. Демек, эр аялдын аркасына жакындашуудан кайтарылган. Бирок, шарият ага белгилүү бир жаза чара, хад белгилебеген. Ушуга ылайык, ал хаддар катарына эмес, таъзир бабына кирет. Имам же казы ага карата адамды ушул иштен кайтара турган даражада оорута турган жаза чарасын колдонушу ылазым болот. Себеби, жаза оорута турган болбосо, кылмыштан кайтара албайт. Бул ишти казыга коюп берүү макулураак.

ДООМАТТЫН ХАДЫ

Мындагы дооматтын мааниси – бирөөнү зына кылды деп доомат кылуу. Абийирдүү, баёо (аңдоосуз жүргөн) момун аялдарга доомат

кылуу арам. Зынакердин зынакерлигине күбө келтирүү мындан сырткары. Анын арамдыгына Куранда да, сүннөттө да хужжаттар келген. Алла Таала айтат:

﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

- «Пакиза аялдарды (зынакер) деп жаманатты кылып, кийин (бул сөздөрүнө) төрт күбө келтире албаган адамдарга сексен дарра ургула жана эч качан алардын күбөлүктөрүн кабыл албагыла! Алар фасык адамдар».

[24:4]

Дагы айтат:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

- «Албетте (бузук ниеттерден) бейкабар, пакиза муминаларды жаманатты кыла турган адамдар дүйнөдө да, акыретте да наалатка дуушар болушат. Алар үчүн улуу азап бар».

[24:23]

Абу Хурайрадан рыбаят кылынат:

﴿اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: الشَّرْكُ بِاللَّهِ، وَالسَّحْرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ﴾

«Пайгамбар ﷺ: «Өлүмгө алып барчу жети нерседен этият болгула», - деди. «Эй Алланын Пайгамбары, алар кайсылар?» деп сурашты. Айтты: «Аллага шерик келтирүү, сыйкыр, Алла арам кылган жанды жазыксыз өлтүрүү, сүткорлук кылуу, жетимдин малын жеш, душман менен кагылышканда аркага качуу жана абийирдүү, баёо аялдарга доомат кылуу». Бул эки аят жана бир хадистеги «мухсонат» сөзү «иффаттуу» (пакиза-абийирдүү) маанисинде келүүдө. Негизи, бул сөз Куранда төрт мааниде келген. Биринчиси - ушул эки аяттагы «иффаттуу» маанисинде. Экинчиси - «турмуш курган» маанисинде. Алла Таала айтат:

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾

- «Дагы эрлүү аялдар (да арам кылынды). Бирок, (согуштарда) ээ болгон күңдөрүңөр адал». [4:24]

(бул аяттагы мухсонат сөзүнөн «эрлүү аялдар» деген маани түшүнүлдү). Дагы айтат:

﴿مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَافِحَاتٍ﴾

- «... алардан өздөрүн сактаган, фахиялык-сойкулук кылбаган...». (Бул аяттагы мухсонат сөзүнөн «иффаттуу» деген маани түшүнүлдү). [4:25]

Үчүнчүсү – чөрү эмес, «хур» (азат) маанисинде. Алла Таала айтат:

﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ﴾

- «Силерден кимде-ким азат муминаларга үйлөнүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болбосо...». [4:25]

Дагы айтат:

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾

- «... силер үчүн муминалар арасынан өздөрүн арамдан сактаган аялдар... жана силерден мурун Китеп берилген кимселерден болгон өздөрүн арамдан сактаган аялдар да адал». [5:5]

(Мында дагы мухсонат сөзү «иффаттуу» маанисинде келди).

Төртүнчүсү - «мусулман» маанисинде. Алла Таала айтат:

﴿فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَدَابِ﴾

- «Эми эрге тийгенден кийин, эгер бузукулук кылышса, аларга азат аялдарга бериле турган азаптын жарымы берилет». [4:25]

(Бул аятта мухсонат сөзүнөн «азат муслималар» мааниси түшүнүлөт).

﴿فَإِذَا أَحْصَيْنَ﴾

- «Эми, алардан өздөрүн сактаган...». [4:25]

(Бул аятта да иффаттуу маанисинде келип жатат).

Ибн Масъуд (мындан алдыңкы аяттагы) бул сөздү «анын мусулман болушу» деп тафсир кылган. Демек, бул сөз бир канча маанилерди түшүндүрөт. Ушул эки аятта «иффаттуу» (абийирдүү) маанисинде келип жатат.

Бир абийирдүү муслимага доомат кылган адамга сексен дарра хад урулат. Бул үчүн дооматчы мукаллаф жана өз эркинде болушу керек, ал эми, абийирдүү аялда болсо, абийирдүүлүк шарттары толук болушу ылазым. Бул шарттар бешөө: акылга толгондук, азат болушу, мусулман болушу, зынадан абийирдүү-таза, жимаьга жарай турган жашта болушу.

Ушул беш шарт аркылуу доомат аныкталгандан кийин, хадды аткаруу үчүн дагы бир негизги шарт калат. Ал дооматчынын айткан сөзүнө хужжат келтире албашы. Себеби, Алла Таала:

﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْسِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شَهَدَاءَ فَأَجْلِدُوهُمْ﴾

- «Таза аялдарды (зынакер) деп жаманатты кылып, кийин (бул сөздөрүнө) төрт күбө келтире албаган адамдарга аларды сексен дарра ургула...», [24:4]

- деген. Демек, дарра уруунун шарты – хужжаттын жоктугу. О.э. доомат кылынып жаткан адамдан икраар болбоо да шарт кылынат. Себеби, хужжат маанисинин ичинде ушул мазмун да бар. Эгер дооматчы эр болсо, өзүн наалаттоодон баш тартышы шарт кылынат. Бирок, эгер аял өзүн наалаттоодон баш тартса, ташбараң кылынат.

АРАККЕЧТИКТИН ХАДЫ

«Маида» сүрөсүндөгү бир аят менен арак арам кылынган. Анда Алла Таала мындай дейт:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾

- «Эй момундар, хамр (мас кыла турган ичкилик ичүү), кумар (ойноо), буттар (т.а. буддаларга сыйынуу) жана таякчалар (т.а. таякчалар менен бал ачуу) шайтандын амалынан болгон арам иш. Демек, (тозоктон) кутулушуңар үчүн алардын ар биринен алыс болгула! Ичкилик, кумар себептүү шайтан араңарга жек көрүү, душмандык салууну о.э. силерди Алланы эске алуудан жана намаз окуудан тосууну гана каалайт! Эми токторсуңар!» [5:91]

(Эскертүү: котормодо мындан ары «хамр» сөзү «арак» деген сөз менен берилет. Котормочудан). Ушул аят түшкөн соң, Пайгамбар ﷺ:

«حُرِّمَتِ الْخَمْرُ»

«Арак арам кылынды», - деген. Абу Саиддин хадисинде Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَ الْخَمْرَ، فَمَنْ أَدْرَكَتْهُ هَذِهِ الْآيَةُ وَعِنْدَهُ مِنْهَا شَيْءٌ فَلَا يَشْرَبُ وَلَا يَبِيعُ، قَالَ: فَاسْتَقْبَلَ النَّاسُ بِمَا كَانَ عِنْدَهُ مِنْهَا فِي طَرِيقِ الْمَدِينَةِ فَسَفَكُوهَا»

«Алла аракты арам кылды. Арагы бар адамга бул аят жетип барса, ичпесин дагы, сатпасын дагы». Ровийдин айтышынча, адамдар арактарын алып чыгып, Мадинанын жолдоруна төгүп жиберешкен.

Аятта келген хамр сөзү жүзүмдөн жасалган хамрдын өзүн эле эмес, эмнеден даярдалганына карабастан, ар бир мас кылуучу ичимдикти түшүндүрөт. Ибн Умар ﷺ нун рыбаат кылышынча, Умар ﷺ Пайгамбар ﷺ дын минбарында туруп мындай хутба кылган:

«إِنَّهُ قَدْ نَزَلَ تَحْرِيمَ الْخَمْرِ، وَهِيَ مِنْ خَمْسَةِ أَشْيَاءَ: الْعَنْبِ وَالْتَّمْرِ وَالْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالْعَسَلِ وَالْخَمْرُ مَا خَامَرَ الْعَقْلَ»

«Аракты арам кылуучу аят түшкөн. Ал беш нерсе: жүзүм, курма, буудай, арпа жана бал. Акылды ороп алган нерсе арак». Умар ﷺ бул сөзү менен «Маида» сүрөсүндөгү аятта келген арак жүзүмдөн алынган хамрдын өзү эле болбостон, башка нерселерден алынгандарына да тиешелүү деп эскертип жатат. Анас ﷺ нун хадиси да ушуга дал келет. Бухарий Мусаддаддан, ал Муътамардан, ал атасынан, ал Анас ﷺ дан рыбаат кылат:

«قَالَ: كُنْتُ قَائِمًا عَلَى الْحَيِّ اسْتَفِيَهُمْ عُمُومَتِي أَوْ أَنَا أَصْعَرُهُمْ أَوْ الْفَضِيخَ فَقِيلَ حُرِّمَتِ الْخَمْرُ، فَقَالُوا أَكْفَيْهَا فَكَفَأْتَهَا قُلْتُ لِأَنْسَ مَا شَرَابُهُمْ؟ قَالَ: رُطْبٌ وَبُسْرٌ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَنْسٍ، وَكَانَتْ خَمْرُهُمْ فَلَمْ يُنْكِرْ أَنْسٌ»

«Мааледе кичинеси болгондуктан абаларыма курма шарабынан куюп берип жаткан элем. Арак арам кылынган

деген сөз болуп калды. Мага «шарапты төгүп сал» дешти эле, мен төгүп таштадым». Ровий Анас رضي الله عنهдан «ал кандай шарап эле» деп сураганда: «Суу жана кургак курма шарабы эле», - деп жооп берди. Абу Бакр ибн Анас: «Ошол алардын арагы болгон, ошон үчүн да Анас инкар кылбаган», - дейт. Ушундан көрүнүп тургандай, сахабалар ар бир мас кыла турган ичимдикти арак деп түшүнүшкөн. Абу Салама ибн Абдуррахмандын кабар беришинче, Айша رضي الله عنها айтат: Пайгамбар صلى الله عليه وسلمдан балдан даярдалган шарап туурасында сурашканда, (ал Яман калкынын ичимдиги эле) ал киши:

«كُلُّ شَرَابٍ أَسْكِرَ فَهُوَ حَرَامٌ»

«Ар бир мас кылуучу ичимдик арам», - деп жооп берген. Нуъман ибн Баширден рыбаат кылынышынча, Пайгамбар صلى الله عليه وسلم мындай деген:

«إِنَّ مِنَ الْحِنْطَةِ خَمْرًا وَمِنَ الشَّعِيرِ خَمْرًا وَمِنَ التَّمْرِ خَمْرًا وَمِنَ الزَّبِيبِ خَمْرًا وَمِنَ الْعَسَلِ خَمْرًا»

«Буудайдан даярдалганы да арак делет, арпадан даярдалганы да арак делет, кишмиштен даярдалганы да арак делет, курмадан даярдалганы да арак делет, балдан даярдалганы да арак делет». Ибн Умардан рыбаат кылынышынча, Пайгамбар صلى الله عليه وسلم:

«كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ»

«Ар бир мас кылуучу (нерсе) – арак жана ар бир мас кылуучу (нерсе) – арам» деген. Демек, жүзүмдөнбү, буудайданбы, арпаданбы, курмаданбы, кофеденби – эмнеден даярдалганына карабастан, ар бир мас кылуучу ичимдик арак делет. Мисалы, Хабашистанда кофеден арак даярдашат. Ал Хабашистан императорлоруна хас арак. Ушуга караганда, спирт да, одеколон да, вино да арам. Себеби, Пайгамбар صلى الله عليه وسلم:

«كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ»

«Ар бир мас кылуучу нерсе – арак» деген. Демек, арактын лугавий маанисинен тышкары шарый мааниси да бар. Ал Пайгамбар صلى الله عليه وسلمдын арак туурасында айткан сөзү. Ушуга негизделип,

аятта келген арак, жүзүм же башка нерседен даярдалгандыгына карабастан, ар бир мас кылуучу ичимдикти түшүндүрөт.

Арактын арам кылынышы белгилүү бир себепке байланбайт. Себеби, кудум өлүмтүк сыяктуу түздөн-түз анын өзү арам кылынган. Алла Таала айтат:

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾

– «Силерге өлүмтүк арам кылынды». [5:3]

Бул аятта өлүмтүк белгилүү бир себепке ылайык эмес, түздөн-түз өлүмтүк болгону үчүн арам кылынып жатат. Дал ушул сыяктуу Алла Тааланын:

﴿إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ﴾

– «... арак (мас кыла турган ичкилик ичүү), кумар (ойноо), буттар (т.а. аларга сыйынуу) жана таякчалар (т.а. таякчалар менен бал ачуу)... арам иш». [5:91]

﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾

– «Эми токторсуңар!». [5:91]

аятында да арактын арам кылынышына себеп көрсөтүлбөй жатат. Ушуга караганда, ал маалым бир себептен улам эмес, түздөн-түз арак болгону үчүн арам болуп жатат. Айрыкча, анын арак болгондугу үчүн арам кылынгандыгына далалат кылуучу хадис келген. Ибн Аббастын рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

﴿حُرِّمَتِ الْخَمْرُ لِعَيْنِهَا وَ الْمُسْكِرُ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ﴾

«Арак арак болгону үчүн арам кылынды жана ар бир мас кылуучу ичимдик да» деген. Т.а. эч бир себеби көрсөтүлбөй, арак арак болгону үчүн, мас кылуучу ичимдик мас кылуучу болгону үчүн арам кылынган.

Араккеч жазасынын өлчөмү

Араккечтин жазасы хаддар катарына кирет. Арак ичкен адамга хад уруу важып. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

﴿مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ﴾

«Кимде-ким арак ичсе, ага дарра ургула», - деген. Ар бир мас кылуучу нерсенин арак экендиги далилденгенден кийин, бул хадис анын азына да, көбүнө да тиешелүү боло берет. Сахабалар

араккечтин жазасы хад-дарра уруу экенине жана анын кырктан кем болбошуна ижма кылышкан.

Пайгамбар ﷺ дан келген араккечке дарра уруу туурасындагы хадистерге назар таштаган адам урула турган дарранын ченеми кырк экенин, андан көбүрөөк болушу да мүмкүндүгүн түшүнөт. Эми Пайгамбар ﷺ дын кырк дарра ургандыгы туурасындагы хадистерди айтып өтөбүз. Муслим Хузойн ибн Мунзирдин Валидге дарра уруу туурасындагы хадисинде Алий ибн Абу Талиб ﷺ нун:

«جَلَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعِينَ، وَجَلَدَ أَبُو بَكْرٍ أَرْبَعِينَ، وَعُمَرُ ثَمَانِينَ، وَكُلُّ سُنَّةٍ»

«Пайгамбар ﷺ кырк дарра, Абу Бакр ﷺ кырк дарра, Умар ﷺ сексен дарра урган – бардыгы тең сүннөт», - дегенин рыбаат кылган. Термизий Абу Саидден рыбаат кылат:

«جَلَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخَمْرِ بِنَعْلَيْنِ أَرْبَعِينَ»

«Пайгамбар ﷺ арак үчүн эки бут кийим менен кырк дарра урган». Абу Саид айтат:

«جَلَدَ عَلِيٌّ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخَمْرِ بِنَعْلَيْنِ أَرْبَعِينَ»

«Пайгамбар ﷺ дын заманында арак үчүн эки бут кийим менен кырк дарра урулган».

Абу Саид дагы мындай дейт:

«جَلَدَ عَلِيٌّ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخَمْرِ بِنَعْلَيْنِ أَرْبَعِينَ فَلَمَّا كَانَ زَمَنُ عُمَرَ جُلِدَ بِدَلِّ كُلِّ نَعْلٍ سَوْطًا»

«Пайгамбар ﷺ дын заманында арак үчүн эки бут кийим менен кырк дарра урулган. Умар ﷺ нун дооруна келип, ар бир бут кийим бир камчыга алмаштырылган». Бул хадистер араккечке кырк дарра урулушун ачык айтып турат. Бул пикирди

«جَلَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعِينَ»

«Пайгамбар ﷺ кырк дарра урган» хадиси да кубаттайт. Пайгамбар ﷺ дын кырк дарра тегерегинде урганына далалат кылуучу хадистер да ушул пикирди дагы да айкындаштырат. Муслим Анас ﷺ дан мындай рыбаат кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَجُلِدَ بِجَرِيدَتَيْنِ نَحْوَ الْأَرْبَعِينَ»

«Пайгамбар ﷺ-дын алдына бир арак ичкен киши алып келинди. Ага курманын эки бутагы менен кырк дарра тегерегинде урулду». Насоий рыбаат кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَرَبَهُ (أَي شَارِبَ الْخَمْرِ) بِالنَّعَالِ نَحْوًا مِنْ أَرْبَعِينَ»

«Пайгамбар ﷺ аны (т.а. араккечти) бут кийимдер менен кырктын тегерегинде урду». Ахмад жана Байхакий рыбаат кылат:

«فَأَمَرَ نَحْوًا مِنْ عِشْرِينَ رَجُلًا فَجَلَدَهُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ جَلْدَتَيْنِ بِالْجَرِيدِ وَ النَّعَالِ»

«Пайгамбар ﷺ жыйырма чакты кишиге арак ичкен адамды урууга буюрду, алардын ар бири курма бутагы жана бут кийимдери менен эки жолудан урушту». Бул хадистерде анык кырк делбестен, кырктын тегерегинде делип жатат. Ушуга караганда, ал кырктан көбүрөөк же азыраак болушу да мүмкүн. Бирок, кырк экенин анык белгилөөчү хадистер анын кырктан кем болушуна тыюу салат. Кырктан кем болушуна болсо хужжат болуучу хадистер келбеген. Ушуга негизделип, кырктан көп болуу ыктымалы калат да, кем болуу ыктымалы жок болот. Кыскасы, бул хадистер хаддын кырк дарра экенин кубаттоо менен бир катарда, анын кырктан ашык болушу жайыздыгын да түшүндүрүп турат. Хадга белгилүү бир ченемди белгилебеген хадистер да бар. Мисалы, Анас ﷺ рыбаат кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَلَدَ فِي الْخَمْرِ بِالْجَرِيدِ وَ النَّعَالِ, وَ جَلَدَ أَبُو

بَكْرَ أَرْبَعِينَ»

«Пайгамбар ﷺ арак үчүн курма бутагы жана бут кийимдер менен дарра урган, Абу Бакр ﷺ болсо кырк дарра урган». Укба ибн Хорис рыбаат кылат:

«جِيءَ بِالنُّعَيْمَانَ أَوْ ابْنِ النُّعَيْمَانَ شَارِبًا فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مَنْ كَانَ فِي الْبَيْتِ أَنْ يَضْرِبُوا قَالَ فَكُنْتُ أَنَا فِيمَنْ ضَرَبَهُ, فَضَرَبْنَاهُ بِالنَّعَالِ

وَالْجَرِيدِ»

«Арак ичип алган Нуъман же Нуъмандын уулу алып келинди. Пайгамбар ﷺ үйдөгүлөргө аны урууга буюрду. Ура тургандардын арасында мен да бар элем. Аны бут кийим жана курма бутагы менен урдук». Соиб ибн Язид рыбаат кылат:

«كُنَّا نُؤْتِي بِالشَّارِبِ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي إِمْرَةٍ أَبِي بَكْرٍ وَصَدْرًا مِنْ إِمْرَةٍ عُمَرَ فَنَقُومُ إِلَيْهِ فَنَضْرِبُهُ بِأَيْدِينَا وَنَعَالِنَا وَأَرْدِينَنَا، حَتَّى كَانَ صَدْرًا مِنْ إِمْرَةٍ عُمَرَ فَجَلَدَ فِيهَا أَرْبَعِينَ، حَتَّى إِذَا عَتَوْا فِيهَا وَفَسَقُوا جَلَدَ ثَمَانِينَ»

«Пайгамбар ﷺдын заманында, Абу Бакр ﷺдын амирлик доорунда, Умар ﷺдын амирлигинин алгачкы кездеринде араккечти алып келип, аны колубуз менен да, бут кийимдер менен да, ридаларыбыз менен да урар элек. Умар ﷺ амирлигинин алгачкы дооруна келип, кырк дарра урула турган болду. Чегинен чыгып, фиску-фужур кылышкандан кийин, сексен дарра урулду». Зухрий рыбаат кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَفْرُضْ فِي الخَمْرِ حَدًّا، وَ إِنَّمَا كَانَ يَأْمُرُ مَنْ حَضَرَهُ أَنْ يَضْرِبُوهُ بِأَيْدِيهِمْ وَ نِعَالِهِمْ حَتَّى يَقُولَ ارْفَعُوا»

«Пайгамбар ﷺ арак үчүн хад белгилебеген. Жанында тургандарга колдору жана бут кийимдери менен урууну буюрчу, кайра өзү: «Токтоткула» дечү». Абу Давуд күчтүү санад менен ибн Аббастан рыбаат кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُوقِتْ فِي الخَمْرِ حَدًّا»

«Пайгамбар ﷺ арак үчүн хад белгилебеген». Нисайй ибн Аббастан рыбаат кылат:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَقْتِ فِي الخَمْرِ حَدًّا»

«Пайгамбар ﷺ арак үчүн хад белгилебеген». Бул хадистерде араккечке белгилүү бир хад айтылбай жатат. Алардын биринде Пайгамбар ﷺдын арак үчүн дегеле хад белгилебегени айтылып жатат. Мындан Пайгамбар ﷺдын заманында дарра уруу белгилүү бир сан менен т.а. кырк менен белгиленбеген деген маани чыгат. Өз-өзүнөн бул сөз кырк менен белгиленген деген хадиске карама-каршы эмеспи деген суроо туулат. Мунун жообу

мындай, белгилүү бир сан айтылбаган хадистер мутлак хадистер. Анас رضي الله عنه нун:

«جُلِدَ فِي الْخَمْرِ بِالْجَرِيدِ وَ النَّعَالِ»

«Арак үчүн курма бутагы жана бут кийим менен урулган» хадиси да, Укба رضي الله عنه нун:

«فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَ فِي الْبَيْتِ أَنْ يَضْرِبُوهُ»

«Пайгамбар ﷺ үйдөгүлөргө аны урууну буюрду» хадиси да – мутлак хадистерден. Эгер эч кандай сан же сыпат менен кайд кылынбаган мутлак хужжат келсе жана ошол эле учурда, сан же сыпат менен кайд кылынган (мукаййад) хужжат келсе, мутлак мукаййадга хамл кылынат. Ушуну менен кайд баарына алакадар болуп кете берет. Бул жерде да так ушундай болот. Сан айтылбаган хадистер сан айтылган хадистерге хамл кылынат. Соибдин белгилүү бир сан менен кайд кылынбаган абалда урганы туурасындагы хадис мутлак эмес, арак хады үчүн белгилүү бир сан жок деп кабар берүү катарына кирет. Ал да Зухрий жана ибн Аббастын хадиси сыяктуу. Пайгамбар ﷺдын арак үчүн белгилүү хад бир белгиленбегенин көрсөтүүчү бул хадистер исбат (т.а. «хад белгилеген» деген мааниде) эмес, нафий («хад белгилебеген» деген мааниде). Ушуга караганда, бул хадистердин ровийлери белгилүү бир хад белгиленгендигин баян кылуучу хадистерден бейкабар болушкан деп этибар кылынат. Буга далил, башка ровийлер Пайгамбар ﷺдын белгилүү бир хад белгилегенин рыбаат кылышкан. Мисалы, Абу Саиддин хадисинде:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَرَبَ فِي الْخَمْرِ بِنَعْلَيْنِ أَرْبَعِينَ»

«Пайгамбар ﷺ арак үчүн эки бут кийим менен кырк дарра урган», делген болсо, Абу Дауд рыбаат кылган Абдурахман ибн Азхардын хадисинде:

«أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِجَلْدِ الشَّارِبِ أَرْبَعِينَ»

«Пайгамбар ﷺ аракетке кырк дарра урууну буюрган», - делген. Ушуга карай, ровий өз билгени боюнча хад белгиленгендигин нафий этсе, өлчөмдү исбаттоочу сахих хадистерге каршы боло албайт. Себеби, бул хадистер нафий хадистер болуп, ал эми, кырк деген хадистер исбат хадистер. «Нафийи менен исбат карама-каршы келип калса, исбат нафийден

алдыга коюлат» деген усулий коида бар. Ушуга негизделип, белгилүү бир хадды исбаттоочу хадистер аны нафйи кылуучу хадистерден алдыга коюлат. Ар эки далилге амал кылуу дагы да жакшыраак.

Ушулардан көрүнүп тургандай, дарранын кырк экендигин түшүндүрүүчү хадистерге амал кылынганда да, кырктын айланасында делген хадистерге амал кылынганда да, аракеттин жазасы кырк дарра болот. Анын кырктан кем эмес, кырктан көп болушуна далил – кырктын айланасында делген хадис. Анас رضي الله عنه нун:

«فَجَلَدَ بِجَرِيدَتَيْنِ نَحْوَ أَرْبَعِينَ»

«Курманын эки бутагы менен кырктын айланасында дарра урулду» деген хадиси, Нисойидин:

«ضَرْبُهُ بِالنَّعَالِ نَحْوًا مِنْ أَرْبَعِينَ»

«Аны бут кийимдер менен кырктын айланасында урду» деген хадиси, Байхакийдин:

«فَأَمَرَ نَحْوًا مِنْ عِشْرِينَ رَجُلًا فَجَلَدَهُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ جَلْدَتَيْنِ»

«Жыйырма адамга арак ичкен адамды урууга буюрду, алардын ар бири эки даррадан урушту» хадиси кырктан азыраак же кырктан көбүрөөккө далалат кылат. Бирок, анын кырк экендигин исбаттоочу бир нече хадистер келгендиктен, кырктан кемирээк ыктымалы жок болуп, кырк же кырктан көбүрөөк ыктымалы калат. Бул нерсе кырктан көбүрөөк болушу да мүмкүндүгүнө ишара. Бул пикирди Зухрийдин хадисиндеги:

«وَإِنَّمَا كَانَ يَأْمُرُ مَنْ حَضَرَهُ أَنْ يَضْرِبُوهُ بِأَيْدِيهِمْ وَنَعَالِهِمْ حَتَّى يَقُولَ ارْفَعُوا»

«Алдында тургандарга (араккетти) колдору жана бут кийимдери менен тээ өзү токтоткула дегенге чейин урууну буюрду», - деген сөз да кубаттайт. Бул хадисти дарранын кырк экендигине далалат кылуучу хадистерге салыштырганда, Пайгамбар ﷺдын кырктан мурда эмес, кырктан кийин токтоткула деген болушу мүмкүндүгү айкын болот. Ушуга карай, кырктан көбүрөөк уруу жайыз. Ыктымал, сахабалар да кырктан көбүрөөк өлчөм үстүндө ихтилаф кылышкан болушу мүмкүн. Мисалы, Умар رضي الله عنه аракеттин хады туурасында кеңешкен. Анас رضي الله عنه рыбаат кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَجُلِدَ بِجَرِيدَتَيْنِ نَحْوَ الْأَرْبَعِينَ، قَالَ: وَفَعَلَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَلَمَّا كَانَ عَهْدُ عُمَرَ اسْتَشَارَ النَّاسَ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَانَ أَخْفُ الْحُدُودِ ثَمَانِينَ فَأَمَرَ بِهِ عُمَرُ»

«Пайгамбар ﷺдын алдына арак ичкен бир адам алып келингенде, ага курманын эки бутагы менен кырк дарра айланасында урган. Абу Бакр да ушундай кылган. Умардын доорунда, ал киши адамдар менен кеңешкен. Абдурахман «хаддардын эң жеңили сексен» деген. Умар ушуга буюрган». Ибн Аби Шайба Абу Абдурахман Саламийден, ал Алийден рыбаат кылат:

«شَرِبَ نَفْرًا مِنْ أَهْلِ الشَّامِ الْخَمْرَ وَتَأَوَّلُوا الْآيَةَ الْكَرِيمَةَ، فَاسْتَشَارَ فِيهِمْ (يَعْنِي عُمَرَ) فَقُلْتُ: أَرَى أَنْ تَسْتَيْبَهُمْ، فَإِنْ تَابُوا ضَرَبْتَهُمْ ثَمَانِينَ، وَإِلَّا ضَرَبْتَ أَعْنَاقَهُمْ لِأَنَّهُمْ اسْتَحْلَوْا مَا حُرِّمَ، فَاسْتَأْبَهُمْ فَتَابُوا، فَضَرَبْتَهُمْ ثَمَانِينَ»

«Шамдык бир нече киши арак ичип алып, аяти кариманы таъвил кылышыптыр. Алар туурасында Умар кеңеш сураган эле, мен: «Алардын тообо кылууларын сураңыз. Тообо кылышса, сексен дарра уруңуз, тообо кылышпаса, баштарын алыңыз. Себеби, алар арам кылынган нерсени адалга айландырышты», - дедим. Умар алардын тообо кылууларын сурады. Тообо кылышкан соң, ар бирине сексен даррадан урду». Бул эки хадис Умардын сахабалар менен арак хадынын өлчөмү туурасында кеңешкенине далалат кылат. Эгер Умар шамдык арак ичкердерге арак хады уруу туурасында эмес, алардын арак ичип алып, аяти кариманы тафсир кылышканы туурасында кеңешкен, ошондуктан да, Алий арамды адал кылып алышканы себептүү аларды тообо кылдыртууну, тообо кылышпаса өлтүрүүнү, тообо кылышса, ар бирине сексенден урууну кеңеш берди деле турган болсо, буга жооп катары, ушундай болгон тагдырда да, жогорудагы Анастын хадисинде кеңеш суроо арак хадынын өлчөмү жөнүндө экендиги ачык айтылган, Буга Абдурахмандын:

«أَخْفُ الْحُدُودِ ثَمَانِينَ»

«Хаддардын эң жеңили – сексен» деген сөзү далил дей алабыз. Араккечтин жазасы кырк же кырктын айланасындагы дарра экендигин түшүндүрүүчү хадистердин келгени жана алардан Умар رضي الله عنه нун да кабардарлыгын этибарга ала турган болсок, бул жердеги кеңеш суроо, жалпы арак хадынын өлчөмү туурасында эмес, кырктан артык өлчөмү туурасында жүрүп жатканы анык болот. Ушуну менен эки иш айкындашат. Бири – сахабалардын хаддын кырктан артык да болушу жайыз деп түшүнүүлөрү, экинчиси – сахабалардагы ихтилаф кыркта эмес, кырктан жогорку өлчөм туурасында болгону.

Амирул муъминин Алий ибн Абу Талиб رضي الله عنه рыбаат кылат:

«مَا كُنْتُ لِأَقِيمَ حَدًّا عَلَى أَحَدٍ فَيَمُوتَ، فَأَجِدَ فِي نَفْسِي إِلَّا صَاحِبَ الْخُمْرِ،

فَإِنَّهُ لَوْ مَاتَ وَدَيْتُهُ، وَذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَسْنَهُ»

«Хад дайындаганым себептүү өлүп калган бирер кимсеге ачынчу эмесмин. Бир гана араккечке ачынар элем. Эгер ал өлүп калса, таванын төлөгөн болор элем. Себеби, Пайгамбар ﷺ бул ишти мыйзамдаштырбаган эле». Абу Дауд менен ибн Маажжа «аны мыйзамдаштырбаган» деген сөздү биз айтканбыз дешет. Анын мааниси өз оозу менен «анык өлчөмүн белгилебеген эле» дегени. Бул хадисте Алий رضي الله عنه Пайгамбар ﷺ арак хадынын өлчөмүн анык белгилебеген деп жаткан болсо, кудум ушул Алий رضي الله عنه:

«جَلَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعِينَ، وَجَلَدَ أَبُو بَكْرٍ أَرْبَعِينَ، وَعَمَرُ

ثَمَانِينَ، وَكُلُّ سَنَةٍ»

«Пайгамбар ﷺ кырк дарра урду, Абу Бакр رضي الله عنه кырк дарра урду, Умар رضي الله عنه болсо сексен дарра. Баары тең сүннөт» деген сөздөрдү да айткан. Ушуга караганда, Алий

«وَذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَسْنَهُ»

«аны мыйзамдаштырбаган эле» деген сөзү менен кырктан жогорку өлчөмдөгү хадды назарда тутуп жаткан болсо керек деш мүмкүн. Себеби, кырк экендик маселеси ачык хужжат болуп келген хадистер менен үзүл-кесил өз исбатын таап болгон.

Сахабалардын кырк экендиги туурасында эмес, кырктан жогорку өлчөм туурасында ихтилаф кылышкандыгы мына ушундан көрүнүп турат. Алий رضي الله عنه нун:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَفْرُضْ فِي الْخَمْرِ حَدًّا،»

«Пайгамбар ﷺ арак туурасында белгилүү бир хад белгиленбеген» деген сөзү о.э. Пайгамбар ﷺ арак жөнүндө хад белгилебеген деген хадис кырктан жогорку өлчөм туурасында айтылган сөздөр. Буга далил ушул, дал ушул Алий رضي الله عنه нун өзү Пайгамбар ﷺ кырк дарра урганын да айткан. Кырк экендигине далалат кылуучу хадистер дагы бир далил. Кырк экендиги туурасындагы хужжат Пайгамбар ﷺ нун хад белгилебегени о.э. кырктын айланасында дегени туурасындагы хадистерге кошулганда кырктан артык да уруш жайыздыгы айкын болот. Бирок, мына ушул артыктык туурасында Пайгамбар ﷺ дан анык бир өлчөм айтылбаган. Анын сексенби, андан аз же көп экени белгисиз калган. Жалпысынан кырктан артыктыгы гана айтылган.

Сахабалардын رضي الله عنه ижтихаддары шарыйй далил деп этибар кылынбаса да, кандай болгондо да, сахих ижтихад менен жетишилген шарыйй өкүм эсептелет. Ал мужтахид чыгарган шарыйй өкүм сыпатында алынышынан тышкары, сахабалардын сөздөрү жана пикирлерин алуу адат түсүнө кирип калган. Ушуга караганда, кырктан жогорку өлчөм сексен дарра деп белгиленет. Демек, хаддын өлчөмү – кырк, сексен болушу да мүмкүн. Себеби, Пайгамбар ﷺ кырк дарра урган, сахабалар болсо кырк дарра да, сексен дарра да урушкан. Ушуга карай, хад кырк жана сексен болот. Сахабалардын кырк дарра ургандыгына да, сексен дарра ургандарына да далалат кылуучу хадистер көп. Ахмад жана Муслим Анас رضي الله عنه дан рыбаят кылышат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى بِرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَجَلِدَ بِجَرِيدَتَيْنِ

نَحْوِ الْأَرْبَعِينَ، قَالَ: وَفَعَلَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَلَمَّا كَانَ عَهْدَ عُمَرَ اسْتَشَارَ النَّاسَ، فَقَالَ

عَبْدُ الرَّحْمَانَ أَحْفَ الْأُحْدُودِ ثَمَانِينَ فَأَمَرَ بِهِ عُمَرُ»

«Пайгамбар ﷺ дын алдына арак ичкен бир киши алып келинди. Ага эки курма бутагы менен кырк дарра айланасында урулду. (Ровий сөзүн улантып) Абу Бакр رضي الله عنه да ушундай кылды. Умар رضي الله عنه нун заманында, ал киши адамдар

менен кеңешти. Ошондо Абдурахман «хаддардын эң жеңили – сексен» деди эле, Умар ﷺ ошого буюрду». Ибн Абу Шайба Абу Абдурахман Саламийден, ал болсо Алий ﷺ дан рыбаат кылат:

«شَرِبَ نَفَرٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ الخَمْرَ وَتَأَوَّلُوا الآيةَ الكَرِيمَةَ، فَاسْتَشَارَ فِيهِمْ (يَعْنِي عُمَرَ) فَقُلْتُ: أَرَى أَنْ تَسْتَبِيَهُمْ، فَإِنْ تَابُوا ضَرَبْتَهُمْ ثَمَانِينَ، وَإِلَّا ضَرَبْتَ أَعْنَاقَهُمْ لِأَنَّهُمْ اسْتَحْلَوْا مَا حُرِّمَ، فَاسْتَبَاهُمْ فَتَابُوا، فَضَرَبْتَهُمْ ثَمَانِينَ ثَمَانِينَ»

«Шамдык бир нече киши арак ичип алып, аяти кариманы таъвил кылышыптыр. Алар туурасында Умар кеңеш сураган эле, мен: «Алардын тообо кылууларын сураңыз. Тообо кылышса, сексен дарра уруңуз, тообо кылышпаса, баштарын алыңыз. Себеби, алар арам кылынган нерсени адалга айландырышты», - дедим. Умар ﷺ аларды тообо кылдыртты. Тообо кылышкан соң, ар бирине сексен-сексенден дарра урушту. Хузайн ибн Мунзир рыбаат кылат:

«قَالَ شَهِدْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ وَأْتِي بِالْوَلِيدِ قَدْ صَلَّى الصُّبْحَ رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: أَرِيدُكُمْ، فَشَهِدَ عَلَيْهِ رَجُلَانِ: أَحَدُهُمَا حُمْرَانُ أَنَّهُ شَرِبَ الخَمْرَ، وَشَهِدَ آخَرُ أَنَّهُ رَأَاهُ يَتَقَيًّا، فَقَالَ عُثْمَانُ: إِنَّهُ لَمْ يَتَقَيًّا حَتَّى شَرِبَهَا، فَقَالَ: يَا عَلِيُّ قُمْ فَاجْلِدْهُ، فَقَالَ: عَلِيُّ قُمْ يَا حَسَنُ فَاجْلِدْهُ، فَقَالَ الْحَسَنُ: وَلَّ حَارَهَا مَنْ تَوَلَّى قَارَهَا، فَكَأَنَّهُ وَجَدَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ قُمْ فَاجْلِدْهُ، فَجَلَدَهُ وَعَلِيُّ يُعِدُّ حَتَّى بَلَغَ أَرْبَعِينَ، فَقَالَ: أَمْسِكْ، ثُمَّ قَالَ: جَلَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعِينَ، وَجَلَدَ أَبُو بَكْرٍ أَرْبَعِينَ، وَعُمَرُ ثَمَانِينَ، وَكُلُّ سَنَةٍ، وَهَذَا أَحَبُّ إِلَيَّ»

«Багымдаттын эми гана эки ирекетин окуп турган Усман ﷺ нун алдына Валид алып келинди. Ага каршы эки киши күбөлүк берди. Алардын бири кызарып, анын арак ичкенине, экинчиси болсо анын кусканын көргөндүгүнө күбөлүк берди. Ошондо Усман ﷺ «Ичпегенде куспаган болот эле» деп: «Тур, эй Алий, аны даррала», - деди. Алий ﷺ болсо: «Тур, эй Хасан, аны сен даррала», - деди. Ошондо Хасан ичиркенгендей болуп: «Суугун таткан адам ысыгын

да татсын», - деди. (Кийин Усман ﷺ): «Эй Абдулла ибн Жаъфар, тур, сен даррала» деди. Ал дарра урду, Алий ﷺ болсо санап турду. Кыркка жеткенде «Токто» деди. Кийин: «Пайгамбар ﷺ кырк дарра урган, Абу Бакр ﷺ да кырк дарра урган, Умар ﷺ болсо сексен дарра. Баары тең сүннөт. Мага ушунусу маакулураак», - деп кошуп койду». Амирул муъминин Алий ﷺ арак ичүү туурасында дагы мындай деген:

«فَإِنَّهُ إِذَا شَرِبَ سَكِرَ، وَإِذَا سَكِرَ هَدَى، وَإِذَا هَدَى أَفْتَرَى، وَ عَلَى الْمُفْتَرِي

ثَمَانُونَ جَلْدَةً»

«Ичкен мас болот, мас болгон балдырайт, балдыраган доомат кылат, дооматчынын жазасы сексен дарра». Сахабалардын аракетке кырк дарра урганы да, сексен дарра урганы да мына ушул хадистер жана асарлардан ачык көрүнүп турат. Кырк дарраны:

«جَلَدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعِينَ»

«Пайгамбар ﷺ кырк дарра урган» деген хадиске ылайык урган болсо, сексен дарраны кырдан артык да уруу мүмкүн деп түшүнгөндүктөрү, хаддардын жеңилин сексен деп билгендиктери же ичкен адам мас болгондо балдырап, доомат кылышы, дооматчынын жазасы болсо сексен дарралыгы сыяктуу өз ижтихаддары менен урушкан. Пайгамбар ﷺ дан садыр болгону жана сахабалардын туткан жолдору мына ушул. Араккеттин хады – кырк жана сексен дарра.

Араккет үчүн ушул эки хаддан башка хад жок, болушу да мүмкүн эмес. Себеби, Пайгамбар ﷺ дан да, сахабалардан да кырк жана сексен дарра уруудан башка хужжат келген эмес. Элүү, токсон жана дагы канчадыр болушу дүрус эмес. Себеби, ал таъзир эмес, хад. Бирок, алардан бирин тандоого Халифанын акысы бар. Т.а. алардан бирине буйруп, аны важыпка айлантуу укугуна ээ. Эгер сексенди важыпка айландырса, сүннөттө собит болгон кыркты да, сахабалар иттифак кылган андан артыктыкты да т.а. сексенди да алган болот. Кырк экендигин важыпка айлантса, анын өкүмү сүннөт менен собит. Андан артыкчасы имамга важып эмес, жайыз. Ушуга карай, кырк менен чектенилсе да эчтеке болбойт.

Адам көбүрөөк ичсе мас болушун билген абалда арак ичсе гана ага хад урулат. Арамдыгын билбестен ичип койгон адамга хад жок.

Эки иштин бири т.а. икран же далил шаръан исбатталмайынча хад урулбайт. Күбөлөрдүн бири арактын ичилгенине, экинчиси болсо кусканына күбөлүк бөлүүлөрү да мүмкүн. Себеби, Хузайндын хадисинде:

«فَشَهِدَ عَلَيْهِ رَجُلَانِ: أَحَدُهُمَا حُمْرَانُ أَنَّهُ شَرِبَ الْخَمْرَ وَشَهِدَ آخَرُ أَنَّهُ رَأَى
يَتَقَيَّأُ»

«Эки киши күбөлүк берди, алардын бири кызарып, анын арак ичкенине, экинчи болсо анын кусканын көргөндүгүнө күбөлүк берди», - делген.

УУРУЛУКТУН ХАДЫ

Уурулуктун хады – колду кесүү. Себеби, Алла Таала айтат:

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾

- «Ууру эркекти да, ууру аялды да... колдорун кескиле».

[5:38]

Бухарий Айша энебиз ﷺ дан рыбаат кылышынча, Пайгамбарыбыз

ﷺ:

«تُقَطَّعُ الْيَدُ فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا»

«Чейрек динар жана андан жогорусу үчүн кол кесилет», - деген. Пайгамбар ﷺ дагы мындай деген:

«إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِأَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكَوهُ، وَإِذَا

سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ قَطَعُوهُ»

«Силерден мурункулар ушул үчүн да өлүшкөн: улуулары уурулук кылышса тек коюшкан, алсыздары уурулук кылса колун кесишкен». Айша энебиз ﷺ рыбаат кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطَعَ يَدَ امْرَأَةٍ، قَالَتْ عَائِشَةُ وَكَأَنْتِ تَأْتِي بَعْدَ

ذَلِكَ فَأَرْفَعُ حَاجَتَهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَابَتْ وَحَسَنْتُ تَوْبَتَهَا»

«Пайгамбар ﷺ бир аялдын колун кести. Ал аял андан кийин да келип турду. Мен анын кажетин Пайгамбар ﷺ га жеткирип турчумун. Ал тообо кылды. Тообо кылганда да сонун кылды».

Уурулук дегени – бул малды ээсинен же ээсинин наибинен (орун басарынан) жашыруун алып коюу дегени. Шарты ушул, мал кол

кесилишине негиз боло турган өлчөмдө болушу керек, корукталып жаткан жерден алынышы керек, анда эч кандай күмөн болбошу керек. Түнү же күндүзү алуунун, уурулук кылынган жайга бузуп же бузбай кирүүнүн, уурулукту үйдө же жамаат жайында кылуунун, жашырынып же ачык кылуунун, куралдуу же куралсыз барышынын мааниси жок. Кыскасы, малды жашыруун алып коюу уурулук эсептелет. Бирок, сахих хужжаттар менен далилденген шарый шарттар толук болмоюнча кол кесилбейт. Шарттар жетөө. **Биринчиси:** Малды алуу уурулук таърифине (аныктамасына) туура келиши керек. Уурулуктун мааниси – малды жашыруун түрдө, билдирбестен алуу. Баскынчылык кылган, тартып алган, зордоп алган, өздөштүрүп алган, кыянатчылык менен алган адам ууру эсептелбейт, анын колу кесилбейт. Абу Давуд Жабирден рыбаат кылышында, Пайгамбар ﷺ:

«وَأَيْسَ عَلَى خَائِنٍ وَلَا مُتَّهَبٍ وَلَا مُخْتَلِسٍ قَطْعٌ»

«Кыянатчынын, баскынчынын, өздөштүрүп алуучу(нун колу) кесилбейт», - деген. Аманатка кыянат кылгандын да колу кесилбейт. Себеби, ал ууру эмес, кыянатчы. Пайгамбар ﷺ:

«لَيْسَ عَلَى الْخَائِنِ وَلَا الْمُخْتَلِسِ قَطْعٌ»

«Кыянатчынын да, өздөштүрүп алуучунун да (колу) кесилбейт», - деген. Өздөштүрүп алуу – зордоп басып алуунун бир түрү. Бирөөгө коюлган аманат – аманат деп аталат. Убактылуу иштетип турууга алынган нерсе болсо – арият деп аталат. Аманатка кыянат кылган менен ариятка кыянат кылган айырмаланат. Ариятка кыянат кылгандын колу кесилет. Себеби, бул туурасында хужжат келген. Чөнтөк уурулук үчүн да кол кесилет, себеби, ал да уурулук таърифине туура келет.

Экинчи шарт: Уурдалган нерсе белгилүү бир өлчөмдө т.а. нисабга жеткен болушу керек. Айрымдар «Аз болсо да, көп болсо да кесиле берет» дешет. Буга аяттын умумийликти ифадалашын о.э. Абу Хурайра рыбаат кылган Пайгамбар ﷺдын:

«لَعَنَ اللَّهُ السَّارِقَ, يَسْرِقُ الْبَيْضَةَ فَتَقَطَّعَ يَدُهُ, وَيَسْرِقُ الْحَبْلَ فَتَقَطَّعَ يَدُهُ»

«Алла ууруну наалаттасын. Аркан уурдайт – колу кесилет, тукум уурдайт – колу кесилет», - деген хадисин далил кылышат. Тукум чейрек динарга туура келбейт. «Бул жерде тукумдун өзүнө эмес, анын аз гана экенине т.а. канчалык аз нерсе

уурдалбасын, баары бир кол кесиле беришине далалат кылынып жатат» дешет. Бирок, нисаб шарт кылынган хужжаттар да келген. Мисалы, Айша ﷺ:

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْتَعُ السَّارِقَ فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا»

«Пайгамбар ﷺ уурунун колун чейрек динар жана андан жогорусу үчүн кесчү», - деген. Дагы бир рыбаытта Пайгамбар ﷺ:

«لَا تُقْتَعُ يَدُ السَّارِقِ إِلَّا فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا»

«Уурунун колу чейрек динар жана андан жогорусу үчүн гана кесилет», - деген. Пайгамбар ﷺдын:

«اقْطَعُوا فِي رُبْعِ الدِّينَارِ، وَلَا تَقْطَعُوا فِيْمَا هُوَ أَذْنَى مِنْ ذَلِكَ»

«Чейрек динар үчүн кескиле, андан азы үчүн кеспегиле», - деген хадиси да рыбаыт кылынган. Бул рыбаыттар нисабга анык хужжат болот. Ушуга ылайык, зына аятынын умумийлигин ташбараң кылуу туурасындагы хадистер хастап келгени сыяктуу, бул хадистер да уурулук жөнүндөгү аяттын умумийлигин хастап келет. Эми Абу Хурайранын хадисине келсек, тукум деген сөздөн курал тукуму т.а. туулга назарда тутулган. Аъмаш тукум хадиси рыбаыты туурасында мындай дейт:

«كَانُوا يَرَوْنَ أَنَّهُ بَيْضُ الْحَدِيدِ وَالْحَبْلُ كَانُوا يَرَوْنَ أَنَّهُ مِنْهَا مَا يَسْوَى دَرَاهِمًا»

«Тукум деген сөздөн чоюндан жасалган темир назарда тутулган, аркандан болсо, бир нече дирхамдан турарын этибар кылышкан». Амирул муъминин Алий ﷺ айтат: «Уурунун колу баасы чейрек динар болгон темир тукум (туулга) үчүн кесилет». Кала берсе, бул сөз аздыкка эмес, белгиленген өлчөмдүн аздыгына далалат кылат. Бул өлчөм аркан жана тукум мисалында көрүнүп жатат. Ушуга караганда, кесүүдө нисаб болушу шарт, нисабга жетпесе кесилбейт.

Кесүүнүн нисабы чейрек динар алтын менен белгиленген. Ал 1,0625 грамм алтынга тең, себеби, шарый алтын динар 4,25 грамм алтынга тең.

Уурулук нисабы ушул экенине далилдер: Айша ﷺ рыбаыт кылат:

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْتَعُ السَّارِقَ فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا»

«Пайгамбар ﷺ уурунун колун чейрек динар жана андан жогорусу үчүн кесчү эле». Бухарий Хишамдан, ал атасынан рыбаат кылат:

«أَخْبَرَنِي عَائِشَةُ أَنَّ يَدَ السَّارِقِ لَمْ تُقَطَّعْ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا فِي تَمَنٍ مَجَنٍّ حَجَفَةٍ أَوْ تُرْسٍ»

«Мага Айша ﷺ кабар беришинче, Пайгамбар ﷺдын заманында уурунун колу калкан баасынчалык нерсе үчүн кесилчү экен». Бухарий Нафеъден рыбаат кылышынча, Абдулла ибн Умар мындай дейт:

«قَطَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَجَنٍّ تَمَنُهُ ثَلَاثَةُ دَرَاهِمٍ»

«Пайгамбар ﷺ наркы үч дирхам турган калкан үчүн кескен».

Уурулук нисабы бир гана алтын менен өлчөнөт. Себеби, Пайгамбар ﷺ:

«لَا تُقَطَّعُ يَدُ السَّارِقِ فِيمَا دُونَ تَمَنٍ الْمَجَنِّ قَبِيلَ لِعَائِشَةَ مَا تَمَنُ الْمَجَنِّ قَالَتْ

رُبْعُ دِينَارٍ»

«Уурунун колу калкан баасынан азыраак нерсе үчүн кесилбейт», - деген. Айша ﷺдан: **«Калкандын баасы канча?»** - деп сураганда: **«Чейрек динар»** деп жооп берген. Бул хадисте нисаб алтын менен өлчөнүп жатат. Ушул хужжатка амал кылып, аны алтын менен өлчөө важып болот. Ал күмүш менен өлчөнгөн тагдырда да, алтын негиз кылып алынат. Бүгүнкү күндө кагаз акчалар алтын менен өлчөнгөндөй, Пайгамбар ﷺдын доорунда да аны менен өлчөнгөн. Чейрек динардын үч дирхамга теңдиги туурасында хадистер келген. Себеби, дирхам ошол убакта 2,975 грамм күмүш болуп, бир алтын динар 12 күмүш дирхамга туура келген. Бүгүнкү күнгө келип, бир алтын динар 60 күмүш дирхамдан да артык. Ушуга караганда, азыркы учурда чейрек алтын динар он беш күмүш дирхамга тең. Бир рыбаатта:

«وَكَانَ رُبْعُ الدِّينَارِ يَوْمَئِذٍ ثَلَاثَةَ دَرَاهِمٍ»

«Ошол убакта чейрек динар үч дирхам болгон», - делген болсо, Ахмад ﷺнун рыбаатында да:

«أَنَّه كَانَ رُبْعُ الدِّينَارِ يَوْمَئِذٍ ثَلَاثَةَ دَرَاهِمٍ»

«Ошол убакта чейрек динар үч дирхам болгон», - делген. Ибн Мунзир рыбаат кылат:

«أَنَّه أَتَى عَثْمَانَ بِسَارِقٍ سَرَقَ أُتْرُجَةً فَقَوِّمْتَهُ بِثَلَاثَةِ دَرَاهِمٍ مِنْ حِسَابِ الدِّيْنَارِ بِأَثْنَيْ عَشَرَ فَقَطَعَ»

«Усман **ﷺ** нун алдына таттуу лимон уурдаган ууру алып келинди. Ал он эки дирхамдык динар эсеби менен үч дирхам деп бааланды жана уурунун колу кесилди». Ушулардан көрүнүп тургандай, уурулуктун нисабы – чейрек динар. Күмүш жана кагаз акчалар менен өлчөнгөн тагдырда да, алтын негиз кылып алынат.

Үчүнчү шарт: Уурдалган нерсе Мыйзам Чыгаруучу тараптан ээлик кылууга уруксат кылынган этибарга татыктуу мал болушу керек. Эгер этибарсыз малды уурдаса, колу кесилбейт. Мисалы, куштун (кептер, бүркүт) жөжөсүн уурдаган адамдын колу кесилбейт. Себеби, бул нерселер мал деп этибар кылынбайт. Мусулман адамдан арак жана чочкону уурдаган адамдын да колу кесилбейт. Бул нерселер мусулман эмес адамдан уурдалса кол кесилет. Себеби, алар мусулман үчүн этибарсыз, башкалар үчүн болсо этибарлуу малдар. Анткени, Мыйзам Чыгаруучу аларга мусулмандан башкалардын ээлик кылышына уруксат берген. Арак идишти уурдагандын колу да баасы нисабга жеткен болсо кесилет. Куран жана илимий китептер уурусунун да, уурулук баасы нисабга жеткен болсо, колу кесилет.

Төртүнчү шарт: Корукталып жаткан жайдан уурдалып чыгышы керек. Ачык эшик же корукталбай жаткан жай болсо, кол кесилбейт. Абу Давуд Амр ибн Шуайбдан, ал атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылат:

«سَمِعْتُ وَرَجُلًا مِنْ مُزَيْنَةَ يَسْأَلُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحَرِيْسَةِ الَّتِي تُوجَدُ فِي مَرَاتِعِهَا، قَالَ: فِيهَا ثَمْنُهَا مَرَّتَيْنِ، وَضَرْبُ نَكَالٍ، وَمَا أَخِذَ مِنْ عِطْنَةٍ فَفِيهِ الْقَطْعُ إِذَا بَلَغَ مَا يُؤْخَذُ مِنْ ذَلِكَ تَمَنَ الْمَجْنُ»

«Угушумча, музайналык бир киши Пайгамбар **ﷺ** дан жайлоолордогу корукчусу бар койлор(ду уурдоо) туурасында сураганда, ал киши «баасы эки барабар кылып топтоп алынат о.э. ибрат үчүн урулат, эгер койканадан

алынса, алынган нерсенин баасы калкан наркына жетсе, (кол) кесилет», - деген». Амр ибн Шуайб атасынан, ал бабасынан рыбаат кылышынча, музайналык бир киши Пайгамбар ﷺдан мөмөлөр(дүн уурдалышы) туурасында сураганда, ал киши ушундай жооп берген:

«مَا أَخَذَ فِي أَكْمَامِهِ فَاحْتَمِلَ فَشَمْتُهُ وَمِثْلُهُ مَعَهُ، وَمَا كَانَ فِي الْخَزَائِنِ فَفِيهِ

الْقَطْعُ إِذَا بَلَغَ تَمَنَ الْمَجَنِّ»

«Бышып турган жайынан алып, көтөрүп кетсе, алган өлчөмүн жана дагы ошончолук төлөйт. Оролордогу мөмөлөрдөн уурдаса, уурдалган мөмөнүн өлчөмү калкан баасына жетсе, (кол) кесилет». Нисайй Абу Давуд Амр ибн Шуайбдан, ал атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺдан дарактагы муаллак мөмө(нүн уурдалышы) туурасында сурашканда, ал киши ушундай жооп берген:

«سُئِلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ التَّمْرِ الْمُعْلَقِ فَقَالَ: مَنْ أَصَابَ

بِفِيهِ مِنْ ذِي حَاجَةٍ، غَيْرَ مُتَّخِذٍ خُبْنَةً فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ، وَمَنْ خَرَجَ بِشَيْءٍ مِنْهُ فَعَلَيْهِ

غَرَامَةٌ مِثْلِيهِ وَالْعُقُوبَةُ، وَمَنْ سَرَقَ مِنْهُ شَيْئًا بَعْدَ أَنْ يُؤْوِيَهُ الْجَرِينُ فَبَلَغَ تَمَنَ الْمَجَنِّ

فَعَلَيْهِ الْقَطْعُ»

«Ким ага муктаж болуп, оозу менен жесе, койнуна салып албаса, эч нерсе эмес. Маалым өлчөмдө алып чыкса, эки барабар төлөйт жана жазаланат. Орого алып келип коюлгандан кийин уурдаса жана уурдалган мөмөнүн өлчөмү калкан баасына жетсе, (колу) кесилет». Ушулардан көрүнүп тургандай, колдун кесилиши үчүн, нерсе корукталып жаткан болушу шарт. Мисалы, жайлоодо жүргөн мал алып кетилсе, кол кесилбейт. Себеби, ал корукталып жаткан жайдан алынган жок. Эгер ал короо, койкана, же ушуга окшош корукканалардан алынса, кол кесилет. Мөмө да дарактан алынса, кол кесилбейт. Корукталып жаткан жайдан т.а. склад-ородон алынса, кол кесилет. Башка нерселерде да ушундай. Эгер корукталбай жаткан жайдан алынса, кол кесилбейт. Корукталып жаткан жайдан алынып, баасы калкан наркына жетсе, кол кесилет.

Корукталуу сөзү туурасында лугатка же шарият хужжаттарына эмес, адамдардын истилахына кайрылынат. Себеби, ал вакейи сыпат болуп, ушул вакийдын наамын билдирүүчү истилах. Ошондой болгондон кийин, бул сөз туурасында далилге эмес, адамдар истилахына каралат. Коруккана адамдардын истилахында малдар жана шаарларга карай ар түрдүү болот. Мисалы, акчалардын корукканасы айбандардын, кийимдердин корукканасынан башкача болот жана ушул сыяктуу. Кол кесилиши үчүн, мал мына ушундай корукканалардын биринен алынышы ылазым. Корукканадан алынбаса, кол кесилбейт. Иштетип турууга (ариятка) алынуу мындан мустасна. Себеби, иштетип туруу үчүн нерсе алып, кийин албадым деп танган адамдын колу кесилет. Буга далил Айша رضي الله عنها рыбаат кылган мына бул хадис:

«كَانَتْ امْرَأَةً مَخْزُومِيَّةً تَسْتَعِيرُ الْمَتَاعَ وَتَجْحَدُهُ، فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَطْعِ يَدِهَا، فَأَتَى أَهْلَهَا أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ فَكَلَّمُوهُ، فَكَلَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أُسَامَةُ لَا أَرَاكَ تَشْنَعُ فِي حَدِّ مَنْ حُدِّدَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، ثُمَّ قَامَ خَطِيبًا فَقَالَ: إِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بَأْتَهُ إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكَوهُ، وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ قَطَعُوهُ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ كَانَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ لَقَطَعْتُ يَدَهَا، فَقَطَعَ يَدَ الْمَخْزُومِيَّةِ»

«Махзумдук бир аял нерселерди ариятка алып, кийин танар эле. Пайгамбар ﷺ анын колун кесүүгө буюрду. Аялдын күйөөсү Усама ибн Зайдга келип сүйлөштү. Ал Пайгамбар ﷺ менен сүйлөштү. Ошондо Пайгамбар ﷺ: «Эй Усама, сени Алла Азза жана Жалланын бир хады жаатында ортого түшөт деп ойлободум эле», - деди да, ордунан туруп, минтип кайрылды: «Силерден мурункулар ушул үчүн да өлүмгө учурашкан, абройлуулары уурулук кылса, тек коюшкан, заифтери уурулук кылса, колун кесишкен. Жаным Анын колунда болгон затка ант, эгер Мухаммаддын кызы Фатима уурулук кылганда да, албетте, анын колун кескен болор элем». Ошондон кийин махзумдук аялдын колун кести».

Бешинчи шарт: Уурдалган малда уурунун акысы бар деген күмөн болбошу керек. Ушуга ылайык, атасынын, уулунун, шеригинин малынан алган адамдын колу кесилбейт. Себеби, Пайгамбар ﷺ:

«أَنْتَ وَمَالِكَ لِأَبِيكَ»

«Өзүң да, малың да атандыкы», - деген. Дагы бир хадисинде:

«إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ، وَإِنَّ وَلَدَ الرَّجُلِ مِنْ كَسْبِهِ»

«Кишинин эң адал жемиши – кесибинен тапканы. Анын уулу да кесибинен тапканына кирет», - деген. О.э. байтулмалдан уурдаган адамдын да колу кесилбейт. Ибн Мажа ибн Аббастан рыбаат кылышынча, беш киши шерик болуп алган кулдардын бири ушул беш кишиден биринин нерсесин уурдаптыр. Бул нерсе Пайгамбар ﷺга көтөрүлгөн экен, анын колун кеспестен:

«مَالُ اللَّهِ سَرَقَ بَعْضُهُ بَعْضًا»

«Алланын малдары бири-бирин уурдаптыр», - дептир. Ибн Масыд Умар ﷺдан байтулмалдан уурдаган адам жөнүндө сураганда, ал киши:

«أَرْسَلُهُ فَمَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَ لَهُ فِي هَذَا الْمَالِ حَقٌّ»

«Аны коё бер, себеби, бул малда бардыгынын акысы бар», - деген. Шаъбий Алий ﷺдан рыбаат кылышынча, ал киши мындай деген:

«لَيْسَ عَلَى مَنْ سَرَقَ مِنْ بَيْتِ الْمَالِ قَطْعٌ»

«Байтулмалдан уурдаган адамдын колу кесилбейт». Умумий мүлккө алакадар нерселер байтулмал катарына кирет. Себеби, анда да уурунун акысы болушу мүмкүн. Бул мунай сыяктуу малдын өзү умумий мүлк болгон мүлкпү, электр жана суу сыяктуу умумий мүлккө айланган нерсеби, күмөн бар экендиги себептүү, алардан уурдагандын колу кесилбейт, бирок, таъзири берип коюлат. Эрди-катын бири-биринен уурдаса да кол кесилбейт. Себеби, алардын бири жоктугунда экинчиси андан иштетиши мүмкүн. Ушул күмөнгө карай кол кесилбейт. Кыскасы, кайсы бир малда алынышы мүмкүн деген күмөн болсо, кол кесилбейт. Себеби, күмөндүү хаддар бекер кылынат.

Алтынчы шарт: ууру балагатка жеткен, акылдуу, мусулман же зиммий болушуна карабастан Исламий өкүмдөргө баш ийе турган болушу керек. Эгер жаш бала же жинди болсо, анын колу кесилбейт. Себеби, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ: النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ، وَعَنِ

الْمُبْتَلَى حَتَّى يَعْقِلَ»

«Үч кишиден калем көтөрүлгөн: уйкудагы адамдан – ойгонго чейин; жаш баладан – балагатка жеткенге чейин; акылын жоготкондон – акылын тапканга чейин». Калем көтөрүлдү дегени, шаръан мукаллаф эмес деген мааниде.

Жетинчи шарт: уурулук икран же чыныгы хужжат менен өз исбатын табышы керек. Икранда ууру уурдаган нерсесин сыпаттап бериши ылазым. Себеби, ал кол кесиле турган нерсени уурдадым деп ойлоп, негизи, кол кесилбей турган нерсени уурдаган болушу мүмкүн. Ахмад Абу Умайя Махзумийден рыбаят кылат:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى بِلِصٍّ فَاعْتَرَفَ اعْتِرَافًا، وَلَمْ يُوجَدْ مَعَهُ

مَتَاعٌ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَخَالَكَ سَرَقْتَ؟ قَالَ: بَلَى، مَرَّتَيْنِ

أَوْ ثَلَاثًا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ افْطَعُوهُ»

«Пайгамбар ﷺдын алдына бир ууруну алып келишти. Ал тан алды, бирок, анда эч нерсе жок эле. Ошондо Пайгамбар ﷺ: «Сени уурулук кылгансың деп ойлоймун», - деди. Ал болсо эки же үч жолу: «кылганмын» деди. Ошондон кийин Пайгамбар ﷺ: «Анын колун кескиле», - деди». Бул хадисте Пайгамбар ﷺ уурдалган малдын кесиле турган уурулук катарынан экендигин аныктоо үчүн ушундай суроо берди. Ал бир нече жолу жооп бергенден кийин, кесүүгө буюрду. Казынын икран болуп жаткан ууруга хадды бекер кыла турган факторлорду айтып коюшу жана ишти аныктоодо мубалага кылышы (ашыгы менен айттырышы) мандуб. Икран болсо бардык икранлар сыяктуу эле, бир жолу болсо жетиштүү болот. Хадистеги икрандын кайталанышынан максат, анын шарттыгы эмес, аныктык киргизүү гана. Хужжат болсо башка жаза чаралар сыяктуу эле, эки чынчыл эркек, же бир эркек жана эки аял менен болот. Алар, эгер уурдалган нерсе жок болсо, анын белгилерин айтып берүүлөрү,

бар болсо, аны көрсөтүп берүүлөрү шарт. Берип жаткан күбөлүктөрү ар түрдүү болуп калбашы керек. Бири бейшемби күнү уурулук кылынды деп, экинчиси жума күнү деп турса, же бири автомобиль уурдалды деп, экинчиси мотоцикл деп турса, күбөлүк жетиштүү болбогондуктан, кол кесилбейт.

Уурулукта кол кесилишинин шарттары мына ушулар. Алар толук табылганда гана кол кесилет. Кол кесүүнүн өзү менен эле калып калынбайт, уурдалган нерсе ээсине кайтарылып да берилет. Абу Давуд Хасан ибн Сумрадан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«مَنْ وَجَدَ عَيْنَ مَالِهِ عِنْدَ رَجُلٍ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ، وَيَتَّبِعُ الْبَيْعَ مَنْ بَاعَهُ»

«Кимде-ким өзүнүн малын бирөөдөн көрүп калса, ага өзү акылуу. Аны сатып алган адамга акчасы кайтарылат».

Бул хадис умумий болуп, ууруну да, баскынчыны да, өздөштүрүп алуучуну да, кыянатчыны да өз ичине алат. Ахмад Хасандан, ал болсо Сумрадан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«إِذَا سُرِقَ مِنَ الرَّجُلِ مَتَاعٌ أَوْ ضَاعَ لَهُ مَتَاعٌ، فَوَجَدَهُ بِيَدِ رَجُلٍ بَعِيْنِهِ فَهُوَ أَحَقُّ

بِهِ، وَيَرْجِعُ الْمُشْتَرِي عَلَى الْبَائِعِ بِالْثَمَنِ»

«Эгер бир кишинин малы уурдалса же жоголсо жана ал өзүнүн малын бирөөнүн колунан көрүп калса, ага өзү акылуу. Кардар акчаны алып, малды сатуучуга кайтарат».

Бул хадис уурдалган малдын ээсине кайтарылышына хужжат. Эгер малга бирер талафат (зыян) жетсе же иштетилсе, ээсине акысы берилет. Эгер иштетилбестен зыян жетсе (кийимди күбө-көпөлөк жегени жана автомобил бөлүктөрүнүн иштен чыкканы сыяктуу), таван төлөтүлөт. Иштетип зыян жетсе да ушундай кылынат. Эгер мал самолёт же төө сыяктуу пайда келтире турган нерсе болсо, ууру андан пайдаланган же пайдаланбаганына карабастан, анын колунда канча мөөнөт турган болсо, ошончо мөөнөттүн пайдасын талап кылууга ээсинин акысы бар.

Кол кесилбей турган орундар

Айрым абалдарда жана айрым малдар уурдалганда кол кесилбейт. Бул туурасында хадистер келген. Рофиъ ибн Худайж нун рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«لَا قَطْعَ فِي تَمْرٍ، وَلَا كَثْرٍ»

«Самарада (мөмөдө) да, касарада (көчөттө) да кесүү жок», - деген. Мөмө дегени – дарактагы курма, көчөт болсо – курма көчөтү. Курманын эң үстүңкү шагы жана бутагы да касара делет. Хасан ﷺ рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«لَا قَطْعَ فِي الطَّعَامِ الْمُهَيَّأِ لِلْأَكْلِ»

«Жеш үчүн даярдалган тамакта кесүү жок», - деген. Мында үйдөгүлөрдүн өздөрү жеш үчүн даярдалган тамак болобу, ашкана ээсинин сатуу үчүн даярдаган тамагы болобу, айырмасы жок. Себеби, хадис адамдар жей турган бардык тамакка туура келе берет. Бышырылбаган буудай сыяктуу бышпаган тамак болсо, эгинзардан алынса, оруп алынган же оруп алынбаган болушуна карабастан, кол кесилбейт. Эгер кырдандан алынса, кол кесилет. Себеби, Пайгамбар ﷺ дан тоодогу корукчусу бар мал же мөмө туурасында суралганда, мындай деген:

«هِيَ وَ مِثْلُهَا جَمَعَهَا الْمِرَاحُ فَفِيهَا غُرْمٌ مِثْلُهُ وَ جَلَدَاتُ نَكَالٍ»

«Ал жана ал сыяктуулар кырманга топтоло турган болсо, нерсенин өзүнчөлүк таван төлөнөт жана ибрат үчүн урулат». Амр ибн Шуайбдын хадисинде мындай делет:

«يَا رَسُولَ اللَّهِ فَالْتَّمَارُ وَمَا أَخِذَ مِنْهَا فِي أَكْمَامِهَا, قَالَ: مَنْ أَخَذَ بِفَمِهِ وَلَمْ يَتَّخِذْ خُبْنَةً فَلَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ, وَمَنْ أَحْتَمَلَ فَعَلَيْهِ تَمَنُّهُ مَرَّتَيْنِ, وَضَرْبًا وَنَكَالًا وَمَا أَخَذَ مِنْ أَجْرَانِهِ فَفِيهِ الْقَطْعُ إِذَا بَلَغَ مَا يُؤْخَذُ مِنْ ذَلِكَ تَمَنَ الْمِجَنُّ»

«Я Расулулла ﷺ, мөмөлөр жана аларды бышып турган жеринен алуу эмне болот? дешкенде, ал киши: «Оозу менен жеп, койнуна салбаганга эч нерсе эмес. Көтөрүп кеткен эки барабар кылып төлөйт жана ибрат үчүн урулат, эгер кырдандан алса жана алынган нерсенин баасы калкан наркынчалык болсо, колу кесилет», - деди. Булар бактар, талаалар, малдардын оттоп жүргөн жерлери сыяктуу кол кесилбей турган нерселер туурасындагы хадистер.

Ачарчылык заманында да кол кесилбейт. Макхул ﷺ рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«لَا قَطْعَ فِي مَجَاعَةٍ مُضْطَرٌّ»

«Ачкалыктан аргасыз болуп калганда, кол кесилбейт», - деген. Хасан ﷺ бир кишиден рыбаат кылат:

«رَأَيْتُ رَجُلَيْنِ مَكْتُوفَيْنِ وَ لَحْمًا فَدَهَبَتْ مَعَهُمْ إِلَى عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ صَاحِبُ اللَّحْمِ: كَانَتْ لَنَا نَاقَةٌ عَشْرَاءَ، نَنْتَظِرُهَا كَمَا نَنْتَظِرُ الرَّبِيعَ، فَوَجَدْتُ هَذَيْنِ قَدْ اجْتَرَاَهَا، فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: هَلْ يُرْضِيكَ مِنْ نَاقَتِكَ نَاقَتَانِ عَشْرَاوَانِ مَرَبَعَتَانِ، فَإِنَّا لَا نَقْطَعُ فِي الْعَدَقِ، وَلَا فِي عَامِ السَّنَةِ»

«Эки байланган киши менен бир этти көрүп, алар менен Умар ﷺ нун алдына бардым. Эттин ээси: «Биздин ашро төөбүз бар эле, кудум жазды күткөндөй аны күтүп жаткан элек. Мына булар аны союп жибериптир», - деди. Ошондо Умар ﷺ: «Төөңдүн ордуна жазда тууй турган эки ашро төө беришсе, ыраазы болосуңбу? Себеби, биз бутактагы нерсе үчүн да, ачарчылык жылында да кол кеспейбиз», - деди». Ашро – бооз болгонунан он ай өтүп, тууй турган кези жакындашып калган төө. Ал ээсинин эң азиз нерсеси. Анын сүтү аркылуу келе турган мол-көлдүктү, байлыкты жазды күткөндөй күтүшөт. Ачарчылык жылында кол кесилбегендей, жегенге нерсеси жок ач адамдын да уурулук кылганда колу кесилбейт. Себеби, ал кардын тойгузуу үчүн уурулук кылат. Ага Пайгамбар ﷺ дын:

«لَا قَطْعَ فِي مَجَاعَةٍ مُضْطَرٍّ»

«Ачтыктан аргасыз болуп калганда, кол кесилбейт» деген хадиси туура келет.

Ушуга караганда, башка жерге эгүү үчүн алынган курманын майда көчөттөрү, башка дарактардын шактары, бутактары үчүн кол кесилбейт. Себеби, Пайгамбар ﷺ:

«لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ، وَلَا كَثْرٍ»

«Мөмөдө да, көчөттө да кесүү жок», - деген. Көчөттү бирер нерсе менен кайддап койбогула. Ал кырмандан алынса да, башка жайдан алынса да, кол кесилбейт. О.э. жеш үчүн даярдап коюлган тамак да эч нерсе менен кайддалбаган. Ал ашканадан алынса да, башка жайдан алынса да, кол кесилбейт. Себеби:

«لَا قَطْعَ فِي الطَّعَامِ الْمُهَيَّأِ لِلْأَكْلِ»

«Жеш үчүн даярдалган тамакта кесүү жок» хадиси умумий мааниде келип жатат. Мөмө, буудай сыяктуу нерселер кырмандан башка жайдан алынса, кол кесилбейт, кырмандан алынса кесилет. Себеби, Пайгамбар ﷺ:

«وَمَا أَخَذَ مِنْ أَجْرَانِهِ فَفِيهِ الْقَطْعُ»

«Кырмандан алынганы үчүн кесүү бар», - деген.

Кесилүүнүн өлчөмү

Алла Тааланын:

«وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا»

- «Ууру эркекти да ууру аялды да... колдорун кескиле», [5:38] аяты колду кесүүгө хужжат. Андагы «кол» сөзүнүн тафсириnde «кол» лугат боюнча манжалардын аяк бөлүгүнө чейин, алаканга чейин, билекке чейин болгон мүчө. Мындан башка мааниде иштетүү үчүн карина керек болот. Ошондуктан да, даарат аятында:

«وَأَيْدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ»

- «... жана колуңарды чыканактарына чейин жуугула», [5:6] - деп, чыканакка чейин жууш көрсөтүлгөн. Чыканакка чейин делбегенде, билекке чейин жуулмак. Себеби, «кол» лугатта билекке чейин болгон бөлүктү түшүндүрөт. Ушуга караганда, уурунун колу билектин манжага бириге турган жайынан т.а. билектен кесилет. Рыбят кылынышынча, Абу Бакр жана Умар ﷺ лар: «Ууру уурудук кылса, оң колунун билегинен кескиле», - дешкен. Сахабалардан эч ким аларга каршы чыкпаган. Аяттагы «колдорун» сөзү умумий мааниде келип жатат. Ушуга караганда, аны оң колго да, сол колго да колдонсо боло берет. Бирок, ибн Масьуддун кыраатында:

«فَاقْطَعُوا أَيْمَانَهُمَا»

«Алардын оң колдорун кескиле», делген. Абу Бакр менен Умар ﷺ лар да:

«فَاقْطَعُوا يَمِينَهُ»

«Оң колун кескиле», - дешкен. Демек, оң кол билектин манжага бириге турган жайы – билектен т.а. алакан чекесиндеги манжалардын акырынан кесилет. Ал билек менен алакан

ортосундагы сөөк. «Кол» сөзү лугатта дал мына ушул жайды түшүндүрөт.

Урунун колу кесилгенден кийин, канды токтотуу үчүн ысып турган майга матырылат. Абу Хурайра ﷺ рыбаат кылат:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِسَارِقٍ قَدْ سَرَقَ شِمْلَةً، فَقَالُوا: يَا

رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ هَذَا قَدْ سَرَقَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَخَالُهُ سَرَقَ؟

فَقَالَ السَّارِقُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ: اذْهَبُوا فاقطعوه ثم احسموه»

«Пайгамбар ﷺдын алдына чепкен уурдаган урунун алып келишип: «Мына бул уурулук кылды, я Расулулла», - дешти. Пайгамбар ﷺ: «Аны уурулук кылган деп ойлобоймун», - деди. Ууру: «Ооба, я Расулулла, кылдым», - деди. Ошондо ал киши: «Алып барып колун кескиле, кийин майга матыргыла», - деди». Майга матыруу тамырлардын оозун тосуу үчүн т.а. көп кан жоготуп, өлүп калбашы үчүн кылынат. Мында дал майга матыруунун өзү эмес, кырсыктын алдын алуу важып. Ушуга караганда, канды токтотуу үчүн башка медициналык ыкмаларды иштетүү да мүмкүн.

Урунун колу мүмкүн болушунча оңой кылып кесилет. Себеби, максат, аны азаптоо жана өлтүрүү эмес, ага жаза гана берүү. Бирер-бир кырсык себептүү, же бирер тажавузкердин кол салуусунан колу кесилген болсо, хад бекер кылынат. Себеби, Алла колду кесүүгө буюрган. Кесиле турган нерсенин өзү болбогондон кийин хад бекер кылынат. Башка тарапка өтүлбөйт, себеби, буга хужжат жок. Боюнда бар аял төрөп, нифасы түгөнгө чейин, өзүнө же баласына зыян болбошу үчүн, анын колу кесилбейт. Оорулуу адамдын да колу айыкканга чейин өлүп калбашы үчүн кесилбейт. Колу кесилбестен мурун бир нече жолу уурулук кылган болсо, бир жолу кесүү жетиштүү болот. Колу кесилгенден кийин дагы уурулук кылса, кайра кесилбейт, колго алынат. Себеби, кесиле турган жайы кесилип бүткөн, дагы башка жерин кесүүгө хужжат жок. Колго алынышына себеп, ага хад белгиленбегенден кийин, ал таъзир бабына кирип калат.

Уурулук хады – Алланын хаккы

Уурулук хады – анда адамдын да хаккы болсо да – негизи, башка хаддар сыяктуу ал Алла Тааланын хаккы. Ошон үчүн, анда көргөндөрдүн күбөлүгү кабыл кылынат. Малын уурдаткан адамдын

арызданышы шарт эмес. Ошол эле убакта, анын кечип жиберishi менен хад бекер кылынбайт. Бул туурасындагы аят зына хады аяты сыяктуу умумий мааниде келген. Алла Таала айтат:

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا﴾

- „Ууру эркекти да, ууру аялды да... кескиле“. [5:38]

Кудум зына сыяктуу, арыз кылынбаса да, кесүү шарттары табылса, кесиле берет. Буга махзумдук аял жөнүндөгү хадис далил. Ошондо Пайгамбар ﷺ Усаманын уурулук хады жаатында ортого түшкөнүнө ачууланып, мындай деген эле:

﴿إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بَأَنَّهُ إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكَوهُ، وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ قَطَعُوهُ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ كَانَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ لَقَطَعْتُ يَدَهَا﴾

«Силерден мурункулар ошон үчүн да өлүмгө учураган, абройлуулары уурулук кылса, тек коюшкан, заифтери уурулук кылса, колун кесишкен. Жаным Анын колунда болгон затка ант, эгер Мухаммаддын кызы уурулук кылганда да, анын колун албетте кескен болор элем». Т.а. мурункулардын кырсыгы хаддарды бекер кылуу себептүү болгон. Абу Хурайра رضي الله عنه рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

﴿حَدُّ يُعْمَلُ بِهِ فِي الْأَرْضِ خَيْرٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ مِنْ أَنْ يُمَطَّرُوا أَرْبَعِينَ صَبَاحًا﴾

«Жер жүзүндө аткарылган бир гана хад жер калкы үчүн кырк күндүк таңкы жамгырдан жакшыраак». Ибн Умар рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

﴿مَنْ حَالَتْ شَفَاعَتُهُ دُونَ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ فَهُوَ مُضَادُّ اللَّهِ فِي أَمْرِهِ﴾

«Ким ортого түшүп, Алланын хаддарынын бирин тосуп кала турган болсо, ал Алланын ишине каршы чыгыптыр». Бул далилдер хад Алланын укугу экенин жана аны бекер кылуу мүмкүн эместигин ачык көрсөтүп турат. Ошого ылайык, бул иште доогердин болушу шарт эмес. Көргөндөрдүн күбөлүгүнүн өзү жетиштүү болот.

Акылуунун акимге доо кылуудан мурун акысынан кечиши хадды бекер кылабы-жокпу деген суроо туулат. Айрымдар мындай убакта

хад бекер кылынат дешет жана бул пикирлерине Сафван ибн Умайянын мына бул хадисин далил кылат:

«كُنْتُ نَائِمًا فِي الْمَسْجِدِ عَلَى خَمِيصَةٍ لِي فَسُرِقَتْ، فَأَخَذْنَا السَّارِقَ فَرَفَعْنَاهُ

إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَ بِقَطْعِهِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفِي خَمِيصَةٍ
ثَمَنُ ثَلَاثِينَ دِرْهَمًا، أَنَا أَهْبَهَا لَهُ أَوْ أُبْعِهَا لَهُ، قَالَ: فَهَلَّا كَانَ قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِي بِهِ»

«Мечитте уктап жаткан элем. Үстүмдөгү кийимимди уурдап кетишиптир. Ууруну кармап Пайгамбар ﷺдын алдына алып бардык эле, колун кесүүгө буюрду. Мен: «Я Расулупулла, отуз дирхамдуу кийим үчүн ушундай кылынабы, мен аны ага белек кыламын же сатамын», - дедим. Ал киши: «Ушул ишти менин алдыма алып келүүдөн мурун кылбапсың да», - деди». Абу Давуд Амр ибн Шуайбдан, ал атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылган хадисте, Пайгамбар ﷺ:

«تَعَاَفَوْا الْحُدُودَ فِيمَا بَيْنَكُمْ، فَمَا بَلَغَنِي مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ»

«Хаддар жаатында бир-бириңерди кечирип жебергиле, менин алдыма алып келинсе, хад белгилөө важып болуп калат», - деген. Дарокутний Зубайрдан рыбаат кылган хадисте Пайгамбар ﷺ:

«اشْفَعُوا مَا لَمْ يَصِلْ إِلَى الْوَالِي، فَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْوَالِي فَعَفَا فَلَا عَفَاَ اللَّهُ عَنْهُ»

«Валийге жетип барганга чейин ортого түшүп, коргоп алгыла. Акимге жетип баргандан кийин, ал кечирсе да, Алла аны кечирбейт», - деген. Бул хадистерди да ушул пикирлерине далил кылышкан. Бирок, матндарды (тексттерди) көңүл коюп текшерген киши, доо кылуудан мурун да, кийин да кечирүү менен хад таптакыр бекер болбошун түшүнөт. Буга далил, уурулук жөнүндөгү аяттын умумийликти ифдалашы. Анткени, кесүү шарттары толук табылса, доосуз да кесүү важып болот. Ибн Абдулбарр айтат: **Хад (жазасына ылайык кылмышкер) алып келингенде, аны аткаруу султанга важып болушуна ижма кылынган.** О.э. «Бахр»да да ушуга ижма кылынганы икая кылат. Ортого түшүүдөн кайтаруучу хадистер да умумийликти түшүндүрүп, доо кылуудан мурункуга да, кийинкиге да тиешелүү. Себеби, уурулук хады эч талашсыз Алланын акысы, мейли, анда

адамдын да акысы болсо да. Адамдын өз акысынан баш тартышы менен ал бекер кылынбайт. Ушул айткандарыбыз уурулук хадынын бекер болбошун далилдөөчү далилдер. Эми жогоруда өткөн Сафван ибн Умайянын, Амр ибн Шуайб жана Зубайрдын хадистерине келсек, алар хаддын бекер кылынышына да, акимдин кечиришине да далалат кылбайт. Алар бар-жогу акылуунун кечириши жайыздыгын гана көрсөтөт. Бирок, анын кечириши хаддын бекер болушу, акимдин да кечириши дегени эмес. Сафвандын хадисинде ал:

«أَنَا أَهْبَهَا لَهُ أَوْ أَيْعُهَا»

«Мен аны ага белек кыламын же сатамын», - дегенде Пайгамбар ﷺдын:

«فَهَلَّا كَانَ قَبْلَ أَنْ تَأْتِنِي بِهِ»

«Менин алдыма алып келүүдөн мурун ушундай кылбапсың да», - деши «менин алдыма алып келүүдөн мурун кечирбепсиң да» дегени. Мындан «бир тараптан акылуу адам акимге доо кылбай туруп, кечирип жиберсе, экинчи тараптан көргөн күбө келип, уурулук кылды деп доо кылса, анын доосу кабыл алынбайт, ууру кечирип жиберилет» деген маани чыкпайт. Себеби, хадисте кийим ээсинин ушул кийими себептүү уурунун колу кесилишин көрүп, жакшысы ага белек кыламын же сатамын деши уурунун кечирилишин сурашына киная. Буга жооп катары Пайгамбар ﷺдын менин алдыма алып келүүдөн мурун белек кылышың же сатышың керек эле деши акимге доо кылуудан мурда кечирүүгө акың болот эле, эми болсо акың жок дегени. Мындан акылуу акимге доо кылуудан мурун кечирип жиберсе, уурудан хад бекер кылынат, акылуудан башкасы тараптан кылынган доого аким карабайт, акылуунун кечиргенине негизделип туруп кечире берет деген маани чыкпайт. Ал бар-жогу доо кылынгандан кийин акылуунун кечирүү укугунан кол жууп калышын гана түшүндүрөт. Амр ибн Шуайбдын хадиси болсо, өз ара бири-бирлерин кечирүү мүмкүндүгүн көрсөтөт. Ошондуктан да, Пайгамбар ﷺ:

«فَمَا بَلَغَنِي مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ»

«Мага жетип келсе, хад белгилөө важып болуп калат», - деген. Бул сөз да умумийликти ифадалайт. Акылуу доо кылып жеткизеби, башкасыбы, айырмасы жок. Зубайрдын хадисиндеги:

«اشْفَعُوا مَا لَمْ يَصِلْ إِلَى الْوَالِي، فَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْوَالِي فَعَفَا فَلَا عَفَاَ اللَّهُ عَنْهُ»

«Ырас, валийге жетип барбаган соң, ортого түшүп, коргоп калгыла», - деген сөз «бири-бириңерди коргогула» деген мааниде. Ошондуктан да, анын уландысында:

«فَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْوَالِي فَعَفَا فَلَا عَفَاَ اللَّهُ عَنْهُ»

«Валийге жетип баргандан кийин, ал кечиргени менен Алла аны кечирбейт», - делген. Бул сөз да умумийликти түшүндүрөт. Акимге акылуу тараптан жетип барабы, башкасы тараптанбы, айырмасы жок. Амр ибн Шуайб жана Зубайр хадистеринин умумийликти ифадалашы – акылуунун акимге жеткизбей туруп кечириши башка тараптан акимге жетип калса, хадды бекер кыла албашын – кубаттайт. Бар сөз ушул, акылуулар акимге жеткизүүдөн мурун кечирүү укугуна ээ.

Ушуга ылайык, уурулук хады Алла Тааланын акысы. Акылуунун акимге жетип барышынан мурун болобу, кийин болобу, кечириши аны таптакыр бекер кыла албайт. Акимге акылуу тараптанбы, көргөн күбөлөр тараптанбы, полиция тараптанбы – кайсы тараптан болушуна карабастан, уурулук кылынганы жетип барса, доого кулак салышы важып. Себеби, бул иште доогердин болушу шарт эмес. Акимдин доону кабыл албоого акысы да жок. Уурулук далилденсе, хад аткарылышы важып. Аны акылуунун акысынан баш тартышы да, ортого түшүүчүнүн коргоосу да, кечирүү да бекер кыла албайт.

«فَمَا بَلَّغَنِي مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ»

«Мага жетип келсе, хад белгилөө важып болуп калат»;

«فَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْوَالِي فَعَفَا فَلَا عَفَاَ اللَّهُ عَنْهُ»

«Валийге жетип барып калса, ал кечиргени менен Алла аны кечирбейт».

КАРАКЧЫЛАР ХАДЫ

Мусулмандардын өз ара согуштары эки түрдүү болот: Багийлер (тажавузкер-кол салуучулар) менен согуш; каракчылар менен согуш. Багийлер дагы эки бөлүккө бөлүнөт. Бир бөлүгү диндеги бир таъвилге каршы чыгып ката кылат. Исламий мамлекетке каршы чыккандар жана алардын артынан барып, акысыз түрдө

хавайи нафиске берилгендер ушулардын катарынан. Дагы бир бөлүгү дүйнө издеп, чыныгы имамга (халифага) же өздөрүнө окшогон адамга каршы чыгышат. Диндеги таъвилге каршы чыгуучулардын өзүнө хас өкүмү бар. Алар багийлер. Дүйнө талабында каршы чыгуучулар жолтосорлук кылышпаса, малдарын талап алышпаса, акысыз түрдө кан төгүшпөсө, аларга да багийлер өкүмү берилет. Бирок, эгер чегинен чыгып, жолтосорлук кылышса, туура келген адамдын малын тоноп алышса, акысыз түрдө кан төгүшсө, аларга каракчылар өкүмү берилет.

Негизи, каракчылардын өкүмү Алла Тааланын мына бул аятында көрсөтүлгөн.

﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ﴾

- «Албетте, Алла менен пайгамбарына каршы согуша турган жана Жерде бузукулук кылуу аракетинде жүрө турган адамдардын жазасы - өлтүрүлүү же дарга асылуу, же кол буттары тескерисине (т.а. оң кол жана сол бут, же сол кол менен оң бут) кесилүүсү, же өз жерлеринен сүргүн кылынуулары». [5:33]

Бул аят, мусулмандар же башкалар болушуна карабастан, каракчылар туурасында түшүрүлгөн. Себеби, ал умумий мааниде келип, мусулмандарга гана хастала турган эч кандай каринага ээ эмес. Ошондон кийинки Алла Тааланын:

﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ﴾

- «Бирок, силердин кудуретиңер жетүүдөн (колго түшүүлөрүнөн) мурун тообо кылган кишилер болсо...», [5:34]

аяты мусулмандарга хас экендигин билдирбейт. Себеби, бул жердеги тообо каракчылыктан тообо кылуу. Ал мусулмандарда да, башкаларда да болушу мүмкүн. Бул аяттын сабаби нузули Исламдан кайтып, чабандарды өлтүрүп, садака төөлөрдү айдап кеткен урайналыктар кыссасы экендиги да пикирибизди кубаттайт. Ошондо Пайгамбар ﷺ алардын изинен адам жиберип, кармап келтирип, кол жана буттарын кестирип, көздөрүн ойдуруп, Харрага (таштак жерге) ыргытырып жиберген эле. Алар ушинтип өлүп кетишкен. Анас ﷺ нун айтышынча, Алла Таала ушул туурасында:

﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ﴾

- «Албетте, Аллага... каршы согуша турган... кимселердин жазасы...», [5:33]

аятын түшүргөн. Абу Давуд жана Нисайй ибн Аббастан рыбаат кылат:

«أَنَّ نَاسًا أَغَارُوا عَلَى إِبِلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَارْتَدُّوا عَنِ الْإِسْلَامِ، وَقَتَلُوا رَاعِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُؤْمِنًا، فَبَعَثَ فِي آثَارِهِمْ فَأَخَذُوا، فَقَطَّعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ، وَسَمَلَ أَعْيُنَهُمْ، قَالَ: وَنَزَلَتْ فِيهِمْ آيَةُ الْمُحَارَبَةِ»

«Бир канча адамдар Пайгамбар ﷺдын төөлөрүнө чабуул кылышып, Исламдан муртад болушуп, Пайгамбар ﷺдын момун чабанын өлтүрүштү. Ошондо ал киши алардын изинен адам жиберип, кармап келтирип, кол буттарын кести, көздөрүн ойду. Кийин ошолор туурасында мухораба аяты түштү». Ушулардан көрүнүп тургандай, каракчылар туурасындагы аят умумий мааниде келип, мусулмандарга да, капырларга да тиешелүү. Эми аяттагы хадды кандай белгилөө туурасында айта турган болсок, бул жөнүндө ибн Аббастан мындай рыбаат бар:

«وَأَدَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا بَرْزَةَ الْأَسْلَمِيَّ فَجَاءَ نَاسٌ يُرِيدُونَ الْإِسْلَامَ، فَقَطَّعَ عَلَيْهِمْ أَصْحَابُهُ، فَنَزَلَ جَبْرِيلُ بِالْحَدِّ فِيهِمْ، أَنَّ مَنْ قَتَلَ وَ أَخَذَ أَمْوَالَ قُتِيلٍ وَ صُلْبَ، وَ مَنْ قَتَلَ وَ لَمْ يَأْخُذِ أَمْوَالَ قُتِيلٍ، وَ مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ وَ لَمْ يَقْتُلْ قَطَّعَتْ يَدُهُ وَ رِجْلُهُ مِنْ خِلَافٍ»

«Пайгамбар ﷺ Абу Барза Асламий менен жарашты. Бир канча адамдар мусулман болууну каалап келишти. Ал кишинин асхабдары каракчылык кылышты. Ошондо Жабраил عليه السلام алар туурасында хад аятын алып түштү. Кимде-ким өлтүрсө жана талап-тоносо, ал өлтүрүлөт жана асылат. Кимде-ким өлтүрсө, бирок, талап-тонобосо, ал өлтүрүлөт. Кимде-ким талап-тоносо, бирок, өлтүрбөсө, колу жана буту карама-каршысына кесилет». Шафеый

өзүнүн «Муснад»ында ибн Аббастан каракчылар туурасында мындай рыбаят кылат:

«إِذَا قَتَلْتُمْ وَأَخَذْتُمُ الْمَالَ فُتِلُوا وَ صَلَّيْتُمْ، وَإِذَا قَتَلْتُمْ وَ لَمْ يَأْخُذُوا الْمَالَ فُتِلُوا وَ لَمْ يُصَلِّبُوا وَ إِذَا أَخَذْتُمُ الْمَالَ وَ لَمْ يَقْتُلُوا قُطِعَتْ أَيْدِيهِمْ وَ أَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ، وَإِذَا أَخَافُوا السَّبِيلَ وَ لَمْ يَأْخُذُوا مَالًا نَفَوْا مِنَ الْأَرْضِ»

«Өлтүрүшсө жана талап-тоношсо, өлтүрүлөт жана асылат. Өлтүрүшсө, бирок, талап-тоношпосо, өлтүрүлөт да, асылышпайт. Талап-тоношсо, бирок, өлтүрүшпөсө, колбуттары карама-каршысына кесилет. Жолтосорлук кылышса, бирок, талап-тоношпосо, сүргүн кылынат».

Ушуга караганда, аларга бериле турган жаза кылган иштерине карай болот. Эгер бир гана талап-тоношсо, оң колдору менен сол буттары кесилет. Колдору билектен, буттары кызыл ашыктан. Эгер бир гана жол тосорлук кылышса, сүргүн кылынат. Сүргүн камоо эмес, жашап жаткан диярларынан кууп жиберүү. Бир гана өлтүрүшсө, өлтүрүлөт. Өлтүрүп, талап-тоноп, экөөн тең кылышса, өлтүрүлөт жана асылат. Асуу өлтүрүүдөн кийин болот. Себеби, аят асууну өлтүрүүдөн кийин айтып жатат. Аяттагы тартипке баш ийүү жакшыраак. Дагы бир себеби, өлтүрүүдөн мурун асуу азаптоо болуп саналат. Ал эми, максат азаптоо эмес, жазалоо. Дагы бир себеби, асуудан көздөлгөн максат, башкаларды ошол иштерден кайтаруу. Өлтүрүлгөндөн кийин адамдардын көз алдында асылса, бул максат жүзөгө чыгат. Асыла турган убакытты дайындоо имамдын иши. Эмнеси болсо да, майиттин айнып, сасып кетишине жол берилбейт.

Каракчылардын жазасы мына ушул. Жаза кылынган кылмышка карай болот. Кылмыштар болсо ушул үч түрдүү: өлтүрүү, талап-тоноо жана жол тосорлук. Башка бир ишти кылса, мисалы, кол, бут, мурун сыяктуу бирер мүчөнү сындырса, аларга хад белгиленбейт. Себеби, хад белгилүү бир кылмыштын белгилүү бир жазасы. Ал бир гана хужжатка карап болот. Хужжат болсо ушул үч кылмышка гана жаза белгилеген, калгандарына болсо жок. Бул дегени, калгандары жазасыз калат экен да дегени эмес. Болгону, аларга хад белгиленбеген дегени. Ошондуктан, алар жинаяттар

түркүмүнөн эсептелип, аларга жинаятка алакадар өкүмдөр т.а. өлтүрүүдөн башка денеге жаракат жеткирүү өкүмдөрү колдонулат.

Хад белгилөө үчүн каракчылыктын шарттары толук табылышы шарт. Болбосо, хад белгиленбейт. Каракчылыктын шарттары үчөө:

1. Кылмыш шаардан тышкарыда т.а. кыштактарда, тоолордо, чөлдөрдө, көздөн далдаа жерлерде о.э. шаар тышкарысындагы поезддер, самолёттор, автомобилдерде кылынышы керек. Себеби, каракчылык тез жардамга келинбей турган жайларда кылынат. Шаарда ушундай ишти кылган киши каракчы эмес, өздөштүрүп алуучу делет. Өздөштүрүп алуучу каракчы эмес, ага хад белгиленбейт. Бирок, алар да шаарды ээлеп алып, өлтүрүү, талап-тоноо, жол тосорлук сыяктуу кылмыштарды кылышса, каракчылар эсептелип, аларга да каракчылык хады белгиленет;

2. Аларда кылыч, мылтык, канжар, бычак, пулемёт сыяктуу өлтүрө турган курал болушу керек. Эгер аларда эч кандай курал болбосо, же таяк, камчы сыяктуу өлтүрбөй турган куралдар болсо, алар каракчылар деп этибар кылынбайт жана хад да белгиленбейт;

3. Ачык иш кылуулары, малды талап-тоноо жолу менен алуулары жана өз жайларында тура берүүлөрү керек. Жашырынып алышса, ууру болушат. Тартып алып, качып кетишсе, баскынчы болушат. Бир же эки адам кербенге келип, андан бирер нерсени алып койсо, коргоосуз жана кубатсыз болгондугу үчүн, алар каракчылар эсептелбейт. Себеби, каракчылар өздөрүн коргой ала турган күчкө ээ болушат.

Ушул үч шарт толук табылса каракчылар эсептелип, аларга хад белгиленет. Алардын бирөөсү табылбай калса каракчылар эсептелишпейт, хад да белгиленбейт.

Эгер каракчылар мамлекет аларды жеңе электе тооба кылышса, алардан Алланын хаддары бекер кылынат. Бирок, жандар, жарааттар жана малдардын акыларын төлөшөт. Акылуулар кечирип жиберилсе, алардан да азат болушат. Себеби, Алла Таала айтат:

﴿إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

- «*Бирок силердин кудуретиңер жетүүдөн (колго түшүүлөрүнөн) мурун тообо кылган кишилер болсо, билип койгула, Алла кечиримдүү, мээримдүү зат*». [5:34]

Эгер мамлекет аларды жеңгенден кийин тообо кылышса, хаддар бекер кылынбайт. Себеби, Алла Тааланын:

﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ﴾

- «... *силердин кудуретиңер жетүүдөн (колго түшүүлөрүнөн) мурун...*», [5:34]
деген аятынан ушундай мазмун түшүнүлөт.

БАГИЙЛЕР ХАДЫ

Багийлер – Ислам мамлекетине каршы чыккан кимселер. Алардын өз борборлору жана күч-кубаттары болот. Алар мамлекетке итаат кылбай, ага каршы курал менен чыгып, согуш жарыя кылышат. Бул иште адилеттүү халифага каршы чыгышабы, залым халифагабы, диндеги бир таъвилге каршы чыгышабы, же дүйнө үмүтүндө ушундай кылышабы, айырмасы жок. Ырас, Ислам бийлигине каршы кылыч көтөрөт экен, баарысы тең багийлер болуп эсептелет. Халифа же анын набиби аларга кат жиберип, бийликтин эмнесинен нааразы экендиктерин сурашы, эгер бирер акыйкатсыздыкты айтышса, аны жоюшу, бирер күмөндү доо кылышса, аны ачып бериши, бирер нерсени акысыз түрдө болуп жатат деп билишсе, негизи, ал андай болбосо, анын далилин көрсөтүп, акылуу түрдө болуп жаткандыгын айкындаштырышы ылазым болот. Себеби, Ислам мусулмандарга – акимден Кудай тарабынан бир хужжат менен тастыкталуучу ачык куфрду же анын Ислам өкүмдөрүн колдонбой жатканын көргөндө гана – ага каршы кылыч көтөрүүнү буюрган. Эгер алар шарияттын талабын аткаруу үчүн чыгып жаткан болушса, аларга кылып жаткан иштеринин туура эместигин түшүндүрүү ылазым. Кайтышса – алар жөн коюлат, кайтышпаса – аларга каршы күрөшүү важып болот. Күрөшүү согуш таризинде эмес, адеп берүү таризинде болот. Ошого ылайык, зарылчылык туулбаса, самолёттор, бомбалар, оор артиллерия менен массалык кыргын кылуу арам. Аскердик ыкмалар эмес, адеп берүү ыкмалары талабы менен иш жүргүзүлөт. Алардын балдарын же качкандарын өлтүрүү арам. Согуштан

тыйылгандарына тийилбейт. Бирөөнү өлтүргөн болсо, ал үчүн өлтүрүлүшпөйт. Алардан бирөөсү туткунга алынса, ага карата туткун катары эмес, кылмышкер катары мамиле кылынат. Себеби, ал туткун эмес. Мал-дүйнөлөрү да өздөрүнүкү эсептелет. Алардан алуу дурус болбойт. Себеби, алар да мамлекет букарасы эсептелип, аларга адеп берүү талабы менен согуш ыкмасы колдонулган болот. Ошондуктан, алар менен күрөшүү согуш да, жихад да делбейт.

Багийлерге хад белгилөөдө Алла Тааланын ушул аятына негизделинет:

﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ فَاءَ مَا قَاتَلْتُمَا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسَطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾

- «(Эй момундар), эгер момундардан болгон эки тайпа (бир-бирлери менен) урушуп калышса, дароо алардын ортосун оңдоп койгула! Эгер алардан бирөөсү экинчисинин үстүнө кол салышса, эми тээ (кол салуучу тайпа) Алланын буйругуна кайтканга чейин силер кол салган (тайпа) менен урушукула! Эми эгер ал (тайпа кол салуучулуктан) кайтса, силер дароо алардын ортосун адилеттүүлүк менен оңдоп койгула. (Ар дайым) адилеттүүлүк кылгыла! Анткени, Алла адилеттик кылуучуларды сүйөт». [49:9]

Бул аят багийлерди момундар деп этибар кылып жатат. Демек, кол салуучулук себептүү алар ыймандан чыгып кеткен жок. Аятта алар менен күрөшүүнүн, Алланын буйругуна кайтышса, күрөшүүнү токтотуунун о.э. согуш убагында мал же жанга келтирген зыяндары үчүн жооп берүүдөн азат болууларынын важыптыгы ачык көрүнүп турат. Алла Тааланын:

﴿فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا﴾

- «тездик менен алардын ортосун оңдоп койгула», [49:9] деген сөзү согуштан мурун алар менен сүйлөшүүлөр алып баруу важыптыгына далалат кылат. Кол салуучуларга белгиленген хад да, кайтпасаңар, силер менен күрөшөбүз деген эскертүү да, күрөшүүнүн сүйлөшүүлөр алып барылып, аларды каршы чыгууга үндөгөн акыйкатсыздык, күмөн, туура эмес түшүнүү сыяктуу

иштерди жоюуга аракет кылып көрүлгөндөн кийин болушу да аятта өз исбатын тапкан.

Эгер кол салуучулар Исламий мамлекеттин бир бөлүгүнө орношуп алып, адамдар ортосун ажырым кыла турган казыларды, Ислам өкүмдөрүн колдонуучу акимдерди дайындашса, ырас, шарият өкүмдөрүнө карап жүрөт экен, казыларынын өкүмдөрү да, акимдеринин башкаруулары да багий эместердики сыяктуу кабыл алынат. Халифа аларды жеңсе, же өздөрү мамлекет карамагына кайтышса, алардын бардык өкүмдөрү таасирге ээ болот. Себеби, алар каршы чыгуу күмөнүнө ылайык дайындалган акимдер тарабынан чыгарылган Исламий өкүмдөр болуп саналат. Ырас, Куран аларды момун деп этибар кылган соң, ырас, аларга карата адеп берүүдөн башка каршылык жок болгон соң, алардын бардык иштери халифа итаатындагы, мамлекет бийлиги астындагы башка мусулмандардын иштеринен айырмаланбайт. Алар менен күрөшүү болсо, кудум уурулук хады сыяктуу Алланын хаддарынын бирин аткаруудан башка нерсе эмес. Ырас, алар мусулман болуп, Исламды колдонуп жаткан соң, бул нерсе аларды мусулман эмес деп этибар кылууга негиз болбойт.

БАГИЙЛЕРДИН КАПЫРЛАРДАН ЖАРДАМ СУРАШЫ

Мусулмандарга каршы күрөшүү үчүн капырлардан жардам алуу багийлерге да, башка мусулмандарга да арам. Мамлекет болобу, шахстар болобу айырмасы жок. Мусулмандын мусулман менен согушушу арам болгондон кийин, мусулманга каршы согушуу үчүн капырдан жардам алуу андан бетер арам. Алла Таала мусулмандын мусулман менен согушушун чоң күнөөлүктө куфрга окшош деп этибар кылган. Пайгамбар ﷺ болсо:

«سَيَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ»

«Мусулман менен сөгүшүү – фасыктык, согушуу болсо – капырлык», - деген. Ошондой болгон соң, мусулманга каршы капырдан жардам алуу мындан да жаман. Бул иш арам болушуна карабастан, аны кылган багийлер момундуктан чыгып кетишпейт. Алар жөнүндөгү Алланын өкүмү өзгөрбөйт. Баягыдай эле, багий бойдон кала беришет жана алар менен багий катары мамиле кылынат. Алар жардам сураган капырлар болсо абалдарына карай

ар түрдүү болушат. Багийлер ахли харб капырлардан жардам алып, аларга амандык беришкени жана алар менен зиммийлик бүтүмүн түзүшкөнү менен, алар Ислам назарында ахли харб капырлары бойдон кала берет. багийлердин амандык бергени жана зиммийлик бүтүмүн түзүшкөнү этибарга алынбайт. Себеби, мындай кылуу шарый байъат кылынган халифага хас иш. Багийлер болсо мындай укукка ээ эмес. Ошондуктан, мусулмандар багийлерге каршы адеп берүү таризинде согушуканы менен, ахли харб капырларына каршы шарый жихад таризинде согуша беришет. Алардын укуктары жаатында согуш абалы колдонулат. Туткундарга карата туткун катары мамиледе болунуп, мал-дүйнөлөрү олжо кылып алынат. Кыскасы, аларга жихад өкүмдөрү жана ахли харбга туура келе турган бардык өкүмдөр колдонулат. Амандык алган капырлар да багийлерге жардам берүүлөрү менен ахдды бузган эсептелип, ахли харбга айланышат. Бул иш алар өз ыктыярлары менен ушундай кылышканда гана болот. Мажбурланып, корккондуктан багийлерге жардам беришсе, аларга да ахли харбдарга эмес, багийлерге кылынган мамиле кылынат. Зиммий капырлар болсо багийлерге жардам берүүлөрү менен зиммийликтен чыгып кетпейт. Бул ишти ыктыярый же мажбурий кылууларынын айырмасы жок. Себеби, алар Исламий мамлекеттин букаралары эсептелишет. Аларга багийлердин өкүмү колдонулуп, алар менен согуш таризинде эмес, адеп берүү таризинде күрөшүлөт. Алар жөнүндө Ислам мамлекетине каршы жардам берүүлөрү менен ахддарын бузушту делбейт. Себеби, алар капырларга же капыр мамлекетке эмес, (багий болсо да) мусулмандарга жардам берип жатат. Багийлер да алар менен бүтүм түзгөн мусулмандар катарына киришет. Ушуга караганда, алардын Ислам мамлекетине каршы мусулмандарга жардам бериши ахдды бузуу эсептелбейт. Анткени, алардын ахддары амандык алгандар сыяктуу убактылуу ахд эмес, туруктуу ахд. Кыянат кылып коюуларынан коркуп да, мусулмандарга каршы мусулмандарга жардам бергендери үчүн да, аны бузуу мүмкүн эмес.

Эгер зиммийлердин өздөрү мамлекетке каршы чыгып согушууса, туруктуу ахддарын бузган эсептелип, ахли харбга айланышат. Кийин алар менен согуш таризинде күрөшүлөт. Аларга ахли харбдарга тиешелүү өкүмдөр колдонулат. Алардын үстүнөн

жеңишке жетишилген соң, аларга ахли харб капырларындай мамиле кылынып, малдары олжо кылып алынат, туткундары туткун болот, имам ахли харбга карата эмне иш кылышы керек болсо, аларга карата да ошол ишти кылат.

Зиммийлерге карата өкүм алардын вакыйына карай ар түрдүү болот. Себеби, Ислам алып келген абалдарда ар бир вакый үчүн капырларга дал келе турган өзүнчө бир өкүм бар.

МУРТАДДЫН ХАДЫ

Муртад - Ислам дининен кайткан адам. Исламдан кайткан эркек жана аял, эгер балакатка жеткен жана акылы жайында болсо, үч жолу Исламга чакырылат жана ага кысым өткөзүлөт. Кайтса кайтты, кайтпаса өлтүрүлөт. Алла Таала айтат:

﴿وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي

الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

- «Силерден ким өз дининен кайтып, динсиз абалында өлсө, андай адамдардын кылган (жакшы) амалдары дүйнө жана акыретте бекер кетет. Алар тозок ээлери жана анда түбөлүк калышат». [2:217]

Бухарий Икримадан рыбаат кылат: «Амирул муъминин Алий нун алдына динден кайткандар алып келингенде, аларды өрттөп жиберди. Бул кабар ибн Аббаска жеткенден кийин, ал: «Мен болгондо өрттөбөгөн болор элем. Себеби, Пайгамбар ﷺ:

﴿لَا تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللَّهِ﴾

«Алланын азабы менен азаптабагыла», - деген. Аларды өлтүргөн болор элем. Себеби, Пайгамбар ﷺ:

﴿مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ﴾

«Ким динин өзгөртсө, аны өлтүргүлө», - деген» деди». Эркектерди өлтүрүү хадисте ачык көрүнүп турат. Аялдарды өлтүрүү болсо хадистин умумий маанисинен алынат. Себеби, «**ким өзгөртсө...**» деген сөзүндөгү «ким» сөзү умумий мааниде. Буга дагы бир далил, Дарукутний жана Байхакийдин Жабирден кылган мына бул рыбааттары:

«إِنَّ أُمَّ مَرْوَانَ ارْتَدَّتْ، فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَنْ يُعْرَضَ عَلَيْهَا
الْإِسْلَامَ، فَإِنْ تَابَتْ وَإِلَّا قُتِلَتْ»

«Марвандын атасы муртад болду. Ошондо Пайгамбар ﷺ ага Исламды сунуш кылууну, эгер тооба кылса, ал жөн коюлушун, эгер тооба кылбаса, өлтүрүлүшүн буюрду». Жаш бала жана жиндинин муртад болбошу алардын мукаллаф эместигинен. Ушуга караганда, аларга муртад хады белгиленбейт. Себеби, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ: النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ، وَعَنِ
الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفِيْقَ»

«Калем үч кишиден көтөрүлгөн: Жаш баладан чоңойгонго чейин; уктап жаткан адамдан ойгонго чейин; жиндиден акылын тапканга чейин». Үч жолу тооба кылдыруунун далили мындай, жогорудагы хадисте Пайгамбар ﷺ Марвандын энесин тообо кылдырууга буюрган. Умар ﷺ да ушул жолдон барган. Мухаммад ибн Абдулла ибн Абдул Кориъ ﷺ рыбаят кылат:

«قَدِمَ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَجُلٌ مِنْ قَبْلِ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ فَسَأَلَهُ عَنِ النَّاسِ
فَأَخْبَرَهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ عُمَرُ هَلْ كَانَ فِيكُمْ مِنْ مَعْرَبَةٍ خَيْرٍ، فَقَالَ: نَعَمْ، رَجُلٌ كَفَرَ بَعْدَ
إِسْلَامِهِ، قَالَ فَمَا فَعَلْتُمْ بِهِ، قَالَ: قَرَّبْنَاهُ فَضَرَبْنَا عُنُقَهُ، فَقَالَ: عُمَرُ أَفَلَا حَبَسْتُمُوهُ ثَلَاثًا
وَأَطَعْتُمُوهُ كُلَّ يَوْمٍ رَغِيْفًا وَاسْتَبْتُمُوهُ لَعَلَّهُ يَتُوبُ وَيُرَاجِعُ أَمْرَ اللَّهِ؟ ثُمَّ قَالَ: عُمَرُ
اللَّهُمَّ إِنِّي لَمْ أَحْضُرْ وَلَمْ أَمُرْ وَلَمْ أَرْضَ إِذْ بَلَغَنِي»

«Умар ибн Хаттабдын алдына Абу Муса тараптан бир киши келди. Андан: «Магриб тараптардан бирер кабар барбы?» деп сурашты. Ал: «Ооба, бир киши Исламга киргенден кийин капыр болду» деди. «Аны эмне кылдыңар?» деп сурашты. «Аны алып келип башын алдык» деди. Ошондо Умар: «Үч күнгө камап, күндө бир нан берип, тооба кылдырбапсыңар да. Ыктымал, ошондо тооба кылып, Алланын динине кайтып калар беле? Я Аллах, мен бул ишке катышпадым, кабарын угуп ыраазы

да болбодум», - деди». Умардан мурун Абу Бакр ﷺ да ушул жолдон барган. Дарукутний жана Байхакий рыбаат кылат:

«أَنَّ أَبَا بَكْرٍ اسْتَبَابَ امْرَأَةً يُقَالُ لَهَا أُمُّ قُرْفَةَ كَفَرَتْ بَعْدَ إِسْلَامِهَا فَلَمْ تَتَّبِ فَقَتَلَهَا»

«Абу Бакр ﷺ Исламга киргенден кийин капыр болгон Умму Курфа аттуу бир аялды тооба кылышын сурады. Ал тооба кылбагандан кийин, аны өлтүрдү». Мына ушулардан Пайгамбар ﷺдын, ал кишиден кийин Абу Бакр жана Умар ﷺлардын муртадды тооба кылдырганы көрүнүп турат. Ушуга негизделип, муртад өлтүрүлүүдөн мурун тооба кылдыртылат. Эми үч жолу тооба кылдыртууга келсек, бул иштин үч жолу болушу эч жерде кайддалбаган. Болгону, адатта бирөөнү актоо үчүн эң кеминде үч жолу аракет кылынат. Жалпысынан, көп жолу тооба кылдыртуу мүмкүн. Себеби, максат – аны кайтаруу үчүн ага Исламды сунуш кылуу. Кайтышы үчүн жетиштүү мөөнөт берилет. Рыбаат кылынышында, Муаз кайра-кайра өлтүрүүнү талап кылган муртадды Абу Муса эки ай – Муаз келгенге чейин тооба кылдырткан. Рыбаат кылынышында, Умар ﷺ: «Тооба кылдыртуунун мөөнөтү үч күн. Тооба кылса, тооба кабыл алынып, өлтүрүлбөйт», - деген.

Бир жолу гана муртад болгон адамдын тообасы кабыл кылынат. Кайтадан муртад болгон адамдын тообасы болсо кабыл кылынбайт. Ал тооба кылса да, кылбаса да өлтүрүлөт. Себеби, Алла Таала мындай дейт:

«إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا»

- *«Албетте, ыйман келтирип, кийин капырдыкка кайткан, кийин дагы ыйманга келип, кийин жана капыр болгон, кийин болсо капырдыктары дагы да ашынган кишилерди Алла эч качан кечирбейт жана аларды эч убакта туура жолго багыттабайт».* [4:137]

Алла Тааланын:

«لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ»

- *«... кишилерди Алла эч качан кечирбейт»*, [4:137] деген сөзү «Алла алардын тообасын кабыл албайт» деген мааниде. Мамлекет да алардын тообасын кабыл албайт. Ашрам Зубян ибн Аммародон рыбаат кылат:

«أَنَّ رَجُلًا مِنْ بَنِي سَعْدِ مَرَّ عَلَى مَسْجِدِ بَنِي حَنِيفَةَ فِإِذَا هُمْ يَقْرَأُونَ بِرَجَزِ مُسَيْلِمَةَ، فَرَجَعَ إِلَى ابْنِ مَسْعُودٍ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَبَعَثَ إِلَيْهِمْ فَاتِي بِهِمْ، فَاسْتَأْبَهُمْ فَتَأَبَوْا، فَخَلَى سَيْلَهُمْ إِلَّا رَجُلًا مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ ابْنُ النَّوَاحَةِ قَالَ: قَدْ أُتِيَتْ بِكَ مَرَّةً، فَزَعَمْتُ أَنَّكَ قَدْ تُبْتُ، وَ أَرَاكَ قَدْ عُدْتَ فَفَقْتَلَهُ»

«Бану саъддык бир киши Бану Ханифа мечитинин алдынан өтүп баратса, ал жердегилер Мусайламанын ырларын окуп жатышкан экен. Дароо ибн Масъуддун алдына кайтып барып, болгон окуяны айтты. Ибн Масъуд аларга адам жиберип, алдырып келди. Алардан тооба келтирүүлөрүн талап кылды. Алар тооба кылышты. Ошондон кийин аларды коё берди. Алардан ибн Навваха аттуу бир кишини гана коё бербеди. Ага: «Сен мурун да алып келинген элең, сени тооба кылган экен деп ойлогон элем. Карасам, дагы ошол ишиңе кайтыпсың» деп, аны өлтүрдү». Муртадды мамлекет акимдин өкүмү менен өлтүрөт. Эгер аны бирер мусулман атайлап өлтүрсө, мамлекеттин бир капыр букарасын өлтүргөн катары андан касас алынат.

Исламга киргенден кийин капыр болгон адам муртад болот. Мусулман төрт нерседе капыр болот: этикатта, шек келтирүүдө, сөздө жана амалда. Этикатта капыр болуунун эки жагы бар. Биринчиси, катъий тыйылган же катъий буйрулган нерсенин тескерисин катъий тастыктоо. Мисалы, Алланын шериги бар деп же Куран Алланын сөзү эмес деп этикат кылуу. Экинчиси, динен экендиги анык болгон ишти инкар кылуу. Жихадды, арак ичүүнүн арамдыгын, уурунун колу кесилишин инкар кылуу сыяктуу. Шек келтирүүдө капыр болуу акыйдаларга, далили катъий болгон өкүмдөргө шек келтирүү. Алланын жалгыздыгына же Мухаммад ﷺдин Пайгамбарлыгына же зынакердун дарраларшына шек келтирген адам капыр болот. Сөздө капыр болуу дегени – таптакыр таъвил кылып болбой турган сөздү айтуу. Кимде-ким Ийса – Алланын уулу десе, же Ислам динин Мухаммаддын өзү ойлоп чыгарган десе, анык капыр болот. Таъвил кылуу мүмкүн болгон сөздү айткан адам капыр болбойт, мейли, айтылган сөздүн токсон тогуз пайызы куфрга, бир пайызы гана ыйманга ыктымалы болсо да. Бул жерде ушул бир пайыз токсон тогуз пайыздан оор келет.

Себеби, ал ыйман тарапта. Ал себептүү таъвил кылуу мүмкүн болуп, адам капыр болбойт. Анткени, адам куфр келмесин катый айтмайынча капыр болбойт. Амалда капыр болуу дегени да – эч кандай таъвилди көтөрбөй турган амал. Мисалы, буддага сежде кылган адам, чиркөөгө кирип христиандар сыяктуу ибадат кылган адам капыр болот. Себеби, бул иш таъвилди көтөрбөй турган куфр. Таъвил кылуу мүмкүн болгон ишти кылган адам капыр болбойт. Мисалы, чиркөөгө кирген адам. Себеби, ал болгону таанышып чыккан болушу мүмкүн. Инжилди окуган адам да капыр болбойт. Себеби, ал раддия билдирүү максатында үйрөнүп жаткан болушу мүмкүн. Ага этикат кылып окуп жаткан болушу да мүмкүн. Ушуга караганда, таъвил кылуу мүмкүн болгон ишти кылган адам муртад болбойт. Муртаддык зынадан башка хаддар эмне менен далилденсе, ошол нерсе менен т.а. эки адилеттүү эркектин, же бир эркек жана эки аялдын күбөлүгү менен, бир сөз менен айтканда, шарый хужжат менен далилденет. Себеби, анын өзүнө хас хужжат келбеген.

Муртаддын малдары

Муртадды тообо кылдыруудан мурун ал өзүнүн мал-мүлкүнө ээ болот. Исламга кылынган сунушту четке кагып, өлтүрүлсө, же муртад болгондон кийин өзү өлсө, оболу карызына берилет, кылмышына таван төлөнөт, аялы жана башка карамагындагылардын нафакасы берилет. Себеби, бул укуктарды бекер кылуу мүмкүн эмес. Ушуну менен анын мал-мүлкүнөн эч нерсе калбаса, иш бүтөт. Артып калса, калганы олжо эсептелип, байтулмалга өткөзүлөт. Бирер капыр мамлекетке качып кетсе да ушундай кылынат. Капыр мамлекетке качып кеткен убакытта мал-мүлкү аманатка коюлган болсо, мамлекет токтому менен тоңдуруп коюлат. Аны тообо кылдыртууга урунуп көрүлөт. Урунуулар пайда бербестен, муртаддыгында катуу туруп алса, өлүмгө махкум деп этибар кылынып, мал-мүлкү кудум өлтүрүлгөндөй олжого айланат. Буга далил – Абу Бакр нун муртаддарга карата кылган иши. Ал муртаддар менен согуш кылды, аларды өлтүрдү, муртад болгондоруна негизделип, жандарын да, малдарын да адалга айлантты. Мал-мүлктөрүн олжо кылды. Башка сахабалар буга каршылык билдиришпеди. Ушуга караганда, кайсы бир шаар калкы капыр болуп, өз өкүмдөрүн колдонсо, ал жер согуш диярына айланып, мал-мүлктөрүн олжо алуу, өздөрүн туткун кылуу,

аялдары жана зурриятын кул кылуу мүмкүн болуп калат. Абу Бакр ؓ нун кылган ишине амал кылып, алар менен согуш кылуу акимдин милдети. Себеби, бул иш сахабалардын ижмасы.

ЭКИНЧИ БАП

ЖИНАЯТТАР

Жинаяттар сөзү лугатта денеге, мал-мүлккө же абройго кол салуу, истилахта болсо денеге касас ала турган же таван акы келтирип чыгара турган даражада кол салуу маанисин түшүндүрөт. Ушул кол салуу үчүн белгиленген жаза-чара маанисинде да колдонулат. Кыскасы, бул сөз кылмыш маанисинде да, жаза маанисинде да иштетилет. Тиш сындыруу, атайлап адам өлтүрүүгө да, жаракаттандыруу, жарым атайлап адам өлтүрүүгө да, аларга бериле турган жазага да ушул сөз колдонулат.

Эң чоң жинаят адам өлтүрүү. Эң чоң жинаят (жаза) адам өлтүрүүнүн жазасы. Нахак (жазыксыз) адам өлтүрүүнүн арамдыгы динде анык кылып айтылган. Бул иш Куран менен да, сүннөт менен да өз исбатын тапкан. Алла Таала айтат:

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ

سُلْطَانًا﴾

– «Алла (өлтүрүүнү) арам кылган жанды (т.а. өлтүрүүгө ылайык кылмышкер болбогон жанды нахак өлтүрбөгүлө, бирок) чыныгы (шарият мыйзамы) менен гана өлтүрүшүңөр мүмкүн. Кимде-ким зулумдук көргөн абалында (т.а. нахак-жазыксыз) өлтүрүлсө, Биз анын ээси - мураскору үчүн (касас-касас алууга) бийлик-укук бергенбиз». [17:33]

Дагы айтат:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً﴾

– «Момун момунду билбеген абалда гана өлтүрүп коюшу мүмкүн».

[4:92]

Дагы айтат:

﴿وَمَنْ يَقتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلَعَنَهُ

وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾

– «Ким атайлап бир момунду өлтүрсө, анын жазасы тозок болуп, ошол жайда түбөлүк калат. Дагы ал Алланын каарына жана каргышына дуушар болот, Алла ал үчүн чоң азапты даярдап койгон».

[4:93]

Адам өлтүрүүнүн арамдыгын билдирүүчү бул аяттардын субуту да, далалаты да катый. Демек, өкүмү да катый. Ибн Масъуд рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا يَأْخُذِي ثَلَاثَ: الثَّيْبُ الزَّانِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمَفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ»

«Алладан өзгө илах жоктугуна жана менин пайгамбарлыгыма күбөлүк берген мусулман кишинин каны адал болбойт, болгону, ушул үч себептин бири менен гана адал болот: Зынакер жубан болсо; жанга-жан болгондо; жамааттан бөлүнүп, дининен кайткан болсо». Айша رضي الله عنها Пайгамбар ﷺ дан рыбаат кылат:

«قَالَ لَا يَحِلُّ قَتْلُ مُسْلِمٍ إِلَّا يَأْخُذِي ثَلَاثَ خِصَالٍ: زَانٌ مُحْصَنٌ فَيُرْجَمُ، وَرَجُلٌ يَقْتُلُ مُسْلِمًا مُتَعَمِّدًا، وَرَجُلٌ يَخْرُجُ مِنَ الْإِسْلَامِ يُحَارِبُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَرَسُولَهُ»

«Мусулманды ушул үч иштин бири себептүү гана өлтүрүү мүмкүн: никелүү болуп туруп зына кылса (ташбараң кылынат); атайлап мусулманды өлтүргөн болсо; Ислам дининен кайтып, Улуу жана Буюк Аллага о.э. Анын пайгамбарына каршы урушса».

«لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ»

«Мусулмандын каны адал болбойт»,

«لَا يَحِلُّ قَتْلُ مُسْلِمٍ»

«Мусулманды өлтүрүү мүмкүн эмес» деген хадистер адам өлтүрүүнүн арамдыгына далил. Бул нерсе динден экендиги анык болгон иштерден.

КАТЫЛДЫКТЫН ТҮРЛӨРҮ

Катылдык (адам өлтүрүү) төрт түрдүү болот: атайлап, жарым атайлап, кокустан жана кокустукка окшогон. Атайлап өлтүрүү Алла Тааланын:

﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا﴾

– «*Кимде-ким атайын бир момунду өлтүрсө...*», [4:93]

- деген аятында ачык айтылган. Жарым атайлап өлтүрүү болсо Абдулла ибн Амр ибн Ос рыбаат кылган хадисте айтылган. Анда Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«أَلَا إِنَّ دِيَةَ الْخَطَا شِبْهُ الْعَمْدِ مَا كَانَ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ مِنْهَا

أَرْبَعُونَ فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا»

«Жаңылыштыктан атайлапка окшоп өлтүрүлгөндүн куну – камчы же таяк менен өлтүрүлгөн болсо – жүз төө төлөө, алардын кыркынын курсагында баласы болушу керек». Кокустан өлтүрүү Алла Тааланын:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً﴾

- «*Момун момунду билбеген абалында гана өлтүрүп коюшу мүмкүн*», [4:92]

- деген аятында баян кылынган. Кокустукка окшогон өлтүрүү кокустан өлтүрүүнүн бир бөлүгү, бирок, ал кокустан өлтүрүүнүн таърифине түшпөйт. Себеби, анын вакыйы кокустандын вакыйынан башкача болот. Кокустан өлтүрүүдө кылмышкер өзү каалап, ошол ишти кылат, болгону аны багыттандырууда гана ката кетирет. Кокустукка окшогон өлтүрүүдө болсо, кылмышкердин каалоосуна карабастан ошол иш болот. Ушуга караганда, бул эки иштин вакыйлары бири-биринен айырмаланат.

Атайлап кылынган катылдык

Бир адамдын экинчи бир адамды көп абалдарда өлтүрүп коё турган нерсе менен урушу, же бир адамдын экинчи бир адамга карата көп абалдарда өлүмгө алып бара турган ишти кылышы атайлап кылынган катылдык деп аталат.

Ал үч түрдүү болот:

1. Кылыч, бычак, тапанча, мылтык, граната сыяктуу өлтүрө турган нерсе менен сокку берүү, же темир, барскан, балка, чоң

таш, аска таш, союл сыяктуу көбүнчө өлтүрө турган нерсе менен уруу;

2. Көпчүлүк учурда өлтүрбөй турган нерсеге өлтүрө турган нерсени кошуп уруу. Учунга темир кадалган же мык кагылган таякча менен, бычак сыяктуу курчутулган таш менен уруу же өлө турган кылып тынымсыз ура берүү ушул түрдөгү өлтүрүүгө кирет. Анас ﷺ рыбаيات кылат:

«أَنَّ يَهُودِيًّا رَضَّ رَأْسَ جَارِيَةٍ بَيْنَ حَجْرَيْنِ، قِيلَ مَنْ فَعَلَ هَذَا بِكَ أَفْلَانُ أَفْلَانُ حَتَّى سُمِّيَ الْيَهُودِيُّ، فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا، فَجِئْتُ بِهِ فَأَعْتَرَفَ فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَضَّ رَأْسَهُ بَيْنَ حَجْرَيْنِ»

«Бир жөөт бир жариянын башын эки таштын ортосуна коюп урду. Андан «сени ким ушундай кылды, баланчыбы, бастанчыбы» деп, бирме-бир аттарын айтып сурашты. Жанагы жөөттүн аты айтылганда, ал башын ийкеди. Ал алып келинди жана айыбын мойнуна алды. Ошондо Пайгамбар ﷺ анын да башын эки таш арасына коюп урууну буюрду». Т.а. өлтүрүүгө буйрду. Муслимдин рыбаياتында келет:

«فَقَتَلَهَا بِحَجَرٍ، فَجِئَءَ بِهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِهَا رَمَقٌ»

«Аялды таш менен өлтүрдү. Аны Пайгамбар ﷺдын алдына алып келишкенде, жаны үзүлүп жаткан убагы эле».

3. Көбүнчө өлүмгө алып бара турган ишти кылуу. Мисалы, моюнду аркан менен муунтуу, же тоо чокусунанбы, бийик имараттанбы, поездденби, тез бара жаткан машинаданбы ыргытып жиберүү, чөгө турган кылып деңизге ыргытуу, отко ыргытуу, арстан же жолборс менен бир капаска камап коюу, өлгөнчө тамак бербестик, уу же өлтүрө турган башка бир дары берүү, бирөөнүн өлүмүнө себепчи болуу т.а. бир адамды экинчи бир адамды өлтүрүүгө мажбурлоо. Мындай убакта ал да түздөн-түз түздөн-түз адам өлтүргөн эсептелет. Абу Дауд рыбаيات кылышынча, Пайгамбар ﷺга ууланган койду алып келген жөөт аял туурасында Абу Салама мындай деген:

«فَمَاتَ بَشْرُ ابْنِ الْبَرَاءِ فَأَمَرَ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَتِلَتْ»

«Бишр ибн Барро өлдү. Ошондо Пайгамбар ﷺ аялды өлүмгө буйруду».

Атайлап кылынган катылдыктын жазасы

Атайлап адам өлтүргөн катылдын өкүмү – эгер өлүк эелери кечиришпесе – касас болот т.а. аны да өлтүрүү. Кечиришсе, өлүктүн ахлине кун акысы төлөнөт. Кечип жиберишсе, төлөнбөшү да мүмкүн. Анткени, Алла Таала айтат:

﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ﴾

– «*Кимде-ким зулумдук көргөн абалында (т.а. жазыксыз) өлтүрүлсө, Биз анын ээси – мураскору үчүн (касас алууга) укук бергенбиз. Анан ал (катылды) өлтүрүүдө чектен ашпасын (т.а. катылдын ордуна башка бирөөнү өлтүрбөсүн, же бир кишинин ордуна эки кишини өлтүрбөсүн, же катылды өлтүрүүдө анын кулак-мурдун кеспесин)*!». [17:33]

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾

– «... өлтүрүлгөн кишилер үчүн... касас алуу парз кылынды». [2:178]

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ﴾

– «Силер үчүн касас алууда жашоо бар». [2:179]

Касас дегени бир кылдаштыруу т.а. өлтүргөндү да өлтүрүү дегени. Бухарий Абу Хурайрадан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

﴿وَمَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ، إِمَّا أَنْ يُفْدَى، وَإِمَّا أَنْ يُقْتَلَ﴾

«Өлтүрүлгөндүн ээси эки нерсенин жакшыраагын алууга акылуу: же кун акысы төлөнөт, же катыл өлтүрүлөт». Абу Дауд Абу Шурайх Хузойиден рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

﴿مَنْ أُصِيبَ بِدَمٍ أَوْ خَبَلٍ أَوْ خَبَلٍ أَلْجَبَلِ الْجِرَاحِ أَفَهُوَ بِالْخِيَارِ بَيْنَ إِحْدَى ثَلَاثٍ، إِمَّا أَنْ

يَقْتَصَّ، أَوْ يَأْخُذَ الْعَقْلَ، أَوْ يَعْفُو، فَإِنْ أَرَادَ رَابِعَةً فَخَذُوا عَلَى يَدَيْهِ﴾

«Кимге өлүм же жаракат мусибаты жетсе, ал үч иштен бирин тандоосу мүмкүн: касас алуу, таван төлөтүү же кечирүү. Эгер ал төртүнчүсүн кааласа, колунан кармап калгыла». Пайгамбар ﷺ дагы мындай деген:

﴿الْعَمْدُ قَوْدٌ إِلَّا أَنْ يَعْفُوَ وَلِيُّ الْمَقْتُولِ﴾

«Атайлап кылынган катылдыктын жазасы – касас алуу. Өлтүрүлгөндүн ээси кечирсе, касас алынбайт». Абу Дауд рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«مَنْ قَتَلَ عَامِدًا فَهُوَ قَوْدٌ»

«Атайлап катылдык кылгандын жазасы – касас» деген. Ибн Маажжа рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«وَمَنْ قَتَلَ عَامِدًا فَهُوَ قَوْدٌ, وَمَنْ حَالَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ

وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ, لَا يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلَا عَدْلٌ»

«Кимде-ким атайлап катылдык кылса, анын жазасы – касас. Кимде-ким андан касас алуудан тосуп калса, ага Алланын, периштелердин жана бардык адамдардын наалаты болот. Анын тообосу да, төлөй турган каражаты да кабыл алынбайт». Термизий Амр ибн Шуайбдан, ал атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«مَنْ قَتَلَ مُتَعَمِّدًا دُفِعَ إِلَى أَوْلِيَاءِ الْمَقْتُولِ, فَإِنْ شَاءُوا قَتَلُوهُ, وَإِنْ شَاءُوا

أَخَذُوا الدِّيَةَ, وَهِيَ ثَلَاثُونَ حِقَّةً, وَثَلَاثُونَ جَدْعَةً, وَأَرْبَعُونَ خَلْفَةً, وَمَا صَالِحُوا

عَلَيْهِ فَهُوَ لَهُمْ»

«Атайлап катылдык кылган адам өлтүрүлгөндүн ээлерине тапшырылат. Каалашса, аны өлтүрүшөт, каалашса, акысын алышат. Кун акысы отуз үч жаш, отуз беш жаш жана кырк бооз төөдөн турат. Башка нерсеге келишмекчи болушса, ага да акылары бар». Ушул далилдерден көрүнүп тургандай, атайлап адам өлтүргөндүн өкүмү касас алуу т.а. катылдыктын өлтүрүлүүсү, же өлүк ээсинин кун акы алуусу же кечирүүсү.

Касас алуу

Касас алуу – атайлап катылдык кылган адамдын өлтүрүлүүсү. Пайгамбар ﷺ:

«مَنْ قَتَلَ عَامِدًا فَهُوَ قَوْدٌ»

«Кимде-ким атайлап катылдык кылса, анын жазасы – касас» деген. Демек, кимде-ким бир адамды атайлап өлтүрсө, өзү да өлтүрүлөт. Өлтүрүлгөндүн да, өлтүргөндүн да кимдигине

каралбастан, катыл мактулдун аркасынан жөнөтүлөт. Илим жана баркка, байлык жана кедейликке, саламаттык жана кеселдикке, бакубаттык жана алсыздыкка, чоңдук жана кичинеликке, мансап жана карапайымдыкка карабастан, жанга жан берилет. Хур же кул, эркек же аял, мусулман же капыр болууларынын айырмасы жок. Анткени, Пайгамбар ﷺ ибн Масъуддун хадисинде:

«وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ»

«**Жанга – жан» деген.** Далил үчүн ушунун өзү жетиштүү.

«Жан» сөзү бардык жанды өз ичине алат. Эркек эркек үчүн да, аял үчүн да, хур үчүн да, кул үчүн да, мусулман капыр үчүн да, капыр мусулман үчүн да өлтүрүлө берет. Жандын жандан айырмасы болбойт. Эркектин аял үчүн өлтүрүлүүсү туурасында Малик Амр ибн Хазмдан рыбаат кылган хадисте Пайгамбар ﷺ Яман калкына жазган катында:

«إِنَّ الدَّكَرَ يُقْتَلُ بِالنِّسْيِ»

«**Эркек аял үчүн да өлтүрүлөт», - деген.** Бухарий Анас ﷺ дан рыбаат кылат:

«أَنَّ يَهُودِيًّا رَضَّ رَأْسَ جَارِيَةٍ بَيْنَ حَجْرَيْنِ، قِيلَ مَنْ فَعَلَ هَذَا بِكَ أَفْلَانُ أَفْلَانُ حَتَّى سُمِّيَ الْيَهُودِيُّ، فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا، فَجِئْتُ بِهِ فَأَعْتَرَفَ فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَضَ رَأْسَهُ بَيْنَ حَجْرَيْنِ»

«**Бир жөөт бир жариянын башын эки таштын ортосуна коюп урду.** Андан «сени ким ушундай кылды, баланчыбы, бастанчыбы» деп, бирме-бир аттарын айтып сурашты. Жанагы жөөттүн аты айтылганда, ал башын ийкеди. Ал алып келинди жана айыбын мойнуна алды. Ошондо Пайгамбар ﷺ анын да башын эки таш арасына коюп урууну буюрду». Бул эки хадис эркектин аял үчүн өлтүрүлүшүнө далил. Пайгамбар ﷺ дын:

«إِنَّ الدَّكَرَ يُقْتَلُ بِالنِّسْيِ»

«**Эркек аял үчүн да өлтүрүлөт» дегенинин өзү жетиштүү.** Хурдун кул үчүн өлтүрүлүүсү туурасында Муслим жана Бухарий Хасандан, ал Сумрадан рыбаат кылган хадисте Пайгамбар ﷺ:

«مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ، وَمَنْ جَدَعَ عَبْدَهُ جَدَعْنَاهُ»

«Ким кулун өлтүрсө, анын өзүн да өлтүрөбүз, ким кулунун бирер мүчөсүн кессе, аныкын да кесебиз», - деген. Кул үчүн кожоюнунун өзү өлтүрүлүп тургандан кийин, башканын өлтүрүлүшү өз-өзүнөн маалым.

Капыр үчүн мусулманды өлтүрүүдө мамлекети менен бирге умумий жана өзү үчүн хусусий амандык албаган ахли харб капыр менен зиммий жана амандык алган капыр айырмаланат. Ахли харб капыр үчүн мусулман да, зиммий да өлтүрүлбөйт. Ал Пайгамбар ﷺ менен Курайш сыяктуу амалда ахли харб болобу, же башка уруулар сыяктуу ахли харб болбойбу, айырмасы жок. Амалдагы ахли харбды мусулман тапкан жайында өлтүрөт, мында ихтилаф жок, анын каны эч кандай кыйматка ээ эмес. Амалдагы ахли харбдан башкасы болсо, аны менен ахд болбосо, ал үчүн мусулман өлтүрүлбөйт. Болгону, мусулманга төлөнө турган кун акынын жарымы төлөнөт. Амр ибн Шуайб атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«عَقْلُ الْكَافِرِ نِصْفُ عَقْلِ الْمُسْلِمِ»

«Капырдын кун акысы – мусулман кун акысынын жарымы», - деген. Анткени, биз али ага согуш жарыя кылганыбыз жок. Амалдагы согуш абалы али жүзөгө келбеди. Демек, мусулман ахддашылбаган ахли харб капыр үчүн өлтүрүлбөйт. Анткени, Пайгамбар ﷺ мусулмандын капыр үчүн өлтүрүлбөстүгүн жана ахли ахд капырдын башка капыр үчүн өлтүрүлбөстүгүн ачык айтып, Ахмаддын Алиден кылган рыбаатында мындай деген:

«أَلَا لَا يُقْتَلُ مُؤْمِنٌ بِكَافِرٍ وَلَا دُوَّ عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ»

«Билип койгула, момун да, ахли ахд да өз ахдында (турган болсо), капыр үчүн өлтүрүлбөйт». Дагы бир сахих хадисте ал зат:

«لَا يُقْتَلُ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ وَلَا دُوَّ عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ»

«Мусулман да, ахли ахд да өз ахдында (турган болсо), капыр үчүн өлтүрүлбөйт» деген. Хадистин мааниси «момун да, ахли ахд капыр да ахли харб капыр үчүн өлтүрүлбөйт» дегени. Ахли ахд амандык алган болобу, же зиммий болобу, ал баары бир капыр. Ушул хадис мусулман жана ахли ахддын ахли харб капыр үчүн өлтүрүлбөстүгүнө далил.

Ахли харб болбогон капыр же амандык алган болот, же зиммий болот. Зиммий капырга анын каны, малы жана аброюн сактоодо мусулманга кандай мамиле кылынса, ошондой мамиле кылынат. Анын каны мусулмандын канындай арам. Бухарий Абдулла ибн Амрдан рыбаят кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«مَنْ قَتَلَ مُعَاهِدًا لَمْ يَرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ، وَإِنَّ رِيحَهَا تُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ عَامًا»

«Кимде-ким ахли ахд (капыр)ды өлтүрсө, бейиштин жытын жыттабайт. Негизи, анын жыты кырк жылдык аралыктан да келип турат». Термизий өзүнүн «Сахих»инде Абу Хурайрадан рыбаят кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«أَلَا مَنْ قَتَلَ نَفْسًا مُعَاهِدَةً هَذَا ذِمَّةُ اللَّهِ، وَ ذِمَّةُ رَسُولِهِ فَقَدْ أَخْفَرَ ذِمَّةَ اللَّهِ وَ لَا

يَرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ، وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ خَرِيفًا»

«Билип койгула, кимде-ким Алланын ахдын, Пайгамбарынын ахдын алган жанды өлтүрсө, Алланын ахдын бузган болот. Бейиштин жытын жыттабайт. Негизи, анын жыты кырк жылдык аралыктан да келип турат». Бул эки хадис ахли ахдды жана зиммийди өлтүрүүнүн арамдыгына далил. Аларда бул иш үчүн тозокто түбөлүк калуу, бейиштен кол жууп калуу ваъиди да бар. Байхакий Абдуррахман Байламанийден рыбаят кылат:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَتَلَ مُسْلِمًا بِمُعَاهِدٍ وَقَالَ: أَنَا أَكْرَمُ مَنْ

وَفِي بَدْمَتِهِ»

«Пайгамбар ﷺ бир мусулманды бир ахли ахд (капыр) үчүн өлтүрүп: «Ахдында турууга мен ылайыктуураакмын», - деди». Бул хадис ахли ахд (капыр)ды өлтүргөн адамдын өзү да өлтүрүлүшүнө, бир сөз менен айтканда, мусулмандын зиммий капыр үчүн өлтүрүлүшүнө далил. Табароний рыбаят кылат:

«أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَتَى بِرَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ قَتَلَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ

فَقَامَتْ عَلَيْهِ الْبَيْتَةُ: فَأَمَرَ بِقَتْلِهِ، فَجَاءَ أَخُوهُ فَقَالَ: إِنِّي قَدْ عَفَوْتُ، قَالَ: فَلَعَلَّهُمْ

هَدَّدوكَ وَ فَرَّقوكَ وَ فَرَّقوكَ؟ قَالَ: لَا، وَ لَكِنَّ قَتْلَهُ لَا يَرُدُّ عَلَيَّ أَحْي، وَ عَرَضُوا لِي

وَ رَضِيْتُ، قَالَ: أَنْتَ أَغْلَمُ، مَنْ كَانَ لَهُ ذِمَّتُنَا فَدَمُهُ كَدَمِنَا، وَ ذِمَّتُهُ كَدِمَّتِنَا»

«Али нун алдына зиммийди өлтүргөн бир мусулман алып келинди. Кылмыш исбатталгандан кийин, аны өлтүрүүгө буюрду. Өлтүрүлгөндүн агасы келип: «Кечирдим» деди. Али : «Мүмкүн, алар сени коркутушкандыр, тахдид кылышкандыр, кордошкондур?» деди эле, ал: «Жок, мындай болбоду, бирок, анын өлүмү инимди мага кайтарып бербейт да, мага суранып келишти эле, ыраазы болдум», - деди. Ошондо Али: «Өзүң билесиң, биз кимге убада берген болсок, анын каны биздин каныбыз сыяктуу, анын таваны биздин таваныбыз сыяктуу», - деди». Бул бир сахабанын иши болуп, далилдикке жарабаса да, ал Пайгамбар дын ахли ахд үчүн мусулманды өлтүргөнү туурасындагы хадисти далил кылуу менен бириге алат. Термизий Абу Жухайфадан мындай рыбаят да кылган:

«قُلْتُ لِعَلِيٍّ: هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ مِنَ الْوَحْيِ مَا لَيْسَ فِي الْقُرْآنِ؟ فَقَالَ: لَا وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ إِلَّا فَهَمًا يُعْطِيهِ اللَّهُ رَجُلًا فِي الْقُرْآنِ، وَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، قُلْتُ: وَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ؟ قَالَ: الْعَقْلُ وَفِكَاكُ الْأَسِيرِ، وَأَنْ لَا يُقْتَلَ مُؤْمِنٌ بِكَافِرٍ، وَلَا دُوَّ عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ»

«Мен Алиден: «Силерде Куранда болбогон бирер вахий барбы?» - деп сурадым. Ал: «Данды жарган жана жанды жараткан затка ант болсун, жок, болгону, Куран жана мына бул сахифа туурасында адамга Алла берген бир түшүнүү гана бар», - деп жооп берди. Мен: «Бу сахифада эмне бар?» - дедим. Ал: кун акысы, туткундарды коё берүү, момундун да, ахли ахддын да өз ахдында (турган болсо), капыр үчүн өлтүрүлбөстүгү», - деди». Ахмад жана Абу Дауд Амр ибн Шуайбдан, ал атасынан, ал болсо бабасынан рыбаят кылышынча, Пайгамбар :

«لَا يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ، وَلَا دُوَّ عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ»

«Мусулман да, ахли ахд да өз ахдында (турган болсо), капыр үчүн өлтүрүлбөйт» деген. Бул хадисте мутлак мукайдга хамл кылынат. Хадистин биринчи бөлүгү т.а.:

«لَا يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ»

«Мусулман капыр үчүн өлтүрүлбөйт» дегени мутлак келип жатат, кийинки бөлүгү болсо т.а.:

«وَلَا ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ»

«Ахли ахд да өз ахдында (турган болсо)» дегени кайддалып келип жатат. Мунун мааниси, «ахли ахд капыр ахли харб капыр үчүн өлтүрүлбөйт» дегени. «Капыр» сөзү биринчи бөлүгүндө келгени менен чектелип, экинчи бөлүгүндө алып ташталып жатат. Капыр капыр үчүн өлтүрүлбөйт дегени ахли ахд капыр ахли харб капыр үчүн өлтүрүлбөйт дегени. Биринчи капырдын ахли ахд деп сыпатталуусу, экинчи капырдын ахли харб болушун талап кылат. Ушул талап менен экинчи капыр ахли харбдыкка мукайяд болуп келет. Ошого ылайык, биринчи бөлүктөгү мутлак капыр экинчи бөлүктөгү мукайяд капырга хамл кылынат. Ушуну менен хадистин мааниси, «мусулман да, ахли ахд да ахли харб капыр үчүн өлтүрүлбөйт» дегени болот. Ошого ылайык, бул эки хадис мусулмандын зиммий үчүн өлтүрүлбөстүгүнө далил боло албайт. Амандык алган капырга да зиммийге кылынган мамиле кылынат. Анын да каны арам. Мусулман ал үчүн да өлтүрүлөт. Анткени, Абдулла ибн Амрдин хадисинде да, Байламанийдин хадисинде да ахли ахд туурасында айтылган. Амандык алган капыр да ахли ахд болуп саналат. «Ахли ахд» сөзү зиммийге карата кандай колдонулса, амандык алганга карата да так ошондой колдонулат. Анын өзү жалгыз амандык алган болобу, же мамлекети менен бирге умумий амандык алган болобу, айырмасы жок. Ырас, алар биздин диярыбызда экен, аларга кудум зиммийдей мамиле кылынат. Анткени, ал амандык алуусу менен жанын да, малын да, аброюн да сактап калган болот. Мусулмандарга аны өлтүрүү ихтилафсыз арам. Алла Таала айтат:

﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ﴾

– «(Эй Мухаммад), эгер бутпарастардын бирөөсү сенден коргоо сураса, анда аны Алланын сөзүн угушу үчүн коргогун. Кийин аны өзү үчүн коопсуз жайга жеткирип койгун». [9:6]

Эгер аны мусулман өлтүрсө, кудум зиммийди өлтүргөндөй, анын өзү да өлтүрүлөт. Аны кокустан өлтүрүү өкүмү, мусулманды кокустан өлтүрүү өкүмү сыяктуу экени пикирибизди дагы да кубаттайт. Анткени, Алла Таала айтат:

﴿وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدْيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرٌ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾

– «Эгер ал силер менен келишим түзгөн коомдон болсо, анын ээлерине кун төлөө жана бир момун кулду азат кылуу ылазым». [4:92]

Бул аят аны атайлап өлтүрүү мусулманды атайлап өлтүрүү сыяктуу экенине далалат кылууда.

Эми:

﴿الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ﴾

– «... азат адамдын ордуна азат адамдан, кул үчүн кулдан, аял киши үчүн аялдан...», [2:178]

аятына келсек, анын мантуку хур хурду, кул кулду, аял аялды өлтүргөндө гана өлтүрүлөт деген мааниде, мындан башка далалат жок. Мафхуми мухолафасынан болсо хур кулду өлтүрүп койсо, эркек аялды өлтүрүп койсо, өздөрү өлтүрүлбөйт деген маани чыгып калат. Мафхуми мухолафа лакап (наам) мафхуми эмес, сыпат мафхуму болуп саналат. Аны бекер кыла турган башка бир хужжат келбесе, ага амал кылына берет, келсе, бекер кылынат. Аны бекер кылып келген хужжат анын насхи эсептелбейт. Анткени, мантук насх кылынат, мафхум болсо бекер кылынат. Мисалы, Алла Тааланын:

﴿وَلَا تَكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَىٰ الْبَغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا﴾

– «Аруулукту эңсеген күңүңөрдү... зынакердук кылууга мажбурлабагыла», [24:33]

деген аятынын мафхуми мухолафасынан, эгер алар сактанууну каалашпаса, зынага мажбур кылуу мүмкүн деген маани чыгып калат. Бирок, бул мафхумду анын тескерисине далалат кылуучу башка бир хужжат т.а. Алла Тааланын:

﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانِيَّ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾

– «Зынага жакындашпагыла! Себеби, (бул) бузукулук - эң жаман жол», [17:32]

деген о.э.:

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾

– «Зынакер аял жана зынакер эркек - алардан ар бирине жүз балактан ургула.», [24:2]

деген аяттары бекер кылат. Дагы бир мисал, Алла Таала айтат:

﴿وَلَا تُكْرَهُوا﴾

– «...мажбурлабагыла».

[24:33]

﴿لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً﴾

– «... (берген карызыңарды) бир нече эсе кылып алуу менен сүткордук кылбагыла!».

[3:130]

Бул аяттын мафхумунан бир нече эсе көп болбосо, рибаны жеш мүмкүн деген маани чыгып калат, бирок, бул маанини анын тескерисине далалат кылуучу башка бир хужжат бекер кылат жана ага амал кылынбайт. Ал хужжат Алла Тааланын:

﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾

– «Акыйкатта болсо, Алла сооданы адал, сүткорлукту арам кылган»,

[2:275]

деген о.э.:

﴿وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ﴾

– «Эгер тообо кылсаңар, малыңар өзүңөргө»,

[2:279]

деген аяттары,

﴿الْحُرُّ بِالْحُرِّ﴾

– «азат адамдын ордуна азат адамдан».

[2:178]

аяты да ушул сыяктуулардан. Алла Таала айтат:

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى﴾

– «... силерге өлтүрүлгөн кишилер үчүн азат адамдын ордуна азат адамдан, кул үчүн кулдан, аял киши үчүн аялдан касас алуу парз кылынды».

[2:178]

Бул аяттын мафхумунан хур кул үчүн, эркек аял үчүн өлтүрүлбөйт деген маани чыгат, бирок, бул мафхум бекер кылынат, ага амал кылынбат. Себеби, анын тескерисине далалат кылуучу хужжат бар. Ал Пайгамбар ﷺдын Сумранын хадисинде:

﴿مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلَنَاهُ﴾

«Ким кулун өлтүрсө, анын өзүн да өлтүрөбүз» деген о.э. Яман калкына жазган катында:

﴿إِنَّ الدَّكَرَ يُقْتَلُ بِالْأُنْثَى﴾

«Эркек аял үчүн да өлтүрүлөт» деген сөзү. Аяттын мантику кала берет, эркектин аял үчүн да өлтүрүлүүсүнө далалат кылуучу сахих хадистерден алынат.

Ошого ылайык, ибн Масъуддун хадисиндеги:

«وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ»

«Жанга жан» дегени умумий мааниде болуп, кайсы бир жан өлтүрүлсө, анын катылы да өлтүрүлөт. Эркек же аял, хур же кул, мусулман же капыр болушуна карабастан, жанга жан, адамга адам берилет.

Жанга жан өлтүрүлүүсү туурасындагы бул хужжаттар умумий мааниде болуп, баары жанга туура келе берет. Болгону, хужжатта истисна кылынгандарга гана туура келбейт. Болгону, бир гана хужжат атайлап катылдык кылган ата-эненин өлтүрүлүүсүн истисна кылган. Ата же эне – уулу же кызы, же неберелеринен – кыскасы, авлад-урпагынын бирин өлтүрсө, өзү өлтүрүлбөйт. Авладдар уулдун перзенттери болобу, кыздын перзенттери болобу, айырмасы жок. Буга далил Умар ибн Хаттоб жана ибн Аббас рыбабатындагы Пайгамбар ﷺдын:

«لَا يُقْتَلُ وَالِدٌ بَوَلَدِهِ»

«Ата баласы үчүн өлтүрүлбөйт» деген хадиси. Бул хадис ачык хужжат. Өзү машхур хадис. Атасы жана энеси үчүн баланы өлтүрүүнү истисна кылуу туурасында эч кандай хужжат келбеген. Бала атасын, энесин жана жалпы эле аждадынан бирөөнү өлтүрсө, умумий хужжат негизинде, анын өзү да өлтүрүлөт. Анткени, Алла Тааланын:

«كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ»

– «... силерге өлтүрүлгөн кишилер үчүн... касас алуу парз кылынды»,
[2:178]

деген аяты умумийликти билдирет о.э. атадан башканы хастап келгендей, уулдан башканы хастап келген хужжат жок. Суроканын рыбабатындагы Пайгамбар ﷺдын:

«لَا يُقَادُ الْأَبُ مِنْ ابْنِهِ, وَلَا الْإِبْنُ مِنْ أَبِيهِ»

«Ата уулу үчүн да, уул атасы үчүн да өлтүрүлбөйт» деген хадиси болсо, машхур хадис китептеринде келбеген. Фукахалар «анын негизи болбосо керек» деп айтышат. Хадистин сахихтиги

исбатталбагандан кийин, ал далил кылынбайт. Мунун үстүнө, дал ушул Суроканын өзү мындай рыбаят кылган:

«أَنَّه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُقِيدُ مِنَ الْأَبِ لِابْنِهِ، وَلَا يُقِيدُ الْإِبْنَ لِأَبِيهِ»

«Пайгамбар ﷺ уулу үчүн атаны өлтүрчү, атасы үчүн баласын өлтүрбөчү». Муну Термизий рыбаят кылган. Ал биринчи хадиске карама-каршы болуп, экөөсүнүн тең тарыхы маалым эмес. Ошого ылайык, насх дааба кылынбайт. Аларды келтирип да болбойт. Анткени, алар бири-бирине бүтүндөй карама-каршы. Ошого негизделип, экөөсүн тең таштап, жогорудагы ачык-айкын хужжаттарга амал кылуу важып.

ЖАРЫМ АТАЙЛАП КЫЛЫНГАН КАТЫЛДЫК

Адатта, өлтүрбөй турган нерсе менен өлтүрүү жарым атайлап кылынган катылдык эсептелет. Мында камчы, таяк, кичине таш, муштум, кол же башка көбүнчө өлтүрбөй турган нерсе менен жаман көргөндүктөн же адеп берүү үчүн урат да, бирок, ашырып жиберет. Уруп жаткан нерсесине көбүнчө өлтүрө турган нерсени кошпогондуктан мындай катылдык жарым атайлап адам өлтүрүүгө кирет. Анткени, ал өлтүрүүнү болбосо да урууну максат кылган. Ал кокустуктан жаңылыштыктан адам өлтүрүү да делет. Анткени, анда атайлоо да, кокустук да бар. (Бирок, терминде «жарым атайлап» же «атайлапка окшош» деген аталыштар менен аталып кала берет. Котормочудан). Абу Хурайра рыбаят кылат:

«اَقْسَلَتْ امْرَأَتَانِ مِنْ هُدَيْلٍ، فَرَمَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى بِحَجَرٍ فَقَتَلَتْهَا وَمَا فِي

بَطْنِهَا، فَقَضَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ دِيَةَ جَنِينِهَا عَبْدٌ أَوْ وَلِيدَةٌ، وَقَضَى

بِدِيَةِ الْمَرْأَةِ عَلَى عَاقِلَتِهَا»

«Жузайлдык эки аял жаңжалдашып калышты. Бири экинчисин таш менен уруп, анын өзүн да, курсагындагы баласын да өлтүрүп койду. Пайгамбар ﷺ хомиланын (ичтеги баланын) кун акысын бир кул же бир күң деп өкүм кылды. Аялдын кун акысын болсо, өлтүргөн аялдын ата тарабынан туугандарына жүктөштү». Атайлап өлтүргөндө болсо кун акысы ата тарабындагы туугандарга жүктөлбөйт.

Жарым атайлап кылынган катылдыктын жазасы

Жарым атайлап кылынган катылдыктын өкүмү өтө чоң өлчөмдөгү кун акысы болот. Ал жүз төө болуп, кыркынын курсагында баласы болушу керек. Ахмад жана Абу Дауд Амр ибн Шуайбдан, ал атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«عَقْلٌ شِبْهُ الْعَمْدِ مُغْلَظٌ مِثْلُ عَقْلِ الْعَمْدِ، وَلَا يُقْتَلُ صَاحِبُهُ، وَذَلِكَ أَنْ يَنْزُوَ

الشَّيْطَانُ بَيْنَ النَّاسِ، فَتَكُونُ دِمَاءٌ فِي غَيْرِ صَغِينَةٍ، وَلَا حَمَلٍ سِلَاحٍ»

«Жарым атайлап кылынган катылдыктын кун акысы атайлап кылынган катылдыктагыдай өтө чоң өлчөмдө болот, катыл болсо өлтүрүлбөйт. Шайтан адамдардын ортосуна түшүп эч бир душмандык аралашпастан, курал көтөрүлбөстөн туруп кан төгүлгөнү үчүн да ушундай болот». Бухарий Абдулла ибн Амрдан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«أَلَا إِنَّ قَتِيلَ الْخَطَا شِبْهُ الْعَمْدِ قَتِيلِ السَّوْطِ وَالْعَصَا فِيهِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ مِنْهَا

أَرْبَعُونَ فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا»

«Билип койгула, жаңылыштыктан атайлапка окшоп камчы жана таяк менен өлтүрүлгөндүн кун акысы жүз төө болуп, алардан кыркынын курсагында баласы болушу керек».

КОКУСТАН КЫЛЫНГАН КАТЫЛДЫК

Кокустан кылынган катылдык эки түрдүү болот: Биринчиси – бир нерсени атат да, бирок, анын өлтүрүлгөнгө тийишин каалабайт. Мисалы, аңга ок атат, ал болсо адамга тийип, өлтүрүп коёт. Же ойлобогон абалда бир ишти кылат да, бул иш бир адамдын өлүмүнө алып барат. Мында кокустан кылып койгон ишинин кылынышы мүмкүн болгон ишпи, мүмкүн болбогон ишпи, айырмасы жок. Мисалы, машинаны арка тарапка айдап жиберип, көрүнбөй турган бир адамды өлтүрүп коёт. Же бир адамды өлтүрмөкчү болуп урат да, соккусу башка адамга тийип, аны өлтүрүп коёт. Кокустан кылынган катылдыктын биринчи түрү мына

ушул. Экинчи түрү болсо, Европа же Америкага окшош капырлар диярында бир адамды ахли харб капыр деп ойлоп өлтүрүп коёт, негизи болсо ал адам мусулман болуп, Ислам диярына жетип алганга чейин мусулмандыгын жашырып жаткан болот. мындай катылдык кокустан кылынган адам өлтүрүүнүн экинчи түрүнө кирет.

Ушул эки түргө кирүүчү бардык адам өлтүрүүлөр кокустан кылынган катылдык эсептелет. Эми алардын тафсилатына өтөбүз. Биринчи түрдөгү т.а. ойлобогон абалда бир ишти кылып, кокустан бирөөнү өлтүрүп койгон кимсе жүз төө кун акысын төлөйт жана каффарат үчүн бир кул азат кылат. Таба албаса, эки ай үзгүлтүксүз орозо тутат. Экинчи түрдөгү т.а. душман диярында капыр деп ойлоп, мусулмандыгын жашырып жүргөн момунду өлтүрүп койгон кимсеге бир гана каффарат важып болот. Кун акысы важып болбойт. Мунун далили Алла Тааланын мына бул аяты:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

– «Момун момунду билбеген абалда гана өлтүрүп коюшу мүмкүн. Ким бир момунду билбей өлтүрүп койсо, ал бир момун кулду азат кылышы жана маркумдун ээлерине – эгер кечирип жибериптесе - кун төлөшү важып. Эгер маркум өзү момун болуп, силерге душман коомдон болсо, бир момун кулду азат кылуу гана важып. Эгер ал силер менен келишим түзгөн коомдон болсо, анын ээлерине кун төлөө жана бир момун кулду азат кылуу важып. Ким (азат кылуу үчүн бир кул) таба албаса, Аллага тообо кылып, удаа эки ай орозо тутуусу важып. Алла билим жана даанышмандык ээси болгон зат».

[4:92]

Бул аяттагы Алла Тааланын:

﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا﴾

– «Ким бир момунду билбей өлтүрүп койсо, ал бир момун кулду азат кылышы жана маркумдун ээлерине – эгер кечип жибериптесе – кун төлөшү важып», [4:92]

- деген сөзү кокустан кылынган катылдыктын жазасы кун акысы менен бирге каффарат экенине далалат кылып жатат. Бул иште өлтүрүлгөн адам мусулман болобу, ахли ахд капыр болобу, айырмасы жок. Анткени, Алла Таала ушул аяттын өзүндө:

﴿وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدْيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ﴾

– «Эгер ал силер менен келишим түзгөн коомдон болсо, анын ээлерине кун төлөө жана бир момун кулду азат кылуу важып. Эми, ким (азат кылуу үчүн бир кул) таба албаса, Аллага тообо кылып, удаа эки ай орозо тутушу важып» [4:92]

О.Э.:

﴿فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾

– «Эгер маркум өзү момун болуп, силерге душман коомдон болсо, бир момун кулду азат кылышы гана важып» [4:92]

- дейт. Мына бул жерде мусулмандарга душман болгон коомдон болушуна карабастан, өзү момун болсо, бир момун кул азат кылынат делип жатат да, башкасы айтылбай жатат. Андан мурунку аятта болсо кул азат кылуу менен бирге кун акысы да айтылып жатат. Кийинки аят бул туурасындагы өкүмдүн ар түрдүүлүгүнө далалат кылып, ушул абалдагы өкүм бир гана каффарат т.а. бир момун кул азат кылуу же үзгүлтүксүз эки ай орозо тутуу экенин түшүндүрөт. Экинчи абалдын далили мына ушул. Бүткүл аят болсо кокустан кылынган катылдыктын ар эки түрүнө тең далил.

Кокустук сымал кылынган катылдык

Адамдын өз ыктыярысыз кылган катылдыгы – кокустукка окшогон катылдык деп аталат. Мисалы, уктап жаткан адам оодарылып, бирөөнү өлтүрүп коёт, же өйдөдөн түшүп кетип бирөөнү өлтүрүп койт, же бирөө тайып кетип, башка бирөөнүн үстүнө жыгылып түшүп, аны өлтүрүп коёт, бирөө курал ойноп жатканда ал атылып кетип, бирөөнү өлтүрүп коёт, машинанын бирер бөлүгү сынып кетип, айдоочу аны башкара албай калат да, кимдир бирөөнү уруп жиберип, өлтүрүп коёт. Мейли, кишинин

ыктыярысыз болгон болсо да, бирок, баары бир ушул сыяктуу иштер кокустукка окшогон катылдык эсептелет. Анткени, бул иштер кокустан кылынган катылдыктын биринчи түрүнө окшоп кетет. Мисалы, машинаны аркага айдаганда кокустан кылынган катылдык менен – машинанын бирер бөлүгү сынып кетип, айдоочунун аны башкара албай калышы акыбетинде кокустукка окшоп кылынган катылдык бири-бирине окшойт. О.э. аңга ок атып, кокустан кылынган катылдык – курал ойноп кокустукка окшоп кылынган катылдыкка окшойт. Айырмасы ушунда, кокустан кылынган катылдык адамдын өз ыктыяры менен кылынса, кокустукка окшоп кылынган катылдык адамдын ыктыярысыз кылынат. Ушуга караганда, ал кокустан эмес, кокустукка окшоп кылынган катылдык делет жана анын өкүмү кокустан кылынган катылдыктын биринчи түрүнүн өкүмү сыяктуу болот, аныгыраак кылып айтканда, жүз төөдөн турган кун акы, бир кул азат кылуу, таба албаса, эки ай орозо тутуудан турган каффарат важып болот.

КАТЫЛДЫКТЫН ХУЖЖАТЫ

Адам өлтүрүү икран жана хужжат менен өз исбатын табат. Икран менен исбатталышына Бухарийдин Анас ибн Малик ﷺ тен кылган мына бул рыбабаты далил:

«أَنَّ يَهُودِيًّا رَضَّ رَأْسَ جَارِيَةٍ بَيْنَ حَجْرَيْنِ، قِيلَ مَنْ فَعَلَ هَذَا بِكَ أَفْلَانُ، أَفْلَانُ؟ حَتَّى سُمِّيَ الْيَهُودِيُّ، فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا، فَجِئِيَ بِالْيَهُودِيِّ فَأَعْتَرَفَ فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَضَّ رَأْسَهُ بَيْنَ حَجْرَيْنِ»

«Бир жөөт бир жариянын башын эки таштын ортосуна коюп урду. Андан «сени ким ушундай кылды, баланчыбы, бастанчыбы» деп, бирме-бир аттарын айтып сурашты. Жанагы жөөттүн аты айтылганда, ал башын ийкеди. Ал алып келинди жана айыбын мойнуна алды. Ошондо Пайгамбар ﷺ анын да башын эки таш арасына коюп урууну буюрду». Көрсөтмө менен исбатталышына далил Бухарийдин Башир ибн Ясардан кылган мына бул рыбабаты:

«زَعَمَ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ سَهْلٌ بَنُ أَبِي حَشْمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ نَفَرًا مِنْ قَوْمِهِ انْطَلَقُوا إِلَى خَيْبَرَ فَتَفَرَّقُوا فِيهَا وَوَجَدُوا أَحَدَهُمْ قَتِيلًا، وَقَالُوا لِلَّذِي وُجِدَ فِيهِمْ: قَدْ

فَقَاتِلْتُمْ صَاحِبِينَ، قَالُوا: مَا قَاتَلْنَا وَلَا عَلِمْنَا قَاتِلًا، فَانْطَلَقُوا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ انْطَلَقْنَا إِلَى خَيْبَرَ فَوَجَدْنَا أَحَدًا قَتِيلًا، فَقَالَ: الْكُبْرَى، الْكُبْرَى. فَقَالَ لَهُمْ: تَأْتُونَ بِالْبَيِّنَةِ عَلَيَّ مَنْ قَاتَلَهُ؟ قَالُوا مَا لَنَا بَيِّنَةٌ قَالَ فَيَحْلِفُونَ، قَالُوا: لَا نَرْضَى بِأَيْمَانِ الْيَهُودِ، فَكَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُبْطَلَ دَمُهُ فَوَدَاهُ مِائَةٌ مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَةِ»

«Ансарлардан Сахл ибн Аби Хатма деген киши болсо керек, мага айтышыңча, анын коомунан бир нече киши Хайбарга барышыптыр. Баары ар жакка кетишиптир. Кийин карашса, алардын бирөөсү өлтүрүлгөн экен. Өлүк табылган жердеги адамдарга «силер досубузду өлтүрдүңөр» дешиптир. Алар болсо «биз өлтүргөн жокпуз, ким өлтүргөнүн да билбейбиз» дешиптир. Кийин алар Пайгамбар ﷺдын алдына барышып: «Я Расулалла, Хайбарга бардык эле, бирөөбүздү өлтүрүп коюшуптур», - дешти. Пайгамбар ﷺ: «Эң негизгисин айткыла, эң негизгисин, ким өлтүргөнүнө хужжат келтире аласыңарбы?» - деди. Алар: «Хужжатыбыз жок» дешти. «Болбосо, алар ант ичишет», - деди. «Жөөттөрдүн анттарына ыраазы болбойбуз», - дешти. Ошондо Пайгамбар ﷺ анын жаны касассыз кетишин каабалай, зекет төөлөрүнөн жүздү берип жиберди». Рофиъ ибн Худайждан рыбаят кылынат:

«رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ مَفْتُولًا بِخَيْبَرَ، فَانْطَلَقَ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرُوا ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: لَكُمْ شَاهِدَانِ يَشْهَدَانِ عَلَيَّ قَتَلَ صَاحِبِكُمْ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ لَمْ يَكُنْ تَمَّ أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَإِنَّمَا هُمْ يَهُودٌ وَقَدْ يَجْتَرِئُونَ عَلَيَّ أَعْظَمَ مِنْ هَذَا، قَالَ: فَاخْتَارُوا مِنْهُمْ خَمْسِينَ فَاسْتَحْلَفُوهُمْ، فَأَبَوْا فَوَدَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عِنْدِهِ»

«Ансарлардан бир кишини Хайбарда өлтүрүп кетишиптир. Анын ээлери Расулалланын алдына барып, бул сөздү айтышыптыр. Ошондо Расулалла «Досуңардын

өлтүрүлгөнүнө эки күбөчөр барбы?» дептир. Алар: «Эй Алланын Пайгамбары, ал жерде бир да мусулман болбогон, алар жөөттөр, мындан жаманына да батынышат» дешиптир. Пайгамбар ﷺ: «Алардын элүүсүн тандап алып, ант ичтиргиле», - дептир. (Алар ыраазы болушпаптыр). Ошондо Пайгамбар ﷺ анын кун акысын өзүнүн жанынан төлөптүр». Амр ибн Шуайб атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылат:

«أَنَّ ابْنَ مُحَيِّصَةَ الْأَصْغَرَ أَصْبَحَ قَتِيلًا عَلَى أَبْوَابِ خَيْرٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقِمْ شَاهِدِينَ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ أَدْفَعَهُ إِلَيْكُمْ بِرُمَّتِهِ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمِنْ أَيْنَ أُصِيبُ شَاهِدِينَ؟ وَإِنَّمَا أَصْبَحَ قَتِيلًا عَلَى أَبْوَابِهِمْ، قَالَ: فَتَحْلِفُ خَمْسِينَ قَسَامَةً، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ أَحْلِفُ عَلَى مَا لَا أَعْلَمُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَتَسْتَحْلِفُ مِنْهُمْ خَمْسِينَ قَسَامَةً، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ نَسْتَحْلِفُهُمْ وَهُمْ الْيَهُودُ؟ فَقَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِيَتَهُ عَلَيْهِمْ وَأَعَانَهُمْ بِبَيْتِهَا»

Мухайисанын кичүү уулун Хайбар эшиктери жанында өлтүрүп кетишиптир. Пайгамбар ﷺ: «Ким өлтүргөнүнө эки күбө тапсаң, аны бүтүндөй сага тапшырамын», - деди. Ал: «Эй Алланын Пайгамбары, эки күбөнү каяктан табамын. Акыры ал ошолордун эшиктери жанында өлтүрүлгөн-го», - деди. «Болбосо, элүү ант ичесиң», - деди. Ал: «Эй Алланын Пайгамбары, билбеген нерсеме кантип ант ичмек элем?» деди. Ошондо Пайгамбар ﷺ: «Болбосо, аларга элүү ант ичир» деди. Ал: «Эй Алланын Пайгамбары, кантип аларга ант ичтиресиз, акыры, алар жөөттөр-го?» деди. Ошондон кийин Пайгамбар ﷺ анын кун акысын жөөттөр мойнуна бөлүп берип, жарымына өзү жардамдашты». Бул уч хадисте Пайгамбар ﷺ «өлтүрдү» деген дабага хужжат т.а. эки күбө талап кылды. Биринчи хадисте:

«تَأْتُونَ بِالْبَيِّنَةِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ»

«Ким өлтүргөнүнө хужжат келтиресиңерби?» - деген болсо, экинчи хадисте:

«لَكُمْ شَاهِدَانِ يَشْهَدَانِ عَلَيَّ مَنْ قَتَلَ صَاحِبَكُمْ»

«Досторуңарды ким өлтүргөнүнө эки күбөңөр барбы?» - деди. Үчүнчү хадисте болсо:

«أَقِمَّ شَاهِدَيْنِ عَلَيَّ مَنْ قَتَلَهُ»

«Аны ким өлтүргөнүнө эки күбө келтир», - деди. Ушулардан катылдыкты далилдөө үчүн хужжат болушу керектиги жана бул хужжаттын эки күбө экени көрүнүп турат. Демек, катылдык эки күбө менен гана исбатын табат. Эки күбө болбосо, исбатталбайт. Мында ихтилаф жок. Бир гана күбөлөрдүн экөөсү тең эркек болушу керекпи, бул да хаддар жана жазаларга хас күбөлүкпү же башка күбөлүктөр сыяктуу бир эркек жана эки аял болсо да боло береби сыяктуу маселеде ихтилаф бар. Авзойи «какас алуу да малдар сыяктуу, ага да эки эркектин же бир эркек жана эки аялдын күбөлүгү жетиштүү болот» деген. Буга Алла Тааланын:

﴿وَاسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾

- *«Дагы силер ыраазы боло турган (адилеттүү) күбөлөрдөн эки эркек кишини, эгер эркек табылбаса, бир эркек жана эки аялды... күбө кылгыла»* [2:282]

- деген аятын далил кылган. Т.а. бул аят умумий мааниде болуп, андан истисна кылуу үчүн далил керек. Хастоочу хужжат болсо жок. Ушуга караганда, бул хужжат бардык маселелерге туура келе берет. Шафееый мазхабында арак ичүү, каракчылык, касас алуу хаддары сыяктуу Алла Тааланын жазасы жаатында эки эркек күбө болот. Буга Маликтин Зухрийден кылган мына бул рыбабатын далил кылат:

﴿مَضَتِ السَّنَةُ أَنَّهُ لَا يَجُوزُ شَهَادَةُ النِّسَاءِ فِي الْحُدُودِ, وَلَا فِي النِّكَاحِ وَالطَّلَاقِ﴾

«Сүннөт ушул, хаддарда, никеде жана талакта аялдардын күбөлүгү жайыз эмес». Ушул үч ишке окшогондор да аларга кыясталган.

Чындык ушул, адам өлтүрүүнүн күбөлөрү туурасында хужжаттарда **«Эки күбөңөр барбы?»**, **«Эки күбө келтир»** сыяктуу күбөнүн экөө болушу айтылган. Бул күбөлөрдүн жалаң гана эркектер болушу керектигине эч кандай далил жок. Анткени, хадистерде келген күбө сөзү эркекке да, аялга да колдонула берет.

Хаддар жана касас алуу жөнүндө да умумий мааниде келген. Алла Таала айтат:

﴿لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ شَهَادَةٍ﴾

– «Алар төрт күбө келтиришсе болбос беле?!». [24:13]

Бул аяттагы «күбө» сөзү эркекке да, аялга да тиешелүү. Пайгамбар ﷺ:

﴿أَرْبَعَةٌ وَإِلَّا حُدِّ فِي ظَهْرِكَ﴾

«Төрт күбө болбосо, аркаңа хад урулат» дегенде, эркек күбөнү да, аял күбөнү да назарда туткан. Хаддар жана жинаяттарда аялдардын да күбөлүгү өтүшүнө далил болгон аят бар. Алла Таала:

﴿وَاسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ﴾

– «эки эркек кишини... күбө кылгыла», [2:282]

- деп туруп, аркасынан:

﴿فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾

– «...эгер эки эркек табылбаса, бир эркек жана эки аялды...», [2:282]

- деген. Абдулла ибн Амрдан рыбаат кылынышында, Пайгамбар ﷺ күбөлүк жөнүндөгү хадисте:

﴿فَشَهَادَةُ امْرَأَتَيْنِ تَعْدِلُ شَهَادَةَ رَجُلٍ﴾

«Эки аялдын күбөлүгү бир эркектин күбөлүгүнө тең келет», - деген. Абу Саъид Худрийден рыбаат кылынышында, күбөлүк хадисинде мындай келет:

﴿أَلَيْسَ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ نِصْفَ شَهَادَةِ الرَّجُلِ، قُلْنَا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ﴾

«Пайгамбар ﷺ: «Аялдын күбөлүгү эркек күбөлүгүнүн жарымы эмеспи?» деди эле, биз: «Ооба ушундай, я Расулулла», - дедик». Бул далилдер бардык даабага умумий. Аларды хаддар жана жинаяттардан башкасы менен хастоочу хужжат жок. Мындай болгондон кийин, алар умумийлигинче калат. Пайгамбар ﷺдын «Эки күбө», «эки күбө келтир» сыяктуу сөздөрү Алла Тааланын:

﴿وَاسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ﴾

– «эки эркек кишини... күбө кылгыла»,

[2:282]

о.э.:

﴿فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ﴾

- «...эгер эки эркек табылбаса, бир эркек жана эки аялды...», [2:282]
- деген сөзү сыяктуу. Хадисте ачык айтылбаган болсо да, аяттан ушундай түшүнүлөт. Ушуга караганда, күбөлүктүн далилдери хаддар жана жинаяттарга да тиешелүү. Ушуга ылайык, катылдыктын хужжаты эки эркек күбө, же бир эркек жана эки аял күбө. Пайгамбар ﷺдин эки күбө талап кылууларынан күбөлүк толук болбосо, кабыл алынбашы түшүнүлөт. Толук күбөлүк эки эркек менен, же бир эркек жана эки аял менен, же төрт аял менен болот. Күбөлүк толук болбосо, шек туулат. Пайгамбар ﷺ:

«ادْرَأُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ»

«Шек туулса, хаддарды бекер кылгыла», - деген. Демек, бардык жинаяттарда болгондой, катылдыкта да күбөлүк толук болушу ылазым.

Эми Маликтин Зухрийден рыбаат кылып, катылдыктын күбөлөрү эки эркек болушуна далил кылган:

«مَصَّتِ السُّنَّةُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْخَلِيفَتَيْنِ بَعْدَهُ أَنَّهُ لَا

يَجُوزُ شَهَادَةُ النِّسَاءِ فِي الْحُدُودِ، وَلَا فِي النِّكَاحِ وَالطَّلَاقِ»

«Пайгамбар ﷺ жана ал кишиден кийинки эки халифанын сүннөтү ушул, хаддарда, никеде жана талакта аялдардын күбөлүгү өтпөйт», - деген сөзүнө келсек, бул хадис эгер сахих болгондо, умумий далилдерди хастап, Шафееыйдин мазхабы туура болот эле. Бирок, бул хадис Исмаил ибн Аббас (бул адам заиф, ал хужжат кылынбайт) жагынан мункатеъ. Шавконий «Найлул-автор»до мындай дейт: «Зухрийдин ушул сөзүн ибн Абу Шайба Хажжж ибн Артаа да аралашкан иснад менен чыгарган. Бул адам заиф. Ушуну менен бирге, хадистин өзү мурсал. Ал хужжат болбойт. Ал түздөн-түз хужжат астына кирбей, кыяс жолу менен ага кошуп жиберилгенин коё туралы, ал тургай, түздөн-түз хужжат астына кирген тагдырда да, Курандын умумий маанисин хастоого жарабайт». Бул сөз да экинчи жактан хадистин заифтигин көрсөтүп жатат. Ырас, бул хадис заиф болгон соң, ал далил болууга жарабайт. Ушуга ылайык, аны далил кылуу бекер кылынып, далилдер умумийлигинче калат т.а. катылдыкта аялдардын күбөлүгү да кабыл кылынат.

КАТЫЛДЫН ШЕРИГИ ЖАНА ЖАРДАМЧЫСЫ

Бир адам үчүн жамаат өлтүрүлүшүндө шек жок. катылды жазалоо туурасындагы хадистер бир адамга да, жамаатка да тиешелүү. Мисалы, Пайгамбар ﷺдын:

«مَنْ قَتَلَ لَهُ قَتِيلًا فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ، وَإِمَا أَنْ يُفَدَى، وَإِمَا أَنْ يُقْتَلَ»

«Өлтүрүлгөндүн ээси эки иштин жакшыраагын тандашы мүмкүн т.а. кун акысын алууга да, катылды өлтүрүүгө да акылуу», - деген сөзү бир адамды да, жамаатты да өз ичине алат.

«وَقَدْ سَأَلَ عُمَرُ عَلِيًّا عَنْ قَتْلِ الْجَمَاعَةِ بِالْوَاحِدِ، فَقَالَ لَهُ أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ جَمَاعَةً

سَرَقَتْ مَتَاعًا أَكُنْتَ قَاطِعَهُمْ جَمِيعًا؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَكَذَلِكَ الْقَتْلُ»

Умар ﷺ **Алий** ﷺ дан бир адам үчүн жамаат өлтүрүлүшү туурасында сураганда, ал: «Эгер бир нерсени жамаат уурдаса, баарынын колун кесет белең?» - деп сурады. **Умар**: «Ооба, ушундай кылат элем» деп жооп берди. **Алий** ﷺ: «Адам өлтүрүү да ушундай болот» деди. Эки же андан көп адамдар бир кишини өлтүрүшсө, баары тең жазаланышат. Т.а. өлтүрүлгөн киши бирөө болсо да, катылдардын бардыгы өлтүрүлөт.

Катылдыкка шериктик дегени – ушул ишке катышуу дегени. Мисалы, өлтүрүлгөндү урууда катышкан болсо, анык шериктик кылган болот. Бирок, согушта катышпай, катылдыкка шарт жаратып берген болсо, айтайлы, өлтүрүлгөндү кармап берсе же кармап турса, шерик эсептелбейт, жардамчы деп этибар кылынат. Ал өлтүрүлбөйт, камакка алынат. Дарукутний ибн Умардан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«إِذَا أَمْسَكَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ، وَقَتَلَهُ الْآخَرَ يُقْتَلُ الَّذِي قَتَلَ، وَيُحْبَسُ الَّذِي أَمْسَكَ»

«Бир киши бир кишини кармап турса, экинчиси аны өлтүрсө, өлтүргөн өлтүрүлөт, кармап турган камакка алынат». Бул хадистен жардамчынын өлтүрүлбөстөн камакка алынышы ачык көрүнүп турат. Ал эми, анын камактагы мөөнөтү узак – отуз жылга чейин болот. Алий ибн Абу Талиб «өлгөнчө камакта болот» деген. Шафееый Алий ﷺ нун бир киши бир кишини

атайлап өлтүрүп, экинчиси кармап турганына мындай өкүм чыгарганын рыбаат кылат:

«يُقْتَلُ الْقَاتِلُ، وَ يُحْبَسُ الْآخَرُ فِي السِّجْنِ حَتَّى يَمُوتَ»

«Катыл өлтүрүлөт, экинчиси өлгөнчө камакта кармалат». Демек, шерик өлтүрүлөт, жардамчы камакка алынат. Түздөн-түз шерик болобу, кызыктыруучу шерик болобу, планын түзүүчү шерик болобу, тил бириктирүүчү шерик болобу, айырмасы жок. Кыскасы, катылдыкка шериктик кылган адам катыл сыяктуу өлтүрүлөт. Жардам берген болсо, түздөн-түз жардам береби, кыйыр түрдө береби, шерик эсептелбейт. Жогорудагы хадис ушуга далил болот.

КАТЫЛДЫ ӨЛТҮРҮҮ ТАРИЗИ

Катылды кайсы нерсе өлтүрүү ыңгайлуу болсо, ошол нерсе менен өлтүрүүгө болот. Кылыч менен өлтүрүү шарт эмес. Чаап да, асып да, атып да, башка жол менен да өлтүрүү мүмкүн. Болгону бир шарт бар. Ал да болсо ыңгайлуу өлтүрүү т.а. өлүмдү жеңил кылып бере турган эң жакшы куралды тандоо. Муслим Шаддад ибн Анастан рыбаат кылышында, Пайгамбар ﷺ:

«إِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ، وَإِذَا دَبَّحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الدَّبْحَةَ»

«Өлтүрө турган болсоңор, ыңгайлуу кылып өлтүргүлө, соё турган болсоңор, ыңгайлуу кылып сойгула», - деген. Демек, буйрук ыңгайлуу өлтүрүүгө каратылып жатат. Белгилүү бир куралды белгилөөчү хужжат келбеген.

«لَا قَوَدَ إِلَّا بِالسَّيْفِ»

«Жалаң гана кылыч менен касас алынат», - деген хадистин бардык рыбаат кылуучу жолдору заиф. Ал тургай, ал мункар хадис да делген. Ошондуктан, ал далил болууга жарабайт.

Өлтүрүүнү качан аткаруу маселесинде шашылбаган макул. Өлүк ээлеринин кечиришинен үмүт калбаганга чейин мөөнөттү созгон жакшыраак. Айрыкча, Мыйзам Чыгаруучу кечирүүгө үндөгөн. Алла Таала айтат:

«فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ»

- «Эми кимге тууганы тарабынан бир кечирим кылынса (т.а. катылдан касас алуунун ордуна кун алууга ыраазы болушса)», [2:178] т.а. өлүк ээси болгон диндеш боордошу касас алуу укугунан баш тартса. Алардын бирөөсү кечирсе жетиштүү, ушуну менен касас алуу бекер кылынат. Пайгамбар ﷺ айтат:

«مَنْ قُتِلَ لَهُ قَبِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ إِمَّا أَنْ يَغْفُوَ وَإِمَّا أَنْ يَفْتُلَّ»

«Өлтүрүлгөндүн ээси эки иштин жакшыраагын тандоо укугуна ээ: кааласа кечирет, кааласа өлтүрөт». Анас ﷺ рыбаат кылат:

«مَا رُفِعَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرٌ فِيهِ الْقِصَاصُ إِلَّا أَمَرَ فِيهِ بِالْعَفْوِ»

«Пайгамбар ﷺ га качан касас алууга тиешелүү иш алып чыгылса, ал ар дайым кечирүүгө буйручу». Өлүк ээлеринин кечирүүлөрү үчүн же кун акысы алууларына мүмкүнчүлүк калтыруу үчүн адам өлтүрүү мөөнөтүн созгон максатка ылайык.

Өлтүрүү, кун акысын алуу жана кечирүү – булардын бирин тандоо укугуна өлтүрүлгөндүн мураскорлору ээ. Эркек болобу, аялбы, сабаб жагынан мураскор болобу, насаб жактанбы, айырмасы жок. Бул укук катылдын ата тараптагы туугандарыныкы эмес. Анткени, атайлап адам өлтүрүүдө кун акы катылдын малынан алынат, анын ата тараптагы туугандарына жүктөлбөйт. Өлтүрүлгөндүн кун акысы да ата тарабынан туугандарыныкы эмес, мураскорлордуку. Ушуга ылайык, кечирүү мураскорлордун укугу. Алардын кайсы бири кечирсе да касас алуу бекер кылынат.

КУН АКЫ

Кун акы эки түрдүү боот: Биринчиси – өтө чоң өлчөмдөгү кун акы. Ал жүз төө болуп, алардын кыркынын курсагында баласы болушу керек. Атайын кылынган катылдыкта өлүк ээси кун акысын тандаганда төлөнөт. Атайлапка окшош (т.а. жарым атайлап) кылынган катылдыктын жазасы да мына ушундай.

Экинчиси – анча чоң болбогон кун акы. Ал жүз төөнүн өзү. Кокустан кылынган жана кокустукка окшоп кылынган катылдыкка төлөнөт. Буга далил, Нисайй рыбаат кылышынча, Амр ибн Хазм өзүнүн китебинде Пайгамбар ﷺ дын Яман калкына:

«وَأَنَّ فِي النَّفْسِ الْمُؤْمِنَةِ مِائَةَ مِنَ الْإِبِلِ»

«Момун жан үчүн жүз төө (төлөнөт)», - деп жазганын рыбаат кылат. Абу Бакр ибн Мухаммад ибн Амр ибн Хазм атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылышында, Пайгамбар ﷺ Яман калкына кат жазып, анда мындай деген:

«أَنْ مَنِ اعْتَبَطَ مُؤْمِنًا قَتَلًا عَنْ بَيْتَةٍ فَإِنَّهُ قَوْدٌ، إِلَّا أَنْ يَرْضَى أَوْلِيَاءَ الْمَقْتُولِ، وَأَنَّ فِي النَّفْسِ الدِّيَةَ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ»

«Кимдин бир момунду өлтүргөнү аныкталса, касас алуу важып болот. Эгер өлтүрүлгөндүн ээлери ыраазы болсо гана мындай болбойт. Жандын кун акысы – жүз төө». Абдулла ибн Амр рыбаат кылышында, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«أَلَا إِنَّ قَتِيلَ الْخَطَا شِبْهَ الْعَمْدِ قَتِيلِ السَّوْطِ وَالْعَصَا فِيهِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبِلِ، مِنْهَا أَرْبَعُونَ فِي بَطُونِهَا أَوْلَادُهَا»

«Жаңылыштан атайлапка окшоп камчы же таяк менен кылынган катылдыктын (кун акысы) жүз төө болуп, алардын кыркынын курсагында баласы болушу керек». Айбанга тиешелүү кун акы мына ушул. Төөдөн башкасы өтпөйт. Уй, кой жана башка айбандар алынбайт. Анткени, Пайгамбар ﷺ дан буга далил келбеген. Ал эми, Аъто Жабирден рыбаат кылынган ушул:

«فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَهْلِ الْإِبِلِ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ، وَعَلَى أَهْلِ الْبَقَرِ مِائَتِي بَقَرَةٍ، وَعَلَى أَهْلِ الشَّاءِ أَلْفِي شَاةٍ، وَعَلَى أَهْلِ الْحُلَلِ مِائَتِي حَلَّةً»

«Пайгамбар ﷺ төөсү барларга жүз төө, ую барларга эки жүз уй, кою барларга эки миң кой, кийими барларга эки жүз кийимди парз кылды», - деген хадиске келсек, бул хадис заиф. Анткени, ал Мухаммад ибн Исхактын рыбаатынан. Бул адам заиф, жалганчылыгы менен таанымал болгон. Анда «Аъто Жабир ибн Абдулладан» делип жатат, бирок, Аътодон хадис айткандын аты айтылбай жатат. Демек, ал белгисиз адамдан рыбаат кылынып жатат. Ошондуктан, ал рад кылынат. Далил болууга жарабайт. Эми, Амр ибн Шуайб атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылган ушул:

«وَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ مَنْ كَانَ عَقْلُهُ فِي الْبَقْرِ عَلَى

أَهْلِ الْبَقْرِ مِائَتِي بَقْرَةٍ, وَمَنْ كَانَ عَقْلُهُ فِي الشَّاةِ أَلْفِي شَاةٍ»

«Пайгамбар ﷺ кун акысын ую барларга эки жүз уй, кою барларга эки миң кой деп өкүм кылды», - деген хадиске келсек, бул хадис да заиф. Анткени, анын санадында Мухаммад ибн Рашид Дамашкий Макхулий бар. Ага карата бир канча адамдар терс мамиле билдиришкен. Ошондуктан, анын рыбабаты кабыл алынбайт, рад кылынат жана далил да кылып алынбайт. Ушуга негизделип, демек сахих хужжаттар бир гана төө туурасында келген. Андан башкасы айтылбаган. Заиф хадистерде келгендери болсо эч кандай кыйматка ээ эмес. Алар хужжат да, далил да боло албайт. Ушуга караганда, айбандардан турган кун акы жүз төө болот. Ал эми Умар رضي الله عنه нун:

«فَرَضَ الدِّيَةَ عَلَى أَهْلِ الْبَقْرِ مِائَتِي بَقْرَةٍ»

«Ую барларга эки жүз уйду кун акысы кылып белгилеген»диги туурасындагы рыбабаты да далил-хужжат болбойт. Мындан тышкары, Умардан рыбабат кылынган бул хадис ибн Лахийъа жолунан келип жатат. Ушуга караганда, анын санады заиф, мааниси жок болуп, рад кылынат. Ал эми, Абу Дауд Амр ибн Шуайбдан, ал атасынан, ал болсо бабасынан рыбабат кылышынча, Умар رضي الله عنه хутба окуп туруп, мындай деген:

«أَلَا إِنَّ الْإِبِلَ قَدْ غَلَتْ فَقَوْمٌ عَلَى أَهْلِ الذَّهَبِ أَلْفَ دِينَارٍ, وَعَلَى أَهْلِ الْوَرِقِ

اِثْنِي عَشَرَ أَلْفًا, وَعَلَى أَهْلِ الْبَقْرِ مِائَتِي بَقْرَةٍ, وَعَلَى أَهْلِ الشَّاةِ أَلْفِي شَاةٍ, وَعَلَى

أَهْلِ الْحَلَلِ مِائَتِي حَلَّةٍ»

«Билип койгула, төөлөрдүн баасы көтөрүлүп кетти. Ушуга караганда, алтыны барларга миң динар, күмүшү барларга он эки миң дирхам, ую барларга эки жүз уй, кою барларга эки миң кой, кийими барларга эки жүз кийим (кун акы кылып) белгиленди», - деген рыбабатка келсек, бул сөз да далил боло албайт. Анткени, ал Умардын сөзү. Сахабанын сөзү болсо шарыйй далил эмес. Кала берсе, бул иш Умардын кун акы негиздерин кайра эсептөө эмес, балким төөнүн баасын белгилөөдөгү ижтихады. Ошондуктан да, бул рыбабатта:

«أَلَا إِنَّ الْإِبِلَ قَدْ غَلَتْ فَقَوْمَ عَلَى أَهْلِ الدَّهَبِ...»

«Төөлөрдүн баасы көтөрүлүп кетти. Ушуга караганда, алтыны барларга... баа белгиленди», делип жатат. Демек, бул иш төөгө баа белгилөө т.а. ушул туурасындагы Умар رضي الله عنه нун ижтихады. Сахабанын ижтихаддары болсо шарый далил эсептелбейт.

Кун акысынын негизи төө. Анын ордуна башка нерсе алынбайт. Ага баа да белгиленбейт. Уй, кой, кийим жана башка нерселер анын ордуна өтпөйт. Жалаң гана төө алынат. Анын баасы акча менен белгиленбейт. Анткени, анын баасын акча менен белгилөөгө хужжат келбеген. Кала берсе, ал эваз эмес, асл кун акы.

Айбандан турган кун акы мына ушул. Ал жалаң гана төө. Төөлүк кун акынын көлөмү болсо алтында миң динар, күмүштө он эки миң дирхам. Буга далил, Нисайй Абу Бакр ибн Мухаммад ибн Амр ибн Хазмдан ал атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылган хадисте:

«وَعَلَى أَهْلِ الدَّهَبِ أَلْفَ دِينَارٍ»

«Алтыны барларга миң динар», делген. Икрима ибн Аббастан рыбаат кылат:

«أَنَّ رَجُلًا قَتَلَ فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَيْتَهُ اثْنَيْ عَشَرَ أَلْفًا»

«Бир киши адам өлтүрдү. Пайгамбар ﷺ кун акысын он эки миң кылып белгиледи» т.а. он эки миң дирхам белгиледи. Демек, кун акысына миң динар, же он эки миң дирхам төлөнөт. мындан башкасына хужжат келбеген.

Шарый динар 4,25 грамм алтынга тең. Шарый мискалдын салмагы мына ушул, шарый дирхам болсо 2,975 грамм күмүшкө тең.

Ушуга караганда, өлтүрүлгөндүн куну 4250 грамм алтынга же 35700 грамм күмүшкө тең.

4250 грамм алтынга, 35700 грамм күмүшкө туура келе турган акча менен төлөсө да болот.

Хур, кул, эркек, аял, мусулман жана зиммийдин кун акылары барабар экендигине далил, Пайгамбар ﷺ дын:

«الْمُسْلِمُونَ تَتَكْفَأُ دِمَاؤُهُمْ»

«Мусулмандардын кандары барабар»,

«فِي النَّفْسِ الْمُؤْمِنَةِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبْلِ»

«Момун жан үчүн жүз төө»,

«عَقْلٌ شَبِهَ الْعَمْدِ مُعَلِّظَةٌ»

«Атайлапка окшош кылынган катылдыктын кун акысы өтө чоң өлчөмдө»,

«أَلَا إِنَّ قَيْلَ الْخَطَا شَبِهَ الْعَمْدِ قَيْلَ السَّوِّطِ أَوِ الْعَصَا فِيهِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبْلِ»

«Жаңылыштан атайлапка окшоп камчы же таяк менен кылынган катылдыктын (кун акысы) жүз төө», о.э. Яман калкына жазган катында:

«وَأَنَّ فِي النَّفْسِ الدِّيَةِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبْلِ»

«Жан үчүн жүз төө кун акысы», дегени. Бул далилдер умумий мааниде болуп, эркек жана аялга да, хур жана кулга да тиешелүү. «Мусулмандардын кандары барабар» дегени алардын кундары барабарлыгына далалат кылат. Ушуга караганда, хурдун кун акысы кулдун кун акысынан, эркектин кун акысы аялдын кун акысынан айырмаланбайт. Ал кишинин «жаңылыштан» деген сөздөрү да умумий мааниде болуп, эркекке да, аялга да, хурга да, кулга да тиешелүү. «Момун жан үчүн», «жан үчүн» деген сөздөрү да умумий мааниде болуп, эркек-аялды да, хур-кулду да өз ичине алат. Мына ушулар эркек жана аялдын, хур жана кулдун кун акысы бирдей экендигин көрсөтүүчү ачык далилдер. Ал эми, Муаз ибн Жабал рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«دِيَةُ الْمَرْأَةِ نِصْفُ دِيَةِ الرَّجُلِ»

«Аялдын кун акысы – эркек кун акысынын жарымы», - деди деген хадиске келсек, бул хадис заиф. Хужжат боло албайт. Байхакий ал жөнүндө «мындай санаддуу хадистер өз исбатын таппаган» деген. Эми Байхакий рыбаат кылышынча, Алий ﷺ: «Аялдын кун акысы эркек кун акысынын жарымы», деген сөзгө келсек, бул сахабанын сөзү болуп, шарый далил деп этибар кылынбайт. Мунун үстүнө ал Ибрахим Нахайдин рыбааты. Анда үзүлүш бар. Ошондуктан, рад кылынат. Ушуга негизделип, аялдын кун акысы эркек кун акысынын жарымы дечүлөрдүн сахих

далилдери жок. Мындай болгондон кийин, умумийликке далалат кылуучу далилдер гана калат. Пайгамбар ﷺдын:

«وَإِنَّ فِي النَّفْسِ الْمُؤْمِنَةِ»

«Момун жан үчүн»,

«وَإِنَّ فِي النَّفْسِ»

«Жан үчүн», деген сөздөрүнүн өзү эркек менен аялдын кун акысы бир түрдүү экендигине жетиштүү далил болот. Ал эми, «кул менен күндүн кун акысы канчалык жогору болбосун, баары бир хурдун кун акысына жете албашына ижма кылынган» дечүлөргө келсек, алардын таптакыр далилдери жок. Бул туурасында сахих хадис да, заиф хадис да, сахих рыбаят да, сахих эмес рыбаят да жок. Алардын бар сүйөнгөн нерселери ахли илимдин ижмасы болуп, «Ахли илим ушуга ижма кылган» дешет. Маалым болгондой, ахли илим ижмасынын эч кандай кыйматы жок болуп, шарый далил эсептелбейт. Ошондой болгон соң, кантип ахли илимдин ижмасы умумий маанидеги хужжаттарга, айрыкча, Пайгамбар ﷺдын:

«فِي النَّفْسِ الْمُؤْمِنَةِ مِائَةٌ مِنَ الْإِبْلِ»

«Момун жан үчүн жүз төө» о.э.:

«وَأَنَّ فِي النَّفْسِ الدِّيَّةَ مِائَةً مِنَ الْإِبْلِ»

«Жан үчүн жүз төө кун акысы», деген сөздөрүнө каршы чыга алат?! Кул да, күң да жан экенин ким инкар кыла алат? Ушуга караганда, ахли илимдин ижмасын хужжат кылгандардын сөздөрү рад кылынып, кул менен күндүн кун акысы хур эркек жана хур аялдын кун акысы менен теппе-тең болот.

Зиммийдин кун акысы мусулмандын кун акысы сыяктуу экенине далил да ошол хадистердин, айрыкча:

«وَأَنَّ فِي النَّفْسِ الدِّيَّةَ مِائَةً مِنَ الْإِبْلِ»

«Жан үчүн жүз төө кун акысы», деген хадистин умумий мааниделиги. «Жан» сөзү капырды да, мусулманды да өз ичине алат. Бирок, ахли харб капырдын (т.а. мусулмандар менен согуш абалындагы капырдын) каны эч кандай кыйматка ээ эместиги, ага кун акысы төлөнбөшү жөнүндө хужжаттар келип, ал ушул умумий мааниден чыгарып жиберилет. Зиммий болсо ошол маанинин

ичинде калат. Мындан тышкары, зиммийдин кун акысы да мусулмандын кун акысы сыяктуу экендигине далалат кылуучу анык хужжаттар Куранда да, сүннөттө да бар. Алла Таала айтат:

﴿وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدْيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ﴾

- «Эгер ал силер менен келишим түзгөн коомдон болсо, анын ээлерине кун төлөө... лазым». [4:92]

Бул аятта «кун» сөзү кайддалбастан, мутлак келтирилип жатат:

Бул болсо анын адаттагы кун акысы т.а. мусулмандын кун акысы экенин билдирет. Термизий ибн Аббастан рыбаيات кылат:

«النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدَى الْعَامِرِيِّينَ اللَّذِينَ قَتَلَهُمَا عَمْرُو بْنُ أُمِيَّةَ

الضَّامِرِيُّ، وَكَانَ لَهُمَا عَهْدٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَشْعُرْ بِهِ

عَمْرُو، بِدِيَةِ الْمُسْلِمِينَ»

«Пайгамбар ﷺ эки амирийге ахд берген болот. Мындан бейкабар болгон Амр ибн Умайя Замирий аларды өлтүрүп коёт. Ошондо Пайгамбар ﷺ аларга мусулмандардын кун акысынчалык кун төлөйт». Байхакий Зухрийден рыбаيات кылат:

«أَنَّهُ كَانَتْ دِيَّةَ الْيَهُودِيِّ وَالنَّصْرَانِيِّ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَ

دِيَةِ الْمُسْلِمِ، وَفِي زَمَنِ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ، فَلَمَّا كَانَ مُعَاوِيَةَ أُعْطِيَ أَهْلَ

الْمَقْتُولِ النَّصْفَ، وَأَلْقَى النَّصْفَ فِي بَيْتِ الْمَالِ. قَالَ: ثُمَّ قَضَىٰ عَمْرُو بْنُ عَبْدِ

الْعَزِيزِ بِالنَّصْفِ، وَأَلْقَى مَا كَانَ جَعَلَ مُعَاوِيَةَ»

«Жөөт жана христиандын кун акысы Пайгамбар ﷺдын заманында да, Абу Бакр, Умар, Усмандардын заманында да мусулмандын кун акысы сыяктуу болгон. Муавия заманы келгенден кийин, өлтүрүлгөндүн ахлине жарымын берип, жарымын байтул малга калтырган. Кийин Умар ибн Абдул-Азиз да жарымына өкүм кылып, (Байтулмалга калтырбастан) Муавия кылган өкүмдү бекер кылды. Икрима ибн Аббастан рыбаيات кылат:

«جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِيَّةَ الْعَامِرِيِّينَ دِيَّةَ الْحُرِّ الْمُسْلِمِ

وَكَانَ لَهُمَا عَهْدٌ»

«Пайгамбар ﷺ эки амирийдин кун акысын хур мусулмандын кун акысы сыяктуу белгилеген. Аларга ахд берилген эле». Байхакий рыбаат кылат:

«أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ دِيَةَ الْمُعَاهِدِينَ دِيَةَ الْمُسْلِمِ»

«Пайгамбар ﷺ ахли ахддардын кун акысын мусулмандын кун акысы сыяктуу белгилеген». Амр ибн Шуайб атасынан, ал бабасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«دِيَةُ الْيَهُودِيِّ وَالنَّصْرَانِيِّ مِثْلُ دِيَةِ الْمُسْلِمِ»

«Жөөт жана христиандын кун акысы мусулмандын кун акысы сыяктуу», деген. Ибн Умар рыбаат кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدَى دِمِيًّا دِيَةَ مُسْلِمٍ»

«Пайгамбар ﷺ зиммийге мусулмандын кун акысы сыяктуу кун төлөгөн». Бул хадистер зиммий жана ахли ахддын кун акысы мусулмандын кун акысы сыяктуу экендигин ачык көрсөтүп турат, далилдердин умумий мааниде экени да муну кубаттап жатат. Ушуга караганда, зиммий менен ахли ахддын кун акысы мусулмандын кун акысы менен теппе-тең. «Капырдын кун акысы мусулман кун акысынын жарымы» деген мааниде келген далилдер менен бул хадистердин ортосунда карама-каршылык жок. Анткени, алар капыр жөнүндө айтылган болсо, бул далилдер ахли ахд жана зиммийлер жөнүндө айтылган. Аларга бир этибар берейли. Амр ибн Шуайб атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«عَقْلُ الْكَافِرِ نِصْفُ دِيَةِ الْمُسْلِمِ»

«Капырдын кун акысы – мусулман кун акысынын жарымы», - деген. Ахмад рыбаат кылат, Пайгамбар ﷺ:

«قَضَى أَنَّ عَقْلَ أَهْلِ الْكِتَابَيْنِ نِصْفُ عَقْلِ الْمُسْلِمِينَ وَهُمْ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى»

«Эки ахли китептин т.а. жөөт жана христиандын кун акысы – мусулман кун акысынын жарымы» деп өкүм кылган. Убада ибн Сомит рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«دِيَةُ الْيَهُودِيِّ وَالنَّصْرَانِيِّ أَرْبَعَةُ آلَافٍ أَرْبَعَةَ آلَافٍ»

«Жөөт жана христиандын кун акысы: төрт миң, төрт миң», деген. Амр ибн Шуайб атасынан, ал болсо бабасынан Пайгамбар ﷺдын:

«قَضَى أَنَّ عَقْلَ الْكِتَابِيِّ نِصْفُ عَقْلِ الْمُسْلِمِ»

«Ахли китептин кун акысын мусулман кун акысынын жарымы деп өкүм кылганын» рыбаат кылат. Бул хадистер капырдын кун акысы мусулман кун акысынын жарымы экенине далалат кылат, бирок, алар менен жогорудагы зиммий жана ахли ахддын кун акысын мусулман кун акысы сыяктуу экенин билдирүүчү хадистердин ортосунда карама-каршылык жок. Анткени, алардагы **«капырдын кун акысы»**, **«эки ахли китептин кун акысы»**, **«жөөт жана христиандын кун акысы»**, **«ахли китептин кун акысы»** сыяктуу сөздөр умумий мааниде болуп, ахли харбды да, ахли ахдды да, зиммийди да өз ичине алат. Башка хадистер ахли ахд менен зиммийдин кун акысы мусулмандын кун акысы сыяктуу экенине далалат кылып, аларды хастайт. Ушуга караганда, капыр, эки ахли китеп, жөөт жана христиандардан көздөлгөн маани ахли харб (согуш абалындагы капырлар) экени маалым болот. Буга далил, башка хадистердин ахли ахд жана зиммийлерди алардан истисна кылып келгени. Кыскача айтканда, ахли ахд жана зиммийдин кун акысын мусулмандын кун акысы сыяктуу белгилей турган хадистер умумий маанидеги хадистерди хастап келип жатат. Ушуга негизделип, умумий маанидеги бул хадистер ахли ахд жана зиммийдин кун акысы мусулман кун акысынын жарымы экенине далил болбойт. Алар ахли харбга гана далил болот.

Ушул жерде «Ахли харб капырды учураткан жайыбызда өлтүрүүгө буйрулганбыз го, анын каны адал-го? Ошондой болгон соң, кантип ага мусулмандын жарым кун акысы белгиленсин?» деген суроо туулушу мүмкүн. Буга жооп, учураткан жайыбызда өлтүрүшүбүз керек болгон ахли харб капыр биз ага согуш жарыя кылып, ортобузда – Курайш менен Пайгамбар ﷺ ортолорунда болгондой – иш жүзүндө согуш жүрүп жаткан капыр. Эгер биз менен анын ортосунда иш жүзүндө согуш жүрбөй жаткан болсо, аны учураткан жайыбызда өлтүрүүгө буйрулган эмеспиз. Балким, мамлекет же жамаат сыпатында мурун Исламга даъват кылып, кийин жизя талап кылып, андан да баш тартышса, ошондо гана алар менен согуш кылууга буйрулганбыз. Курайштан башка

уруулар менен Пайгамбар ﷺ ортосундагы абал мына ушундай болгон. Анткени, алар менен амалда (иш жүзүндө) согуш кетпей жаткан болсо да, алар ахли харб капырлар эсептелишкен. Мусулмандар Курайш менен согуш жүрүп жаткан учурда жана «Тооба» сүрөсү түшүрүлүшүнөн мурун бул урууларды учураткан жайларында өлтүрбөгөн, балким, алар менен аралашып жүргөн. Демек, хадистердеги мусулмандын жарым кун акысы белгиленген капырлар мына ушулар. Мисалы, биз менен англичандар ортосунда иш жүзүндө согуш жүрүп жаткан болсо, аларды учураткан жайыбызда өлтүрүүгө буйрулган болобуз. Алардын кандары адал болот. Эми биз менен Германия ортосунда иш жүзүндө согуш жүрбөй жаткан болсо, ортобузда эч кандай ахд да болбосо, немистерди учураткан жайыбызда өлтүрө бербейбиз. Мындай учурда алардын каны адал болбойт. Ошондуктан, бирер мусулман ошолордон бир капырды өлтүрүп койсо, ал үчүн өлтүрүлбөгөнү менен, бирок, мусулмандын жарым кун акысын төлөйт. Ушуга караганда, «капырдын кун акысы мусулман кун акысынын жарымы» деген хадистер биз менен амалда согуш абалында болбогон капыр жөнүндө келген. Демек, ортобузда иш жүзүндө согуш жүрбөй жаткан капырдын кун акысы мусулман кун акысынын жарымы болот. Ахли ахддын кун акысы мусулман кун акысы менен тең деген хадистер өкүмү болсо, жалаң гана зиммий жана амандык алган капырдын өзүнө гана хас. Муну менен болсо ахли ахд, зиммий жана амандык алган капырдын кун акысы мусулмандын кун акысы менен теппе-тең экендиги маалым болот.

Кун акысын төлөө кимдерге важып

Кун акысын кимдер төлөшү керектигинин тафсилаты төмөнкүдөй: Атайлап кылынган катылдыктын кун акысын катылдын ата тарабынан туугандары эмес, анын өзү төлөйт. Амр ибн Ахвас коштошуу ажылыгында Пайгамбар ﷺдын:

«لَا يَجْنِي جَانٌ إِلَّا عَلَى نَفْسِهِ لَا يَجْنِي وَالِدٌ عَلَى وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ عَلَى وَالِدِهِ»

«Кылмышкердин кылмышы өзүнүн зыянына болот. Атанын кылмышы баланын зыянына, баланын кылмышы атанын зыянына болбойт», - дегенинин күбөсү болгонун рыбаат кылат. Хошхош Анбарий рыбаат кылат:

«أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعِيَ ابْنٌ لِي، فَقَالَ: ابْنُكَ هَذَا؟ فَقُلْتُ نَعَمْ، فَقَالَ: لَا يَجْنِي عَلَيْكَ، وَلَا تَجْنِي عَلَيْهِ»

«Пайгамбар ﷺ-дын алдына бир уулум менен келдим. Ал киши: «Бул уулуңбу?» деди. Мен: «Ооба» дедим. Ошондо ал зат: «Анын кылмышы сенин зыяныңа, сенин кылмышың анын зыянына болбойт», - деди». Ибн Масъуд рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«لَا يُؤْخَذُ الرَّجُلُ بِجَرِيرَةٍ أَبِيهِ وَلَا بِجَرِيرَةِ أَخِيهِ»

«Киши атасынын жана ага-инисинин кылмышы үчүн жооп бербейт», - деген. Бул хадистер атайлап кылынган катылдык үчүн кун акысын төлөө катылды ата тараптан туугандарынын мойнуна түшпөөсүнө далил. Өлтүргөнүн мойнуна алган адамдын да ата тараптан туугандары кун акысын көтөрбөйт. Убада ибн Сомит рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«لَا تَجْعَلُوا عَلَى الْعَاقِلَةِ مِنْ دِيَةِ الْمُعْتَرِفِ شَيْئًا»

«Өзү мойнуна алган катылдык кун акыны төлөшүндө ата тарабынан туугандарынын мойнуна эч нерсени жүктөбөгүлө», - деген. Умар ﷺ:

«الْعَمْدُ وَالْعَبْدُ وَالصُّلْحُ وَالْإِعْتِرَافُ لَا تَعْقِلُهُ الْعَاقِلَةُ»

«Атайлап кылынгандык, кул, сулх жана эйтироф үчүн ата тарабынан туугандар таван төлөшпөйт», - деген. Ибн Аббас ﷺ:

«لَا تُحْمَلُ الْعَاقِلَةُ عَمْدًا وَلَا صُلْحًا وَلَا إِعْتِرَافًا وَلَا مَا جَنَى الْمَمْلُوكُ»

«Атайлап кылынгандык үчүн да, сулх үчүн да, эйтироф үчүн да, кулдун кылмышы үчүн да ата тарабынан туугандар таванын көтөрбөйт», - деген. Мындан башка катылдыктар т.а. жарым атайлап, кокустан жана кокустукка окшош кылынган катылдыктар үчүн кун акысы ата тарабынан туугандарга жүктөлөт. Абу Хурайра ﷺ рыбаат кылат:

«اقتلت امرأتان من هُدَيْلٍ, فرمت إحداهما الأخرى بحجر فقتلتها وما في بطنها, ففضى النبي صلى الله عليه وسلم أن دية جينها عبدٌ أو وليدة, وقضى بدية المرأة على عاقلتها»

«Хузайлдык эки аял жаңжалдашып калышты. Бири экинчисин таш менен уруп, анын өзүн да, курсагындагы баласын да өлтүрүп койду. Пайгамбар ﷺ хомиланын (ичтеги баланын) кун акысын бир кул же бир күң деп өкүм кылды. Аялдын кун акысын болсо, өлтүргөн аялдын ата тарабынан туугандарына жүктөштү». Маалым болгондой, таш менен өлтүрүү жарым атайлап кылынган катылдыкка кирет. Анткени, таш көбүнчө өлтүрбөй турган нерселерден эсептелет.

Жабир ﷺ рываят кылат:

«أَنَّ امْرَأَتَيْنِ مِنْ هُدَيْلٍ قَتَلَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى, وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا زَوْجٌ وَوَلَدٌ, فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِيَةَ الْمَقْتُولَةِ عَلَى عَاقِلَةِ الْقَاتِلَةِ, وَبِرًّا زَوْجَهَا وَوَلَدَهَا, قَالَ: فَقَالَ عَاقِلَةُ الْمَقْتُولَةِ: مِيرَاثُهَا لَنَا, فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا, مِيرَاثُهَا لِزَوْجِهَا وَوَلَدِهَا»

«Хузайлдык эки аял урушуп калып, бири экинчисин өлтүрүп койду. Экөөсүнүн тең эри жана баласы бар эле. Пайгамбар ﷺ өлтүрүлгөндүн кун акысын катылдын ата тараптан туугандарына жүктөдү. Эри менен балдарын болсо бул иштен азат кылды. Ошондо өлтүрүлгөндүн ата тараптан туугандары: «Анын мурасы бизге болобу?» дешти эле, Пайгамбар ﷺ: «Жок, анын мурасы эри менен баласына болот», - деди». «Пайгамбар ﷺ кокустан кылынган катылдыктын кун акысын ата тараптан туугандарынын мойнуна өкүм кылды», - деген сахих хадис да бар. Бул хужжаттар кокустан кылынган катылдыктын кун акысын төлөө ата тараптан туугандардын мойнуна жүктөтүлүшүнө далил. Кокустук сымал кылынган катылдыкта да ушундай болот. Анткени, ал кокустан кылынган адам өлтүрүүнүн бир түрү.

Ата тараптан туугандарга бир гана асабалар кирет. Энеси бир ага-инилер, башка туугандар жана эр аларга кирбейт. Эркектин асабалары да т.а. ага-инилери, амакилери жана алардын

перзенттери, неберелери, кыскасы, бала-чакалары да ата тараптан туугандары эсептелет. Атасы жана балдары болсо ата тараптан туугандарга кирбейт. Анткени, ата тараптан туугандар мурастын үлүш ээлеринен калганын гана ала турган асабалар. Амр ибн Шуайб атасынан, ал болсо бабасынан рыбаят кылат:

«أَنَّ عَقْلَ الْمَرْأَةِ بَيْنَ عَصَبَتِهَا مَنْ كَانُوا لَا يَرْتُونَ مِنْهَا شَيْئًا إِلَّا مَا فَضَلَ عَنْ

وَرْتِهَا, وَإِنْ قَتِلَتْ فَعَقْلُهَا بَيْنَ وَرْتِهَا»

«Пайгамбар ﷺ аял төлөшү керек болгон кун акыны үлүш ээлеринен артып калганын мурас кылып ала турган асабаларга бөлүштүрүүгө, ал аялдын өзү өлтүрүлсө, ал үчүн алына турган кун акыны мураскорлоруна бөлүштүрүп берүүгө өкүм кылды». Ата жана перзенттер асаба эмес, алар үлүш ээси болгон аслий мураскорлор. Дагы Пайгамбар ﷺ кун акыны ата тараптан туугандарга жүктөп, перзентке болсо андан эч нерсени жүктөбөгөн. Жабир رضي الله عنه рыбаят кылат:

«أَنَّ امْرَأَتَيْنِ مِنْ هُدَيْلٍ قَتَلَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى, وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا زَوْجٌ

وَوَلَدٌ, فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِيَةَ الْمَقْتُولَةِ عَلَى عَاقِلَةِ الْقَاتِلَةِ,

وَبَرًّا زَوْجَهَا وَوَلَدَهَا, قَالَ: فَقَالَ عَاقِلَةُ الْمَقْتُولَةِ: مِيرَاتُهَا لَنَا, فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا, مِيرَاتُهَا لِرَوْجِهَا وَوَلَدِهَا»

«Хузайлдык эки аял урушуп калып, бири экинчисин өлтүрүп койду. Экөөсүнүн тең эри жана баласы бар эле. Пайгамбар ﷺ өлтүрүлгөндүн кун акысын катылды ата тараптан туугандарына жүктөдү. Эри менен балдарын болсо бул иштен азат кылды. Ошондо өлтүрүлгөндүн ата тараптан туугандары: «Анын мурасы бизге болобу?» дешти эле, Пайгамбар ﷺ: «Жок, анын мурасы эри менен баласына болот», - деди». Бул хадисте Пайгамбар ﷺ перзентти ата тараптан туугандарга кошпой жатат. Ата да уул сыяктуу. Анткени, уулунун малы – анын малы. Пайгамбар ﷺ:

«أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَيِّكَ»

«Сен да, малың да атаңдыкы», - деген. Ушуга караганда, кун акы жаатында ата менен уул ата тарабынан туугандарга кирбейт. Ата тарабынан туугандар – уул жана атадан башка

асабалар. Кимдин ата тараптан туугандары болбосо, байтул малдан алынат. Сахл ибн Абу Хашманын хадисинде хайбарлык өлтүрүлгөн адам үчүн:

«فَعَقَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عِنْدِهِ»

«**Анын кун акысын Пайгамбар ﷺ өз жанынан төлөдү**», - делген. Амр ибн Шуайбдын хадисинде болсо:

«فَوَدَاهُ بِمِائَةٍ مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَةِ»

«**Анын кун акысына зекет төөлөрүнөн жүздү төлөдү**», - делген. Ата тарабынан туугандардын кун акы төлөшү Алла Тааланын:

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾

- «*Ар бир көтөрүүчү (т.а. күнөөкөр жан) башка жандын жүгүн (т.а. күнөөсүн) көтөрбөйт*», [17:15]

- деген аятына карама-каршы. Бирок, бул аят умумий мааниде болуп, кун акыны ата тарабынан туугандар төлөшү туурасындагы хадистер аны хастап келип, бул иш аяттын умумийлигинен истисна кылып алынып жатат. Куранды сүннөт менен хастоо болсо шексиз, жайыз жана болуп жаткан иш.

Кыскасы, жарым атайлап, кокустан жана кокустук сымал кылынган катылдыктын кун акысын төлөө бир гана ата тарабынан туугандарга важып болот. Мураскорлор эч нерсе кошуулары шарт эмес. Демек, ата тараптан туугандардын жалгыз өздөрү төлөшөт. Эркектин ата тараптан туугандары: ага-инилери о.э. үчүнчү бабасына чейин болгон амакилери жана перзенттери. Эң жакынынан башталат, алар ажыздык кылышса, аларга жакыныраагы кошулат. Ошентип бара берет. Алгач насаб асабаларынан, кийин сабаб асабаларынан хур, мукаллаф эркектер алынат. Мына ошолор кун акысын төлөшөт. Алар ажыздык кылышса же аларда төлөй турган каражат болбосо, кун акысын төлөө байтулмалдын мойнуна түшөт. Ата тараптан туугандардын баарынан теппе-тең алынат. Бирок, кудурети жеткенден алынат, ажызынан алынбайт. Кун акысы өлтүрүлгөндүн мураскоруна берилет. Ата тарабынан туугандарына андан эч нерсе тийбейт. Жабирдин жогоруда келтирилген хадисинде мындай делген:

«فَقَالَ عَاقِلَةٌ الْمَقْتُولَةَ: مِيرَاثُهَا لَنَا, فَقَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

لَا, مِيرَاثُهَا لِزَوْجِهَا وَوَالِدِهَا»

«Ошондо өлтүрүлгөндүн ата тарабынан туугандары: «Анын мурасы бизге болобу?» деп сурашты эле, Пайгамбар ﷺ: «Жок, анын мурасы эри менен баласына тиет», - деп жооп берди».

Хомиланын кун акысы

Боюнда бар аял урулса, натыйжада хомиласы түшүп кетсе, өлгөн-өлбөгөнүнө карабастан, урган адам кун акы төлөйт. Ал бир кул же бир күндөн турат. Таба албаса, он төө берет. Мугийра рыбаат кылат:

«أَنَّ امْرَأَةً ضَرَبَتْ ضَرْبَتَهَا بِفُسْطَاطٍ فَقَتَلَتْهَا وَهِيَ حُبْلَى, فَأَتَى بِهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَصَبَةِ الْقَاتِلَةِ بِالْذِّبَةِ وَفِي الْجَنِينِ غُرَّةً, فَقَالَ عَصَبَتُهَا: أَتَدِي مَنْ لَا طَعِمَ وَلَا شَرِبَ وَلَا

صَاحَ وَلَا اسْتَهَلَ, فَمِثْلُ ذَلِكَ يُطَلُّ, فَقَالَ: سَجْعٌ مِثْلَ سَجْعِ الْأَعْرَابِ»

«Бир аял күндөшүн чатырда уруп, өлтүрүп койду. Өлгөндүн боюнда бар эле. Пайгамбар ﷺдын алдына аны алып келишкенде, катылдын асабаларына хомила үчүн бир кул же күндөн турган кун акысын өкүм кылды. Ошондо алар: «Жебеген, ичпеген, ыйлабаган, кыйкырбаган нерсеге кун акы аласызбы? Мындайларга эч нерсе берилбейт», - дешти. Буга жооп катары Пайгамбар ﷺ: «Арабийлердин сажына окшогон саж болду го», - деп койду». Ибн Аббас Хамал ибн Маликтин кыссасы туурасында мындай рыбаат кылат:

«فَأَسْقَطَتْ غُلَامًا قَدْ نَبَتَ شَعْرُهُ مَيْتًا, وَمَاتَتِ الْمَرْأَةُ, فَقَضَى عَلَى الْعَاقِلَةِ الذِّبَةَ,

فَقَالَ عَمُّهَا: إِنَّهَا قَدْ أَسْقَطَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ غُلَامًا قَدْ نَبَتَ شَعْرُهُ, فَقَالَ أَبُو الْقَاتِلَةِ: إِنَّهُ

كَاذِبٌ, إِنَّهُ وَاللَّهِ مَا اسْتَهَلَ وَلَا شَرِبَ فَمِثْلُهُ يُطَلُّ, فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَسْجَعُ الْجَاهِلِيَّةِ وَكَهَانَتِهَا؟ أَدَّ فِي الصَّبِيِّ غُرَّةً»

«Чачы өсүп калган уул бала хомиласы өлүк түштү. Аялдын өзү да өлдү. Ошондо (Пайгамбар ﷺ) ата тараптан туугандарга кун акы төлөөнү өкүм кылды. Аялдын амакиси: «Я Расулулла, чачы өсүп калган бала түштү», - деди. Катылдын атасы болсо: «Ал жалган айтып жатат, Аллага ант болсун, ал ыйлаганы да, эмгени да жок, ага окшогондорго эч нерсе берилбейт», - деди. Ошондо Пайгамбар ﷺ: «Жахилият менен анын кохиндерине окшоп саж менен сүйлөйт экенсиң, бала үчүн бир кул же күңдү төлөп кой», - деди». Бул хадис хомила үчүн да кун акы төлөнүшүнө далил. Абу Хурайра рыбаат кылат:

«قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنِينِ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِي لَحْيَانَ سَقَطَ مَيْتًا بَغْرَةَ عَبْدٍ أَوْ أُمَّةٍ»

«Пайгамбар ﷺ Бану лихэндук аялдын өлүк түшкөн хомиласы үчүн бир кул же күң төлөөгө өкүм кылды». Дагы бир рыбаатта келет:

«فَاخْتَصَمُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَضَى أَنَّ دِيَةَ جَنِينِهَا غُرَّةٌ: عَبْدٌ أَوْ وَليدَةٌ»

«Пайгамбар ﷺдын алдына доо коюшуп барышты эле, ал киши хомила үчүн бир кул же күң кун акы төөлөгө өкүм кылды». Кул же күң болбосо, он төө берилишине далил ибн Абу Осимдин мына бул рыбааты:

«مَا لَهُ عَبْدٌ أَوْ أُمَّةٌ، قَالَ: عَشْرٌ مِنَ الْإِبِلِ، قَالُوا: مَا لَهُ شَيْءٌ إِلَّا أَنْ نَعِينَهُ مِنْ صِدْقَةِ بَنِي لَحْيَانَ فَأَعَانَهُ بِهَا»

«Анын кулу да күңү да жок» дешти. «(Болбосо), он төө» дешти. «Анын Бану Лихян зекеттеринен биз жардам катары бере тургандарыбыздан башка нерсеси жок» дешти. Кийин ошону жардам катарында беришти».

ЖАНДАН БАШКА ЖАЙГА ШИКАСТ ЖЕТКИРҮҮ ЖИНАЯТЫ

Жандан башка жайга шикаст жеткирүү жинаяты башты жаруу, сөөктү сындыруу сыяктуу адам денесинин бирер мүчөсүнө жаракат жеткирүү менен болот. Бул иште эркек же аял, хур же кул,

мусылман же зимий жана амандык алган капырдын арасында айырма жок. Айрым факихтер жандан башка мүчөгө шикаст жеткирүүнүн касасы:

﴿وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا﴾

- «Анда (т.а. Тоорто) жөөттөргө жанга-жан, көзгө-көз, мурунга-мурун, кулакка-кулак, тишке-тиш жана (дагы башка бардык) жаракаттарга да касас алынат деп жазып койдук», [5:45]

- аятында келген дешет. «**Тишке тиш**» коидасын колдонуп, көзүн оюп алгандын көзү оюп алынат жана ушул сыяктуу дешет. Негизи, бул аят Бану Израил жөнүндө болуп, аларды икая кылып түшүргөн. Андагы хытаб бизге каратылып жатканы жок. Бизден мурункулардын шарияты болсо биз үчүн шарият эмес. Ушуга ылайык, аны далил кылып алгандар адашышат. Анткени, бул аяттагы хытаб бизге каратылбаган.

Чындык ушул, жандан башка жайга жаракат жеткирүү жинаятына бул аят далил кылынбайт. Балким, ага ушул туурасында келген хадистер далил кылынат. Анткени, бул аят Бану Израилдин икаасы. Ал жөөттөрдүн шарияты. Ал бизге каратылып жатканы жок. Ушуга ылайык, ал бизге далил боло албайт. Мунун үстүнө Куранда жандан башка жайга жаракат жеткирүү жинаяты туурасында далил келбеген. Алла Тааланын:

﴿فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ﴾

- «Демек, ким силерге каршы чектен чыкса, силер да аларга каршы чектен чыккандарына жараша чектен чыга бергиле», [2:194]

- деген аяты болсо, жаза-чаралар туурасында эмес, мусылмандардын капырлар менен мамилеси туурасында түшкөн. Аят өзү мына мындай:

﴿الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ

﴿فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾

- «Согуш арам кылынган ай согуш арам кылынган айдын барабарында болот. Келишим (бузулса, сакталбаса) касас (алынат). Демек, ким силерге каршы чектен чыкса, силер да аларга каршы чектен чыккандарына жараша чектен чыга бергиле. Алладан корккула! Билип койгула, Алла өзүнөн коркуучулар менен бирге». [2:194]

Ошол кезде шахрил харамда (согуш арам кылынган айда) согуш кылуу мүмкүн болбогон. Алла Таала бул аятта «мушриктер силерге шахрил харамда согуш кыла турган болсо, силер да согуша бергиле, силерге кандай кол салышса, силер да аларга ошондой кол салгыла» деп баян кылат. Мындан көздөлгөн максат, капырлардан эмне иш жүз берсе, анын мукабылына ошондой ишти кылуу. Алла Таала: «мушриктер менен боло турган мамиледеги койда: шахрил харамга шахрил харам» деп, аркасынан «тыюу салынган иштерде касас алуу» дейт. Т.а. тыюу салынган иштер жаатында душман эмне иш кылса, ошол иш кылынат. Кийин бул койданы бөлүктөргө бөлүп: «силерге кандай кол салышса, анын мукабылына силер да ошондой кол салгыла» дейт. Демек, бул жердеги тема жандан башка жайга жаракат жеткирүү жинаятынын жазасы темасы эмес, балким, мусулмандар менен капырлар ортосундагы согуш темасы. Буга далил, ушул аяттан мурунку ага алакадар болгон аяттар. Алла Таала айтат:

﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجَكُمُ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلَكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ﴾

- «Силерге каршы согушуучулар менен Алла жолунда согуш кылгыла. Жана чектен чыгуучу болбогула! Шексиз, Алла чектен чыгуучуларды сүйбөйт. Аларды (силер менен согушуп жаткандарды) тапкан жериңерде өлтүргүлө жана силерди (кууп) чыгарган жайдан аларды да кууп чыгаргыла! (Адамдарды) алдап, фитнага салуу – өлтүрүүдөн да жаманыраак. Өздөрү согуш баштамайынча, алар менен Масжид-ал-Харам алдында согушпагыла! Анан, эгер өздөрү согуш башташса, анда аларды өлтүргүлө! Капырлардын жазасы ушундай болот. Эми эгер алар токтошсо (куфрду таштап Исламга киришсе), анда, албетте Алла кечиримдүү, ырайымдуу. Тээ фитна

бутүп, дин толук бойдон Алла үчүн болгонго чейин алар менен согушукула! Эми эгер токтошсо, анда силер да токтогула! Анткени, жалаң залымдерге каршы душмандык кылуу мүмкүн. Согуш арам кылынган ай согуш арам кылынган айдын барабарында болот. Келишим (бузулса, сакталбаса) касас (алынат). Демек, ким силерге каршы чектен чыкса, силер да аларга каршы чектен чыккандарына жараша чектен чыга бергиле». [2:190-194]

Ушундан ачык көрүнүп тургандай, бул жердеги тема – мусулмандар менен капырлар ортосундагы согуш темасы. Демек, аят ушул темага гана хас болуп, жандан башка жайга жаракат жеткирүү жинаятынын жазасына далил боло албайт. Ал эми Алла Тааланын:

﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ﴾

- «(Эй момундар), эгер силер (өзүңөргө жеткен бирер зыян үчүн) касас алмакчы болсоңор, анда жалаң силерге жеткирилген зыянга жараша касас алгыла» [16:126]

- деген аятына келсек, бул аят ал заттын:

﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا﴾

- «(Ар кандай) жамандыктын жазасы дал өзүнө окшогон жамандык (т.а. ар бир жамандыктын өзүнө жараша жазасы бар)», [42:40]

- деген сөзү сыяктуу. Андан максат, жандан азарды кетирүү, душмандын кол салуусуна жараша жооп берүү. Ал жандан башка жайга жаракат жеткирүү жинаятынын жазасын баян кылбай жатат. Ал бир гана азарды жок кылууга алакадар т.а. канчалык азар алган болсо, ошончолук азар жеткирүү мүмкүндүгүн, андан ашырып жиберүү дурус эместигин гана баян кылып жатат. Буга далил Алла Тааланын ошондон кийин:

﴿وَلَيْنَ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ﴾

- «(А бирок,) эгер (касас албай) сабыр-такаат кылсаңар, албетте, сабыр кылуучу адамдар үчүн (бул нерсе касас алуудан) жакшыраак» [16:126]

- деген сөзү. Ушуга караганда, бул аят жандан башка жайга жаракат жеткирүү жинаяты үчүн мамлекет тарабынан жаза дайындоого далил боло албайт. Ушулардан көрүнүп тургандай, Куранда бул жазага далалат кылуучу хужжат жок. Ошондуктан, далил бир гана сүннөт болот.

Сүннөттө жандан башка жайга жаракат жеткирүү жинаятынын жазалары туурасында келген хужжаттарды көңүл коюп текшерген

адам денедегі бирер мүчөгө да, тиштен башка бирер сөөккө да касас алуу жоктугун көрөт. Ал эми Хасан Сумрадан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺдын:

«مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ, وَمَنْ جَدَعَ عَبْدَهُ جَدَعْنَاهُ»

«Ким кулун өлтүрсө, анын өзүн да өлтүрөбүз, ким кулунун бирер мүчөсүн кессе, өзүнүн да ошол мүчөсүн кесебиз», - деген хадисине келсек жана Абу Дауд рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺдын:

«مَنْ خَصَى عَبْدَهُ خَصَيْنَاهُ»

«Ким кулун бычса, анын өзүн да бычабыз», - деген хадисине келсек, бул хадистер умумий мааниде эмес, балким, кожонун өз кулун жазалашына хас. Тема да жаза-чараларды баян кылуу темасы эмес, балким, кожонун өз кулу менен мамилеси темасы. Ушуга караганда, бул хадистер кожо менен кул ортосундагы мамилеге гана алакадар болуп, бардык адамдарды жазалоого далил болбойт. Ал тургай, өз кулунан башка бир кулдун мурдун кессе, бул үчүн өзүнүн мурду кесилбейт. Өз кулунан башка бир кулду бычса, бул үчүн өзү бычылбайт. Анткени, хадис буга далалат кылбайт. Анда **«Өзүнүн кулун өлтүрсө»**, **«Өз кулунун мурдун кессе»**, **«Өзүнүн кулун бычса»** делип жатат, «бирөөнү» же «бир кулду» делип жатканы жок. Кул сөзүнө ээлик кошумчасынын кошулуп жатканы андан башкасына эч бир жактан алакадар эместигин көрсөтөт. Ушуга караганда, бул хадис адам мүчөлөрү үчүн касас алынышына таптакыр далалат кылбайт.

«مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ»

«Кулун өлтүргөн адамдын өзүн да өлтүрөбүз» деген хадистин кожо менен кулунун ортосундагы мамиле темасына хас болушуна карабастан, эмнеге кул үчүн хур өлтүрүлүшүнө далил кылынды деген суроо туулушу мүмкүн. Мунун жообу мындай, бул хадис кул үчүн хур өлтүрүлүшүнө мантук этибары менен эмес, мафхум этибары менен далил болот. Анткени, Пайгамбар ﷺдын:

«مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ»

«Ким кулун өлтүрсө» деген сөздөрү мантук этибары менен кулун өлтүргөн кожонун өзү да өлтүрүлүшүнөн башкасына далалат кылбайт. Т.а. андан «кул үчүн кожо эмес, кулу үчүн кожосу

өлтүрүлөт» деген маани чыгат. Бирок, сөздүн мазмуну кулу үчүн өз кожосу өлтүрүлгөндөн кийин кождон башканын өлтүрүлүшү дагы да айкыныраак экендигин түшүндүрүп жатат. Буга ал мантук этибары менен эмес, мафхум этибары менен далалат кылып жатат. Мына ушундай далалат кылуу:

«مَنْ جَدَّ عَبْدَهُ جَدَّ عَنَاهُ»

«Ким кулунун мурдун кессе, анын мурдун да кесибиз» деген хадисте да:

«مَنْ خَصَى عَبْدَهُ خَصَى حَصِينَاهُ»

«Ким кулун бычса, анын өзүн да бычабыз» деген хадисте да жок. Анткени, бул хадистер мазмуну өзүнүн кулунан башка кулдун мурдун кессе, өзүнүн мурду да кесилишине, өзүнүн кулунан башка бир кулду бычса, өзүнүн да бычылышына далалат кылбайт. Анткени, кожонун өз кулуна адеп берүүгө акысы бар. Болгону, адеп берүүдө бирер мүчөнү кесүү даражасына баруудан кайтарылып жатат. Мурдун кесүү же бычуудан кайтаруу дегени «кимде-ким ушул ишти өзүнүн кулунан башка бир кулга кылса, өзү да мындай кылынууга дагы да ылайыктуураак» дегени эмес. Эмнеге дегенде мафхуми мувофака кээде төмөнтөн жогоруга танбех берүү (эскертүү) түрүндө, кээде жогортон төмөнгө танбех берүү түрүндө, кээде болсо тең туруп танбех берүү түрүндө болот. **«Ким кулдун мурдун кессе...»**, **«Ким кулун бычса...»** хадистеринде болсо, бир нерседен экинчи нерсеге эч кандай танбех жок. **«Ким кулун өлтүрсө...»** хадисинде болсо жогорудан төмөнгө танбех бар. Өз кулу үчүн кожосу өлтүрүлүп турганда башка бир кул үчүн өлтүрүлүшү дагы да аныгыраак. Ушуга караганда:

«مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلَنَا»

«Ким кулун өлтүрсө, анын өзүн да өлтүрөбүз» хадиси сөздүн мазмуну этибары менен кул үчүн хур өлтүрүлүшүнө далил боло алат. **«Ким кулунун мурдун кессе...»**, **«Ким кулун бычса...»** хадистери болсо өз кулунан башка бир кулдун мурдун кескен адамдын мурду кесилишине, башка бир кулду бычкан адамдын өзү да бычылышына далил боло албайт. Өзү айтып жаткан мурун кесүү жана бычуу жаатында касас алууга далил боло албагандан кийин, башка мүчөлөр жаатында касас алууга далил

боло албашы өз-өзүнөн маалым. Ушуга караганда, бул эки хадис мүчөлөр жаатында касас алууга далил боло албайт. Мындан тышкары, хадистерди көңүл коюп күзөтүп барган адам бирер мүчө жаатында касас алынат деген бирер сахих хадисти учуратпайт. Ушуга караганда, мүчөлөр үчүн таптакыр касас алынбайт. Көздү оюп алгандын көзү оюлбайт, кулакты кескендин кулагы кесилбейт, эринди кескендин эрди кесилбейт. Анткени:

﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ﴾

- «Анда (т.а. Тооротто) жөөттөргө... деп жазып койдук» [5:45]

- аяты биз жөнүндө эмес, жөөттөр жөнүндө, ал бизге каратылбай жатат. Бизден мурункулардын шарияты биз үчүн шарият эмес. Анткени, бул туурасында Алланын Китебинде да, Пайгамбарынын сүннөтүндө да хужжат келбеген. Ар бир мүчөнүн кун акысы туурасында сахих хадистер келгени үчүн ар бир мүчөнүн жазасы ошол хадистерде ушул мүчө туурасында келген кун акысы болот.

Денедеги мүчөлөргө карата боло турган иштер мына ушулардан турат. Эми сөөктөргө карата боло турган иштерге келсек, тиш сөөгү үчүн касас алынат. Бухарий Анастан рыбаат кылат:

«أَنَّ الرُّبَيْعَ عَمَّتَهُ كَسَرَتْ تَيْبَةَ جَارِيَةً فَطَلَبُوا إِلَيْهَا الْعَفْوَ فَأَبَوْا، فَعَرَضُوا الْأَرْضَ فَأَبَوْا، فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَوْا إِلَّا الْقِصَاصَ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْقِصَاصِ، فَقَالَ أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتُكْسَرُ تَيْبَةُ الرُّبَيْعِ لَا وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا تُكْسَرُ تَيْبَتُهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَنَسُ كِتَابُ اللَّهِ الْقِصَاصُ، فَرَضِيَ الْقَوْمُ فَعَفَوْا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَأَبْرَهُ»

«Аммасы Рубайя бир жариянын тишин сындырып койду. Кечирим сурашты эле, кечирешпеди. Таван төлөөнү сунуш кылышты эле, ага да ыраазы болушпады. Пайгамбар ﷺдин алдына келишкенде да касас алуудан башкасына ыраазы болбой туруп алышты. Пайгамбар ﷺ касас алууга буюрду. Ошондо Анас ибн Назр: «Я Расулупулла, Рубайянын тишин сындырасызбы? Жок, сизди акыйкат менен жиберген затка ант болсун, анын тишин сындырбайсыз», - деди. Пайгамбар ﷺ: «Алланын Китеби(нде) касас (алуу делген)»,

- деди. Кийинирээк эл ыраазы болуп, кечеришти. Ошондо Пайгамбар ﷺ: «Алланын мындай пенделери бар, Алланын наамына ант ичсе, албетте анттын үстүнөн чыгат», - деген эле». Бул хадис тиш сындырылса касас алынышына далалат кылат. Т.а. тиш сындырган адамдын да тиши сындырылат. Бирок, бул хадисти далил кылууда бир нече иштерди мулахаза кылуу керек. Мисалы, Пайгамбар ﷺдын:

«كِتَابُ اللَّهِ الْقِصَاصُ»

«Алланын Китеби(нде) касас (алуу делген)» деген сөзү:

﴿وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾

- «Анда (т.а. Тооротто) жөөттөргө жанга-жан... деп жазып койдук» [5:45]

- деген аятка эмес, балким:

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ﴾

- «...силерге... касас алуу парз кылынды» [2:178]

- деген аятка ишара. Анткени:

﴿وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ﴾

- «Анда (т.а. Тооротто) жөөттөргө... деп жазып койдук», [5:45]

- аятына «**тишке тиш**» коидасы менен ишара болот. Анткени, бул аят ушул койда менен таанымал. Ошондуктан, эгер бул аятка ишара болгондо, пайгамбарыбыз албетте: «Алланын Китеби(нде) **тишке тиш** делген», деген болор эле. Айрыкча, жүз берген ошол окуя тишке тишелүү болгон соң, албетте ушундай деген болор эле. Демек, ал кишинин:

«كِتَابُ اللَّهِ الْقِصَاصُ»

«Алланын Китеби(нде) касас (алуу делген)» деши

﴿وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ﴾

- «Анда (т.а. Тооротто) жөөттөргө... деп жазып койдук», [5:45]

- аятына эмес, балким:

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ﴾

- «... силерге... касас алуу парз кылынды», [5:45]

- аятына ишара кылып жатканын көрсөтүп турат. Мындан тышкары:

﴿وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ﴾

- «*Анда (т.а. Тооротто) жөөттөргө... деп жазып койдук*», [5:45]
- аяты мүчөлөрдүн жазасы касас алуу эместигин, балким, тишке-тиш коидасы кайсы мүчөлөргө туура келишин баян кылган. Бул мүчөлөрдү санап өткөндөн кийин жаракаттар туурасында токтолуп:

﴿وَالْجُرُوحِ قِصَاصٌ﴾

- «... *жана (дагы башка бардык) жаракаттарга да касас алынат...*», [5:45]

- дейт. Бул жердеги окуя болсо жаракаттар окуясы эмес, сөөктөр окуясы. Ушуга ылайык, ал «**тишке тиш**» коидасына эмес, балким:

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ﴾

- «...*силерге... касас алуу парз кылынды*», [5:45]

- деген касас алуу аятына ишара. Ушуну да мулахаза кылуу керек, хадис тиштин өзүнө гана хужжат болуп жатат. Ал тиштен башкасында касас алынышына хужжат боло албайт. Анткени, ал бир гана тишке хас. Кыяс да, кыяс үчүн шек да жок. Ушуга караганда, бул хадис бирер мүчө үчүн болушу ал жакта турсун, бирер сөөк үчүн касас алынышына да далил боло албайт. Анткени, ал сөөк жөнүндөгү, айрыкча, тиш сөөгү жөнүндөгү хадис.

Бул хадис далил кылынып жатканда ушул иштер мулахаза кылынса, анын тиш сындырылганда гана касас алууга далил болуп, башка сөөктөр үчүн касас алынышына таптакыр далил болбошу маалым болот. Анткени, ал жалаң тиш сындырылышына гана далалат кылып жатат. Ушулардан көрүнүп тургандай, бирер мүчө үчүн да, тиштен башка бирер сөөк үчүн да касас алынбайт. Ар бир мүчөнүн жазасы ал туурасында хадисте белгиленген таван болот.

Пайгамбар ﷺ «тишке тиш» эмес, «касас алуу» деди. Мунун мааниси тишти сындырган болсо, анын да тиши сындырылышы, сууруп алган болсо, анын да тиши сууруп алынышы, кыймылдатып койгон болсо, анын да тишин кыймылдатып коюу дегени. Касас алуу дегени мына ушул.

Бирок, ушуну да айтып өтүү керек, тиш туурасында касас алуу келгениндей, таван да келген. Пайгамбар ﷺдын Яманга жиберилген Амр ибн Хазмга жазган катында:

﴿وَفِي السَّنِّ خَمْسٌ مِنَ الْإِبِلِ﴾

«Тиш үчүн беш төө» делген. Ко-ош, качан касас, качан таван важып болот? Айрым факихтер «атайлап кылынган жинаятта – Анас рыбаат кылган хадиске ылайык - тиш үчүн касас алынат, атайлап кылынбаса, таван төлөнөт» дешкен. Мисалы, кимде-ким көбүнчө тишти сындыра турган нерсе менен урса, же көбүнчө тиштин сынышына алып бара турган ишти кылса, же тишти сындырбай турган нерсеге көбүнчө тишти сындыра турган нерсени кадап туруп урса, ал атайлап сындырган эсептелет жана андан касас алынат. Эгер сындырмакчы болбостон, же тишти сындырбай турган нерсе менен урса, бирок, тиш сынып кетсе, беш төө таван төлөйт.

Адам мүчөлөрү жана сөөктөрү туурасындагы касас алуу өкүмү мына ушул. Бир да мүчө үчүн, тиштен башка бир да сөөк үчүн касас алынбайт. Тишке гана касас алынат. Ал эми, денеге жеткизилген жаракаттар үчүн касас алынышына келсек, ал сүннөт менен өз далилин тапкан. Муслимдин «Сахих»инде Анастан рыбаат кылынат:

«أَنَّ أُخْتَ الرَّبِيعِ أُمَّ حَارِثَةَ أَجْرَحَتْ إِنْسَانًا فَاخْتَصَمُوا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْقِصَاصَ الْقِصَاصَ فَقَالَتْ أُمُّ الرَّبِيعِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيَقْتَصُّ مِنْ فُلَانَةٍ؟ وَاللَّهِ لَا يُقْتَصُّ مِنْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سُبْحَانَ اللَّهِ يَا أُمَّ الرَّبِيعِ الْقِصَاصُ كِتَابُ اللَّهِ قَالَتْ: لَا، وَاللَّهِ لَا يُقْتَصُّ مِنْهَا أَبَدًا، فَمَا زَالَتْ حَتَّى قَبِلُوا الدِّيَةَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِلْأَبْرَةِ»

«Рубайянын сиңдиси Умму Хориса бир адамга жаракат жеткирди. Доо коюшуп Пайгамбар ﷺдын алдына барышты. Пайгамбар ﷺ: «Касас, касас», - деди. Рубайянын энеси: «Я Расулупулла, баланчадан касас алынабы?! Аллага ант болсун, андан касас алынбайт», - деди. Пайгамбар ﷺ: «Субханалла, эй Умму Рубайя, касас алуу Алланын Китеби(нде жазылган)», - деди. Ал дагы: «Жок, Аллага ант болсун, эч качан андан касас алынбайт», - деди. Ушинтип тура бергенден кийин, акыры алар таван алууга ыраазы болушту. Ошондо Пайгамбар ﷺ: «Алланын мындай

пенделери бар, Алланын наамына ант ичишсе, албетте анттарынын үстүнөн чыгышат», - деди». Бул хадис жаракаттар үчүн касас алынышына далил. Анда Пайгамбар ﷺ:

«الْقِصَاصُ كِتَابُ اللَّهِ»

«Касас алуу Алланын Китеби(нде жазылган)» деши менен Алла Тааланын:

﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا﴾

- «Анда (т.а. Тооротто) жөөттөргө... деп жазып койдук», [5:45]
- аятына эмес, балким:

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ﴾

- «... силерге... касас алуу парз кылынды», [5:45]
- деген аятына ишара кылып жатат. Жабир рыбаат кылат:

«أَنَّ رَجُلًا جُرِحَ فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَقِيدَ، فَهَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُسْتَفَادَ مِنَ الْجَارِحِ حَتَّى يَبْرَأَ الْمَجْرُوحُ»

«Бир киши жаракаттанып, касас алмакчы болду. Пайгамбар ﷺ жаракат түзөлгөнгө чейин касас алуудан кайтарды». Амр ибн Шуайб атасынан, ал бабасынан рыбаат кылат:

«أَنَّ رَجُلًا طَعَنَ رَجُلًا بِقَرْنٍ فِي رُكْبَتِهِ فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَقْدِنِي، فَقَالَ: حَتَّى تَبْرَأَ، ثُمَّ جَاءَ إِلَيْهِ فَقَالَ: أَقْدِنِي إِلَيْهِ، فَأَقَادَهُ، ثُمَّ جَاءَ إِلَيْهِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ عَرِجْتُ، فَقَالَ: قَدْ نَهَيْتَكَ فَعَصَيْتَنِي فَأَبْعَدَكَ اللَّهُ، وَيَطْلُ عَرَجُكَ، ثُمَّ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُقْتَصَّ مِنْ جُرْحِ حَتَّى يَبْرَأَ صَاحِبَهُ»

«Бир киши башка бир кишинин тизесине бутак сайып койду. Ал Пайгамбар ﷺдын алдына алып келип: «Касасымды алып бериңиз» деди. Пайгамбар ﷺ: «Оболу түзөлгүн» деди. Ал дагы келип: «Андан касасымды алып бериңиз», деди эле, Пайгамбар ﷺ касасын алып берди. Кийинирээк ал келип: «Я Расулулла, чолок болуп калдым», - деди. Ошондо Пайгамбар ﷺ: Кайтарсам көнбөдүң, Кудай сага көрсөтүптүр, эми бекер чолок болосуң», - деди. Ошондон кийин Пайгамбар ﷺ жаракат түзөлбөй туруп касас

алуудан кайтарган». Бул эки хадис, мейли, жаракат түзөлбөй туруп касас алынбашына далалат кылып келген болсо да, бирок, ишара этибары менен жаракаттар үчүн касас алынышына да далалат кылат. Ушуга караганда, алар жаракат үчүн касас алынышына далил боло алат. Демек, денеге жеткизилген жаракат үчүн касас алынат.

Бирок, жаракат үчүн касас алуунун шарттары бар, алар толук табылганда гана касас алынат. Бир шарты жинаят атайлап кылынышы керек. Эгер атайлап эмес, кокустан кылынса, касас алынбайт. Кардын тешкен болбосо, же бойго жетпеген кыздын кыздыгын албаган болсо, сот кылынат. Эгер мындай кылган болсо, таван төлөйт. Дагы бир шарты – кылмышкердин касас алуу себептүү өлүп калуу коркунучу болбошу керек. Мындай коркунуч болсо касас алынбайт, иши сотто каралат, эгер карынын тешпеген болсо, же бойго жетпеген кыздын кыздыгын албаган болсо, иши сотто каралат. Дагы бир шарты – касас үчүн уруп жаткан адам ашырып же кемитип, ката кылып койбой турган болушу керек. Мындай болуп калса, касас алынбайт. Кардын тешкен болбосо, же бойго жетпеген кыздын кошулуп кыздыгын албаган болсо, сот кылынат. О.э. акылуу адам кечирип жибергенде, же таван алганда, же касас алуудан баш тартып, сот кылынышына ыраазы болгондо да касас алынбайт. Жабырлануучу доо койсо гана касас алынат. Доо койбосо алынбайт. Анткени, бул иш пенденин акысы. Ушул шарттар толук табылбаса касас алынат. Бирөөсү табылбай калса да алынбайт, жазасы шариятта белгиленген өлчөмдөгү таван болот. Жогорудагы Жабирдин хадисине ылайык, жаракат түзөлгөндөн кийин гана касас алынат. Амр ибн Шуайбдын хадисинде келген Пайгамбар ﷺдын оболу уруксат берип, кийин уруксат бербей коюусу:

«ثُمَّ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ»

«Ошондон кийин Пайгамбар ﷺ жаракат түзөлбөй туруп, касас алуудан кайтарды» деген сөз жаракат бүтпөй туруп касас алуу арамдыгына далил. Анткени, «ошондон кийин» деген сөз тартипти талап кылып, андан кийинки тыюу мурунку уруксатты насх (бекер) кылат. Демек, жаракат түзөлгөндөн кийин гана касас алынат.

Жогоруда айтылган кептер денеге жеткирилген жаракаттар туурасында. Баш жаруу болсо ага кирбейт. Ал үчүн касас

алынбайт. Аалымдар баш жарылышына өзүнчө, денеге жаракат жеткизүүгө өзүнчө аныктама беришкен. Ушуга ылайык, жаракат туурасындагы хадистер ага далил болбойт. Анткени, алар лугавий жактан да, шарый жактан да баштын жарылышына далалат кылбайт. Баш жарылганына касас алынат деген хужжат болсо Куранда да, сүннөттө да келбеген. Ошондуктан, баш жаруунун жазасы – сүннөттө келген таван.

Мына ушулардан көрүнүп тургандай, жандан башка жайга шикаст жеткизүү жинаятынын жазасынын тафсилаты төмөнкүдөй: Адам денесинин бардык мүчөсүнүн жана тиштен башка бардык сөөктөрүнүн о.э. башы жарылышынын жазасы – таза малиявий жаза т.а. сүннөттө келген таван. Аларда денеге тиешелүү жаза т.а. касас жок. Тиш жана денеге жеткизилген жаракаттар үчүн болсо денеге тиешелүү жаза да, малиявий жаза да бар. Тиштерге кол салуу атайлап болсо, анын жазасы – касас алуу. Кокустан болсо, же жабырлануучу касас алууну дааба кылбастан таван сураса, анын жазасы таван т.а. малиявий жаза болот. Жаракаттарда болсо, эгер бардык шарттар толук табылса жана жабырлануучу касас сурап кылган даабасынан кечпесе, анын жазасы денеге тиешелүү жаза т.а. касас болот. Эгер бирер шарты табылбай калса, же жабырлануучу касас алуудан баш тартса, анын жазасы малиявий жаза болот. Бул жазанын көлөмү көрүп чыгылат. Эгер тавандын көлөмүн баян кылып бирер насс (хужжат) келген болсо, жаза ошол өлчөмдө болот. Бул иш эки жаракатка гана алакадар. Биринчиси – карынды тешүү, экинчиси – бойго жетпеген кыздын кошулуу менен кыздыгын алуу. Биринчиси туурасында хадис келген, экинчисинин далили сукутий ижма. Бул экөөсүнөн башка жаракаттардын таваны туурасында бирер насс (хужжат) келбеген. Ошого ылайык, алардын жазасы адилеттүү сотто көрүп чыгылат.

АДАМ МҮЧӨЛӨРҮ МЕНЕН СӨӨКТӨРҮНҮН ТАВАНЫ

Адам денесиндеги ар бир мүчөнүн жана ар бир сөөктүн таваны сүннөттө келген хужжатка карай болот. Абу Бакр ибн Мухаммад ибн Амр ибн Хазм атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ Яман калкына бир кат жазып, анда мындай деген:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ إِلَى أَهْلِ الْيَمَنِ وَكَانَ فِي كِتَابِهِ أَنْ مَنْ اعْتَبَطَ مُؤْمِنًا قَتَلًا عَنْ بَيِّنَةٍ فَإِنَّهُ قَوْدٌ، إِلَّا أَنْ يَرْضَى أَوْلِيَاءُ الْمَقْتُولِ، وَأَنَّ فِي النَّفْسِ الدِّيَةَ مِائَةً مِنَ الْإِبَالِ، وَفِي الْأَنْفِ إِذَا أُوعِبَ جَدْعُهُ الدِّيَةُ، وَفِي اللِّسَانِ الدِّيَةُ، وَفِي الشَّفَتَيْنِ الدِّيَةُ، وَفِي السِّنِّ الدِّيَةُ، وَفِي الدِّمْرِ الدِّيَةُ، وَفِي الصُّلْبِ الدِّيَةُ، وَفِي الْعَيْنَيْنِ الدِّيَةُ، وَفِي الرَّجْلِ الْوَاحِدَةِ نِصْفُ الدِّيَةِ، وَفِي الْمَأْمُومَةِ ثُلُثُ الدِّيَةِ، وَفِي الْجَانِفَةِ ثُلُثُ الدِّيَةِ، وَفِي الْمُنْقَلَةِ خَمْسَ عَشْرَةَ مِنَ الْإِبَالِ، وَفِي كُلِّ أَصْبَعٍ مِنَ أَصَابِعِ الْيَدِ وَالرَّجْلِ عَشْرٌ مِنَ الْإِبَالِ، وَفِي السِّنِّ خَمْسٌ مِنَ الْإِبَالِ، وَفِي الْمَوْضِحَةِ خَمْسٌ مِنَ الْإِبَالِ، وَأَنَّ الرَّجُلَ يُقْتَلُ بِالْمَرْأَةِ وَعَلَى أَهْلِ الدَّهَبِ أَلْفُ دِينَارٍ»

«Кимдир бирөөнүн бир момунду жазыксыз өлтүргөнү далилденсе, андан касас алынат. «Өлтүрүлгөндүн ээлери ыраазы кылынса, касас алынбайт. Жандын кун акысы жүз төө. Мурундун баары кесип алынса, бир таван төлөнөт. Тил үчүн да бир таван, эки эрин үчүн да бир таван, эки маяк үчүн да бир таван, закар үчүн да бир таван, омуртка үчүн да бир таван, эки көз үчүн да бир таван, бир бут үчүн жарым таван, баштын жарылышы үчүн үчтөн бир таван, карындын тешилиши үчүн үчтөн бир таван, бут асты үчүн он беш төө, кол жана буттун ар бир манжасы үчүн он төө, тиш үчүн беш төө, алдыңкы тиш үчүн беш төө төлөнөт. Эркек аял үчүн да өлтүрүлөт. Алтыны барларга (таван) миң динар». Бул хадисти Нисайй рыбаат кылган. Ушуга караганда, мүчөлөрдүн жазасы жалаң гана таван болот.

Бул жазалардын тафсилаты төмөнкүдөй: Адамдагы бирлик мүчөнү иштен чыгарган адам таван төлөйт, экилик мүчөнүн бирин иштен чыгарган адам жарым таван төлөйт. Анткени, хадисте «Эгер мурун кесилсе, бир таван...», «Тил үчүн бир таван...», «Закар үчүн бир таван...», «Омуртка үчүн бир таван...» делип жатат. Адамдагы бул мүчөлөр бирлик мүчөлөр. Дагы Пайгамбар ﷺ ошолордун катарында: «Эки эрин үчүн да, эки маяк үчүн да, эки көз үчүн да бир таван» деп туруп,

аркасынан: **«Бир бут үчүн жарым таван»** деп жатат. Адамдагы бул мүчөлөр экилик мүчөлөр болуп, алардын ар бири үчүн жарым таван белгиленип жатат. Комуста «сулб» деп, желкеден чычаңга чейин болгон сөөк айтылган. Андан бел түшүнүлөт. Дагы бир айтымда «сулб – нымды мүчөлөргө таркатып берүү үчүн мээден түшө турган арыкчадагы суюктук, белдин өзү эмес» делген. Буга ибн Мунзир рыбабатындагы Алий رضي الله عنه нун: **«Эгер жимаъдан тосуп койгон болсо, сулб үчүн да бир таван»** деген сөздөрү далил кылынган. Бирок, шарият хужжаттары, эгер Куран жана сүннөттө алардын шарый мааниси келбесе, сахабалардын сөздөрүнө карап эмес, лугавий маанисине карап тафсир кылынат. «Сулб» сөзүнүн да шарый мааниси келбегендиктен, анын лугавий мааниси алынат. Адамда төрт мүчө бар, алардын ар бирине чейрек таван төлөнөт. Алар эки көздүн көңдөйлөрү жана кирпиктери. Дагы он мүчө бар, алардын ар бирине ондон бир таван төлөнөт. Алар эки колдун жана эки буттун манжалары. Дагы үч мүчө бар, алардан ар бирине үчтөн бир таван төлөнөт. Алар мурундун эки көңдөйү жана алардын ортосундагы тосук. Башка мүчөлөр да ушул сыяктуу. Анткени, хадистер мына ушуга далалат кылат. Мүчөлөр таваны туурасында келген хужжаттарды баам салып күзөткөн адам муну түшүнөт. Алардын тафсилаты төмөнкүчө:

Баштагы мүчөлөр

Эки көз: Эки көзгө тең шикаст жеткизилсе, бир таван төлөнөт. Бир көз үчүн жарым таван төлөнөт. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«وَفِي الْعَيْنَيْنِ الدِّيَّةُ»

«Эки көз үчүн бир таван» деген. Пайгамбар ﷺдын:

«وَفِي الْعَيْنِ الْوَاحِدَةِ خَمْسُونَ مِنَ الْإِبِلِ»

«Бир көз үчүн элүү төө» дегени да рыбабат кылынган. Көздүн кичине же чоң, куник же чырайлуу, оорулуу же соо болушунун мааниси жок. Ага ак түшкөн болсо, көздүн кемчилиги эсептелбейт. Ушуга караганда, таван да кемитилбейт. Көз канчалык кемчиликтүү болсо, таван ошончолук кемитилет. Көздүн кемчиликтүүлүгүнөн максат, анын 6/6 же 9/6 сыяктуу тололугунан кемиши эмес, балким, шикаст жеткизилгенинен мурунку кемчилиги. Көз иштен чыкса, бир таван төлөнөт. Анткени, экилик мүчөлөрдөн пайдалануу жоголгондуктан, бир таван төлөнөт. Башка берилген сокку себептүү көз көр болуп калса, ага да көздүн таваны

төлөнөт. Анткени, ушул жинаят себептүү көз иштен чыкты. Ал себептүү иштен чыкпастан, дабалануу жараянында иштен чыкса да баары бир таван төлөнөт. Анткени, көз ошол иш себептүү майып болду. Көздүн көр болгон же болбогону туурасында тартышып калынса, эки же андан артык адиске кайрылынат, бул ишти аныктоодо алардын өз жолдору бар. Көздүн иштен чыкканы аныкталып, адистер анын кайтышынан үмүт жок дешсе, таван төлөө важып болот. Эгер алар үмүт бар, балан мөөнөткө чейин күтүп туруу керек дешсе, ошого чейин күтүп турулат. Мөөнөт бүткөнгө чейин таван төлөнбөйт. Кайрадан көрө баштаса, кылмышкерден таван төлөө алып ташталат. Жабырлануучу оңолбосо же оңолбой туруп өлүп калса, таван төлөнөт. Мөөнөттүн ичинде өлөбү, кийин өлөбү, айырмасы жок. Мөөнөт ичинде башка бир адам келип, көздү оюп алса, таванды биринчи кылмышкер төлөйт, анткени, көр кылган ошол, экинчи кылмышкердин иши адилеттүү сотто көрүлөт, анткени, ал көрбөй турган же кайта көрүшүнөн үмүт кылынбай турган көздү иштен чыгарды.

Бир адамга карата жинаят кылынып, анын көрүү жөндөмү төмөндөп калса, кылмышкердин иши адилеттүү сотто көрүп чыгылат. Бир көздүү адам үчүн жарым таван төлөнөт. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«وَفِي الْعَيْنَيْنِ الدِّيَّةُ»

«**Эки көз үчүн таван**» деген. Умар, Усман жана Алий ﷺ бир көздүү адам үчүн да бир таван белгилешкен, сахабалар болсо буга унчугушпаган, ушуга караганда, бул иш ижма деп болбойт. Анткени, бир көздүү адам үчүн жарым таван төлөнүшү сүннөт менен далилденген. Жанагы ишти сахабалардын ижмасы деп фараз кылган тагдырыбызда да, ижма сүннөттү насх (бекер) кыла албайт. Ошондуктан, ага амал кылынбайт жана сүннөттүн өзү далил болуп кала берет.

Эки кулак: Эки кулак үчүн бир таван төлөнөт. Бир кулак үчүн болсо жарым таван төлөнөт. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«وَفِي الْأُذُنَيْنِ الدِّيَّةُ»

«**Эки кулак үчүн бир таван**» деген. Мунун мааниси, бир кулак үчүн жарым таван дегени. Мындан болсо кулактан канча кесилсе, ошончо таван төлөө түшүнүлөт: Жарымы кесилсе, жарым таван, чейреги кесилсе, чейрек таван. Кулактын үстүңкү бөлүгүнөн

кесилеби, астыңкы бөлүгүнөн кесилеби, чырайын бузабы, бузбайбы, айырмасы жок. Бир кулакка карата жинаят кылынып, аны майып кылса, жарым таван төлөнөт. Эгер эки кулакты тең майып кылса, бир таван төлөнөт. Анткени, майып кылуу кесүү сыяктуу. Кесилгендиги үчүн таван төлөө канчалык важып болсо, майып кылгандыгы үчүн да ошончолук важып. Майып болгону менен угуу жөндөмү сакталып кала берет го деп болбойт, анткени, кесилсе да угуу жөндөмү сакталып кала берет. Кеспестен да угуу жөндөмү жок кылынса, баары бир таван төлөнөт. Анткени, бир мүчөнүн фаолиятын (иш жөндөмүн) иштен чыгаруу анын өзүн жок кылуу менен барабар. Муаздан кылынган рыбаатта:

«وَفِي السَّمْعِ الدِّيَةِ»

«Угуу үчүн бир таван» делген. Эгер бир кулактан угуу жөндөмү кетирилсе, жарым таван төлөө важып болот. Эгер бир кулак кесилип да, анын угуу жөндөмү жок да кылынса, эки таван төлөө важып болот. Анткени, Пайгамбар ﷺ да:

«وَفِي الْأُذُنَيْنِ الدِّيَةِ»

«Эки кулак үчүн бир таван» о.э.:

«وَفِي السَّمْعِ الدِّيَةِ»

«Угуу үчүн бир таван» деген. Мунун мааниси, мүчө үчүн бир таван, анын фаолияты үчүн дагы бир таван дегени. Ал ачык-айкын кылып айтылып жатат.

Мурун: Мурунда 3 мүчө бар. Эки мурун көңдөйү жана алардын арасындагы бир тосук. Эгер мурундун жумшак жайы да кошуп кесип жиберилсе, бир таван төлөнөт. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«وَفِي الْأَنْفِ إِذَا أُوْعِبَ جَدْعُهُ الدِّيَةِ»

«Эгер мурун түбү менен кесип жиберилсе, бир таван төлөнөт» дагы бир рыбаатта болсо:

«فِي الْأَنْفِ إِذَا أُوْعِبَ مَارِنُهُ جَدْعًا الدِّيَةِ»

«Эгер мурундун жумшак жайы да кесилсе, бир таван төлөнөт» деген. Эгер мурундун учу гана кесилсе, жарым таван төлөнөт. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«وَإِذَا جُدِعَتْ أَرْبَتُهُ فَنَصْفُ الْعَقْلِ»

«Эгер мурундун учу кесилсе, жарым таван төлөнөт» деген. Эгер мурун көңдөйлөрүнүн бири кесилсе, үчтөн бир таван төлөнөт. Ортодогу тосук кесилсе да үчтөн бир таван төлөнөт. Уруп, баарын майып кылып койсо, бир таван, анткени, майып болуу да кесилүү сыяктуу жашоодон ажыралуу болуп саналат. Мурундун бир көңдөйүн майып кылса, үчтөн бир таван, ортодогу тосукту майып кылса да үчтөн бир таван, жыт билүү сезимин иштен чыгарса, бир таван төлөнөт. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«وَفِي الْمَشَامِ الدِّيَةِ»

«Жыт билүү сезими үчүн бир таван» деген. Мурунду да кесип, жыт билүү сезимин да иштен чыгарса, эки таван төлөнөт. Анткени, жыт билүү менен мурун башка-башка нерселер. Кудум угуу менен кулак сыяктуу, алардын биринин таваны экинчисинин ичине кирип кетпейт.

Эки эрин: Эгер эки эрин кесип ташталса же майып кылынса, бир таван төлөнөт. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«وَفِي الشَّقَتَيْنِ الدِّيَةِ»

«Эки эрин үчүн бир таван» деген. Эгер бул иш булардын бирөөсүнө гана карата кылынса, жарым таван төлөнөт. Үйлөө, тамгаларды өз махражынан чыгаруу, түкүрүктү кайтаруу, тиштерди жабуу, оозду зыяндуу нерселерден сактоо сыяктуу фаолияттары жок кылынса, бир таван төлөнөт. Эгер ушулардын бирөөсү жок кылынса, таван акысынын өлчөмү анын көлөмүнө карап болот. Үйлөө фаолияты үчүн бештен бир таван, оозду сактоо фаолияты үчүн бештен бир таван жана башка ушул сыяктуу.

Тил: Сүйлөй турган тил иштен чыгарылса, бир таван төлөнөт. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«وَفِي اللِّسَانِ الدِّيَةِ»

«Тил үчүн бир таван», - деген. Ал чоң болобу, ушул убакытка чейин сүйлөбөгөн даражада кичине болобу, айырмасы жок. Тилге карата жинаят кылынып, анын фаолияты иштен чыгарылса да бир таван төлөнөт. Тилдин фаолияты: сүйлөө жана даам билүү. Сүйлөө фаолиятынын өзү жок кылынса да бир таван төлөнөт, даам билүү фаолиятынын өзү жок кылынса да бир таван төлөнөт. Анткени, даам билүү жыт билүү сыяктуу бир сезүү. Экөө тең жок кылынса да бир таван төлөнөт. Анткени, жалпысынан тил фаолияты үчүн бир

таван белгиленген. Тилдин бир фаолияты сүйлөө болгондуктан ага бир таван, дагы бир фаолияты болгон даам билүү, жыт билүү сыяктуу бир сезүү болгондуктан, ага да бир таван белгиленген. Тилдин белгилүү бир бөлүгү кесип ташталса, кудум кулакка болгондой, ошол кесилген бөлүккө туура келе турган өлчөмдө таван төлөнөт. О.э. фаолиятынын маалым бир бөлүгү иштен чыгарылса, адистердин тыянагына карап, ошого туура келе турган өлчөмдө таван төлөнөт.

Сүйлөй турган тил жаатында ушундай кылынат. Дудук тил үчүн болсо толук таван төлөө важып эмес. Анткени, ал мурун жана кулакка окшобойт. Анын жок кылынышы анын фаолиятына таасир көрсөтпөйт. Балким, ал кол жана бут сыяктуу майып кылынса гана ишине таасир кылат. О.э. дудук тил да майып тил деп этибар кылынат жана бул нерсе анын фаолиятына (т.а. анын пайдасына) таасир кылат. Ушуга ылайык, дудук тил сүйлөөчү тилге карата канчалык кем пайда келтирсе, анын таван акысы да ошончолук кем болот.

Кабактар: Адамдагы кабактар төртөө. Ар бир көздүн эки кабагы бар. Бардык төрт кабак үчүн бир таван төлөнөт. Пайгамбар ﷺдын денедеги мүчөлөр туурасындагы хадистери топтомунан чыгарып алынган коюдага карата ушундай кылынат. Аларда бирлик мүчөлөр үчүн бир таван, экилик мүчөлөрдүн ар бири үчүн жарым таван, андан көп бөлүктүү мүчөлөр үчүн болсо бөлүктөрүнө жараша таван белгиленген. Ошондон келип чыга турган болсок, кабактар үчүн бир таван, ар бир кабак үчүн болсо чейрек таван белгиленет. Кабак айланасындагы түктөр кабактарга кирбейт, балким, алар өзүнчө – кирпиктер делет. Алар да төрт бөлүк болуп, баары үчүн бир таван, ар бири үчүн болсо чейрек таван төлөнөт.

Эки каш: Эки каш эки көз сыяктуу бир мүчө эсептелет. Экөөсү үчүн бир таван, ар бири үчүн жарым таван төлөнөт. Каштардын фаолияты өздөрүнөн келип чыкпайт. Алар кулак сыяктуу мүчөлөр. Ушуга ылайык, иштен чыгып фаолияты жоголсо, бир таван төлөнөт. Каш иштен чыкпаган абалда фаолияты жоголсо да бир таван төлөнөт. Фаолияттары сакталып калган абалда өздөрү иштен чыкса да бир таван төлөнөт. Кыскасы, алар кулактар менен барабар мүчөлөр.

Тиштер: Тиштердин баары бир мүчө болуп эсептелет. Ар бир тиш ушул мүчөнүн бир бөлүгү болуп саналат. Бирок, тиштер үчүн

таван адамда алардын канча экендигине карап белгиленбейт. Анткени, насс (хужжат)тын өзү ар бир тиш үчүн алына турган таванды белгилеп берген. Ошондуктан, бул туурасында хужжатка гана ээрчилет. Ар бир тиштин таваны беш төө. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«فِي السِّنِّ خَمْسٌ مِنَ الْإِبِلِ»

«Тиш үчүн беш төө», - деген. Амр ибн Шуайб атасынан, ал бабасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«فِي الْأَسْنَانِ خَمْسٌ خَمْسٌ»

«Тиштер үчүн беш-бештен», - деген. Мында азуу тиш болобу, алдыңкы тиш болобу, айырмасы жок. Ибн Аббас рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«الْأَصَابِعُ سَوَاءٌ، وَالْأَسْنَانُ سَوَاءٌ، وَالثَّنِيَّةُ وَالضَّرْسُ سَوَاءٌ هَذِهِ وَهَذِهِ سَوَاءٌ»

«Манжалардын баары тең. Тиштер да алдыңкы тиш болобу, азуу тиш болобу, анысы да, мунусу да барабар», - деген. Бирок, кайра өсүү-өспөөдө айырмаланат. Бир тиш түшүп, кайра өспөсө, анын таваны беш төө, ордуна башкасы өсүп чыкса, таван төлөө важып болбойт. Кайра өскөндө кыска же кемчиликтүү болуп калса, анын иши сотто каралат. Анткени, жинаяттын буга себеп болгондугу ачык көрүнүп турат. Анын адаттагы тиштен кемчилдик өлчөмүн өлчөө мүмкүн болсо, таван өлчөмү да ошончо болот. О.э. анда өлчөө мүмкүн болгон жарака пайда болсо да, ошончолук таван төлөнөт.

Түктөр: Чач, сакал, мурут, каш түктөрү – булардын ар бири үчүн бир таван төлөнөт. Жинаят себептүү баш таз болуп калса жана кайра чач өсүп чыкпаса, бир таван төлөнөт. О.э. сакал, мурут, каштардын түктөрү да кайра өспөй турган кылынса, бир таван төлөнөт. Бир каштын түктөрү үчүн жарым таван төлөнөт. Бир бөлүгү кетип, бир бөлүгү калса, же бир бөлүгү такырайып калып, бир бөлүгүнөн чач өсүп чыкса, кулактар жана мурундун жумшагы маселеси сыяктуу канчалык кемисе, ошончолук таван төлөнөт. Бул иште түктөр калың же сейрек болобу, куник же чырайлуу болобу, узун же кыска болобу, айырмасы жок. Анткени, башка мүчөлөр үчүн таван төлөөдө да мындай абалдар этибарга алынбайт. Сакал ээси сакалын алган же албаган болушунун да мааниси жок. Ырас,

өсүп турган түк жинаят себептүү өспөй турган болуп калган соң, таван төлөнөт.

Эки жаак: Эки жаак үчүн бир таван төлөнөт. Алардын ар бири үчүн жарым таван. Анткени, ал адамдын экилик мүчөсү эсептелет. Алардын ар бири үчүн жарым таван төлөнөт. Ошондуктан, «алардын биринин бир бөлүгү иштен чыкса, жаак бүтүндөй иштен чыкпайт да, балким, сындырылса иштен чыгат» деш туура эмес. Аларга жеткизилген жаракатка келсек, анын баяны жаракаттар бөлүмүндө келет. Мүчөнү иштен чыгаруу туурасында болсо жүз берип жаткан иш сындыруу болуп жатат. Ушуга карай, эгер эки жаак тең сындырылса, бир таван төлөнөт, алардын бири сындырылса жарым таван төлөнөт.

Акыл: Акылдын кетиши үчүн да бир таван төлөнөт. Пайгамбар ﷺ Амр ибн Хазмга жазган каттында:

«وَفِي الْعَقْلِ الدِّيَّةُ»

«**Акыл үчүн да бир таван**», - деген. Акыл, мейли, мээнин өзү менен гана көрсөтүлбөстөн: сезүү, мээ жана мурунку маалыматтар жыйындысы болсо да – баары бир мээ менен чектелет. Анткени, мээ сезүү борбору. Акылдын ар кандай иштен чыгышы мээнин иштен чыгышы болуп саналат. Ошондуктан да, акыл мээнин фаолияты эсептелет. Мээ иштен чыгып, акыл кетсе, бир таван важып болот. Мээ өз ордунда калып, акыл кетсе да бир таван важып боло берет. Мейли, анын мүчөсү – сезүү, мурунку маалыматтарды эстөө жана бул эки ишти бири-бирине байлоо борбору деген этибар менен – мээ болсо да, баары бир, көңүл борборунда мээ эмес, акыл турат. Эгер акылдын бир бөлүгү кетсе, мисалы, кээде жинди болуп кала турган абалга түшсө, акыл канчалык кеткен болсо, ошончолук таван төлөнөт. Эгер ал эске сактоосун жоготсо, нерселер үстүнөн өкүм чыгара албай калат. Нерселер үстүнөн өкүм чыгарышы алсызданса, мисалы, кыска ойлуу болуп калса, акыл канча азайган болсо, ошончолук таван төлөө важып болот. Анткени, бүткүл нерсе үчүн бир бүтүн таван төлөнгөндөн кийин, анын бир бөлүгү үчүн бир бөлөк таван төлөнөт.

Жүздү буруп жиберүү: Бул сөз арабчада «саър» делип, негизи, бир кеселдик маанисинде. Төөнүн желкеси ушул кеселге чалынса, желке ийилип, кыйшайып калат. Адамга кылынган бир жинаят себептүү мойну кыйшайып, жүзү бир тарапка бурулуп

калса, бир таван төлөнөт. Анткени, жүз, мейли, белгилүү бир мүчө эсептелбесе да, бирок, Зайд ибн Собит:

﴿وَفِي الصَّعْرِ الدِّيَّةُ﴾

«**Жүз кыйшайтылганы үчүн да бир таван төлөнөт**», - деген. Сахабалардан эч ким ага каршы чыкпаган. Ушуга карай, ал ижма эсептелет. мейли Анткени, ал мункар иштерден. Мейли, бул өкүм хужжат келбеген бир мүчө үчүн таван төлөө туурасындагы өкүм болсо да, бирок, сахабалардын жөн туруулары анын сукутий ижмалыгын көрсөтөт. Жүздүн жарымын майып кылып коюу да ушуга окшойт. Эгер уруп майып кылып койсо, бир таван төлөйт. Ал эми, сокку себептүү жүз фаолияттан токтоп калса, бул иш адилеттүү сотто каралат. Анткени, ал жүз кыйшайышына окшобойт жана ага кирбейт, кала берсе, бул туурасында хужжат да келбеген.

Баштан башка мүчөлөр

Эки кол: Таван төлөнүшү керек болгон кол – бул уурулук кылынганда кесиле турган билекке чейинки кол. Анткени, «кол» сөзүнүн лугавий мааниси мына ушул. Бул сөздөн башка маани ирада кылына (көздөлө) турган болсо, бир карина же тавсиф керек болот. Ошондуктан, Алла Таала даарат туурасында:

﴿وَأَيْدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ﴾

– «... колуңарды чыканактарына чейин...», [5:6]
- деген. Ушул маанинин өзүн гана ирада кылган убакытта болсо:

﴿فَأَقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾

- «... колдорун кескиле!», [5:38]
- деген. Демек, таван төлөнүшү керек болгон эки кол – билекке чейин болгон эки кол. Эгер билектен жогорураак бөлүгүнө шикаст жеткизилсе же сындырылса, бул иш адилеттүү сотто каралат. Т.а. колдун соо убагындагы кыйматы менен сындырылган же шикаст жеткизилгенден кийинки кыйматы өлчөнүп, ортодогу айырма төлөнөт. Эгер эки кол кесилсе, майып кылынса же иштен чыгарылса, бир таван төлөө важып болот.

Эки бут: Эки бут үчүн бир таван төлөө важып. Анткени, алар адамдын экилик мүчөлөрүнүн бири эсептелет. Муаз ибн Жабалдын хадисинде:

﴿فِي الرَّجْلَيْنِ الدِّيَّةُ﴾

«Эки бут үчүн бир таван төлөнөт», - делген. Бир бут үчүн жарым таван төлөнөт. Буттардан көздөлгөн маани – кызыл ашыкка чейин болгон буттар. Анткени, бул сөздүн лугавий мааниси ушул. Эки бут иштен чыгарылса - бир таван, бир бут иштен чыгарылса – жарым таван төлөнөт. Аксаган бут үчүн да, кыйшык кол үчүн болгондой, бир таван төлөнөт. Анткени, аксактык кызыл ашыктан ылдыйына тиешелүү эмес. Колдогу кыйшыктык да кол сөзүнүн маанисине тиешелүү эмес. Кыскасы, аксактык бут үчүн, кыйшыктык кол үчүн айып саналбайт. Сан, балтыр же тизе сындырылса, бул иш адилеттүү сотто көрүлөт. Бир гана лугавий маанидеги т.а. кызыл ашыкка чейин болгон бут үчүн гана таван төлөө вагып болот.

Манжалар: Кол жана буттардын ар бир манжасы үчүн он төө таван төлөнөт. Ибн Аббас рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«دِيَةُ الْأَصَابِعِ وَالرِّجْلَيْنِ عَشْرٌ مِنَ الْإِبِلِ لِكُلِّ أَصْبَعٍ»

«Кол жана буттардын ар бир манжасы үчүн он төө таван төлөнөт», - деген. Дагы ибн Аббас рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ баш бармагы менен чыпалагын көрсөтүп:

«هَذِهِ وَهَذِهِ سَوَاءٌ»

«Мунусу да, мунусу да теппе-тең», - деген. Дагы Пайгамбар ﷺ Амр ибн Хазмга жазган катында:

«وَفِي كُلِّ إِصْبَعٍ مِنْ أَصَابِعِ الْيَدَيْنِ وَالرِّجْلَيْنِ عَشْرٌ مِنَ الْإِبِلِ»

«Кол жана жана буттардын ар бир манжасы үчүн он төө таван төлөнөт», - деген. Бул хадистер ар бир манжа үчүн он төө таван төлөнүшүнө ачык далил. Кол же бутта бештен артыкча бир манжа болуп, ошого шикаст жеткизилсе, бул иш адилеттүү сотто көрүлөт. Анткени, ал хадистин мантигына кирбейт. Эгер манжа учтарына шикаст жеткизилсе, баш бармактан башкасына ар бир манжа учу үчүн манжа таванынын үчтөн бири төлөнөт. Анткени, бир манжада үч манжа учу (мууну) бар. Баш бармак үчүн шикаст жеткизилгенде жанжанын жарым таваны төлөнөт. Анткени, анда эки бармак учу (мууну) бар. Хужжатта ар бир манжа үчүн он төө белгиленген. Ушуга ылайык, манжанын маалым бир бөлүгү үчүн өзүнө жараша таван төлөнөт.

Эки көкүрөк: Эки көкүрөк үчүн бир таван төлөнөт. Анткени, алар адамдын экилик мүчөлөрүнөн. Алардын бирөөсү үчүн жарым

таван төлөнөт. Хадис хужжаттары жана алардан чыгарып алынган маанилер ушуга далалат кылат. Бул иште эркек же аялдын айырмасы жок. Анткени, көкүрөк аялдар үчүн кандай мүчө эсептелсе, эркектер үчүн да ушундай мүчө эсептелет. Бирок, аял көкүрөгүнүн фаолияты – сүт берүү. Эгер жинаят себептүү көкүрөк өз фаолиятын жоготуп сүт бербей койсо, бир таван төлөнөт. Өз фаолиятын жоготкону менен көкүрөктүн өзү сакталып калган болсо да, фаолият жоголгону үчүн бир таван төлөнөт. Көкүрөктөрдү кесүү менен аларды майып кылуу барабар. Анткени, көкүрөктөрдү майып кылуунун мааниси аларды өлтүрүү дегени. Диртилдеген көкүрөктөргө шикаст жеткизилсе, адилеттүү сотто көрүп чыгылат, анткени, мында фаолиятты иштен чыгаруу жок. Эми эгер көкүрөктүн учуна шикаст жеткизилсе жана натыйжаса сүт качса, бир таван төлөнөт. Сүт качпаса, анын өлчөмү көкүрөккө карай жана тавандын сегизден бири менен белгиленет.

Омуртка: Омуртка желкеден чычаңга чейин болгон сөөк. Ал мээден чычаңга чейин болгон арыкча да делет. Ал бир канча бөлүктөрдөн куралган. Фаолияты мүчөлөргө нымдуулукту таркатып берүү. Ал иштен чыкса, адам жимаъ кыла албай калат, боюн да көтөрө албайт. Анын фаолиятын жок кылуу үчүн бардык бөлүкчөлөрүн иштен чыгаруу шарт эмес. Бирөөсүнө шикаст жеткизилсе, фаолият жок болот. Бул иште эркек да, аял да бирдей. Омуртка адамдын бирлик мүчөлөрүнүн бири эсептелет. Бөлүкчөлөрү болсо мүчөлөр эмес, анын бөлүктөрү. Омурткага шикаст жетсе, бир таван төлөнөт, фаолияты жок кылынса да бир таван төлөнөт. Анын бир же бир канча бөлүктөрүнө шикаст жеткизилиши натыйжасында фаолияты иштен чыкса, бир таван төлөнөт. Фаолияттын маалым бир бөлүгүн иштен чыгарса, ошого жараша таван төлөнөт. Бөлүкчөлөрдүн бирине шикаст жеткизилип, бирок, фаолият иштен чыкпаса, ошол бөлүкчөгө жараша таван төлөнөт. Жимаъ кыла албай калуу сыяктуу айрым фаолияттары иштен чыгып, айрымдары сакталып калса, иштен чыккандары өлчөмүндө таван төлөнөт. Кыскасы, омуртканын өкүмү адамдагы бирлик мүчөнүн өкүмү сыяктуу. Хадисте ушуга хужжат келген. Пайгамбар ﷺ Амр ибн Хазмга жазган катында:

«وَفِي الصُّلْبِ الدِّيَّةُ»

«Омуртка үчүн бир таван», - деген.

Кабыргалар: Кишидеги кабыргалар жыйындысы бир мүчө эсептелет. Ал алды тарап, омуртка болсо арка тарап. Ал адамдын бирлик мүчөлөрүнүн бири. Ал да бөлүкчөлөрдөн турат. Ар бир бөлүкчө өзүнчө мүчө эмес, балким, баары биригип бир мүчө эсептелет. Ушуга карай, баары үчүн бир таван төлөнөт. Хадис ушуга далалат кылат. Кабыргалардын ар бири үчүн болсо баарына карата канча бөлүктү түзсө, ошончо өлчөмдө таван төлөнөт. Эгер бир кабырга сындырылып, кийин түзөлүп кетсе, бул иш адилеттүү сотто көрүлөт. Сынуу натыйжасында иштен чыкса, өзүнө жараша таван төлөнөт.

Эки жамбаш: Эки жамбаш үчүн бир таван төлөнөт. Анткени, алар адамдагы экилик мүчөлөрдүн бири. Ар бири үчүн жарым таван төлөнөт. Астыларындагы сөөктөрүнө чейин алынганда гана бир таван төлөнөт. Ал эми, маалым бир бөлүгү гана алынса, ошого жараша таван төлөнөт. Анткени, кайсыл бир нерсе үчүн бир таван төлөө важып болсо, анын маалым бир бөлүгү үчүн ошого жараша таван төлөө важып болот. Эгер өлчөм билинбесе, ишти адилеттүү сотто кароо керек. Анткени, ал өлчөмү аныкталбаган жинаят.

Карын: Сокку берилиши натыйжасында заң кармап албай турган болуп калса, карынга бир таван төлөнөт. Анткени, ал да бир мүчө. Карынды фаолиятынан айрып элестетип болбойт. Кесилгенинен кийин заңын тутта албай турган болуп калат. Ырас, ал да адамдагы бирлик мүчөлөрдүн бири болгон соң, ал туурасында пикир билдирүүдө же өкүм кылууда негизги этибар анын фаолиятына каратылат.

Табарсык: Табарсык да заара кармабай турган болуп калса, ага да бир таван төлөнөт. Анткени, ал да адамдын бирлик мүчөлөрүнүн бири. Аны да курсак сыяктуу фаолиятынан айрып элестетип болбойт. Заң да, заара да бир түрдүү чыгындыго деп болбойт. Алар бирдей чыгынды болгону менен, мүчө - экөө. Табарсык жана курсак бири-биринен өзгөчөлөнгөн өзүнчө эки мүчө. Ошондуктан, табарсыктын өзүнө бир таван жана курсактын өзүнө бир таван төлөнөт.

Закар: Закар үчүн бир таван төлөнөт. Пайгамбар ﷺ Амр ибн Хазмга жазган катында:

«وَفِي الذِّكْرِ الدِّيَّةُ»

«Закар үчүн бир таван», - деген. Анткени, ал да адамдын бирлик мүчөлөрүнүн бири. Эгер кесилсе же майып кылынса, же

жимаъга жарабай турган болуп калса, бир таван төлөнөт. Кичине же чоң, чалдыкы же жигиттики, бычылган же бычылбаган, заиф (импотент) же соо, жимаъга жарай турган же жарабай турган болушунун айырмасы жок. Анын фаолияты да өзүндө камтылган. Өзүнө шикаст жеткизилсе, фаолияты да иштен чыгат. Кээде өзү сакталып калса да фаолияты иштен чыгышы мүмкүн. Кимде-ким анын өзүн да, фаолиятын да иштен чыгарса, бир таван төлөйт. Өзү сакталып калганы менен фаолияты иштен чыкса да, ошол фаолият үчүн таван төлөө важып болот. Соккудан мурун фаолиятта болсо ушундай кылынат. Күчтөн кеткен чал сыяктуу соккудан илгерирээк фаолияттан калган болсо т.а. жимаъга жана маний түшүрүүгө жарабаса, ага таван төлөнбөйт. Эгер жимаъга жараса, бирок, маний түшүрүүгө жарабаса, же тескерисинче, маний түшүрүүгө жарап, жимаъга жарабаса, фаолияттын канчасы иштен чыккан болсо, ошончо таван төлөнөт. Анткени, закардын фаолияты жимаъ жана маний түшүрүү. Анын кайсы бири иштен чыкса ошонусуна таван төлөнөт. Мижазы заиф болсо соо сыяктуу. Анткени, ал жубан менен кошула алат. Бычылган болсо маний түшүрүүгө да, жимаъга да кудуреттүү эмес. Ошондуктан, ага сокку берилгенде кесилбесе же сынбаса, бирок, кандайдыр бир зыян жетсе, иши сотто көрүлөт, таван төлөнбөйт. Анткени, мүчө иштен чыккан жок. Анда иштен чыга турган фаолияттын өзү жок.

Эки маяк: Эки маяк үчүн бир таван төлөнөт. Пайгамбар ﷺдын ибн Хазмга жазган катында:

«وَفِي الْيُضْتَيْنِ الدِّيَّةُ»

«Эки маяк үчүн бир таван», - делген. Анткени, ал адамдын экилик мүчөлөрүнүн бири. Бирөөсү үчүн жарым таван төлөнөт. Алар кесилип, фаолияты иштен чыкса да, өздөрү сакталып калган абалда фаолияты иштен чыкса да, башка фаолияттуу мүчөлөр сыяктуу таван төлөнөт.

Фарждын эки эрди: Алар оозду эриндер ороп тургандай, фарждын айланасын ороп туруучу мүчө. Лугатшунастар (лексикологдор) бул эриндердин четтерин, кабактын ички четтери сыяктуу эриндин четтери дешет. лугатшунастар фаржды ороп турган этке эрин, анын айланасындагы бөлүккө болсо эрин чети деп сөз белгилешкенине карабастан, алар көз четтери сыяктуу белгиленбейт. Көздүн четтери кабактар жана кирпичтер болуп, кабактар үчүн өзүнчө, кирпичтер үчүн өзүнчө таван төлөнөт.

Анткени, алар бири-биринен бөлөк-бөлөк эки мүчөлөр. Эрин четтери болсо өзүнчө мүчө эмес, фаржды ороп турган эриндердин бир бөлүгү эсептелет. Ушуга карай, эки эрин жана эки эрин чети биргеликте бир мүчө эсептелет. Алар үчүн бир таван төлөнөт. Анткени, алар адамдын экилик мүчөлөрүнүн бири. Бирөөсү үчүн жарым таван төлөнөт. Жинаят себептүү, мисалы, кесилип иштен чыкса, таван төлөө важып болот. Калың же жука, узун же кыска, кыздыкы же жубандыкы, кичине же чоң, хатна кылынган же кылынбаган, тигилген, байланган, соо болушу-болбошунун айырмасы жок. Анткени, тигилүү жана байлануу кулак сыяктуу башка мүчөлөр үчүн айып болуп саналат.

Арка махраж: Арка махраж үчүн бир таван төлөнөт. Сокку себептүү иштен чыкса, таван төлөө важып. Анткени, өзү иштен чыгышы менен фаолияты да иштен чыгат. Соккудан кийин өзү кандай болсо ошондой сакталып калып, тосулуп калуу же жарылып кетүү сыяктуу нерселер менен фаолияты иштен чыкса да, баары бир таван төлөнөт. Анткени, ал адамдын бирлик мүчөлөрүнүн бири. Ушуга караганда, башка мүчөлөр сыяктуу ага да таван төлөнөт.

Сөөктөр: Сөөктөр дененин мүчөлөрү эсептелбейт. Жогорудагы хадистер аларга туура келбейт. Ушуга караганда, чыканак сөөгү болобу, моюн менен желке аралыгындагы сөөк болобу, анын иши адилеттүү сотто каралат. Сан сөөгү, балтыр сөөгү, жогорку билек сөөгү, төмөнкү билек сөөгү, бел сөөгү жана башкалар үчүн таван төлөнбөйт. Алардын иши адилеттүү сотто көрүлөт.

Баш жаруунун жазасы

Аалымдар башка карата «жаруу» сөзүн, денеге карата «жаракаттоо» сөзүн иштетишет. Жаруунун өкүмү жаракаттоонун өкүмүнөн башкача болот. Жаруу жүздө жана башта жүз берет. Анын бир нече түрү бар: **Сөөк ачылып калган жаракат.** Мында жаракат себептүү сөөк көрүнүп калат. **Сөөк талкаланган жаракат.** Мында сөөк көрүнүп эле калбастан, сындырылат да. **Сөөк жылып кеткен жаракат.** Мында сөөк сындырылып эле калбастан, ордуна жылдырып да жиберилет. Оңдоо үчүн ордуна кайтаруу керек болот. **Мээ кабыгы шикасттанган жаракат.** Мында жаракат мээ кабыгына чейин жетип барып, аны жаракаттандырат. Мындай жарылуулардын таван өлчөмү

хужжаттарда баян кылынган. Сөөк ачылып калган жаракат үчүн беш төө төлөнөт. Пайгамбар ﷺ Амр ибн Хазмга жазган катында:

«وَفِي الْمَوْضِحَةِ خَمْسٌ مِنَ الْإِبِلِ»

«Сөөк ачылып калган жаракат үчүн беш төө», - деген. Сөөк талкаланган жаракат үчүн беш төө жана адилеттүү сот. Анткени, бул иште сөөк ачылып калган жаракат да, андан артыгыраагы да бар. Сөөк талкаланган жаракат үчүн өзүнчө хужжат келбегендиктен, сөөк ачылып калган бөлүгү үчүн таван алынат, артыкча сот кылынат. Сөөк жылып кеткен жаракат үчүн он беш төө төлөнөт. Абу Бакр ибн Амр ибн Хазм атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«وَفِي الْمُنْقَلَةِ خَمْسَ عَشْرَةَ مِنَ الْإِبِلِ»

«(Сөөктү) жылдырып жиберген жаракат үчүн он беш төө», - деген. Баш мээ чел кабыгына чейин жарганы үчүн үчтөн бир таван төлөйт. Пайгамбар ﷺ Амр ибн Хазмга жазган катында:

«وَفِي الْمَأْمُومَةِ ثَلَاثُ الدِّيَةِ»

«Баш мээ пардасына чейин жарылганы үчүн үчтөн бир таван», - деген. Баш жана жүздүн жарылышы туурасындагы хужжаттар – мына ушулар. Алардан башка мүчөлөргө жаракат жеткизүү туурасында хужжат келбегендиги себептүү, алардын иши адилеттүү сотто көрүлөт.

Жаракат жазасы

Денеге жеткирилген шикаст «жаракат» деп аталат. Анын жазасы – атайлап кылынса – касас; кокустан кылынса – таван. Тавандын өлчөмү хужжат келген болсо – ошого карай болот, келбеген болсо – адилеттүү сот тарабынан белгиленет. Бир гана карындын тешилиши туурасында хужжат келген. Абу Бакр Мухаммад ибн Амр ибн Хазм атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ Яман калкына жазган катында:

«وَفِي الْجَائِفَةِ ثَلَاثُ الدِّيَةِ»

«Карындын тешилиши үчүн үчтөн бир таван», - деген. «Жаифа» сөзү карындын ичине жеткен жаракатты түшүндүрөт. Лугатта карындын ичине чейин жеткизип же аны теше саюу – жаифа деп аталат. Шарыйй нусустарды тафсир кылууда (түшүнүүдө) Китеп жана сүннөттө шарыйй маани келбеген болсо,

лугавий мааниге гана кайрылынат. Жаифа сөзүнүн да шарый мааниси келбеген. Ушуга карай, ал лугавий мааниде гана колдонулат. Демек, «жаифа» лугат боюнча карындын ичи. Бир ийне саюу менен болсо да карындын ичине киргизилген жаракат жаифа болот. Аркага, көкүрөгүнө, моюн тешигине, санга саюу менен жеткизилген жаракаттар жаифа эсептелбейт. Жаифанын өкүмү аларга колдонулбайт. Анткени, жаифа карындын ичине жеткирилген жаракаттан башка нерсе эмес. Карындын ичине эки жаракат жеткизилсе, үчтөн эки таван төлөнөт.

Кошулуу менен бойго жетпеген кыздын кыздыгын алуу да жаифа сыяктуу. Кимде-ким бойго жетпеген аялы менен кошулуп, анын кыздыгын алса, үчтөн бир таван төлөшү важып болот. Умар ибн Хаттаб нун ушул иш үчүн үчтөн бир таван төлөөгө өкүм кылганы рыбаат кылынган. Сахабалардан эч ким ага каршы чыкпаган. Ушуга караганда, ал ижма. Эгер бойго жетпеген кыз менен зына кылып, анын кыздыгын алса, үчтөн бир таван төлөө жана ошончо махр төлөө важып болот. Анткени, ал мүмкүн болбогон, уруксат кылынбаган кошулууну кылды. Ошондой болгон соң, башка жинаяттар сыяктуу зыян жеткизгени үчүн аны төлөп бериши важып болот.

Жандан башка мүчөлөрдүн шарият хужжаттарында өлчөмү келген тавандары мына ушулар. Бул өлчөмдөр мүчөлөр, баш жаруу жана айрым жаракаттар үчүн белгиленген. Айрым мүчөлөргө таван белгиленгени хужжаттарда келген болсо, айрымдарына келбеген. Хужжаттар мүчөлөр туурасында экендигинен келип чыгып, аларды терең үйрөнгөн адам адамдагы тил сыяктуу бирлик мүчө үчүн бир таван, эки кол сыяктуу экилик мүчөлөрдүн бири үчүн жарым таван, кол жана буттардын ар бир манжасы үчүн ондон бир таван төлөө ылазымдыгын билип алат. Өлчөмүн белгилөөчү хужжат келбеген мүчөлөрдүн таванын ушундан чыгарып алат. Ушуга карай, бардык мүчөлөрдүн таваны туурасында далил келген дешибиз мүмкүн.

Баш жарылышынын айрым бөлүктөрү туурасында таван өлчөмүн белгилөөчү хужжаттар келген болсо, айрымдары туурасында келбеген. Шарият бардык баш жарууларды бир түрдүү көрбөгөн. Аларды түрлөргө ажыратып, ар бир түргө наам берген же аны баян кылган. Ушуга караганда, бул хужжаттар ар бир жаракат жеткизүүгө туура келе бербейт. Хужжатта баян кылынган тавандар баш мээнин пардасына чейин жаруу, курсагын тешүү сыяктуу

иштерге гана хас. Хужжатта айтылбаган иш хужжатта айтылган иштер катарына кирбейт. Анткени, хужжатта айтылгандары айтылбагандарга тиешелүү эмес. Хужжатта айтылгандары айтылгандарына кыяс да кылынбайт (салыштырылбайт). Анткени, кыяс кылуу важи (орду) да жок. Ушуга караганда, алардын иши жалаң гана адилеттүү сотто көрүлөт. Хужжатта айтылгандардан башка – баш жаруу, карынды тешүү жана кошулуу аркылуу бойго жетпеген кыздын кыздыгын алуудан (булардын ар бири үчүн үчтөн бир таван төлөнөт) башка башка – жаракаттар туурасында адилеттүү сот өкүм кылат.

Сотто жабырлануучу кудум бир кул деп алынат да, анын жабырланбаган абалындагы баасы менен жабырланып түзөлгөндөн кийинки баасы салыштырылат. Жинаяттан канча из калган болсо, ошончо таван төлөнөт. Ибн Мунзир айтат: «Ахли илимдерден үйрөнгөнүбүзгө караганда, алардын «сот» деген сөздөрү төмөнкүдөй мааниде: Адамга белгилүү бир таван белгиленбеген жаракат жеткизилсе, бул адам эгер кул болгондо анын жаракат ала электеги баасы канча болот делет. Жүз динар болот деп жооп берилсе, жаракат алып түзөлгөнүнөн кийинки баасы канча болот делет. Токсон беш динар делсе, кылмышкер жыйырмадан бир таван төлөйт. Эгер токсон динар делсе, ондон бир таван төлөйт. Мындай көп же аз болушу да ушуга карай өлчөнөт. Мындай кылыныша себеп, бир бүтүн кул бир таванга теңдештирилип жатат. Анын бөлүктөрүнө ушуга карап өлчөм белгиленип жатат». Жаракат түзөлгөндөн кийин гана баа белгиленет. Анткени, түзөлбөй туруп, ортодогу айырманы билип болбойт. Түзөлгөндөн кийин жинаят себептүү анын баасы өзгөрбөгөн болсо, кылмышкер эч нерсе төлөбөйт. Анткени, сот жинаят келтирген соккуга гана баа белгилейт.

ҮЧҮНЧҮ БАП

ТАЪЗИР

Таъзир сөзүнүн лугавий мааниси «кайтаруу». Истилахий мааниси «адеп берүү» жана «ибрат үчүн жазалоо». Шарый аныктамасы болсо хад да, каффарат да белгиленбеген кылмыштын мыйзамдуу жазасы. Аны белгилөө шарият хужжаттарынан чыгарып алынат. Пайгамбар ﷺ таъзир берген жана ушул ишке буюрган. Анас ﷺ рыбаат кылат:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَبَسَ فِي تُهْمَةٍ»

«Пайгамбар ﷺ айыпталуучуну камакка алган». Хасан رضي الله عنه рыбаат кылат:

«أَنَّ قَوْمًا اقْتَتَلُوا فَقَتِلَ بَيْنَهُمْ قَتِيلٌ، فَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَبَسَهُمْ»

«Бир коом урушуп кетти. Алардын арасында бир киши өлтүрүлдү. Ошондо Пайгамбар ﷺ адам жиберип, аларды камакка алды». Амр ибн Шуайб атасынан, ал болсо бабасынан рыбаат кылат:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الثَّمْرِ الْمُعْلَقِ؟ فَقَالَ: مَنْ أَصَابَ فِيهِ مِنْ ذِي حَاجَةٍ غَيْرِ مُتَّخِذٍ حَبْنَةً فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ، وَمَنْ خَرَجَ بِشَيْءٍ مِنْهُ فَعَلَيْهِ غَرَامَةٌ مِثْلِيهِ وَالْعُقُوبَةُ، وَمَنْ سَرَقَ مِنْهُ شَيْئًا بَعْدَ أَنْ يُؤْوِيَهُ الْجَرِينُ فَبَلَّغَ تَمَنَ الْمِجَنِّ فَعَلَيْهِ الْقَطْعُ، وَمَنْ سَرَقَ دُونَ ذَلِكَ فَعَلَيْهِ غَرَامَةٌ مِثْلِيهِ وَالْعُقُوبَةُ»

«Пайгамбар ﷺ дан (даракта) асылып турган мөмөлөр туурасында суралганда: «Ким муктаж болуп оозу менен жесе, койнуна салып албаса, эчтеке эмес. Ким эмненидир алып чыкса, ошончолук таван төлөйт жана жазаланат. Кырманга топтолгондон кийин уурулук кылса, уурдалгандын баасы калкан баасына жетсе, колу кесилет. Кырманга келтирбей туруп уурулук кылган болсо, уурдалганчалык таван төлөйт жана жазаланат», - деди». Рыбаат кылынышында, Пайгамбар ﷺ дын:

«حَبَسَ رَجُلًا فِي تُهْمَةٍ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، ثُمَّ خَلَى سَبِيلَهُ، وَأَنَّهُ حَكَمَ بِالضَّرْبِ وَالسَّجْنِ»

«Айыпталуучуну күндүзү бир саат камакка алып, кийин коё берген. Негизи, Пайгамбарыбыздын урууга жана камоого өкүм кылган»ы да рыбаат кылынган. Рыбаат кылынышында, Умар رضي الله عنه байтул мал хужжаттарын жасалмалаштырып, байтулмалдын мөөрүнө окшогон мөөр жасап баскан адамды дарра урууга өкүм кылган. Аны байтулмалдын амирине тапшырып, андан мал да өндүргөн. Ушуга караганда, таъзир сүннөт менен собит. Сахабалар да ушул жолдон барышкан.

Таъзир – Шарей (Мыйзам Чыгаруучу) тарабынан өлчөмү белгиленбеген шарыйй жаза. Кайсы кылмышка Шарей бир жаза дайындап койгон болсо, ошого амал кылынат. Кайсыл бир

кылмышка жаза дайындоону акимдин ыктыярына таштап койгон болсо, ага аким жаза дайындайт. Ушул дайындалган жаза «таъзир» деп аталат.

Кылмыштарды т.а. шарият куник санаган иштер-күнөөлөрдү жана Шареъ тарабынан белгиленген жазаларды терең үйрөнгөн адам түшүнөт, атайлап кылынган катылдыктан башка денеге кылынган кол салуулар үчүн Шареъ малявий жазалар дайындаган. Атайлап кылынган катылдыкта болсо өлтүрүлгөндүн ээси кечирбесе, катылдын жазасы өлүм. Башка кылмыштар үчүн болсо малявий жаза белгиленген. Тиш жана жаракаттар буга кирбейт. Демек, катылдыктын башка түрлөрү: мүчөлөргө шикаст жеткизүү, баш жаруу жана тиштен башка сөөктөргө зыян жеткизүүнүн жазасы малявий жаза болот. Жаракаттарда дене жазалары да, малявий жазалар да бар. Шарият малявий жазаларга белгилүү бир өлчөм белгилеп койгон. Кайсынысына белгилүү бирөлчөм белгиленбеген болсо, анын иши сотто көрүлөт. Ушуга караганда, таъзир денеге кол салууга кирбейт. Денеге кесип таштоо, сындыруу, жарадар кылуу, талафат жеткизүү, тырмап алуулардан башкача кол салынса, таъзир жазасы колдонулат деп да болбойт. Себеби, денеге кол салуунун өкүмдөрүн шарият баян кылган. Бул нерселердин өкүмдөрүн болсо баян кылбады. Демек, аларга таъзир жазасы колдонулбайт. Эгер денени иштен чыгарса гана же ага кордук жеткизсе гана таъзир жазасы колдонулат.

Күнөөлөргө т.а. фарзды кылбоого жана арамды кылууга болсо Шареъ тарабынан белгилүү бир жазалар белгиленген. Уруулук, каракчылык, муртаддыктардын жазалары ушулар катарына кирет. Булар хаддар делет. Хаддар алты иш үчүн гана белгиленген. Калган кылмыштар үчүн болсо, белгилүү бир жазалар белгиленбеген. Мына ушул жазасы белгиленбеген кылмыштардын жазасы – таъзир. Демек, таъзир хаддар тайпасынан болуп, алардын белгилүү бир жазасы белгиленбеген бөлүгүнө тиешелүү. Ошондуктан, таъзир денеге кол салууга карата колдонулбайт.

Таъзир жазасын белгилөө кылмыштын өлчөмүнө карап болот. Кылмыш чоң болсо, жаза да чоң болот. Себеби, жазалоодон максат, кылмыштан тыйуу. Кичине кылмыш үчүн кичине жаза белгиленет. Анткени, күнөөкөргө карата зулум болуп калбасын. Эми бир суроо туулат: Таъзир жазасын каалаганынча белгилөө укук ээсине т.а. халифа же казыга коюп берилеби же анын өтүп

болбой турган белгилүү бир чегарасы барбы? Айрым факихтер «таъзир жазасы хад жазасынан ашып кетпеши керек» дешет. Буга Абу Бурдадан рыбаят кылынган Пайгамбар ﷺдын:

«وَمَنْ بَلَغَ حَدًّا فِي غَيْرِ حَدِّ قَهْوٍ مِنَ الْمُعْتَدِينَ»

«Кимде-ким хад белгиленбеген кылмыш үчүн хад белгилөө даражасына жетсе, ал хаддан ашуучулардан (т.а. чектен чыгуучулардан)», - деген сөздөрүн далил кылып келтиришет. Дагы айрымдар «жаза күнөө жана кылмыштын өлчөмүнө карай болот, шариятта хаддары белгиленип келген күнөөлөр эң чоң күнөөлөр, ушуга караганда, кичине күнөө үчүн чоң жаза дайындоого чейин баруу жайыз эмес» дешет. Малик: «Эгер имам (халифа) ылазым тапса, таъзир жазасы хад жазасынан артыгыраак болушу да мүмкүн», - дейт. Рыбаятка караганда, Муан ибн Зоида байтулмал үзүгүнүн накшына окшотуп үзүк жасап, байтулмал мүдүрүнүн алдына келип, андан мал алыптыр. Бул кабарды уккан Умар ﷺ ага жүз дарра уруптур жана камаптыр. Кеп-сөз кылган экен, дагы жүз дарра уруптур. Ошондон кийин дагы кеп сөз кылган экен, дагы жүз дарра уруп, сүргүн кылып жибериптир. Ахмад рыбаят кылышынча, Алий ﷺнун алдына орозодо арак ичкен нажашийди алып келишкенде, арак ичкени үчүн сексен дарра, орозо тутпаганы үчүн жыйырма камчы уруптур. Көпчүлүк факихтер «таъзир жазасы хад жазасынан артык болушу мүмкүн эмес» дешет. Бирок, терең назар таштала турган болсо, шарияттын таъзир жазасын белгилөөнү халифа, амир же казыга биротоло коюп бергени маалым болот. Алар шахстын абалы, кылмыштын вакыйы жана диярдагы абалдын талабына карап иш көрөт. Демек, бул иш алардын ижтихадына коюп берилген. Ижтихадды жогорку же төмөнкү чегара менен чектөө болсо таъзирге да, алардын ижтихадына коюп берүү деген сөзгө да карама-каршы. Мындан тышкары, хад белгиленбеген айрым кылмыштар хад белгиленген кылмыштардан да жаманыраак болот. Мисалы, наша жана кара дарыга азгырылып кетүү арак ичүүдөн да жаманыраак. Байтулмалдан чоң көлөмдөгү каражаттарды уурдоо жөнөкөй адамдан чейрек динарлык нерсени уурдоодон көрө жаманыраак. Кала берсе, ушундай бир кылмыштар бар дейсиң, алар Үмөт биримдигинин бузулушуна алып келет. Улутчулдук же жердешчиликке даъват кылуу ушулар катарынан. Ушуга ылайык, акыйкат кеп ушул, таъзир жазасы жогорку же төмөнкү чегара

менен чегараланбайт. Ал халифанын, амирдин же казынын ижтихадына карап белгиленет.

«وَمَنْ بَلَغَ حَدًّا فِي غَيْرِ حَدِّ فَهُوَ مِنَ الْمُعْتَدِينَ»

«Кимде-ким хад белгиленбеген кылмыш үчүн хад белгилөө даражасына жетсе, ал хаддан ашуучулардан» хадиси болсо, шариат белгилеп койгон өлчөмдөн ашып кетиши мүмкүн болбогон жазанын түрү туурасында. Башка түрдөгү жазанын ашып кетишинен бул хадис кайтарбайт. Мисалы, кимде-ким өпкөнү үчүн жаза дайындоодо зына хадына чейин жетип барса т.а. жүз дарра урса, ал хаддан ашуучулардан болот. Бирок, токсон дарра уруп, үч жыл камап, бир жылга сүргүн кылса, бул ашыкчалык хад эсептелбегендиктен, ушул хадис андан кайтарбайт. Мисалы, бир киши энеси, кызы, карындашына, же бирер бир махрамына карата аялы менен кыла турган өбүшүү, ойношуу, санын санына тийгизүү сыяктуу иштерди кылып, болгону, жимаъ гана кылбаса, ушундай кишиге жаза белгилөөдө казы зына хады даражасына чейин жетип барбайбы?! Же зына хадынан көрө азыраак дарра урса да, камоо, сүргүн кылуу, жарима (жазана-штраф) салуу сыяктуу башка жазаларды колдонбойбу?! Бир адам кара дарыга эт-бетинен кетсе, бир канча жолу жазаланып да тыйылбаса, ушундай адамга жаза белгилөөдө казы аракордун хадисине чейин жетип барбайбы?! Же аракордун хадынан азыраак дарра урса да, ага карата отто күйдүрүү, камоо жана сүргүн кылуу сыяктуу башка жазаларды колдонбойбу?!

Ушул хадис хад белгиленбеген кылмыш үчүн жаза дайындоодо хадга чейин жетип баруудан кайтарат. Хаддын өзү болсо белгилүү бир кылмыштын белгилүү бир жазасы. Мына ушул белгилүү бир жазадан өтүп кетпөө керек. Башка жазаны колдонуудан болсо хадис кайтарып жаткан жок. Ушуга караганда, бул иш казынын ижтихадына коюп берилет.

Ошентип, бул хадистен ушул нерсе түшүнүлөт, ал дайын кылынган жазадан ашып кетүүдөн кайтарат жана анын бул кайтарышы башка жазаларды колдонбоону өз ичине албайт. Шавканий айтат: «Кийинки аалымдардын бири бул хадисти «валийлерден башкалар тараптан болгон адеп берүү маанисинде» дейт. Мисалы, кожонун өз кулун, эрдин өз аялын, атанын өз баласын уруулары сыяктуу». Бирок, хадистеги **«кимде-ким»** сөзү умумий мааниде болуп, аны валийден башкасына хастай турган

хужжат келбеген. Хадистин шархы ушул, кимде-ким хад белгиленбеген кылмыш үчүн жаза белгилөөдө хад жазасына чейин жетип барса, ал хаддан ашуучу болот. Ал эми, бир канча жазаларды колдонушуп, бирок, хад жазасына чейин жетип барбаса, ал хаддан ашуучулардан болбойт.

Таъзир жазасын белгилөө, негизи, халифанын укугу. Бул ишти казынын ижтихадына коюп берүүгө да, казыны андан кайтарып, ал үчүн өзү белгилеп берүүгө да халифанын акысы бар. Себеби, казы халифанын орун басары. Казылык заман, мекен жана окуяга хас болгон иш. Ушуга караганда, халифа казыны айрым маселелерге гана хастап, таъзир жазасын белгилөөгө бүтүндөй тыюу салышы да, кээ бир маселелерде уруксат берип, кээ бир маселелерде уруксат бербешти да мүмкүн. Кандай болбосун, таъзир жазасы белгиленип жатканда шарый өкүмдөрдөн нарыга өтө албайт. Не дегенде, ар кандай иш парз, мандуб, мубах, арам же макрухтардан бири болбой аргасы жок. Мубахта мукаллаф кылуу-кылбоодо ыктыярлуу. Ушуга ылайык, аны кылган адам Алланын буйруктары жана тыюуларына итаат кылбаган болбойт. Тескерисинче, шарият тандоо укугун берген иштердин бирин тандоодо Алланын буйруктары жана тыюуларына итаат кылган эсептеле берет. Макрух жана мандуб үчүн т.а. макрухту кылган жана мандубду кылбаган адам үчүн Алла Таала жаза дайындабаган. Ошондой болгон соң, мамлекеттин да аларга жаза дайындашы дурус эмес. Себеби, жаза дайындоо мандубду кылууга, макрухтан болсо тыйылууга мажбурлоо болуп калат. Мунун мааниси мандубду парзга, макрухту арамга айлантуу дегени. Мындай кылууга мамлекеттин акысы жок. Ушуга карай, ал мандубдун кылынбаганы, макрухтун болсо кылынганы үчүн таъзир жазасын белгилөө укугуна ээ эмес. Демек, мубах, мандуб жана макрухтар үчүн жаза дайындалбайт.

Жаза парздын кылынбаганы жана арамдын кылынганы үчүн гана дайындалат. Себеби, Алла Таала бул эки иш үчүн жаза дайындаган. Мисалы, намаз окубоо, орозо тутпоо, зекет бербөө, адамдар акысын өтөбөө сыяктуу иштер парзды таштоо эсептелет. Бул иштер үчүн Алла Таала азаптан эскертет. Бирөөгө доомат кылуу, байлыкты казына кылып алуу, бирөөнү күн өздөштүрүү, тынчылык кылуу сыяктуу иштер арамга кол уруу болуп саналат. Аларды кылган адамды Алла Таала азаптан эскертет. Ошондой

болгондон кийин, аким алар үчүн таъзир жазасын белгилесе, эч кеп жок. Себеби, парзды таштоо да, арамды кылуу да күнөө эсептелип, анын жазасын берүү важып. Мына ушулардан көрүнүп тургандай, халифа маалым бир таъзир жазасын белгилеп жатканында Алла белгилеген жаза менен гана чектелиши лазым. Андан нарыга өтүшү дурус эмес. Демек, парзды таштоо жана арамды кылууга гана таъзир жазасы белгиленет. Бул алкактан өтүп кетүү таптакыр жайыз болбойт. Ал эми, сахабалардын айрым мандубдардын кылынбаганы жана айрым макрухтардын кылынганы үчүн жазалашканына келсек, бул нерсе далил боло албайт. Ижма болгонунда далил болмок эле, бирок, бул туурасында ижма рыбаат кылынбаган.

Макрухтун кылынганы жана мандуб же мубахтын ташталганы үчүн таъзир жазасын белгилөө мүмкүн болбогондой, иштерди башкаруу же кызыкчылык деген хужжат менен да жаза белгилөө мүмкүн эмес. Анткени, башкаруу шаарларды план негизинде куруу, бюджетти тартипке салуу сыяктуу имамдын (халифанын) тадбири жана ижтихадына коюлган иштер. Мындан башка иштерге анын акысы жок. Кызыкчылык болсо шарыйй далил эмес. Ошондой болгон соң, ага негизделип жаза белгиленбейт.

ТАЪЗИРГЕ ТИЕШЕЛҮҮ ЖАЗАНЫН ТҮРЛӨРҮ

Таъзир жазасын белгилөө акимдин укугу. Бирок, бул ал каалаганындай жазалай берет дегени эмес. Шариятта колдонуу мүмкүн болбогон жазанын түрлөрү да бар. Мындан тышкары, Куран жана Сүннөт белгилүү бир жазанын түрлөрүн баян кылып, аларды колдонууга буюрган. Аким таъзир үчүн бир жаза тандоодо ошол жазанын түрлөрүнөн өтүп кетпеши керек. Себеби, Шарейнин белгилүү бир жазанын түрлөрүн белгилеши таъзир үчүн жаза тандоодо ошолордун бирин алуу керектигин көрсөтөт.

Шарият анык кайтарган жазанын түрү **отто өрттөө**. Аны колдонуу мүмкүн эмес. Бухарий Абу Хурайра رضي الله عنه дан рыбаат кылган хадисте:

«وَأَنَّ النَّارَ لَا يُعَذَّبُ بِهَا إِلَّا اللَّهُ»

«От бир гана Алла азаптайт», - делген. Икрима рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«لَا تُعَذَّبُوا بِعَذَابِ اللَّهِ»

«Алланын азабы менен азаптабагыла», - деген т.а. отко жакпагыла деген. Ибн Масъуд рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«وَأَنَّهُ لَا يَتَّبِعِي أَنْ يُعَذَّبَ بِالتَّارِ إِلَّا رَبُّ التَّارِ»

«От менен азаптоого ушул оттун Роббиси гана ылайыктуу», - деген. Отко өрттөп жазалоонун арамдыгына мына ушулар ачык далил. Отко окшоп күйдүрүү касиетине ээ болгон электрошок сыяктуу иштер да ушулар катарына кирет. Бирок, урайналыктар жөнүндөгү хадисте:

«فَأَمَرَ بِمَسَامِيرَ فَأَحْمِيَتْ فَكَحَلَهُمْ»

«Пайгамбар ﷺ мыктарды кызытып, алардын көзүнө басууну буюрган», - деген рыбаатка келсек, мунун мааниси от менен тамга басуу болуп, мындан кайтаруучу хужжат келбеген. Пайгамбар ﷺдын ушул жазаны колдонушу анын жайыздыгына далил. Кайтарылган иш болсо отто өрттөө. Шарей белгилеп берген жазанын түрлөрү төмөнкүлөр:

1. Өлүм жазасы. Халифа таъзир жаатында өлүм жазасына чейин болгон жазаны колдонушу мүмкүн. Негизи, өлүм никеде болгон зынакердин жана бачабаздын хады. Хадис болсо хад белгиленбеген кылмыш үчүн жаза белгилөөдө хад жазасына чейин баруудан кайтарган. Бирок, өлүм дарралаш сыяктуу кемиши мүмкүн болгон хад эмес. Ошондуктан:

«وَمَنْ بَلَغَ حَدًّا فِي غَيْرِ حَدٍّ»

«Кимде-ким хад белгиленбеген кылмыш үчүн жаза дайындоодо хад жазасына чейин барса...» хадиси буга түшпөйт. Бул хадистен максат, дарралоо хады. Себеби, анда гана хадга жетип баруу жана жетип барбоону элестетип болот. Өлүмдө о.э. кол жана бутарды кесүүдө болсо аны элестетип болбойт. Ушуга караганда, таъзир жазасы өтө катуу, ал тургай, өлүмгө алып баруучу жаза болушу мүмкүн. Мунун далили урайналыктар жөнүндөгү хадис. Бул хадис, мейли, каракчылар хады туурасында далил катары келтирилген болсо да, негизи анын вакийы каракчылык эле эмес, балким, кыянат, адам өлтүрүү жана муртаддык да. Катода Анас ؓдан рыбаат кылат:

«أَنَّ نَاسًا مِنْ عُكْلٍ وَ غُرَيْبَةٍ قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ تَكَلَّمُوا بِالْإِسْلَامِ فَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِدَوْدٍ وَرَاعٍ، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فَلْيَشْرَبُوا مِنْ أَبْوَالِهَا وَ أَلْبَانِهَا، فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِنَاحِيَةِ الْحَرَّةِ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ، وَقَتَلُوا رَاعِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتَأْفَقُوا الدَّوْدَ، فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَعَثَ الطَّلَبَ فِي أَتْرِهِمْ، فَأَمَرَ بِمَسَامِيرَ فَأُحْمِيَتْ فَكَحَلَهُمْ، وَقَطَعَ أَيْدِيَهُمْ وَارْجُلَهُمْ ثُمَّ أُلْقُوا فِي الْحَرَّةِ، يَسْتَسْقُونَ وَ مَا سَفُؤًا حَتَّى مَاتُوا»

«Укл жана урайналык бир канча кишилер Пайгамбар ﷺ га келип, мусулман болгондуктарын айтышты. Мадинаны алардын ден-соолуктарына зыян деп билгени үчүн Пайгамбар ﷺ аларга бир бада төө жана бадачы берип, шаардан тышкарыга чыгып, алардын сийдиктери жана сүттөрүнөн ичүүгө буюрду. Алар кетишти. Харрага жетишкенден кийин, мусулманчылыкты танып, Пайгамбар ﷺ дын бадачыларын өлтүрүп, баданы айдап кетишти. Бул кабарды уккан Пайгамбар ﷺ артынан адам жиберип (карматып келди). Андан кийин алардын көздөрүнө мык ысытып басылды, колу-буттарын кесүүнү буюрду. Кийин алар сызыраган ысыкка таштап коюлду, алар суу сурашты эле, бирок, аларга, ал тургай, өлүшкөнгө чейин да суу берилбеди». Урайналыктар окуясынын вакыйы мына ушул. Ал кыянат, катылдык жана муртаддык болуп көрүнсө да, негизи, бул үч жамандык биригип, тынчтыкты бузуу болуп саналат. Ошондуктан да, Пайгамбар ﷺ аларды кыянат, катылдык, муртаддык жазалары менен эмес, баарына ибрат боло турган бир жаза менен жазалады. Себеби, аларды өлтүрбөдү, балким, тээ өлгөнгө чейин Харрада таштап койду. Таштап коюудан мурун көздөрүнө тамга басты, колдорун кести. Бул нерсе тынчтыкты бузуунун канчалык жаман экендигин көрсөтөт. Имамдын таъзир жазасын белгилөөдө өлүм жазасына чейин барышы мүмкүндүгү мына ушундан чыгарып алынат.

Жазадан максат – кылмыштан кайтаруу. Алла Таала:

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ﴾

- «Силер үчүн касас алууда жашоо бар,...»,

[2:179]

- дейт. Демек, касас алуудан максат – жашоо. Мусулман нусус-хужжаттарда белгиленген жазаларды ашырып жибербеши керек. Себеби, Алла Таала ушул жазалар кылмыштан кайтара алышын жакшы билет. Ошон үчүн ушул жазаларга буюрган. Шареъ жазасын белгилебеген, аны белгилөөнү имамдын өкүмүнө калтырган кылмыштар үчүн болсо жазаны имам дайындайт. Дайындаган жазасы кылмыштан кайтарууга жетиштүү болбосо, ага караганда катуураак жаза дайындайт. Шареъ тарабынан жазасы белгиленбеген ушундай кылмыштар бар дейсиң, алардан кайтаруу үчүн жалаң гана өлүм жазасын дайындоо лазым болот. Ушундай учурда имамдын өлүм жазасын дайындоого акысы бар. Мисалы, шариятта «эки халифага байъат берилсе, кийинкисин өлтүргүлө» деген хужжат бар. Бирок, халифага байъат берилгенден кийин адамдарды жыйып, аларды экинчи халифага байъат берүүгө үндөгөн адам үчүн эч кандай жаза белгиленбеген. Ага халифа катары эч ким байъат берген жок, ушуга ылайык, хадиске түшпөйт. Бирок, анын кылмышы байъат берилген адамдыкынан да жаманыраак болушу мүмкүн. Ушуга караганда, халифа аны өлүм жазасына өкүм кылышы дурус. Дагы бир мисал: Кимдир бирөө, араб болобу, түркпү, перспи, барбарбы, иши кылып улутчулдукка чакырып айланасына адам топтоду дейли. Бул иш үчүн да Шареъ тарабынан белгилүү бир жаза белгиленбеген. Улутчулдукка чакыруунун болсо Ислам мамлекетинин майдаланышына жана мусулмандардын бөлүнүп кетишине алып барары маалым. Ушуга карай, халифа мындай кылмыш кылган адамды өлүм жазасына өкүм кылышы мүмкүн. О.э. бирер аймакты Ислам мамлекетинен ажыратып алууга даъват кылган кимсе, Пайгамбар ﷺдын:

«مَنْ أَتَاكُمْ وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ، أَوْ يُفَرِّقَ

جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ»

«Биригип турган убагыңарда бирөө келип, силерди уруштурмакчы же жамаатыңарды таркатып жибермекчи болсо, аны өлтүргүлө», - деген хадисине туура келсе да, бул хадис хадга тиешелүү эмес. Ал таъзир бабынан. Ага өлүм же башка жаза берүү халифага калтырылган. Бул нерсе да халифанын өлүм

жазасын дайындоого акысы бар экендигин көрсөтөт. Ушуга ылайык, демек, халифа таъзир берүү жаатында өлүмгө өкүм кылууга чейин барышы мүмкүн.

2. Дарралоо: Дарралоо – бул чыбык жана ага окшош нерселер менен уруу. Алла Таала уруу менен жазалаш туурасында:

﴿وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ﴾

- «*Аялдарыңардын моюн сунбастыгынан корксоңор, оболу аларга насаат кылгыла, кийин (т.а. насаатыңар таасир бербесе) аларды төшөктөрүнө таштап койгула (т.а. алар менен бир төшөктө жатпагыла, жакындашпагыла), кийин (т.а. ошондо да силерге моюн сунушпаса) ургула*», [4:34]

- дейт. Дарралоо менен жазалоо туурасында болсо:

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾

- «*Зынакер аял жана зынакер эркек – алардын ар бирине жүз даррадан ургула*», [24:2]

- дейт. Хипчин жана башка нерселер менен дарралоо туурасында хадистер бар. Зайд ибн Аслам рыбаат кылат:

﴿أَنَّ رَجُلًا اعْتَرَفَ عَلَى نَفْسِهِ بِالزِّنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأْتِيَ بِسَوْطٍ مَّكْسُورٍ, فَقَالَ: فَوْقَ

هَذَا, فَأْتِيَ بِسَوْطٍ جَدِيدٍ لَمْ تُقَطَّعْ ثَمَرَتُهُ فَقَالَ: بَيْنَ هَذَيْنِ فَأْتِيَ بِسَوْطٍ قَدْ لَانَ وَ

رُكِبَ بِهِ فَأَمَرَ بِهِ فَجُلِدَ﴾

«**Пайгамбар ﷺ**дын заманында бир киши өзүнүн зына кылгандыгын мойнуна алды. Пайгамбар ﷺ (хипчин алып келүүгө) буюрду. (Бутактары) сынган хипчин алып келишти эле, мындан чоңураагы болсун деди. Мөмөлөрү (т.а. бутактары) кесилбеген жаңы чыбык алып келишти эле, ушул экөөсүнө салыштырмалуу орточосу болсун деди. Ошондо иштетилгендиктен урунуп жумшарып калган чыбык алып келишти. Ошону менен урууга буюрду». Бул хадис чыбык менен жазалоого далил. Ахмад Абу Умама ибн Сахлдан, ал болсо Саид ибн Саъд ибн Убададан рыбаат кылат:

«كَانَ بَيْنَ أَبْيَاتِنَا رُوَيْجِلٌ ضَعِيفٌ مُخَدَّجٌ فَلَمْ يَرَعِ الْحَيُّ إِلَّا وَهُوَ عَلَى أَمَةٍ مِنْ إِمَائِهِمْ يَخْبُثُ بِهَا، فَذَكَرَ ذَلِكَ سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ ذَلِكَ الرَّجُلُ مُسْلِمًا، فَقَالَ: اضْرِبُوهُ حَدَّهُ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ أضعفُ مِمَّا تَحْسَبُ، لَوْ ضَرَبْتَاهُ مِائَةَ قَتْلَانَاهُ، فَقَالَ: خُدُّوا لَهُ عِشْكَالًا فِيهِ مِائَةُ شِمْرَاحٍ، ثُمَّ اضْرِبُوهُ بِهِ ضَرْبَةً وَاحِدَةً، قَالَ: فَفَعَلُوا»

«Маалембизде бир заиф, майып киши болор эле. Этибар бербей калган экенбиз, ал бир күң менен ойношуп коюптур. Бул кабарды Саъд ибн Убада Пайгамбар ﷺ га жеткирди. Жанагы адам мусулман эле. Пайгамбар ﷺ: «Ага хад ургула», - деди. «Эй Алланын Пайгамбары, ал сиз ойлогондон кыйла заиф. Жүз дарра ура турган болсок, өлтүрүп коёбуз», - дешти. Ошондо Пайгамбар ﷺ: «Жүз ноодалуу бир курма бутагын алгыла да, бир жолу ургула», - деди. Ошондой кылышты». Бул хадис чыбыктан башка нерсе менен да жазалоо мүмкүндүгүнө далил. Чыбык менен да, башка нерселер менен да дарралоо шарый жазалардан эсептелген соң, халифа бутак жана таяк менен уруп да, чыбык менен дарралап да жазалашы мүмкүн.

Бирок, уруп дарралоо менен таъзир берип жазалоодо ондон ашыруу мүмкүн эмес. Бул туурасында хадис келген. Бухарий Абдурахман ибн Жабирден, ал дагы бирөөдөн рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«لَا عُقُوبَةَ فَوْقَ عَشْرِ ضَرْبَاتٍ إِلَّا فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ»

«Алланын хаддарынан башка жайда жаза үчүн ондон артык урулбайт», деген. Дагы Бухарий Абу Бурда ﷺ дан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«لَا يُجْلَدُ فَوْقَ عَشْرِ جَلْدَاتٍ إِلَّا فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ»

«Алланын хаддарынан башкасында он даррадан артык урулбайт», - деген. Бухарийдин дагы бир рыбаатында Пайгамбар ﷺ:

«لَا تَجْلِدُوا فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلَّا فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ»

«Алланын хаддарынан башкасында он камчыдан артык урбагыла», - деген. Ахмад Абу Бурда ибн Найярдан рыбаат кылышында, ал Пайгамбар ﷺ-дин:

«لَا يُجْلَدُ فَوْقَ عَشْرِ جَلْدَاتٍ إِلَّا فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ»

«Алланын хаддарынан башкасында ондон артык камчы урулбайт», - дегенин уккан экен. Бул хадистер ондон артык камчы да, сокку да уруп болбошуна далалат кылат. Халифа же казы бул туурасында өз билгениндей иш тутпайт, балким, хадисте келген хужжатка амал кылынат. Муну Шаланжий рыбаат кылган хадистеги, Пайгамбар ﷺ-дин:

«وَمَنْ بَلَغَ حَدًّا فِي غَيْرِ حَدٍّ فَهُوَ مِنَ الْمُعْتَدِينَ»

«Хад белгиленбеген кылмыш үчүн жаза дайындоодо хад жазасына чейин барган кимсе хаддан ашуучулардан», - деген сөзү да кубаттайт. Ал хаддардын бир түрүнө т.а. дарралоого тиешелүү деп билинет. Себеби, бир гана дарралоодо аз же көп өлчөмдү элестетүү мүмкүн. Өлтүрүүдө да, кесүүдө да муну элестетип болбойт. Ушуга караганда, бул хадис он камчы туурасындагы хадисти кубаттап келген болот. Анткени, Пайгамбар ﷺ таъзир берүүдө жазалоонун хад өлчөмүнө чейин баруудан кайтарган. Бул ишти болсо дарралоодо гана элестетүү мүмкүн. Бирок, бул хадисте белгилүү сан менен белгиленилбеген. «Он камчыдан артык» деген сөзү менен ага аныктык киргизип жатат. Демек, «Кимде-ким... хад жазасына чейин барса» хадиси бардык санга түшө бере турган мутлак болуп келип жатат. «Он камчыдан артык» хадиси болсо атайын сан менен мукайяд болуп келип жатат. Мутлак мукайядга мансуб болуп калат. Бул хадис «Кимде-ким ... хад жазасына чейин барса» хадисин дарралоо хадына гана хастайт. Себеби, ушул хадда гана хадистин маанисин элестетүү мүмкүн. Демек, халифа таъзирдеги жазалоодо он камчыдан же соккудан ашырып жибербеши керек.

3. Камакка алуу: Шарый камак – бул кишини эркин иш жүргүзүүдөн тосуу дегени. Ал шаарда, үйдө, мечитте же жаза үчүн даярдалган атайын камакканада болушунун айырмасы жок. Камактын шарый жаза экенине далалат кылуучу хадистер келген. Бахз ибн Хахим атасынан, ал бабасынан рыбаат кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَبَسَ رَجُلًا فِي تَهْمَةٍ ثُمَّ خَلَّى عَنْهُ»

«Пайгамбар ﷺ айыпталып жаткан бир кишини камакка алып, кийин коё берген». Абу Хурайра ﷺ rybаят кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَبَسَ فِي تَهْمَةٍ يَوْمًا وَكَيْلَةً»

«Пайгамбар ﷺ айыпталуучуну бир түн-бир күн камакка алган». Камак Пайгамбар ﷺдын заманында үй же мечитте болгон. Абу Бакр ﷺнун заманында да абал ушундай эле. Душмандар үчүн даярдалган өзүнчө камаккана болбогон. Умар ﷺ өз заманында Сафван ибн Умайянын бир үйүн төрт миң дирхамга сатып алып, камаккана кылган. Ал Хатианы бирөөнү басмырлаганы үчүн, Собигди болсо «Зарият», «Мурсалат», «Назиат» сүрөлөрү жөнүндө орунсуз суроо бергени үчүн камакка алган. Рыбаят кылынышынан, Усман ибн Афван ﷺ Бану Тамимдин уурулары жана катылдарынын бири Зобеъ ибн Хористи камаган жана ал камакта өлгөн. Дагы бир rybаятта Алий ибн Абу Талиб ﷺ камыштан камаккана куруп, аны «пайдалуу жай» деп атаган. Уурулар андан тешик ачышкан. Кийин топурактан дагы бир камаккана куруп, аны «жапайылар уясы» деп атаган.

Камоо – кесүү жана дарралоо сыяктуу жазанын түрү. Камалган адам бушайман болуп, азар чегиши керек. Муну менен камак аны кылмыштан кайтара алсын. Ошондуктан, камаккананы тарбия мектептери кылышыбыз керек деген сөз ката. Себеби, мектеп камаккана эмес. Мектеп таалим-тарбия жайы болсо, камаккана кылмышкерди жазалоочу жай. Ал кылмыштан кайтара ала турган жай болушу үчүн анын имараты, бөлмөлөрү, айбанчалары мектептер, үйлөр жана мейманканалардыкынан айырмаланышы ылазым. Адамды кайгыга сала турган караңгы, күнү-түнү чырак жагыла турган, үй эмеректерисиз, кабыктан жасалган одур-будур жатак жайлары, кенеп кездемеден тигилген эски-уску кийимдер жана ушул сыяктуулардан турган болушу керек. Бериле турган тамак да татымы аз, бирок, денесинин азыктанышына жетиштүү болушу керек. Бул жердегилердин алдына туугандары жана коңшулары гана кирүүлөрү, ошондо да узак калбоолору ылазым. Камаккана мүдүрү туткундун абалынан келип чыгып, ылазым тапса гана анын аялынын жатып калышына уруксат берет. Бул иште туткундун адебине жана өзүн алып жүрүшүнө да каралат. Камаккана мүдүрү дайындаган иш үчүн гана ал жерден чыгарылышы мүмкүн. Казынын токтому болбосо, урулбайт, кишенделбейт, байланбайт, кордолбойт. Камакканада

мажбурлоонун эң көзгө көрүнгөн ыкмасы тар бөлмөгө жалгыз өзүн камап, муктаждыгы үчүн зарыл болгон нерселерди калтырып, сыртынан эшикти кулпулап коюу. Суу жана тамак эшик тешикчесинен берилет. Бирок, туткунду бул бөлмөгө камоо камаккана мүдүрүнүн пикирине карап эмес, казынын токтомуна негизделип болот. Себеби, бул иш чыгарылган өкүмдөгү жазага кошумча жаза. Ошондуктан да, казынын токтому керек болот. Көзөмөлчү камакты күчөтүү же жеңилдетүүгө муктаждык сезсе, казыга арызданат. Казы өз пикири менен токтом чыгарат. Кылмышкер өз шаарында гана камалат. Себеби, аны башка шаарда камоо сүргүн эсептелип, бул үчүн да казынын камоо токтомунан башка бир токтому керек болот. Себеби, бул иш экинчи жаза.

Камакканалар кылынган кылмыштарга карай ар түрдүү болот. Кылмышкердин алардын кайсы бирине камалуусун казынын чечими чечет. Кылмыштар саясий жана саясий эмес болуп бөлүнбөйт. Журналист болобу, адвокат болобу, башка болобу, айырмасы жок. Ар бир жаман иш кылмыш эсептелет. Анын чоң-кичинелигин халифа белгилеп берет. Ким бирөөнү бекерден-бекер айыптаса, журналист болобу, башка болобу, жазасын алат. Бийликти бекерден-бекер айыптаган адам да, саясий же саясий эмес адам болушуна карабастан, жазаланат. Кайсы түрдөгү жазаны белгилөө казыга сунушталып, ал бир адамды көбүрөөк, башкасын болсо кемирээк мөөнөткө өкүм кылуусу да мүмкүн. Мисалы, ал бир адамды бир кылмыш себептүү бир жылга камаса, дагы бир адамды кудум ошол кылмыш үчүн бир аптага камашы мүмкүн. Бир адамды бир кылмышы үчүн оор тартиптеги камакканага жөнөтсө, дагы бир адамды кудум ошол кылмыш себептүү жеңил тартиптеги камакканага жөнөтүшү мүмкүн. Бул иште ал колуна жетип келген кылмышкерлер туурасындагы маалыматтарга таянат. Кимдир бирөө кылмышкерлиги менен белгилүү болсо, кимдир бирөө такыбалыгы менен белгилүү болуп, шайтан азгырыгы себептүү бир тайылып кеткен болушу мүмкүн.

Камалган адам же махкум болот, же күмөндөр болот. Махкум жөнүндө айтып отуруунун кажети жок. Күмөндөр болсо, жеңил тартиптеги камакканага коюлушу керек. Анткени, ал кылмышкер эмес, айыпталуучу катары камалган. Ошондуктан, анын күмөндүүлүк мөөнөтүн мүмкүн болушунча азайтуу керек. Мөөнөттү жаңылоо лазым болуп калса, казынын токтому керек болот. Бул

үчүн казыны канааттандыра турган себеп болуусу шарт. Мындай токтом болбосо, күмөндүүлүк мөөнөтү бүтүшү менен эч кандай буйруксуз коё берилет. Эгер казы башка ишке өтүп кетсе же иштен бошотулуп, ордуна башкасы дайындалса, жаңы казы ишти күмөндүүлөрдөн баштоосу керек болот. Кимдин айыбы далилденсе, анын үстүнөн өкүм чыгарышы, ким айыпсыз болсо, аны тезинен коё бериши ылазым. Казынын токтомусуз эч бир адам камакка да алынбайт, күмөндөр катарында кармап да турулбайт.

Камак жазасы туурасында дарралоодо болгондой, шарият белгилеп берген белгилүү бир хад болуп, андан өтүп кетпеш керек деген сөз жок. Анткени, шариятта белгилүү бир хадга да, белгилүү бир мөөнөткө да эч кандай хужжат келбеген. Демек, аны белгилөө халифага калтырылган. Бирок, ырас, жазалар кылмыштан кайтаруучу факторлор болгон соң, халифа кылмыш үчүн камак мөөнөтүн белгилөөдө этибарын ошол жакка каратуусу керек болот. Анткени, жаза күнөөкөрдү да, башканы да кылмыштан кайтара турган болсун. Кимге таъзир жазасын берүү керек болсо, бул жаза ага кылмыштан кайтара турган өлчөмдө берилет. Камактын эң жогорку мөөнөтү деген сөз такыр жок. Анткени, Пайгамбар ﷺдин камакка өкүм кылганы рыбаат кылынган, бирок, белгилүү бир мөөнөттү белгилегени рыбаат кылынбаган. Ошондой болгон соң, камак туурасындагы өкүм мутлак бойдон калат. Анткени, ал мутлак таризде келген. Айрым факихтердин сүргүнгө кыястап, «камактын эң жогорку мөөнөтү бир жыл, андан ашпоосу шарт» деген сөздөрү ката. Анткени, камоону сүргүнгө кыястап болбойт. Алардын вакыйлары бири-бирине дал келбейт. Кыяска жарай турган бириктирүүчү себеп да жок. «Камоонун аныктамасы сүргүн кылууга дал келет, анткени, камоо адамды эркин иш кылуудан тосуу, сүргүн да дал ошонун өзү, ошондой болгон соң, камоо сүргүндүн бир түрү болуп кала берет» деген сөз да ката. Себеби, сүргүн адамды эркин иш кылуудан бүтүндөй эмес, балким, белгилүү бир жайдан башка жерде тосуу. Сүргүн кылынган адам белгилүү бир жайда эмес, белгилүү шаар же вилайатка топтолот. Ушул жагынан алганда, ал камактан башка нерсе. Дагы бир тараптан ал камактан да беш-бетер. Анткени, ал адамды өз мекенинен сүргүн кылуу. Кыскасы, сүргүн кылуу менен камакка алуу бири-бирине дал келбейт. Ошондуктан, камоонун мөөнөтү бир жыл деп белгиленбейт. Халифа кылмышкер жана башкаларды кылмыштан

кайтаруу үчүн канча камак мөөнөтүн ылазым тапса, ошончо мөөнөттү дайындоосу мүмкүн. Ошол эле убакта, казы да халифа белгилеп берген мөөнөттөрдүн кайсы бирин кылмыштан кайтарууга жетиштүү деп тапса, ошонусуна өкүм кылышы жайыз.

«Аз гана акча үчүн айыпталып жаткан бай карыздар адам жарым ай камакта кармалат. Көп акча үчүн болсо эки ай же төрт ай» деген сөз биротоло белгилөө эмес. Анткени, ал белгилүү бир шарттарда, белгилүү бир адамдарга карата колдонулган. Ошондуктан, аны эреже кылып алып, башка окуяларга да колдонуу дурус эмес. Ушуга ылайык, камакка өкүм кылуунун эң жогорку мөөнөтүн белгилөө мутлак бойдон калат. Халифа белгилүү бир кылмыш үчүн эң көп жана эң аз мөөнөттү да, жалаң гана эң көп мөөнөттүн өзүн да белгилеп коюшу мүмкүн. Белгилүү бир өлчөмдү белгилеп койбогон болсо, иш казыга калтырылып, ал өкүм окуп жаткан убакта мөөнөттү дайындайт.

Ар бир кылмыш үчүн камак мөөнөтүн дайындоо халифага важып эмес. Анткени, бул иш табанный түркүмүнөн. Табанный болсо халифага важып эмес, жайыз. Бирок, казы белгилүү бир адамды камакка өкүм кылып жатканда анык мөөнөттү белгилөөсү шарт. Анда эч кандай күңүрттүк, экиленүү болбошу керек. Балан жыл, балан ай, балан убакытка чейин, мысалы, орозо айтына чейин сыяктуу анык мөөнөттү белгилөөсү ылазым. Кийин күнөөкөрдү так ошол мөөнөткө камоо важып. Муну менен казы дайындаган жазада күңүрттүк болбосун, ал анык болсун. Себеби, шариятта ылазым келишимдерде да, ылазым амалдарда да иштин анык болуусу шарт кылынган. Маселен, соода-сатык жана ижарада да, намаз жана назрда да иш анык болуусу шарт. Соода-сатык менен ижара ылазым келишим болсо, намаз менен назр ылазым амалдар. Казынын жаза дайындоосу да бир амал. Ал да анык болуусу шарт. Камак жазасы казынын өкүмү менен болот. Бул өкүм анык болуусу шарт. Анын анык болуусу үчүн казы анык бир мөөнөттү белгилөөсү керек. Ушуга ылайык, кылмышкер болобу, айыпталуучу болобу, өкүм кылынып жатканда анык мөөнөт белгиленүүсү шарт.

Ошого негизделип, айыпталуучуну хужжат таба алуу мөөнөтүнө чейин камакта кармоо мүмкүн. Анткени, бул маалым эмес иш. Хужжаттарды топтоо үчүн да белгилүү бир мөөнөт белгиленүүсү ылазым. Хужжат топтоо мөөнөтүн белгилөөдө ыктымалдуу, күңүрт факторлорго эмес, ачык көрүнүп турган, анык факторлорго

таянылат. Эгер балан шаардан же балан жайдан күбөлөрүмдү алып келгенге чейин десе, ошончолук мөөнөт белгиленет. Болгону, анын хужжаты мамлекет бийлигинен тышкарыда болбошу керек. Тышкарыда болсо, алып келүүсү катый болбой калат. Мындай абалда иш казыга калат. Алып келүү мүмкүнчүлүгү бар деп билсе, ошого жараша мөөнөт белгилейт, бул ишке күмөн менен караса, адатта хужжат алып келүү мүмкүн болгон эң аз мөөнөттү белгилейт.

О.э. эч кимди тообо кылганына чейин же өлгөнүнө чейин камакка өкүм кылуу жайыз эмес. Анткени, бул иш анык эмес өкүм. Анык эмес жазага өкүм кылуу болуп калат. Анын качан тообо кыларын, качан өлөрүн билип болбойт. Өлүм менен белгилөө белгисиз эмес, анык иш, анткени, ал болушу анык иш деп болбойт. Себеби, күнөөкөргө өзү өкүм кылынып жаткан мөөнөт анык эмес. Бул жерде өлүмгө эмес, өлүм менен аяктай турган мөөнөткө өкүм кылынып жатат. Мөөнөт анык эмес болгондон кийин өкүм да өз-өзүнөн анык эмес болот. Алла Таала:

﴿فَأَمْسِكُوهُمْ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ﴾

- «... тээ бул аялдарга өлүм келгенче... аларды үйлөрүндө сактагыла», [4:15]

- деген аятында камоону өлүм менен чегаралап жатат деп да болбойт. Анткени, бул аят «Нур» сүрөсүнүн:

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا﴾

- «Зынакер аял жана зынакер эркек... ургула», [24:2]

- аяты менен мансух. Ошондуктан, ал далил болууга жарабайт. Кала берсе, эрдин аялын үйдөн чыгууга тыюу салышы шарый камоо эсептелбейт. Анткени, ал каалаган убагында бул ишти кылышы мүмкүн. Аны камоо деп болбойт. Эгер ал камоо эсептеле турган болсо, ал үчүн эр жазаланышы керек болуп калат. Анткени, адамдарга жаза дайындоо акимге хас иш. Андан баашкасынын жазалоого акысы жок. Мындан тышкары, Алла Таала эрге аялына адеп берүү укугун берген убакта, адеп берүү түрлөрүн да белгилеп берген. Алар: насаат кылуу, жайды башка кылуу жана оорутпастан уруу.

﴿فَعِظُوهُمْ وَاهْجُرُوهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرِبُوهُمْ﴾

- «...оболу аларга насаат кылгыла, кийин (т.а. насаатыңар таасир бербесе), аларды төшөктөрүнө таштап койгула (т.а. алар менен бир төшөктө жатпагыла, жакындашпагыла), кийин (т.а. ошондо да силерге моюн сунуштаса) ургула». [4:34]

Камаш болсо алардын катарына кирбейт. Демек, эрдин аялын камоого акысы жок. Ушуга караганда, бул аят өлгөнчө камоо жайыздыгына далалат кылбайт. Ал эми, Пайгамбар ﷺдын:

«أُقْتُلُوا الْقَاتِلَ وَاصْبِرُوا الصَّابِرَ»

«Катылды өлтүргүлө, сабыр кылганга сабыр кылгыла»,
- деген хадисине келсек, анын мааниси ушул, ким өлтүрсө, өзү да өлтүрүлөт, ким бирөөнү өлгөнчө камаса т.а. камап өлтүрсө, өзү да ушундай көрүнүштө өлтүрүлөт. Ал өлгөнчөлүк мөөнөткө камалат эмес, камоо жолу менен өлтүрүлөт. Бул иш катылды өлтүрүүнүн бир түрү болуп, таъзир бабына эмес, жинаят бабына тиешелүү. Демек, бул хадис да өлгөнчө камоонун жайыздыгына далил боло албайт. Ушуга караганда, түбөлүк камак жазасына өкүм кылуу шаръан жайыз эмес, балким, белгилүү бир адамды камак жазасына өкүм кылып жатканда, анык мөөнөттү белгилөө шарт.

Камоо иштетүү эмес, камоо. Иштетүү – камоодон башка нерсе. Ушуга караганда, камакка өкүм кылынган адамды иштетүү мүмкүн эмес. Анткени, «камоо» сөзү «иштетүү» маанисин өз ичине албайт. Эми бир суроо туулат: Камоо жана иштетүүгө өкүм кылуу да жайызбы? Же камоонун өзүнө гана өкүм кылуу мүмкүнбү? Жооп ушул, оор болобу, оор болбойбу, иштетүү жазасын колдонууга шаръий хужжат болбогон. Бирок, айрым факихтер «бай карыздар адам камакка өкүм кылынса, карызын төлөө үчүн маяналуу иштерде иштейт» дейт. Бул сөз шаръий эмес, аклий өкүм болгондуктан, анын этибары жок. Казы бирер бир жаза түрүнө өкүм кылууда шариятта келген хужжатка моюн сунушу шарт. Оор иштерди издөө жазасы туурасында болсо хужжат келбеген. Ошондуктан, мындай жаза берилбейт. Камоонун өзү менен гана чектелинет.

4. Сүргүн: ал кылмышкерди өз мекенинен чыгарып жиберүү. Сүргүн жазасы Куранда да, хадисте да келген. Алла Таала айтат:

﴿أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ﴾

- «... Же өз жерлеринен сүргүн кылынуулары».

[5:33]

Ахмад Абу Хурайрадан рыбаат кылат:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِيمَنْ يَزْنِي وَلَمْ يُحْصِنْ بِنَفْسِي عَامٍ

وَأَقَامَةَ الْحَدِّ عَلَيْهِ»

«Пайгамбар ﷺ үйлөнбөгөн зынакерди бир жыл сүргүн кылууга жана хад урууга өкүм кылган». Бухарий ибн Аббастан рыбаат кылат:

«لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُخْتَبِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالْمُتَرَجَّلَاتِ مِنَ

النِّسَاءِ وَقَالَ أَخْرَجُوهُمْ وَأَخْرَجَ فَلَانًا وَأَخْرَجَ عُمَرُ فَلَانًا»

«Пайгамбар ﷺ өзүн аялдардай тута турган эркектерди да, өзүн эркектердей тута турган аялдарды наалаттап, аларды сүргүн кылгыла деген жана өзү баланчаны сүргүн кылган. Умар да бирөөнү сүргүн кылган». Бул далилдер сүргүндүн шарый жаза түрлөрүнүн бири экенин далилдейт. Ошол эле учурда, алар таъзирде ушундай жаза колдонгонун да көрсөтөт. Сахабалар ушул жолдон барган. Мисалы, Умар رضي الله عنه Собигди дарралагандан кийин Басрага сүргүн кылган. Наср ибн Хажжажды болсо, андан аялдар фитналанып калышынан этияттанып, сүргүн кылган. Усман Абу Зарр Гифарийди сүргүн кылган. Сүргүн дегени мекен кылып берүү эмес, мусапырлоо. Ошого ылайык, узак мөөнөткө сүргүн кылуу дурус эмес. Сүргүн жазасынын эң узак мөөнөтүн белгилөөчү хужжат келбеген. Бирок, шариятта турмуш курбаган зынакер бир жылга сүргүн кылынат. Бул кылынуусу шарт болгон иш болбосо да, халифанын дарралоого сүргүндү да кошуп коюуга акысы бар. Шариятта сүргүндүн бир жылдан артык мөөнөтү жок. Бул нерсе сүргүндүн эң узак мөөнөтүн белгилебесе да, андан көбүрөөк болушуна монъ жок болсо да, анын бир жыл болгону максатка ылайыгыраак. Эмнеси болсо да, мекенге айландырып алуу даражасындагы мөөнөт болбошу керек. Анткени, сүргүндүн мусапырлоо мааниси өз кыйматын жоготуп койбосун.

Сүргүн Ислам мамлекети худудунан тышкарыга чыкпашы керек. Анткени, бул иш Ислам диярынан куфр диярына чыгарып жиберүү болуп калат. Мамлекет сүргүн кылуу үчүн белгилүү бир жайларды

тандап алса, андан да жакшы. Абу Занаттын айтышынча, адамдар Хабашистан жеринин Базеъ деген жайына сүргүн кылынчу экен. Бул жай Яман Тухомасынын эң чекесинде жайгашкан. Анткени, сүргүн – бул жаза. Анын кылмыштан кайтара турган даражада оор болушу максатка ылайык. Хасан жана Зухрийдин «каракчыларды сүргүн кылуу туурасында, аларды шаарлардан айдоо керек, анткени, бирер шаардан башбаанек табышпасын т.а. ал жерде орношуп калышпасын, шаарма-шаар көчүп жүрүшсүн» дегени рыбаат кылынган. Бирок, бул пикир аларды мусапырга айландырып коёт. Сүргүн болсо жаза. Сүргүн кылына турган жайлар оор, коркунучтуу болушу керек. Анткени, ал кылмыштан кайтара турган жаза болсун.

5. Жекелөө: Мында аким адамдарды кылмышкер менен белгилүү бир мөөнөткө сүйлөшпөөнү буйруйт. Мунун далили – согушка чыкпаган үч кишинин вакыйсы. Пайгамбар ﷺ мусулмандарды алар менен сүйлөшүүдөн кайтарган. Ошол иш алардын жазасы болгон. Умар رضي الله عنه да ошондой кылган. Ал Собигге дарралоо жана сүргүн жазасын берүү менен бирге, адамдарды аны менен сүйлөшпөөгө да буйруган. Бул жаза кылмыштан кайтара турган болсо гана колдонулат. Т.а. адамдардын сүйлөшпөй коюуларынын маанисин түшүнө турган, сезе турган адамга гана иштетилет. Сезип-билбей турган, бул жазадан ызаланбай кишилерге карата болсо колдонулбайт.

6. Асуу: Бул жаза бир абалда гана т.а. кылмышкер өлүмгө өкүм кылынганда гана, ага кошумча түрдө асууга да өкүм кылынышы мүмкүн. Анткени, Алла Таала:

﴿أَنْ يُقْتَلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا﴾

- «... өлтүрүлүү же дарга асылуу...», [5:33]
- дейт. Бул жердеги «же» сөзү «жана» маанисинде. Т.а. өлтүрүлүп да, асылышат дагы, же асылуусуз, өлтүрүлүшөт гана деген мааниде. Жалгыз асуунун өзүн жаза катары колдонуу мүмкүн эмес. Анткени, бул иш азаптоо болуп калат. Пайгамбар ﷺ жаныбарды азаптоодон кайтарган. Жаныбарды азаптоодон кайтарган соң, адамды азаптоодон кайтаруусу өз-өзүнөн маалым. «Пайгамбар ﷺ таъзир үчүн тирүү адамды да аскан» деген сөздөрүнүн болсо санадын келтиришпеген. Жогоруда аят асууну өлүмдөн кийинкиге коюп жатат. Шарый өкүм: өлтүрүү менен асууну бирге кылуу, же ансыз өлтүрүүнүн өзүн гана кылуу. Каракчылардын жазасы жалгыз

асуунун өзү деп эч ким айтпаган. Ушуга ылайык, тирүү адамды асуу жаза түрүнө кирбейт. Өлүмгө жана асууга өкүм кылынган адам алгач өлтүрүлүп, андан кийин асылат жана бул иш асуу жазасы делет.

7. Таван төлөө: Таван төлөөб – бул кылмышкерден жаза катарында мал өндүрүү. Бул иш сүннөттө өз далилин тапкан. Нисойй Амр ибн Шуайбдан, ал атасынан, ал болсо бабасынан кылган рыбаытта мындай делет:

«يَا رَسُولَ اللَّهِ فَالْتَّمَارُ وَمَا أَخَذَ مِنْهَا فِي أَكْمَامِهَا، قَالَ: مَنْ أَخَذَ بِفَمِهِ وَلَمْ يَتَّخِذْ

خُبْنَةً فَلَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ، وَمَنْ احْتَمَلَ فَعَلَيْهِ ثَمَنُهُ مَرَّتَيْنِ، وَضَرْبًا وَتَكَالًا»

«Я Расулупла, мөмөлөрдү бышып турган жайынан алуу кандай болот?» - дешкенде, ал киши: «Оозуна алып, койнуна салбаса, эчтеме болбойт. Ким көтөрүп кетсе, алганына эки эсе таван төлөйт жана ибрат үчүн дарраланат», - деди». Нисоййдан рыбаыт кылынган дагы бир хадисте:

«وَمَا لَمْ يَبْلُغْ تَمَنَ الْمَجْنَفِ فِيهِ غَرَامَةٌ مِثْلِيهِ وَجَلَدَاتُ نَكَالٍ»

«Пайгамбар ﷺ: «Калкан баасына жетпеген болсо, эки эсе кылып төлөө жана ибрат үчүн дарралануу», - деген. Пайгамбар ﷺдын:

«وَكَاتِمِ الضَّالَّةِ عَلَيْهِ غَرَامَتُهَا وَمِثْلُهَا مَعَهَا»

«Жоголгон нерсени жашырган киши аны эки эсе кылып төлөйт», - дегени да рыбаыт кылынган. Зекет берүүдөн баш тарткан адамга да таъзир жазасы анын малынын бир бөлүгүн алып коюу менен болот. Ушулардан көрүнүп тургандай, Пайгамбар ﷺ таъзирде таван төлөө жазасына да буюрган. Анын белгилүү бир өлчөмү туурасында хужжат келбесе, аны белгилөө халифанын ыктыярына берилет. Халифа да белгилүү бир өлчөмдү табанный кылбаса, казынын өкүмүнө калат. Ушул жерден бир суроо туулат: Эгер кылмышкер таванды төлөй албаса, ошонун өлчөмүнчө камалабы же кечирилеби? Жооп мындай, ал белгилүү бир жазага өкүм кылынгандан кийин, аны башкача түрдө жазалоо мүмкүн эмес. Анткени, казынын өкүмү кандай болсо, ошондой аткарылышы керек. Ошондуктан, таван төлөбөгөндүгүнүн акысына камалбайт, ошол эле учурда, кечирилбейт да. Анткени, кечирүү казынын

өкүмүн бекер кылуу болуп саналат. Казы бир нерсеге өкүм кылгандан кийин, аны бекер кылуу мүмкүн эмес. Жакшысы, мындай абалда малы болсо, ошол малынан алынат, болбосо, болгонго чейин күтүп турулат. Кийин мамлекет тарабынан өндүрүп берилет.

8. Малың иштен чыгаруу: бул иш малды пайдаланып болбой турган даражада бүтүндөй иштен чыгаруу. Пайгамбар ﷺ Каъбага асылган буддаларды сындырып, талкалоого буюргандан кийин, аларды талкалап ташташкан. Арактын арам болгону туурасында аят түшүрүлгөндө, мусулмандар өз алдыларындагы арактарды төгүп жиберип, идиштерин сындырышкан. Бир рыбаатта Пайгамбар ﷺ аракты төгүп жиберип, кумурасын сындырууга буюрган. Сахабалар да ушундай кылышкан. Умар رضي الله عنهнун суу кошулган сүттү да төктүрүп жибергени рыбаат кылынган.

9. Малды өзгөртүү: бул малдын шекилин (формасын) же сыпатын өзгөртүү менен болот. Рыбаат кылынышыңча, Пайгамбар ﷺ:

«أَنَّهُ نَهَى عَنْ كَسْرِ الْعَمَلَةِ الْجَائِزَةِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ كَالدَّرَاهِمِ وَالِدِنَانِيرِ إِلَّا إِذَا

كَانَ بِهَا بَأْسٌ، فَإِذَا كَانَتْ كَذَلِكَ كُسِرَتْ»

«Мусулмандар ортосунда уруксат кылынган дирхам жана динар сыяктуу акча-теңгелерди, эгер аларда кемчилик болбосо сындыруудан кайтарган. Эгер кемчилиги болсо, сындырылган». Т.а. Пайгамбар ﷺ жасалма болбогон күмүш же алтын акчаларды сындыруудан кайтарган. Эгер жасалма болсо, жаза катары аларды сындырууга өкүм кылган. Жасалма акча жасоочунун өзүн жазалаган. Пайгамбар ﷺ айкелдердин башын кесип таштаганда даракка окшоп калган. Ушул сыяктуу, мал арам шекилде болсо, ал арамдыгын кетире турган шекилге өзгөртүлөт. Мындан тышкары, аны жасаган адам аким ылазым тапкандай көрүнүштө жазаланат.

10. Чындап коркутуу: бул иш кылмышкерди «балан ишти кылсаң жазаланасың» деп коркутуу менен болот. Буга далил Пайгамбар ﷺдын:

«رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً عَلِقَ سَوْطَهُ بِحَيْثُ يَرَاهُ أَهْلُهُ»

«Камчысын үй-бүлөсү көрүп тура тургандай кылып асып койгон адамды Алла рахмат кылсын», - деген сөзү.

11. Насаат: Мында казы кылмышкерге Алланын азабынан коркутуп насаат кылат. Буга далил Алла Тааланын:

﴿وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُورَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ﴾

- «*Аялдарыңардын моюн сунбастыгынан корксоңор, оболу аларга насаат кылгыла*», [4:34]

- деген аяты.

12. Махрум кылуу: бул иш кылмышкерди айрым малявий укуктардан махрум кылууга (куру кол калтырууга) өкүм кылуу менен болот. Мисалы, итаатсыз кылмышкер нафакадан, катыл өлтүрүлгөн кишиден тартып алган малынан махрум кылынат. Кылмышкерди умумий мүлкчүлүк малдарындагы үлүшүнөн махрум кылуу сыяктуу иштер да ушуларга кирет.

13. Сөгүш: ал кылмышкерге орой айтуу. Сөгүш сүннөт менен өз далилин тапкан. Рыбятка караганда, Абу Зарр бир киши менен сөгүшүп калып, аны энесинен келип сөккөн. Ошондо Пайгамбар ﷺ:

﴿يَا أَبَا ذَرٍّ أَعْيَرْتَهُ بِأَمَةٍ؟ إِنَّكَ أَمْرٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ﴾

«**Эй Абу Зарр, энесинен келип да сөгөсүңбү, сен (али да) жахилияты бар адам экенсиң**», - деди. Абдуррахман ибн Авфтын кулу Пайгамбар ﷺдын алдына доо кылып келди. Буга ачууланган Абдуррахман кулун: «Эй кара аялдын баласы» деп акаарат кылды. Пайгамбар ﷺ буга катуу ачууланып, колдорун силкип:

﴿لَيْسَ لَابْنِ بَيْضَاءَ عَلَى ابْنِ سَوْدَاءَ سُلْطَانٌ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾

«**Актын баласы каранын баласынан бекерден бекерге эле үстөм боло бербейт**», - деди. Абдуррахман ибн Авф уялып, өзүн төмөн тутуп, бетин топуракка коюп, алиги кулга: «Бутуң менен жүзүмдү бас, же ыраазы бол», - деди. Рыбятка караганда, Пайгамбар ﷺ эки кишини бир кудукка барууларынан мурун андан ичүүдөн кайтарды. Тигилер кулак салышпады эле, аларды сөктү. Мына ушулардан көрүнүп тургандай, кейүү жана сөгүү таъзирдеги бир жазанын түрү. Сахабалар да ушул жолдон барышкан. Рыбятка караганда, Умар ﷺ Убада ибн Сомитти «**Эй акмак**» деп сөккөн. Ушуга караганда, кылмышкерди сөгүүгө казынын акысы бар. Бул иш казынын акараты эмес, кылмышкерге берип жаткан жазасы эсептелет. Сөгүш жазасынын анык бир сөзү жок. Сөгүш түркүмүнө кире турган ар бир сөздү казы же аким колдонушу мүмкүн. Бир

гана доомат түркүмүндөгү сөздөрдү иштетпөө керек. Анткени, андан кайтаруучу хужжат келген. Бул хужжат акимди да, башкасын да өз ичине алат.

14. Сазойи кылуу: Сазойи кылуу дегени – бул адамдардын кылмышкерге карата болгон ишеничин өчүрүү. Ал кылмышкердин кылмышын адамдарга билдирүү, баарынын көз алдында аны шерменде кылуу, аларды кылмыштан эскертүү менен болот. Сазойи кылуу жазасы Алла Тааланын:

﴿وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

- «Алардын азапталуусуна бир тайпа момундар күбө болушсун!», [24:2] - деген аятына негизделип колдонулат. Анткени, аяттан максат да аларды сазойи кылуу. Дарра жазасы берилип жатканда көрүүчүлөрдүн болушу басмырлануу, акаараттануу жана шерменделик эмеспи. Сазойи кылуу жазасына далалат кылуучу хужжат сүннөттө да келген. Бухарий Абу Хамид Соидийден рыбаат кылат:

«اسْتَعْمَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا مِّنْ بَنِي أَسَدٍ يُقَالُ لَهُ ابْنُ الْأُتَيْبَةِ عَلَى صَدَقَةٍ، فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ: هَذَا لَكُمْ وَهَذَا أَهْدِي لِي، فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمَنْبَرِ، قَالَ سُفْيَانُ أَيْضًا: فَصَعِدَ الْمَنْبَرِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَتَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: مَا بَالُ الْعَامِلِ نَبَعْتُهُ فَيَأْتِي يَقُولُ: هَذَا لَكَ وَهَذَا لِي، فَهَلَّا جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَأُمِّهِ فَيَنْظُرُ أَيُّهُدَى لَهُ أَمْ لَا، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَأْتِي بِشَيْءٍ إِلَّا جَاءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَحْمِلُهُ عَلَى رَقَبَتِهِ إِنْ كَانَ بَعِيرًا لَهُ رُغَاءٌ، أَوْ بَقْرَةً لَهَا خَوَارٌ، أَوْ شَاةً تَيْعَرُ، ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْنَا عُفْرَتِي إِبْطِيهِ أَلَا هَلْ بَلَغَتْ ثَلَاثًا»

«Пайгамбар ﷺ Бану асаддык ибн Утбийя деген кишини зекеттерге башчы кылып дайындады. Ал келип: «Мунусу силерге, мунусун болсо мага хадя кылышты, - деди. Пайгамбар ﷺ минбарга чыгуу үчүн ордуна турду. Суфьяндын айтышынча, минбарга чыгып, Аллага хамду саналар айткандан кийин: «Бул амалдарларга эмне болду, аны биз иш менен жиберсек, келип, мунусу силерге, мунусу болсо мага дейт. Ата-энесинин үйүндө отурганда бирөө ага белек кылган-кылбаганын көрөт эле.

Мухаммаддын жаны Анын колунда болгон затка ант болсун, эмнени алып келген болсо, аны кыяматка да алып барып, мойнуна артып алат. Өкүрө турган төө болобу, мөөрөй турган мал болобу, кырк соолуктун бир кочкору болобу (айырмасы жок)». Кийин колдорун бийик көтөрүп, (ал тургай, колтук астындагы түктөрүн да көрдүк) үч жолу: «Жеткиздимби?!» - деди». Бул хадистин далалаты төмөнкүдөй: Кимде-ким аким же бирер амалдар болуп, белек алса, умумий малдардан алса, кыямат күнү Алла аны шерменде кылып жазалайт. Алган малдары анын үстүнө жүктөлүп коюлат. Өкүрө турган төө болобу, мөөрөй турган уй болобу, кырк соолуктун бир кочкору болобу, айырмасы жок. Бир сөз менен айтканда, амалдарлар ошол дахшаттуу күндө бардыгынын көз алдында шерменде кылынат. Демек, сазойи кылуу Алланын азаптарынын бири. Анын от менен азаптоо сыяктуу бир гана Аллага гана хастыгы туурасында хужжат келбеген. Ошондон акимдин да кылмышкерди сазойи кылып жазалоого акысы бар экендиги келип чыгат. Анткени, хадис таъзирде сазойи кылуунун жайыздыгына далил болот. Сахабалар да ушул жолдон барышкан. Умар ибн Хаттаб رضي الله عنه нун жалган күбөлүк берген адамды сазойи кылгандыгы накл кылынган. Таанымал казылардын да сазойи кылууга өкүм кылганы айтылган. Мисалы, казы Шурайх сазойи кылууга өкүм кылар эле. Бул адам Умар ибн Хаттаб رضي الله عنه нун заманында да, Алий ибн Абу Талиб رضي الله عنه нун заманында да казылык кылган таанымал казылардан.

Акимдин жазалашына уруксат берүүчү шарыйй далил келген таъзирдин жаза түрлөрү мына ушулар. Аким булардан башка жаза түрлөрүн колдобошу керек. Шарей тарабынан булардан кайтаруучу хужжат келбеген. Анткени, жаза – мүмкүн экендигине далил керек боло турган иш. Белгилүү бир жазалар менен жазалабоого да далил керек болот деп болбойт. Анткени, асл махият (негизги маани) жазалабоо. Ушуга караганда, белгилүү бир жаза менен жазалоо үчүн гана далил керек болот. **Асл махият жазалабоо экендигинин пайдубалы ушул: умумий далил адамдын улуулугуна жана ага азар бербөөгө курулган.** Мындай болгондон кийин, ага белгилүү бир жазаны берүү үчүн далил керек болот. Далил болбосо, жазалоо мүмкүн эмес.

Таъзир жазасын дайындоо укугу халифанын өзүнө гана коюп берилген, ал өз билгениндей жаза колдоно берет деп да болбойт.

Анткени, халифа бар-жогу жазанын өлчөмүн гана белгилеп берет. Мындан башка ишке анын акысы жок. Жазанын түрлөрүн Шарейнин Өзү белгилеп берген. Казы мына ушуларга моюн сунат. Булардан башкасы менен жазалашы мүмкүн эмес. Ушулардын кайсы бири кылмыштан кайтарат деп билсе, ошонусун дайындайт. Ушуга карай, халифа таъзир үчүн жаза белгилеп жатканда шарый өкүмдөргө моюн сунушу важып. Ал Шарей белгилеп берген жазаларды гана колдонот. Ушуга ылайык, халифа мусадара (конфискация) жазасын колдонушу жайыз эмес. Анткени, анын жайыздыгына шарый хужжат келбеген. Мусадара таван төлөөгө окшойт, анткени, ал да малиявий жаза болуп, таван төлөөнүн бир түрү деп болбойт. Анткени, мусадара таван төлөөдөн башка нерсе. Таван төлөө кылмыш үчүн мал төлөө болсо, мусадара кылмышка себепчи болуп жаткан малдын өзүн алып коюу. Алар бири-биринен айырмаланат. Кала берсе, шарый хужжат малиявий жазаларга эмес, таван төлөөгө, малды өзгөртүүгө жана малды иштен чыгарууга далалат кылат. Ушуга караганда, мусадаранын малиявий жаза экенин шылтоо кылып болбойт. Кыскасы, мусадарага хужжат келбеген. Аны наркыларга кыястап да болбойт. Анткени, кыяска жарай турган иллеттин өзү жок. Анткени, мусадара – малды ээсинен мажбурлап тартып алып, шарый ээлик себептеринин бири да болбой туруп, ага мамлекеттин ээлик кылышы. Мындай кылуу жайыз эмес.

ТАЪЗИР ВАКЫЙЛАРЫ ЖАНА АЛ ҮЧҮН ТАБАННИЙ КЫЛЫНГАН ЖАЗАЛАР

Хад да, каффарат да белгиленбеген кылмышты жазалоо таъзир деп аталат. Т.а. ал Шарей жазаларын дайындабаган кылмыштардын жазалары. Шарей бул кылмыштардын жазасын казыга калтырган. Ал халифага орун басар катарында кылмыш ишин көрүп чыгат. Демек, бул иш алгач халифага, кийин казыга коюп берилген. Ушуга ылайык, факихтер жаза өкүмдөрү жаатында батафсил сөз жүргүзүшкөн, бул туурасында ижтихаддар кылып, түрдүүчө пикирлерин жазып калтырышкан. Бирок, алар таъзир бөлүмүндө жалпы темалар менен чектелип, тафсилаттарга киришишпеген. Анткени, тафсилаттар казынын өкүмүнө калтырылган иштер болуп, дааба кылынып жаткан окуяларга карай жаза белгилейт. Бул окуялар дайыма өзгөрүп, жаңыланып турат.

Көбүнчө бири-биринен айырмаланат. Ошон үчүн да, аларга коюлган белгилөө кеңири камтуучу болбойт.

Вакий көрсөткөндөй, окуялар үчүн таъзир жазасын берүүнү казынын өкүмүнө калтыруу максатка ылайыктуураак. Анткени, окуялар шарттарга карай өзгөрүп турат жана казыны жаза жаатында ижтихад кылууга, окуяларды түшүнүү тармагында чеберчилик кылууга жетектейт. Ошондуктан да, бул ишти казыга тапшыруу эң туура иш жана ал хикматтуу болот. Бирок, бул үчүн казылар шарият менен өкүм жүргүзүүлөрү шарт. Өтмүштө узак убакыттар бою ушул жолдон жүрүлүп, казылыкка тиешелүү, же эң кеминде фикхге тиешелүү көптөгөн тажрыйба арттырышкан. Бүгүнкү т.а. хижрий XIV кылымдын акырлары, миладий XX кылымдын экинчи жарымынын баштарындагы казылар болсо, жарым кылымдан көбүрөөк Батыштын фикх өкүмдөрүн колдоно турган болуп калышты. Бул нерсе аларды шарият өкүмдөрүнөн алыстатып жиберди жана шарият өкүмдөрүн элестетүүлөрү күчсүздөндү. Айрыкча, казылык күрсүлөрүнө бекем орношуп алган казылар арасында жаза чараларга тиешелүү шарият өкүмдөрүн колдонуу менен алектенген бир да киши табылбайт. Бул эле эмес, балким, алардын арасында бул өкүмдөрдү үйрөнүп чыккан кишилердин өзү жок. Болсо да, алар өтө сейрек, азчылыкты түзөт. Бул азчылык да шарият өкүмдөрүн мыйзамдар жана өкүмдөр катары амалий үйрөнбөстөн, бар болгону маалыматтар катарында гана назарий үйрөнүшкөн. Ошондуктан да, таъзир үчүн жаза белгилөөнү мына ошол казыларга коюп берүү жарабайт. Анткени, алар шарияттан кабарсыз. Бул да жетишпегендей, алар куфр мыйзамдарынын билимдүүлөрү. Мунун үстүнө мусулмандардын, айрыкча студенттердин, алардын катарында казылардын иштерди жакшы-жаманга ажыратуудагы исламий диттери мокоп, дүйнөлөшүп кеткен. Шарый дитти ыргытып жиберүү алар үчүн иш болбой калган. Карап көрүңүздөр, алар дарга асуу жазасын «жырткычтык» деп, кол кесүүнү «адамгерчиликке жат жаза» деп, мыкты ысытып көзгө басууну «жапайылык» деп эсептей турган болуп калышты. Демек, мындай дит ээлерине жаза белгилөөнү тапшыруу ката болот. Кала берсе, ушундай бир жаман кылмыштар бар дейсиң, алардан кайтаруу үчүн какшаткыч жаза колдонуудан башка арга жоктугун вакийдын өзү көрсөтүп турат. Мындай

кылмыштарга жаза белгилөө акимдерди тергөө сыяктуу назарий жактан да, акимиятты ээлөө сыяктуу амалий жактан да саясат менен алектенбеген, казылыгы сахна оюнунан башка нерсе болбогон тигил казыларга коюп берилсе, анда кыяматты күтө бериңиз. Алар эч арга калбай калганда колдоно турган оор жазаларды туура келген жайда колдоно беришет. Маселен, улутчулдукка даъват кылган адамды дарралоого жана он жыл камакка олтургузууга өкүм кылышат. Улутчулдук негизинде саясий партия түзгөн адамды өлүмгө өкүм кылууну көбөйтүп жиберешет. Натыйжада, чыгарган өкүмдөрү бул өтө корунучтуу, жаман кылмыштардын огобетер күчөшүнө алып барат. Ушуга ылайык, үммөт вужудун сактап калуу жазалар белгилөөнү тигилерге окшогон казыларга коюп бербөөнү талап кылат. Ушуга негизделип, халифа маалым мөөнөт ичинде - мусулмандардагы түшүнүк жана диттер оңдолгонго чейин – таъзир бабында белгилүү бир окуялар үчүн белгилүү бир жазаларды табанний кылуусу ылазым.

Бирок, таъзирде белгилүү бир окуялар үчүн белгилүү бир жазаларды табанний кылууда ушуну билүү керек, таъзир хаддар жана касас алуу сыяктуу адамдарга карап өзгөрбөй турган жаза түрү эмес. Адамдарга карап өзгөрүү анын табиятында бар. Буга шариятта хужжат келген. Айша رضي الله عنها рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«أَقْبِلُوا ذَوِي الْهَيْئَاتِ إِلَّا الْحُدُودَ»

«Өзүн жакшы тутуучуларга хаддардан башка жазаларда жеңилдик бергиле», - деген. Ансарийлер туурасында болсо Пайгамбар ﷺ:

«فَأَقْبِلُوا مِنْ مُحْسِنِهِمْ وَتَجَاوَزُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ»

«Жакшыларын кабыл алып, жамандарын өткөзүп жибергиле», - деген. Мунун мааниси «күнөө кылышканы маалым болбогон, итааткөйлүк жана такыбадарлык менен белгилүү болгон кишилерге карата жеңил жаза колдонулат» дегени. Зухрий Кабиса ибн Зуайбдан рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ، فَإِنْ عَادَ فَاجْلِدُوهُ، فَإِنْ عَادَ فِي الثَّلَاثَةِ أَوْ الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ»

«Ким арак ичсе, аны дарралагыла. Дагы ичсе, дагы дарралагыла. Үчүнчү же төртүнчү мерте дагы ошол ишти кылса, аны өлтүргүлө». Абу Хурайра рыбаат кылышынча, Пайгамбар ﷺ:

«إِذَا سَرَقَ فَاقْطَعُوا يَدَهُ ثُمَّ إِنْ سَرَقَ فَاقْطَعُوا رِجْلَهُ»

«Уурулук кылса, колун кескиле, кийин дагы уурулук кылса, бутун кескиле», - деген. Анын мааниси «кимде-ким кайта-кайта күнөө кылса, анын жазасы катуу болот» дегени. Мындайлар «асхабус савабик» т.а. мурун да ушундай кылмыш кылгандар делет. Ушулардан көрүнүп тургандай, таъзир жазасы кемибей турган жана көбөйбөй турган жаза эмес, балким, ал эң жогорку даражасы белгилеп берилип, калганы казынын өкүмүнө калтырыла турган жазанын түрү. Ал адамдар жана кылмыштарга карап жаза белгилейт. Кайра-кайра кылмыш кылуучуларга, же оор кылмышка оор жаза белгилесе, адашып кылмыш кылган, негизи такыба болгон кишилерге карата жеңилээрээк жаза белгилейт. Ошого ылайык, казыга кең мүмкүнчүлүк берилиши керек. Болгону, эң жогорку жаза гана белгилеп берилет. Ушул жерде «эң төмөнкү жазачы?» деген суроо туулат. Жооп мындай, жалпысынан алганда, бул иштин мааниси жоктой сезилет. Анткени, казы үч жыл камак жазасы белгилениши керек болгон бир кылмыш менен такыбадар, жакшы адам айыпталып жаткан болсо, эгер анын кылмышы тайылуу болсо, аны коюп коюу менен чектелет. Ушуга караганда, эң төмөнкү жазаны белгилебеген макулдай көрүнөт. Бирок, кээ бир кылмыштарда ырайым кылып болбойт. Алла Таала зына жазасы туурасында:

﴿وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ﴾

- «... Алланын (бул) өкүмүндө (т.а. зынакерлерге дарра урууда) силерди аларга карата ырайым кылуу (сезими) кармабасын!», [24:2] - дейт. Уурулук жазасы туурасында мындай дебеген. Демек, айрым кылмыштарда ырайым кылып болбойт. Казы мындан кабарсыз калып, айрыкча, такыбадар, жакшы адамдарга белгилеп жатканда ушундай кылмыштар туурасында да ырайым кылып койбоосу үчүн алардын эң төмөнкү жазасын да белгилеп коюу максатка

ылайыктуу. Анткени, муну менен жаза кылмышкерди да, башкаларды да кылмыштан кайтара турган болсун.

Мейли, таъзирде белгилүү бир окуялар үчүн белгилүү бир жазаларды табанний кылуу макул иш болсо да, бирок, табанний тафсилаттары менен кылынбайт. Т.а. майда маселелерге, бөлүмдөргө өтүлбөстөн, жалпы түстө табанний кылынат. Анткени, вакыйлар ар түрдүүчө жаңыланып турат. Табанний кылуу жалпы түстө болбосо, жаңы-жаңы, түрдүү кыл вакыйларды өз ичине камтый албайт. Натыйжада, казынын өзү жаза ойлоп табууга мажбур болот. Жазанын кылмыштан кайтаруу максаты ишке ашпай калыш ыктымалдуулугу да бар. Мындан тышкары, табанний кылынган вакыйлар умумий (жалпы түстө) болбосо, казыны ижтихад кылуудан узакташтырып жиберет. Анткени, ижтихад – бул хужжатты түшүнүү үчүн аракет кылуу. Умумий болбогон (конкреттүү) хужжатты түшүнүү жана вакыйларга колдонуу үчүн болсо аракет кылуу шарт болбойт. Ошондуктан, табанний кылынган жазалар майда маселелерге жана бөлүмдөргө өтпөй турган умумий болушу керек.

ТАЪЗИР ВАКЫЙЛАРЫНЫН ТҮРЛӨРҮ

Таъзир вакыйларын (көрүнүштөрүн) белгилүү бир түрлөр менен белгилөө оор. Анткени, күнөөлөр көп жана ар түрдүү. Кала берсе, турмуш көрүнүштөрүнүн жаңыланып барышы жаңы-жаңы, мурун маалым болбогон кылмыштарды жүзөгө келтирет. Ушуга ылайык, аларды маалым бир түрлөр менен чектөө кыйын. Ырас, таъзир хаддардын мукабылы болгон соң, көбүнчө жазасы аныкталбаган кылмыш үчүн колдонулган соң, демек, хаддарга жынышташ түрлөрдүн вакыйларына жаза колдонууга сүйөнүү абзел. Кийин болсо, мүмкүнчүлүгү болсо - ошолордун катарына киргизүү, мүмкүнчүлүгү болбосо - казылардын өкүмүнө калтыруу макулураак. Ушуга негизделип, таъзирге тиешелүү табанний кылынган, өзүнүн белгилүү бир жазаларына ээ болгон вакыйларды шарттуу түрдө жети түргө бөлүүгө болот. Алар төмөнкүлөр:

1. Шааниге (ар-намыска) кол салуу;
2. Кадыр-баркка кол салуу;
3. Акылга азар бере турган ишти кылуу;
4. Малга кол салуу;

5. Тынчтыкты бузуу;
6. Мамлекет коопсуздугуна кол салуу;
7. Динди басмырлай турган ишти кылуу.

ШААНИГЕ КОЛ САЛУУ

Шааниге кол салуу туурасында жалпы түрдө төмөндөгүлөрдү келтирүү мүмкүн:

Уятка тескери келген иштер

1. Кимде-ким бир аял менен зына кылууга, же бир эркек менен бачабаздык кылууга урунса, бирок, кандайдыр бир күчтүү тоскоолдукка учурап, ал болбогондо кылмышты кылышы анык болсо, ага үч жылга чейин камак, дарра жана сүргүн жазасы берилет. Эгер жабырлануучу өзүнүн кол астындагы кызматчысы, жумушчусу сыяктуу адамы болсо, жазанын эң жогоркусун алат. Эгер тигил тарап да (т.а. жабырлануучу) эч кандай каршылыксыз бул ишти кабыл кылса, ал да ошол жазаны алат.

2. Кимде-ким бир аялга акча же үйлөнүүнү убада кылып, ал менен жимаъ кылбастан эрди-катындай жашаса, төрт жылга чейин камак жазасын алат. Ушул ишти эч кандай алдоо иштетпестен өз махрамына карата кылган киши да он жылга чейин камак, дарра жана сүргүн жазаларын алат. Эгер аял каршылык билдирбестен бул ишке ыраазы болсо, ал да ошол жазаны алат.

Кимде-ким эркек же аялдан уятка тескери ишти талап кылса, же уятка туура келбей турган ишти сунуш кылса, же уятсыз сөздөрдү айтса, алты айдан эки жылга чейин камак жазасын алат. Тигил тарап ыраазы болуп ошол ишти кылса, ал да ошол жазаны алат.

3. Кимде-ким алдамчылык, зордукчулук менен, акча иштетип же коркутуп бир эркек же аялды жолдон азгырууга урунса, үч жылга чейин камак жана дарра жазасын алат. Каршылык кылбай жолдон азгырылып кете берген эркек же аял да ошол жазаны алат.

4. Кимде-ким бир же бир нече аял же эркектерди бузукулук кылууга же ошол иш үчүн шарт жаратып берүүгө үндөсө, эки жылга чейин камак жазасын алат. Тигил тарап ыраазы болуп ошол ишти кылса, ал да ошол жазаны алат.

5. Кимде-ким зына же бачабаздык үчүн бирер васита же услуб менен ыңгайлуулук жаратып берсе, беш жылга чейин камак жана дарра жазасын алат. Эгер ал эр же махрам болсо, жазасы эки эсе - он жылга чейин болот.

6. Эркек киши жат аялга үйүнөн жай берсе, же аял киши жат эркекке үйүнөн жай берсе, ал тезинен айдап жиберилет, өзү болсо алты айдан бир жылга чейин камалат.

7. Эки адамды уятка туура келбей турган абалда көрүп калышса, бирок, кошулушканы далилденбесе, төрт жылга чейин камак жазасын алышат.

8. Кимде-ким бир эркек же аялды уктатып, же болбосо, мас кылып бузукулук кылса, бирок, жимаъ кылбаса, төрт жылга чейин камак жазасын алат. Кимде-ким ошол ишти өз махрамына карата кылса, он жылга чейин камак, дарра жана сүргүн жазасын алат. Уктатпастан, мас кылбастан ошол ишти кылган киши эки жылга чейин камак жазасын алат. Тигил тарап каршылыксыз ыраазы болсо, ал да ошол жазаны алат.

9. Эгер бир аял бузукулук максатында бардыгы көрө ала турган ачык же жарым-ачык жайда бийге түшсө, аны ошол ишке үндөгөн да – эгер өз ыктыяры менен кылган болсо – анын өзү да үч жылга чейин камак жазасын алат.

10. Кимде-ким жол, дүкөн, кафе сыяктуу коомдук жайларда шахват козгой турган кылыктарды кылса, алты айга чейин камалат. Бул ишти кайталап кылса, эки жылга чейин камак жана дарра жазасын алат.

11. Кимде-ким жаныбар менен жимаъ кылса, беш жылга чейин камак, дарра жана сүргүн жазасын алат.

Алып качуу

1. Кимде-ким айла-амал же мажбурлоо аркылуу эркек же аялды алып качса жана үч күнгө чейин кайтарбаса, уурдалган эрдүү аял же наристе эркек болсо, беш жылга чейин камак жазасын алат. Мында аларды өз ыраазылыгы менен алып качабы, мажбурлаппы, айырмасы жок. Эгер уурдалган адам балагатка жеткен эркек же эрсиз аял болсо, үч жылга чейин камак жазасын алат. Бул намысына тийилбеген убактагы өкүм. Эгер намысына тийилип, ал иш шарый хужжат же икрор менен эмес, таиб же даянын (врач же акушердин) күбөлүгү менен далилденсе, он беш жылга чейин камак, дарра жана сүргүн жазасын алат. Эгер уурдалган адам үч күн ичинде кайтарылса жана ага эч кандай зыян жеткизилбесе, бир жылга чейин камак жазасын алат.

2. Кимде-ким үйлөнүү максатында мажбурлап бир аялды алып качса, беш жылга чейин камак жазасын алат. Аялдын ыктыяры менен алып качса, кийин шарый нике менен ага үйлөнсө, алып

качканы үчүн алты айга чейин камак жазасын алат. Үйлөнбөсө бир жылга чейин камалат. Бул жимаъ кылбаган убактагы өкүм. Эгер жимаъ кылса жана бул иш икрор же шарый хужжат менен эмес, табиб же доянын күбөлүгү менен далилденсе, он беш жылга чейин камак жазасына өкүм кылынат.

Адепке тескери иштер

1. Кимде-ким аял кишиге тийишип сөз айтса, бир айга камалат. Аял да эркек менен ошол ишти кылса, кудум ошол жазаны алат жана он дарра урулат.

2. Кимде-ким аялдардын кийимин кийип, аялдардан башкасы кирүүсү мүмкүн болбогон хас жайга кирсе, алты айга чейин камалат.

3. Кимде-ким ахлактын бузулуусуна алып бара турган басып чыгарылган же сызылган жасалга, же болбосо, сүрөт чыгарса, сатса, сатуу же таркатуу максатында топтоп койсо, же көрсөтсө, алты айга чейин камак жазасын алат.

4. Кимде-ким өтүп бараткандардын көз алдында уятка тескери көрүнүштө чөмүлсө же коомдук жайда жылаңачтанса, алты айга чейин камак жазасына өкүм кылынат. Эркектер көрүүсү ыңгайлуу болгон жайда чөмүлгөн аял да кудум ошол жазаны алат.

5. Кимде-ким коомдук жайларда же коомдук жайлардагы адамдар көрүүлөрү мүмкүн болгон көрүнүштө уятка тескери ишти кылса, алты айга чейин камалат.

6. Кайсы бир аял жүзү жана колунан башка авратын ачса, ага дарра урулат. Ошондо да өзүн оңдобосо, алты айга чейин камалат.

7. Кайсы бир эркек адепке тескери, кайрытабигый, аялча кийинсе, же ошол боюнча өзүн жасалгаласа же ошол бойдон аракеттер кылса, ага дарра урулат. Ошондо да тыйылбаса, бир жылга чейин камалат.

8. Кимде-ким бирөөнүн үйүнө тешиктен же эшик жылчыгынан караса, алты айга чейин камак жана дарра жазасын алат. Эгер үйдүн үстү же астынан караса, дарра жазасын алат.

Үйлөнүүгө тиешелүү иштер

1. Кимде-ким билип туруп шариятка тескери түрдө турмуш курса, он жылга чейин камак жазасын алат. Отпараска үйлөнүү, мусулман аялды капырга узатуу, бешинчи аялга үйлөнүү, өзүнүн боин талак түшкөн аялына үйлөнүүлөр шарый эмес никелер болуп саналат. Ошол ишке билип туруп күбө болгон адамдар да ошол жазаны алышат.

2. Кимде-ким жалган нике келишимин түзсө, маселен, алдамчылык менен бирөөгө кызын узатса, беш жылга чейин камалат.

3. Кимде-ким аялын боин талак кылып, жана аны менен эрдикатындай жашаса, беш жылга чейин камак жазасын алат.

4. Кимде-ким аялынын синдиси, аммасы, холасы сыяктуу убактылуу махрамына билип туруп үйлөнсө, дарра жана уч жылга чейин камакка өкүм кылынат.

КАДЫР-БАРККА КОЛ САЛУУ: КАРАЛОО, АБРОЮН ТӨГҮҮ, АКАРАТТОО

Каралоо – бул кишини маалым бир күнөө менен айыптоо, мейли, ал күмөн жана суроо маанисинде келсе да. Ал адамдын сыйурматын жерге урат же башкалардын жек көрүүсүнө себеп болот. Маселен, «сен жалганчысың, каллабсың» дейт. Маалым бир күнөө менен айыптабаса, бирок, адамдын урматын жерге урса, бул аброй төгүү болуп саналат. Мисалы, «эй акмак, эй кара ниет» деген сыяктуу сөздөрдү айтуу. Акараттоого болсо басмырлоого тийиштүү сөз айтуу, ишара кылуу, аракет жана башкалар кирет. Ал сөгүү же үстүнөн күлүү менен болот. Бул үч иштин белгилери, жалпысынан, төмөндөгүлөрдө көрүнөт:

I. Кимде-ким бирөөнү белгилүү бир күнөө менен айыптаса, дарра жана бир айдан эки жылга чейин камак жазасын алат. Бирок, жоопкер доогерде чындап эле ошол айып бар экендигин шарый хужжат менен далилдеп берсе – анда доомат ишине кыясталып – ал жазаланбайт.

II. Кимде-ким бирөөнүн аброюн төксө, дарра жана бир айдан эки жылга чейин камак жазасын алат. Мында жоопкерге доогерде айткан айыбынын бар экенин далилдөө аркылуу өзүн актоого уруксат берилбейт.

III. Кимде-ким бирөөнү кайсы васита менен болбосун акараттаса, дарра жана алты айга чейин камак жазасын алат.

IV. Каралоо жана аброюн төгүү үчүн төмөндөгү абалдарда гана жаза дайындалат:

а) Каралоо жана аброюн төгүү жүзмө-жүз болгондо, төмөндөгү абалдардын бири болушу шарт:

1. Межлисте доогер менен жүзмө-жүз болуу;

2. Аз же көп болушуна карабастан башка адамдар да угуулары мүмкүн болгон жайда жүз бериши.

б) Каралоо жана аброюн төгүү жабырлануучунун көзү жокто болсо, анда топтолгон же жеке-жеке абалда башка адамдар болушу шарт;

в) Каралоо же аброюн төгүү жазма түрдө болгондо төмөндөгүлөрдүн бири болушу шарт:

1. Адамдардын арасында же бир топтун ортосунда таркатыла турган китеп, сүрөт, карикатура же каралама сүрөт сыяктуу болуусу;

2. Жабырлануучуга ачык кат же почта открыткасын жиберүү.

г) Басма сөз аркылуу каралоо жана аброюн төгүүдө төмөндөгү абалдардын бири болуусу шарт:

1. Күндөлүк же убагы белгиленген газета-журналдар аркылуу;

2. Китеп, баракча сыяктуу басма сөздүн бирер түрү аркылуу.

V. Акараттоо төмөндөгү абалдардын биринде жүз бергенде гана ага жаза дайындалат:

а) Коомдук жайларда, бардыгынын көз алдында, баары көрүшү мүмкүн болгон жайда же кылмышкердин катасы себептүү ага эч кандай тиешеси жок адам да андан кабардар болуп калса;

б) Эч кандай тиешеси жок адамдар да уга тургандай кылып кыйкырып же микрофон менен айтуу;

в) Жазуу, сүрөт, фотосүрөт, фильм, тамга сыяктуу нерселердин бирөө жарымын коомдук жайларда, бардыгы көрүшү мүмкүн болгон жерде же бардыгынын көз алдында көрсөтүү, сатуу, сатмакчы болуп көрсөтүү, же болбосо, бир же бир нече адамдарга таркатуу;

г) Телеграф же телефондо о.э. ачык кат же почта открыткасында болуусу.

VI. Кимде-ким адамдар же жамааттарга, же болбосо, компанияларга зыян кыла турган, аларды каралоо же аброюн төгүү эсептеле турган жалган имиштерди таркатса, же ошол ишке салым кошсо, бир аптадан эки жылга чейин камалат.

VII. Бирөөнүн айтпаган сөзүн айтты деш, же кылбаган ишин кылды деш да кылмыш эсептелип, ага сөгүш, дарра жана эки жылга чейин камак жазасы дайындалат.

АКЫЛГА АЗАР БЕРЕ ТУРГАН ИШТИ КЫЛУУ

Бул иштерди жалпы түрдө төмөндөгүдөй белгилөөгө болот:

1. Кимде-ким наша жана карадары сыяктуу наркотикалык заттарды колдонсо, ал кылмышкер эсептелип – дарра, жарима жана он беш жылга чейин камак жазасына тартылат. Жазаны белгилөө казынын өкүмүнө коюп берилет.

2. Кимде-ким арак сатса, сатып алса, иштеп чыгарса, ташыса, топтосо – дарра жана беш жылга чейин камак жазасын алат. Дини тарабынан арак ичүүгө уруксат берилгендер мындан мустасна.

3. Кимде-ким наркотикалык затты сатса, сатып алса, иштеп чыгарса, ташыса же топтосо – дарра, эки эсе жарима жана он беш жылга чейин камак жазасына өкүм кылынат.

4. Кимде-ким арак даярдала турган жүзүм же башка нерсени алуучунун андан арак даярдашын билип туруп сатса, түздөн-түз же кыйыр түрдө сатышына карабастан, дарра жана алты айдан үч жылга чейин камак жазасын алат. Дини тарабынан арак ичүүгө уруксат берилгендер мындан мустасна.

5. Кимде-ким ашкере же жашыруун абалда наркотикалык заттар колдонула турган жайларды ачса, дарра жана он беш жылга чейин камак жазасын алат.

6. Кимде-ким ашкере же жашыруун түрдө спирттик ичимдиктер ичүү жайларын ачса, дарра жана беш жылга чейин камак жазасын алат.

7. «Аракты дарылыкка саттым» деген дааба дары даярдоо жайларында даярдалып, дарыканаларда сатылганда гана эсепке алынат.

МАЛ-МҮЛКТӨРГӨ КОЛ САЛУУ.

КЫЙМЫЛДУУ МҮЛКТӨР

1. Кимде-ким колду кесүү шарттарына туура келбей турган уурулукту кылса, мисалы, кырмандан башка жайдан алса, же байтулмалдан алса – дарра жана бир айдан беш жылга чейин камак жазасын алат.

2. Кимде-ким уурулук максатында үйгө кирсе, уурулук кылган-кылбаганына, түндөсү же күндүзү киргенине, сындырып бузган же бузбаганына карабастан, үч-айдан эки жылга чейин камак жазасын алат.

3. Баскынчылык, талап-тоноо же өздөштүрүү кылмыштарын кылгандар алты айдан беш жылга чейин камак жазасына өкүм кылынышат. Зордукчулук иштетилсе, жаза дагы да оорлошот.

4. Кимде-ким билип туруп уурдалган, басып, тартып, өздөштүрүп алынган малды сатып алса – үч айдан эки жылга чейин камак жазасын алат, мал ээсине кайтарылат, бузган болсо төлөйт, иштетиле турган мал болсо, анда канча турган болсо, ошончолук кызмат акысын берет. Ууруга, баскынчыга, өздөштүрүүчүгө билип туруп башбаанек берген адам да ошол жазаны алат.

5. Кимде-ким билип туруп шеригине сактап берүү же жашыруу сыяктуу максаттарда уурдалган, тартып, басып, өздөштүрүп алынган малды жашырууга берсе – алты айдан беш жылга чейин камак жазасына өкүм кылынат.

6. Кимде-ким бирөөнүн малын атайлап бузса, же атайлап зыян жеткизсе – дарра жана үч жылга чейин камак жазасын алат.

7. Кимде-ким бирөөнүн нерсесин алып койсо – эки жылга чейин камак жазасын алат. Зордукчулук кылса же коркутса, жазасы дагы да оорлошот.

8. Кимде-ким бирөөнүн нерсесин акысыз түрдө, ага зыян кыла турган түстө иштетсе, максаты аны өздөштүрүп алуу болбосо – алты айга чейин камалат жана казы белгилеген өлчөмдө таван төлөйт.

9. Кимде-ким бир малды, азык-түлүк же башка нерсе болушуна карабастан, монополия кылып алса – дарра жана үч жылга чейинки камак жазасын алат. Малды сатыкка чыгарууга мажбур кылынат.

10. Кимде-ким билип туруп акысыз түрдөгү келишим аркылуу бир малга ээ болуп алса – дарра жана үч айга чейин камак жазасын алат, келишим болсо бекер кылынат.

11. Күрөө, соода, ижара жана компаниядагы ар бир шарый эмес келишим үчүн алты айга чейин камак жазасын алат.

12. Кимде-ким сүткорлук кылса, ошол иштин бир тарабында турса, күбө же катчы болсо – дарра жана эки жылга чейин камак жазасын алат.

Аферисттик жана алдамчылык

1. Кимде-ким бирөөнү кыймылдуу же кыймылсыз мүлктү, же болбосо, васийлик тилкатын же карыздан баш тартуу документин тапшырууга үндөп, аферисттик менен ага ээ болуп алса, дарра, беш жылга чейин камак жана казы белгилеген таванды төлөө жазасын алат.

2. Кимде-ким эрезеге жетпеген, акылдан азган адамдын каражатын суистемал кылып, ага зыян жеткизе турган көрүнүштө андан карыз, ижара алганы, тижарий жана башка хужжаттардан баш тартканы туурасындагы тилкат, же болбосо, бирер келишим же карыздан кечүү хужжатын алса – алты айдан үч жылга чейин камалат.

3. Кимде-ким жаман ниетте эч нерсеге арзыбай турган чекти берсе, же банктагы акчасы чектен аз болсо, же болбосо, чекти берип коюп, банктагы акчанын баарын же калганы чектеги эсепке туура келбей турган өлчөмдөгү каражатты алса – дарра, эки жылга чейин камак жана казы белгилеген таванды төлөө жазасын алат.

4. Кимде-ким малиявий документтерге жасалма кол коюу, же вексель, чек сыяктуу малиявий документтерди жасалмалаштыруу сыяктуу иштерди кылса – дарра жана эки жылга чейин камак жазасын алат.

5. Кимде-ким мамлекеттик же чет эл валютасын жасалмалаштырса, же билип туруп аны мамилеге койсо – жыйырма беш жылга чейин камак о.э. казы белгилеген таванды төлөө жазасын алат.

6. Кимде-ким бирөөнүн нерсесин акчасын бербөө ниетинде тандоо укугу менен же маалым бир мөөнөткө тапшырышына үндөсө, бир жылга чейин камалат.

7. Кимде-ким карыз берүүчүлөрдү алдоо максатында малын берип, төгүп, күрөөгө коюп жиберсе, же белгилүү бир каражатты төлөөсү туурасында казынын өкүмү чыккандан кийин малынын бир бөлүгүн сатып же көчүрүп жиберсе, алты айдан эки жылга чейин камак жазасын алат.

8. Кимде-ким кардардан же күрөөгө коюлган нерсени алуучудан сатыла турган же күрөөгө коюлган нерсенин мүлкчүлүгүнө же күрөө укугуна же ошого тиешелүү башка бир күрөөгө тиешелүү болгон негизги хужжатты жашырса, же мүлкчүлүк ага байланыштуу болгон же байланыштуу болушу ыктымалы болгон күбөлүктү жасалмалаштырса – бир жылга чейин камак жазасына тартылат.

Аманат малга кыянат кылуу

1. Кимге малдар аманат кылып тапшырылса жана ал бул аманатты кыянатчылык менен пайдаланса, ал дарра жана беш жылга чейин камак жазасына өкүм кылынат.

2. Жетимдин васийси, вакфтын мутаваллийси, өкүлү, ижарачы сыяктуу кишилердин бири кол астындагы малга кыянат кылса, дарра жана беш жылга чейин камак жазасын алат.

3. Кимде-ким васийлик тилкаты, карыздан баш тартуу сыяктуу бирер-бир малявий хужжатты атайлап жашыруу, өздөштүрүү, жок кылуу, жараксыз абалга келтирүү, жыртып таштоо сыяктуу иштерди кылса, эки жылга чейин камак жазасын алат.

Мамилелердеги алдамчылык

1. Кимде-ким мамлекет тарабынан белгиленбеген же адатта болбогон тараза жана өлчөө бирдигин (т.а. килограмм, кадак, литр) же өлчөгүчтөрдү иштетсе, же алдап тартса же өлчөсө, алты айга чейин камалат.

2. Кимде-ким тапшырылып жаткан нерсенин саны же сыпатында алдаса, бир жылга чейин камак жана казы белгилеген таванды төлөө жазасын алат.

3. Кимде-ким келишим түзүүчүнү товардын табияты же негизги белгилери, же курамы, же керектүү элементтеринин өлчөмү туурасында билип туруп алдаса, бир айдан эки жылга чейин камалат.

4. Кимде-ким соода-сатыкка, кыймылсыз же кыймылдуу мүлктү ижарага берүүгө, нерсенин соодасы, импорт кылынышы же керектелиши келишимине тиешелүү болгон кошумча хужжатты бекер кылса, алты айга чейин камалат.

5. Кимде-ким алдамчылык жолу менен товарлардын баасын көтөрүү же түшүрүүгө жетишсе, бир айдан эки жылга чейин камалат.

Банкроттук (сынуу)

1. Атайын банкрот болгондор беш жылга чейин камалышат.

2. Атайлап эмес, чындап банкрот болгондукта айыпталып жаткандар, анын себеби кемчиликке жол койгону же малды арамга иштеткени экендиги далилденсе, эки жылга чейин камалышат.

3. Эгер карыздар карыз берүүчүлөрдү укуктарынан айыруу максатында жасалма тилкаттарга кол коюу, же айрым малдарын жашыруу, же контрабандалык жол менен алып кирүү сыяктуу иштерди кылса, дарра жана эки жылга чейин камак жазасын алат.

Баскынчылык

1. Кимде-ким кыймылдуу мал-мүлктү тартып алса, иштеткен иштетпегенине карабастан, алты айга чейин камак жазасын алат.

Эгер аны бузуп койсо, акчасын төлөйт, жазасы эки эсе болот. Эгер шекилин өзгөртсө жана натыйжада анын баасы төмөндөсө, бир жылга камалат, баасы төмөндөбөсө, камак жазасы баягыдай – алты айга чейин болуп калат.

2. Кимде-ким жер, имарат, бак сыяктуу кыймылсыз мүлктү тартып алса, кайтарып берүүгө мажбур кылынат жана алты айга чейин камалат. Мүлк же анын ээсине зыян жеткизсе, жазасы дагы да артат.

3. Кимде-ким умумий мүлктөрдөн бир гана өзү үчүн жыйып алса, баскынчы эсептелип, алты айга чейин камак жазасына тартылат.

Малга кол салуунун башка түрлөрү

1. Кимде-ким малды колго киргизүү үчүн бирөөнү коркутса, беш жылга чейин камак жазасын алат.

2. Кимде-ким билип туруп душман менен түздөн-түз же кыйыр түрдө соода кылса, он жылга чейин камак жазасын алат.

3. Кимде-ким жандуу нерселердин айкелин жасоо же жандуу нерселердин сүрөтүн тартуу сыяктуу арам өндүрүш менен алектенсе, алты айга чейин камак жазасына тартылат.

4. Кимде-ким жалган малявий баянат берсе, же баянат берилиши керек болгон малды жашырса, банк, компания же соодагер болушуна карабастан, он беш жылга чейин камак жазасына тартылат о.э. жалганчылык натыйжасында өздөштүргөн жана жашырган нерсесинин эки эсе өлчөмүндө жарима төлөйт.

ТЫНЧТЫКТЫ БУЗУУ

ЗОРДУКЧУЛУКТАР

1. Кимде-ким мамлекеттин бир бийлиги же мекемесин басып алса, же болбосо, иштен бошотулган бийлик же мекемесин өзүндө сактап калса, эки жылдан он жылга чейин камак жазасын алат.

2. Жарандык согуш чыгаруу же адамдар ортосунда фитна козгоо максатында кылынган ар бир кол салуу үчүн дарра жана үч жылдан жыйырма жылга чейин камак жазасы берилет. Жаза өлтүрүү жана асууга чейин барышы мүмкүн.

3. Кимде-ким төңкөрүш иштерин кылса, натыйжада, тынчтык бузулса же адамдарда туруксуздук жүзөгө келсе, же адамдарды иштен калтырса, алты айдан беш жылга чейин камак жазасына тартылат.

Мамлекет коопсуздугуна жазма жана оозеки түрдө жолтоо болуу

1. Шарый өкүмдөр же Ислам мыйзамынын салахияты (жарактуулугу) туурасында күмөн туудуруучу ар бир жазма же оозеки иш үчүн эки жылдан он беш жылга чейин камак жазасы берилет. Жаза өлтүрүүгө чейин барышы да мүмкүн.

2. Улутчулдук, жердешчилик, мекенчилдикти козгоочу ар бир жазма же оозеки иш үчүн беш жылдан он беш жылга чейин камак жазасы берилет. Өлүм жазасы да колдонулушу мүмкүн.

3. Мусулмандардын Исламий мамлекетке, үмөт бирдигине болгон ишенимдерине зыян жеткизүү үчүн, же мусулмандарды кайрымусулмандарга жана тескерисинче кайрымусулмандарды мусулмандарга каршы тукуруу максатында кылынган жазма же оозеки иш үчүн беш жылдан он беш жылга чейин камалат.

4. Кимде-ким салык төлөөнү белгиленген мөөнөттөн шарый үзүрсүз бир айга кечиктирсе, эки эсе жарима төлөйт жана салык андан дароо өндүрүп алынат. Аны берүүдөн баш тарткан адам мажбур кылынат о.э. дарра жана он беш жылга чейин камак жазасына тартылат.

Уюшмалар

1. Динди мамлекеттен ажыратуу же материализм сыяктуу Исламдан башка негиздерде уюм түзүү же ага мүчө болуу үчүн өлүм жана асуу жазасы белгиленет.

2. Улутчулдук же жердешчилик негизине курулган ар бир уюшма үчүн, мейли, ал Исламды түзүм катары кабыл алган болсо да, он беш жылга чейин камак жазасы белгиленет. Жаза өлтүрүү жана асууга чейин барышы мүмкүн.

3. Акимдерди же бийлик түзүмүн күч менен өзгөртүү максатында түзүлгөн ар бир уюшма үчүн он беш жылга чейин камак жазасы белгиленет. Жаза өлүмгө чейин барышы мүмкүн.

4. Негизи да, максаты да жогорудагылар болбогон ар бир жашыруун уюшма үчүн – жашыруун болгону себептүү – эки жылга чейин камак жазасы белгиленет.

5. Чет мамлекет менен алакасы болгон ар бир уюшма – ал кандай мамлекет болушуна карабастан – эки жылдан он беш жылга чейин камак жазасына өкүм кылынат.

Тыңчылык

1. Мамлекеттеги чет эл тыңчысы өлүм жазасына өкүм кылынат.

2. Чет мамлекет пайдасына тыңчылык кылган зиммий беш жылдан жыйырма беш жылга чейин камак жазасын алат. Өлүм жазасы берилиши да мүмкүн.

3. Чет мамлекет пайдасына тыңчылык кылган мусулман беш жылдан жыйырма беш жылга чейин камак жазасын алат.

Агенттер

1. Кимде-ким бир же бир канча чет мамлекеттер пайдасына саясий иш алып барса, беш жылдан жыйырма беш жылга чейин камак жазасын алат.

2. Чет мамлекет акимдери, саясатчылары же аскерлеринин бирөөсү менен жекече достук мамилелерин орноткон саясий адам он жылга чейин камак жазасын алат.

3. Чет мамлекет пайдасына үгүт жүргүзгөн же андан жардам сураган кимсе беш жылга чейин камак жазасына тартылат.

Фитна уюштуруу

1. Кимде-ким чет мамлекетте туруп, Ислам мамлекетинин кубатын күчсүздөнтүү, аброюн төгүү максатында ага жана анын акимдерине каршы ошол чет мамлекетти тукурса, он беш жылга чейин камалат. Өлүм жазасы колдонулушу да мүмкүн.

2. Кимде-ким бир же бир нече чет мамлекеттерди Ислам мамлекетине каршы кайрай турган сөздөрдү айтса же иштерди кылса, беш жылга чейин камак жазасына тартылат.

3. Кимде-ким мамлекеттин бирер сырын ачып, ага зыян жеткизсе, бул ишти жазма же оозеки айтышына карабастан, он беш жылга чейин камак жазасын алат.

ДИНДИ АКАРАТТАЙ ТУРГАН ИШТИ КЫЛУУ

1. Кимде-ким куфр идеологиясына же куфр пикирлерине үгүттөсө, эгер ал мусулман болбосо, он жылга чейин камалат. Мусулман болсо, ага муртаддык өкүмү колдонулуп, өлтүрүлөт. Мусулмандар арасында куфр динин үгүттөгөн киши да ушул жазаны алат.

2. Мусулмандардын бирер этикатын айыптоочу жазма же оозеки ишти кылган адам, эгер мусулман болбосо же айыптоо капыр кыла турган даражада болбосо, беш жылдан он беш жылга чейин камак жазасына тартылат. Эгер мусулман болсо же айыптоо капыр кыла турган даражада болсо, ага муртаддык жазасы берилет.

3. Аалымдардан башкаларга куфр пикирлерине үгүттөгөндүгү о.э. китептер, гезиттер, белгилүү бир пикирлер аркылуу куфр пикирлерине үгүттөгөндүгү үчүн беш жылга чейин камак жазасы берилет.

4. Занний акыйдаларга же мусулмандардын жек көрүүсүн козгой турган пикирлерге даъват кылуучу кимсе дарра жана беш жылга чейин камак жазасын алат.

5. Намазды таштаган адам беш жылга чейин камак жазасын алат. Кээде окуп, кээде окубаган адам эки жылга чейин камалат.

6. Орозодо үзүрсүз орозо тутпаган адам ар бир тутпаган күнү үчүн эки айга камалат. Орозонун шаанисин жерге уруп, ачыктан-ачык эле орозо тутпай койгон адам тутпагандык жазасынан тышкары дагы алты айга чейин камалат.

7. Кимде-ким мүмкүнчүлүгү болуп туруп өз убагында зекет бербесе, андан зекет эки эсе кылып мажбурлап алынат, өзү алты айга чейин камак жазасына тартылат. Эгер зекет берүүдөн баш тартса, он беш жылга чейин камак жазасын алат жана андан зекет эки эсе кылып мажбурлап өндүрүлөт.

ТАЪЗИРДИН БАШКА ТҮРЛӨРҮ

Жанды сактоо, мункар иштен кайтаруу максатында да бир канча таъзирге байланыштуу жазанын түрлөрү белгиленген. Алардын мисалы төмөнкүлөр:

1. Сууда чөмүлүп жатып чөгүп баратканбы, табибге муктаж болгон кеселби, чөл же суусуз жайда чаңкаганбы, өрттөнүп же бузулуп жаткан жерде калып кеткенби, айтор, адам бир себеп менен өлүм жакасына барып калган болсо жана муну кимдир бирөө көрүп турса, же андан куткарууну суранып жаткан болсо, ал болсо өзү же башканы коркунучка койбогон абалда ушул ишти кылууга кудуреттүү боло туруп кылбаса, натыйжада, жанагы адам өлсө, дарра жана үч айдан жети жылга чейин камак жазасын алат. Натыйжа тигил адамдын тирүү калуусу менен аяктаса, көңүлкоштук кылган кимсеге дарра жана казы белгилеген жариманы төлөө жазасы берилет.

2. Кимде-ким өзүн же башканы коркунучка койбогон абалда адам өлтүрүүнү токтотуп калууга кудуреттүү боло туруп токтотуп калбаса, дарра жана үч жылга чейин камак жазасын алат.

3. Кимде-ким бирөөнүн жамаатчылык жайында ашкере мункар ишти кылып жатканын көрүп, өзү же башканы коркунучка койбогон абалда

аны мункардан кайтарууга кудуреттүү боло туруп, жетиштүү деңгээлде кайтарбаса, дарра жана алты айга чейин камак жазасын алат.

Таъзирдин калган түрлөрү

Жогоруда таъзирдин айрым түрлөрүндөгү айрым вакыйлар туурасында айтып өттүк. Анын калган вакыйлары жана башка түрлөрү казынын өкүмүнө калтырылат. Мисалы, лотореябы же башкабы, иши кылып кумар эң жаман кылмыштардан. Казы анын жазасын белгилөөдө анчалык жаңылышпайт. Пара болсо мамлекет жихазына жана ага болгон ишенимге терс таасир эте турган кылмыштардан. Мусулман казы мындай кылмыш үчүн жаза белгилөөдө ырайым көрсөтүшү ыктымалдан узак. Хурду кул кылуу, адамдар эркин муунтуу сыяктуу аларды кылган кылмышкерге карата адамдардын жек көрүүсүн козгой турган жаман иштер үчүн жаза белгилөөдө казыга катуу кол болууну үйрөтүүнүн кажети жок. Ошентип, таъзирдин калган вакыйлары жана башка түрлөрү казынын ыктыярына тапшырылат. Анткени, турмуш жана мамилелердин табияты, ар түрдүүлүгү, тынымсыз жаңыланып турушу, алардын баарын камтып алуу мүмкүн эместиги ушуну талап кылат. Демек, таъзирде ишти казыга коюп берүүдөн башка арга жок. Ушуга карай, жогоруда айтып өтүлгөн хаддарга мукабыл вакыйлар жана түрлөр менен чектелип, калгандары казыга коюп берилет. Ал өз пикири менен жаза белгилейт.

ТӨРТҮНЧҮ БАП МЫЙЗАМБУЗУУЧУЛУКТАР

Мамлекет чыгарган буйрук жана тыюу салууларга моюн сунбоо – мыйзамбузуучулук деп аталат. Маалым болгондой, халифа арамды адал, адалды арам кыла албайт, мандуб же мубахты важыпка, макрухту арамга айландыра албайт. Арамга уруксат бере албайт, важып, мубах же мандубду тыйып да коё албайт. Ал болгону үммөт иштерин башкаруу, адамдардын кызыкчылыктарын тартипке салуу милдетин гана аткарат. Бул ишти да шарият өкүмдөрүнө ылайык түрдө кылат. Ушуну да айтып өтүү ылазым, Шарей ага көпчүлүк иштерди өз пикири жана ижтихады менен башкаруу укугун берген. Байтулмалды башкаруу, кошуун даярдоо, валийлерди дайындоо, адамдар кызыкчылыктарына баш-көз болуп туруу, шаарларды абад кылуу, жолдор ачуу, адамдарды бири-бири менен даф кылып (кайтарып) туруу, жалпы укуктарды коргоо сыяктуу иштер ушулар катарына кирет. Алар халифанын ыктыярына тапшырылган болуп, ал булар туурасында мыйзамдар,

буйруктар чыгарышы мүмкүн. Аларга моюн сунуу мусулмандарга парз, моюн сунбоо болсо күнөө т.а. мыйзамбузуучулук болуп саналат. Аларга жаза белгиленет.

Шарей халифага адамдарга буюруу жана тыюу салуу укугун бергени сыяктуу, мыйзамбузуучуларды жазалоо, жаза түрүн дайындоо укугун да берген. Мыйзамбузуучулук – шариатта анык жазасы дайындалганы, халифага о.э. халифанын орун басары катарында казыга коюп берилгени жагынан таъзирге окшойт. Лекин, ал халифанын буйругу жана тыюу салышына моюн сунбоо жазасы эсептелсе, таъзир Алланын буйругу жана тыюу салышына моюн сунбоо жазасы эсептелет.

Мыйзамбузуучулук жазасы үчүн доогердин болушу шарт эмес. Казы кайсыл жерде болбосун, андан кабардар болор замат казылык жыйынысыз да өкүм чыгаруу укугуна ээ. Умар ибн Хаттаб ﷺ мыйзамбузуучулук үчүн жазалар эле. Маселен, жол ортосунда туруп алып, жолоочуларды өткөзбөй жаткан адамды урган (дарралаган). Буйруктарына баш ийбеген адамдарды жазалаган.

Мыйзамбузуучулуктун түрлөрү

Мыйзамбузуучулуктун анык, белгилүү бир түрлөрү жок. Мамлекеттин ар бир мыйзамына баш ийбөө мыйзамбузуучулук эсептелет. Аларга жазанын түрүн халифа белгилейт. Маселен, шаар майдандары менен умумий жолдорго белгилүү бир аралык жана чек ара белгилеп, адамдарга андан балан метрге чейин болгон аралыкка үй куруу же эгин эгүүгө тыюу салат. Кимде-ким буга баш ийбесе, аны жарима салуу, дарралоо же камоо менен жазалайт. Соода-сатык иштерин башкаруу үчүн атайын өлчөө бирдигин (т.а. килограмм, кадак, литр), тараза жана өлчөгүчтөрдү дайындап берүү да халифанын акысы. Аларга баш ийбеген адам да жазаланат. Кафелер, мейманканлар, парктар сыяктуу коомдук жайлар үчүн атайын тартиптерди жолго коюу да халифанын иши. Бул тартиптерге амал кылбаган адам да жазаланат.

Кудум таъзирдеги сыяктуу, жалпы көрүнүштө белгилүү бир вакыйлар үчүн белгилүү бир жазалар белгилөө да мүмкүн. Бирок, бүгүн болуп турган вакыйлардын башка вакыйларга айланып калышы, түбүнөн өзгөрүп кетүү абалдары да учурап турат. Ошондуктан, болуп турган вакыйларга белгилүү бир жаза дайындоо көздө тутулган максатты жетиштүү деңгээлде жүзөгө чыгара албайт, айрым абалдарда тескери натыйжа берет. Ошого

ылайык, болуп турган вакыйларга белгилүү бир жазалар дайындалган болсо, ошол боюнча турат, жаңы мыйзамдар т.а. - жаңы буйрук жана тыюу салуулар чыга турган болсо, аларга карап жаңы жазалар дайындалышы керек болот.

Кечирүү

Кылмыш кылынып, казыга арызданылгандан кийин, ал али өкүм чыгарбаган болсо, иш карап чыгылат. Кылмышкер жазаланабы, жокпу? Жаза алып ташталабы, жокпу? Аны кечирүүгө акысы барбы, жокпу? Мунун тафсилаты төмөндөгүчө:

Алгач, кылмышкерди жазалоо туурасында. Мамлекет колу астындагы жер, аба, деңиз, дарыя сыяктуу нерселерге карата кылмыш же кылмыштын бир элементин кылган адам – кылган айыбы хад, жинаят же мыйзамбузуучулукка тиешелүү болушуна карабастан, өзү болсо халифа, аким, үмөт кеңешинин мүчөсү болушуна карабастан – ырас, мамлекеттин коргоосунда, исламий букаралыкты кабыл алган адам болгон соң, ал жазасын алат. Букаралыкты кабыл алган бирер адам мамлекет ичинде болобу, сыртында болобу, жазадан качып кутула албайт. Мамлекет салтанатынан сыртта кылмыш кылган чет элдик жазага тартылбайт. Исламий жарандыкты кабыл алган адам болсо кылмышты мамлекеттин ичинде кылабы, сыртында кылабы, жазасын алат. Ахли ахддар жана амандык алгандар болсо мамлекет салтанатынын жеринде кылмыш кылышса, жазаланышат. Элчи, консул сыяктуу дипломатиялык өкүлдөр мындан сырткары.

Ушуну да айтып өтүү керек, шаръан мукаллаф адам гана т.а. балагатка жеткен, акылы бүтүн, өз ыктыяры менен иш кылган адам гана жазага тартылат. Жаш бала же жинди жазаланбайт. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ, وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ, وَعَنِ

الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفِيْقَ»

«Калем үч тайпадан көтөрүлгөн: Уйкудагы адамдан ойгонгонуна чейин; жаш баладан балагатка жеткенине чейин; жиндиден акылын тапканга чейин», - деген. Бул хадис жаш бала менен жиндинин жазаланбашына ачык хужжат. Эрезеге жетпеген балдарды жаштарды оңдоо аты менен өздөрүнө хас камакканаларга камоо мүмкүн эмес. Анткени, буга далил жок. Тескерисине болсо жогорудагы хадис далил. Хадистеги **«Калем**

көтөрүлгөн» дегени «жазаланбайт» дегени. Жаш бала кылмыш кылса, жоопкерчилик валийсинин мойнуна түшөт. Кылмыштын кылынышы валийсинин жоопкерчиликсиздигинен келип чыккан болсо, анын өзү жазаланат. Мындай болбосо, жазаланбайт. Баланын өзү эч кандай жазаланбайт. Жинди да жазаланбайт. Хадис экөөсүнө тең бирдей далалат кылат. Өзүнүн каалоосуз мас кылынган адам да жазаланбайт. Анын өкүмү жиндинин өкүмү сыяктуу.

Мажбур кылынгандын иши карап чыгылат. Эгер катуу мажбур кылынган болсо, аргасыз калса т.а. анык өлүм менен коркутулса, ал да жазаланбайт. Анткени, Пайгамбар ﷺ:

«رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأُ وَالنَّسْيَانُ وَمَا اسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ»

«Үмөтүмдөн ката, унутуу жоопкерчилиги жана кылууга мажбур кылынган иш(тин жоопкерчилиги) көтөрүлгөн», - деген. Бирок, иштен айдоо, камоо сыяктуу коркутуулар жазаны бекер кылуучу мажбурлоолор эсептелбейт. Аргасыз кылып коё турган мажбурлоо гана эсепке алынат.

Эми жазаны бекер кылуу туурасында. Кимде-ким жанын, малын, ар-намысын коргоймун деп кылмыш кылса, жаза бекер кылынат. Себеби, коргонуу – кылмыш кылуунун шарый актоочусу. Ал жада калса адам өлтүрүү кылмышын да актайт. Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«مَنْ قُتِلَ دُونَ دِينِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دَمِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ وَمَنْ قُتِلَ دُونَ

مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ وَمَنْ قُتِلَ دُونَ أَهْلِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ»

«Кимде-ким дини үчүн өлтүрүлсө - шейит. Кимде-ким жаны үчүн өлтүрүлсө - шейит, кимде-ким малы үчүн өлтүрүлсө - шейит. Кимде-ким үй-бүлөсүн коргоп өлтүрүлсө - шейит». Бул хадис динин, жанын, малын же ар-намысын коргоо үчүн күрөшкөн адамдын жазаланбашына далил болот. Коргонуп жатып өлтүрүлсө - шейит болот, өлтүрсө - ага каршы эч нерсе кылынбайт. Анткени, Пайгамбар ﷺ дагы бир хадисинде:

«فَإِنْ قُتِلَتْ فِي الْجَنَّةِ وَإِنْ قُتِلَتْ فِي النَّارِ»

«Өлтүрүлсөң – бейиште болосуң, өлтүрсөң – тозокто болосуң», - деген. Дагы бир рыбаятта келет:

«يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِنْ جَاءَ رَجُلٌ يُرِيدُ أَخَذَ مَالِي؟ قَالَ: فَلَا تُعْطِهِ مَالَكَ،
قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ قَاتَلَنِي قَالَ: قَاتِلْهُ»

«Бир адам: «Я Расулулла, бир киши малымды (тартып алууну) көздөп келсе, эмне кыламын?» - деди. «Малыңды бербе» деди. «Эгер мени менен урушсачы?» деп сураганда: «Сен да уруш», - деп жооп берди». Бул хадисте малын коргоо үчүн урушууга буйрулуп жатат. Ушуга ылайык, коргонуу кылмыш кылынышынын актоочусу болот. Кимдин кылмышы дини, жаны, малы же ар-намысын коргоо үчүн кылынганы далилденсе, ал жазадан азат кылынат.

Эми кечирүү туурасында. Кечирим иштерге карай ар кыл болот. Эгер кылмыштын жазасы хад болсо, кечирүү эч кандай мүмкүн эмес. Бул туурасында көп хадистер келген. Ибн Мажа Абу Хурайрадан рыбаат кылган хадисте Пайгамбар ﷺ:

«حَدُّ يُعْمَلُ بِهِ فِي الْأَرْضِ خَيْرٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ مِنْ أَنْ يُمْطَرُوا أَرْبَعِينَ صَبَاحًا»

«Жер жүзүндө бир гана хадга амал кылуу кырк күн таңда жамгыр жаашынан да жакшыраак», - деген. Абу Дауд ибн Умардан рыбаат кылышында, Пайгамбар ﷺ:

«مَنْ حَالَتْ شَفَاعَتُهُ دُونَ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ فَهُوَ مُضَادُّ اللَّهِ فِي أَمْرِهِ»

«Кимде-ким Алланын хаддарынын бири үчүн ортого түшүп, токтотуп койсо, Алланын ишине каршы чыгыптыр», - деген. Муслим Сафван ибн Умайядан рыбаат кылат:

«كُنْتُ نَائِمًا فِي الْمَسْجِدِ عَلَى خَمِيصَةٍ لِي فَسُرِقَتْ، فَأَخَذْنَا السَّارِقَ فَرَفَعْنَاهُ

إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَ بِقَطْعِهِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفِي خَمِيصَةٍ

تَمَنُّ ثَلَاثِينَ دِرْهَمًا، أَنَا أَهْبُهَا لَهُ أَوْ أبيعُهَا لَهُ، قَالَ: فَهَلَّا كَانَ قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِي بِهِ»

«Мечитте киймимди жамынып уктап жаткан элем, уурдап кетишти. Уруну кармап, Пайгамбар ﷺдын алдына алып бардык эле, колун кесүүгө буйруду. Мен: «Я Расулулла, отуз дирхамдык кийим үчүнбү, (жакшысы), мен аны ага белек кылып жиберемин» - дедим. Ал киши: «Ушул иш мага алып келериңден мурун болбоптур да», - деди». Ахмад жана Нисойдин рыбаатында:

«فَقَطَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

«Кийин Пайгамбар ﷺ анын колун кести», - делген. Малик «Муваттоъ»до Робиа ибн Абу Абдуррахмандан рыбаят кылат:

«أَنَّ الزُّبَيْرَ بْنَ الْعَوَّامِ لَقِيَ رَجُلًا قَدْ أَخَذَ سَارِقًا، وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يَذْهَبَ بِهِ إِلَى السُّلْطَانِ، فَشَفَعَ لَهُ الزُّبَيْرُ لِيُرْسِلَهُ، فَقَالَ: لَا، حَتَّى أَبْلُغَ بِهِ السُّلْطَانَ، فَقَالَ الزُّبَيْرُ: إِذَا بَلَغْتَ بِهِ السُّلْطَانَ فَلَعَنَ اللَّهُ الشَّافِعَ وَالْمُشَفِّعَ»

«Зубайр ибн Авваб бир ууруну кармап алып, султандын алдына алып бармакчы болуп турган кишини учуратып калып, коё беришин суранып ортого түштү. Ал: «Жок, султанга алып барамын» деп туруп алды. Ошондо Зубайр: «Эгер султанга алып барсаң, ортого түшүүчүнү да, түшүлүүчүнү да Алла наалаттайт», - деди». Бул хадистер иш акимге жетип баргандан кийин хаддар жаатында халифанын да, акылуунун да таптакыр кечирүүгө акысы жоктугун ачык көрсөтүп турат.

Жинаяттарда болсо казыга арыз кылынгандан мурун да, кийин да кечирүүгө акысы болот. Ахмад Абу Шурайх Хузойиден рыбаят кылышында, Пайгамбар ﷺ мындай деген:

«مَنْ أُصِيبَ بِدَمٍ أَوْ خَبَلٍ وَالْحَبْلُ الْجُرْحُ فَهُوَ بِالْخِيَارِ بَيْنَ إِحْدَى ثَلَاثٍ: إِمَّا أَنْ يَقْتَصَّ وَإِمَّا أَنْ يَأْخُذَ الْعَقْلَ وَإِمَّا أَنْ يَعْفُو»

«Кимге жан же жараат мусибаты жетсе, үч иштен бирин тандашы мүмкүн: же касас алсын, же таван төлөттүрсүн же кечирсин». Бул хадис адамдын өз акысынан баш тартышы мүмкүндүгүн ачык көрсөтүп жатат. Муслим Абу Хурайрадан рыбаят кылышында, Пайгамбар ﷺ:

«مَا عَفَا رَجُلٌ عَنْ مَظْلَمَةٍ إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ بِهِ عِزًّا»

«Кайсы бир киши бир зулумду кечирсе, ушул иши себептүү Алла анын азиздигин өйдөлөтүшү анык», - деген. Термизий Абу Дардадан рыбаят кылышында, Пайгамбар ﷺ:

«مَا مِنْ رَجُلٍ يُصَابُ بِشَيْءٍ فِي جَسَدِهِ فَيَتَصَدَّقُ بِهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ بِهِ دَرَجَةً، وَحَطَّ عَنْهُ بِهِ خَطِيئَةً»

«Кайсы бир киши денесине бирер мусибат жеткенде, аны садака кылып жиберсе (т.а. кечирсе), ушул иши себептүү Алла аны бир даража көтөрүшү жана бир күнөөнү өчүрүшү анык», - деген. Жинаяттарды кечирүү Куранда келген. Алла Таала айтат:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءُ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ

ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ﴾

- «Эй момундар, силерге өлтүрүлгөн кишилер үчүн азат адамдын ордуна азат адамдан, кул үчүн кулдан, аял киши үчүн аялдан касас алуу парз кылынды. Эми кимге тууганы тарабынан бир кечирим кылынса (б.а. катылдан касас алуу ордуна кун алууга ыраазы болушса), андай учурда жакшылык менен келишип жана чектен чыкпай кун төлөнүшү керек. Бул (өкүм) Роббиңер тарабынан жеңилдик жана ырайым». [2:178]

Дагы Алла Таала айтат:

﴿وَجَزَاءٌ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةً مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾

- «(Ар кандай) жамандыктын жазасы дал өзүнө окшогон жамандык (т.а. ар бир жамандыктын өзүнө жараша жазасы бар). Эми ким (касас алууга кудуреттүү абалда) кечирип, (ортону) оңдосо, анда, анын сообу Алланын мойнунда». [42:40]

Бул аяттар адам баласынын да жинаяттар жаатында өз акысынан баш тартышы мүмкүндүгүн көрсөтүп турат, Бирок, бул иш болгону жинаяттарга гана хас. Себеби, аяттарда сөз жинаят жөнүндө жүрүп жатат. Демек, жинаяттарда акылуу адам кечириси мүмкүн.

Мамлекет болсо жинаяттарда акылуу адам кечиргенден кийин жазаны бекер кылат. Себеби, анын жазалашына кажет калбайт. Муну менен мамлекет кечирген болуп калбайт. Кечирген акылуунун өзү. Акылуу адам кечирбесе, мамлекеттин да, казынын да, халифанын да кечирүүгө акысы жок. Анткени, Алла Таала:

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ﴾

- «Силер үчүн касас алууда жашоо бар,...», [2:179]

- дейт. Т.а. касас алуунун болушу жашоону сактайт, болбошу болсо анын өчүшүнө алып барат. Бул жерде касас – жаза. Анын себеби

болсо – жашоо. Акыбет болсо, бар же жок болуу. Ырас, мамлекеттин өмүрдү коргоосу парз болгон соң, кечирүү парзды таштоого алып барып койгону себептүү, ал жайыз эмес иш. Мындан тышкары, хаддар жаатында Алла акимге кечирүүнү анык арам кылган. Анткени, алар Алланын акысы. О.э. жинаяттарда да Алланын акысын мамлекет бекер кыла албайт да, кечире да албайт. Акимдин да аны кечирүүгө акысы жок. Алланын акысы үчүн белгиленген жазаны дайындоосу важып.

Таъзирдин жазасын белгилөө Халифа жана анын орун басары катары казыга коюп берилет. Халифанын жаза дайындоосу шарт эмес, ал кечиреши да мүмкүн. Буга далил Ахмаддын Муаз ибн Жабал رضي الله عنه дан кылган мына бул рыбаياتы:

«أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا تَقُولُ فِي رَجُلٍ لَقِيَ امْرَأَةً يَعْرِفُهَا، فَلَيْسَ يَأْتِي الرَّجُلُ مِنْ امْرَأَتِهِ شَيْئًا إِلَّا قَدْ أَتَاهُ مِنْهَا، غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ يُجَامِعْهَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ هَذِهِ الْآيَةَ (أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مِنَ اللَّيْلِ) فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ»

«Бир адам Пайгамбар ﷺдын алдына келип: «Я Расулумма, тааныш аял менен учурашып калып, эркек киши өз аялы менен эмне иш кылса, ошол ишти кылган, бир гана жимаъ кылбаган киши туурасында эмне дейсиз?» - деди. Ошол убакта Алла Таала:

﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مِنَ اللَّيْلِ﴾

- «Күндүздүн ар эки тарабында жана түндүн бир бөлүгүндө намазды толук өтөгүлө!», [11:114]

- деген аятын түшүрдү. Ошондо Пайгамбар ﷺ: «Даарат кылып, намаз оку», - деди». Бул жерде бир киши арам ишти кылды. Пайгамбар ﷺдын алдына келип, мойнуна да алды. Ошого карабай, Пайгамбар ﷺ аны жазалабады, кечирди. Бир рыбаياتта:

﴿تَوَضَّأْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ﴾

«Даарат кылып, намаз оку» деш менен чектелген болсо, дагы бир рыбаياتта:

﴿أَصَلَّيْتُ مَعَنَا﴾

«Биз менен намаз окудуңбу?» - деп сурады. Ал: «Ооба» деп жооп бергенден кийин:

﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾

- *Албетте жакшы амалдар жамандык-күнөөлөрдү кетирет (өчүрөт)»,* [11:114]

- деген аятты тилават кылды. Мындан тышкары, Пайгамбар ﷺ «Бул Алланын ыраазылыгы үчүн кылынган бөлүштүрүү болбоду» деген адамды да жазалабаган. О.э. Зубайрдын пайдасына бир өкүм чыгарганда «Аммаңыздын баласы болгону үчүн (ушундай кылдыңыз)» деген адамды да – ачууланган болсо да, бирок, жазалабаган. Ушулардан көрүнүп тургандай, таъзир бабына тиешелүү бир иш акимге көтөрүп чыгылса, анын кечирүүгө акысы бар.

О.э. жазаны жеңилдетүүгө да, эң жеңил хадды белгилөөгө да анын акысы бар. Айша ﷺ рыбаат кылышында, Пайгамбар ﷺ:

﴿أَقِيلُوا ذَوِي الْهَيْئَاتِ عَثْرَاتِهِمْ إِلَّا الْحُدُودَ﴾

«Өрнөк боло турган кишилердин хаддардан башка каталарын кечиргиле», - деген. Катасын кечирүү, тайылуудан кийин кайта туруп алышына жардам берүү афв этүү же жазасын жеңилдетүү менен болот. Анас ибн Маликтен рыбаат кылынышында, Пайгамбар ﷺ:

﴿الْأَنْصَارُ كَرِشِي وَعَيْبِي وَالنَّاسُ سَيَكْفُرُونَ وَيَقْبَلُونَ فَاقْبَلُوا مِنْ مُحْسِنِهِمْ

وَتَجَاوَزُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ﴾

«Ансарлар менин жамаатым жана ишенимдүү кишилерим. Адамдар болсо ашырып да, кемитип да жиберешет. Ошон үчүн алардын жакшыларын кабыл алып, жамандарын өткөзүп жибергиле», -

деген. Жамандарын өткөзүп жибере берүү – бул аларды кечирүү дегени. Анткени, «өткөзүп жиберүү» «кечирүү» дегени. Ушуга ылайык, таъзирде кечирүү да, жазаны жеңилдетүү да мүмкүн. Бул ишке жалгыз халифанын гана акысы бар. Эгер халифа бирер жазанын эң жеңил өлчөмүн белгилеп койгон болсо, казынын кечирүүгө акысы болбойт. Анткени, казынын халифа белгилеп койгон жазаны дайындоодон башка ылажысы жок. Эгер халифа жазанын жеңил өлчөмүн белгилеп койбогон болсо, казынын да

кечирүүгө жана жазаны жеңилдетүүгө акысы бар болот. Кечирим жаатында мыйзамбузуучулук да таъзир сыяктуу. Бул жаатта таъзирде кандай иш кылынса, мыйзамбузуучулукта да ошондой иш кылынат.

Жогорудагылар иш казыга көтөрүлүп, ал али өкүм кылбаган болсо, кылынышы мүмкүн болгон иштер. Өкүм кылгандан кийин болсо, акылуу адам кечирген жинаят бабына тиешелүү иштерде кечириши жайыз эмес. Хаддар бабына тиешелүү иштерде өкүмдөн мурун да, кийин да кечирүүгө акысы жок. Жинаят бабына тиешелүү иштер да акылуу адам кечирбесе, хад бабына окшоп, Алланын акысы болуп калат. Ушундай болгондон кийин, өкүмдөн мурун да, кийин да кечирилиши мүмкүн болбойт. Таъзир жана мыйзамбузуучулуктарда болсо казы бир өкүмдү айткандан кийин аны аткаруу бардык мусулмандарга ылазым болот. Ошондуктан, аны, ырас, шарият чегарасынан чыгып кетпеген соң, бекер кылуу, жок кылуу, өзгөртүү, жеңилдештирүү, жалпысынан эч нерсе кылуу мүмкүн болбойт. Себеби, казы өкүмдү айткандан кийин аны бекер кылуу мүмкүн эмес. Афв кылуу болсо аны бекер кылуу дегени. Ошондуктан да, ал жайыз эмес. Акылуу адам кечирген жинаят бабына тиешелүү иштердин мындан истисна кылынышына далил, Алла Тааланын:

﴿فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ﴾

- «Эми ким (касас алууга кудуреттүү болгон абалда) кечирип, ортону оңдосо...», [42:40]
деген сөзү да, Пайгамбар ﷺдын:

﴿مَا عَفَا رَجُلٌ عَنْ مَظْلَمَةٍ﴾

«Кайсы бир киши бир зулумду кечирсе», - деген сөзү да умумийликти түшүндүрүп, өкүмдөн мурунку абалга да, кийинки абалга да тиешелүү. Ушул ачык хужжат менен бул иш мустасна кылынган. Андан башкаларында өкүмдөн кийин эч кандай кечирүү мүмкүн эмес.

